

**Dissertationis isagogicae ad Herculanensium voluminum explanationem
pars prima.**

Contributors

Reale Accademia ercolanese di archaeologia (Naples, Italy)

Publication/Creation

Neapoli : Ex Regia typographia, 1797.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/datre6dn>

License and attribution

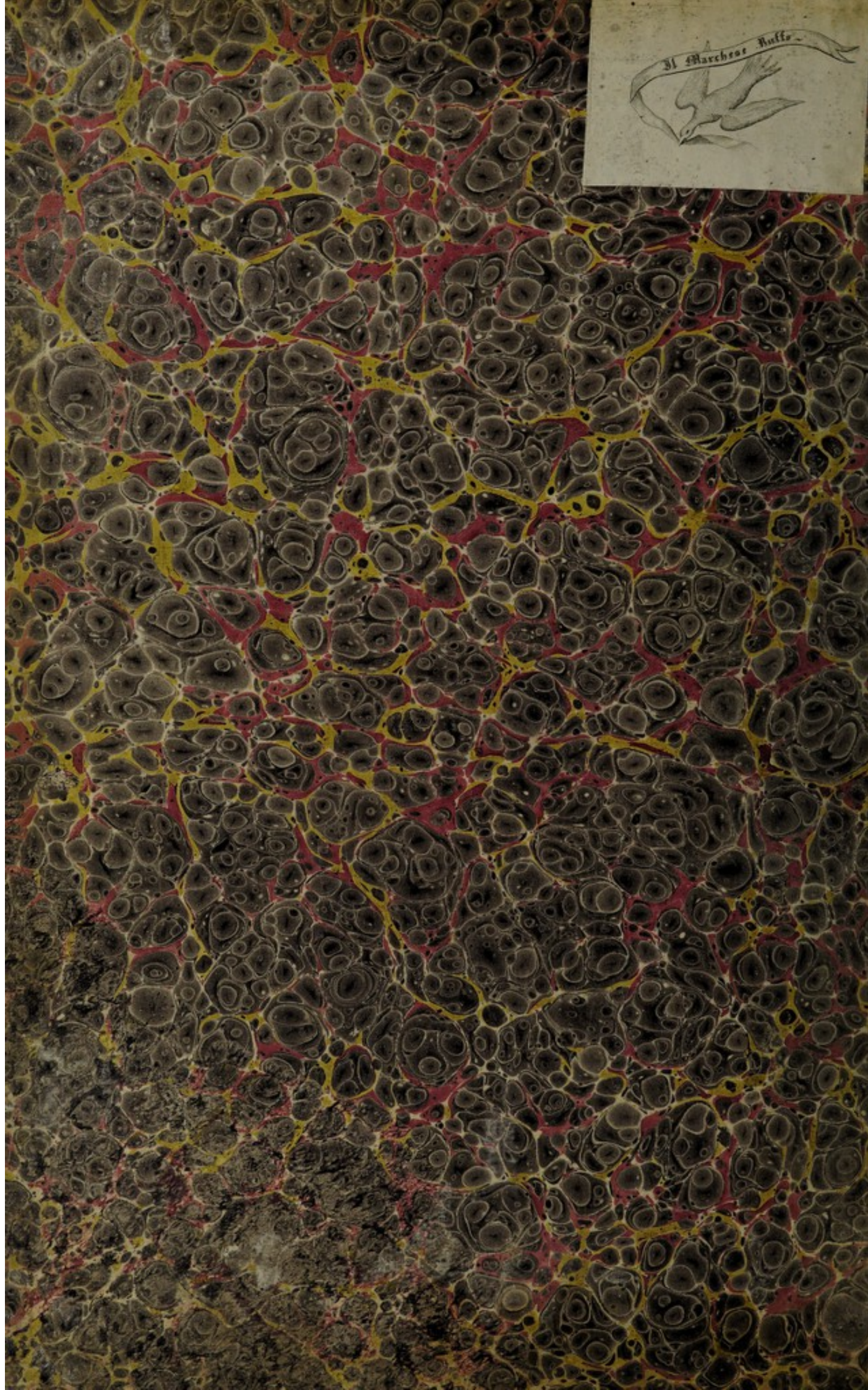
This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

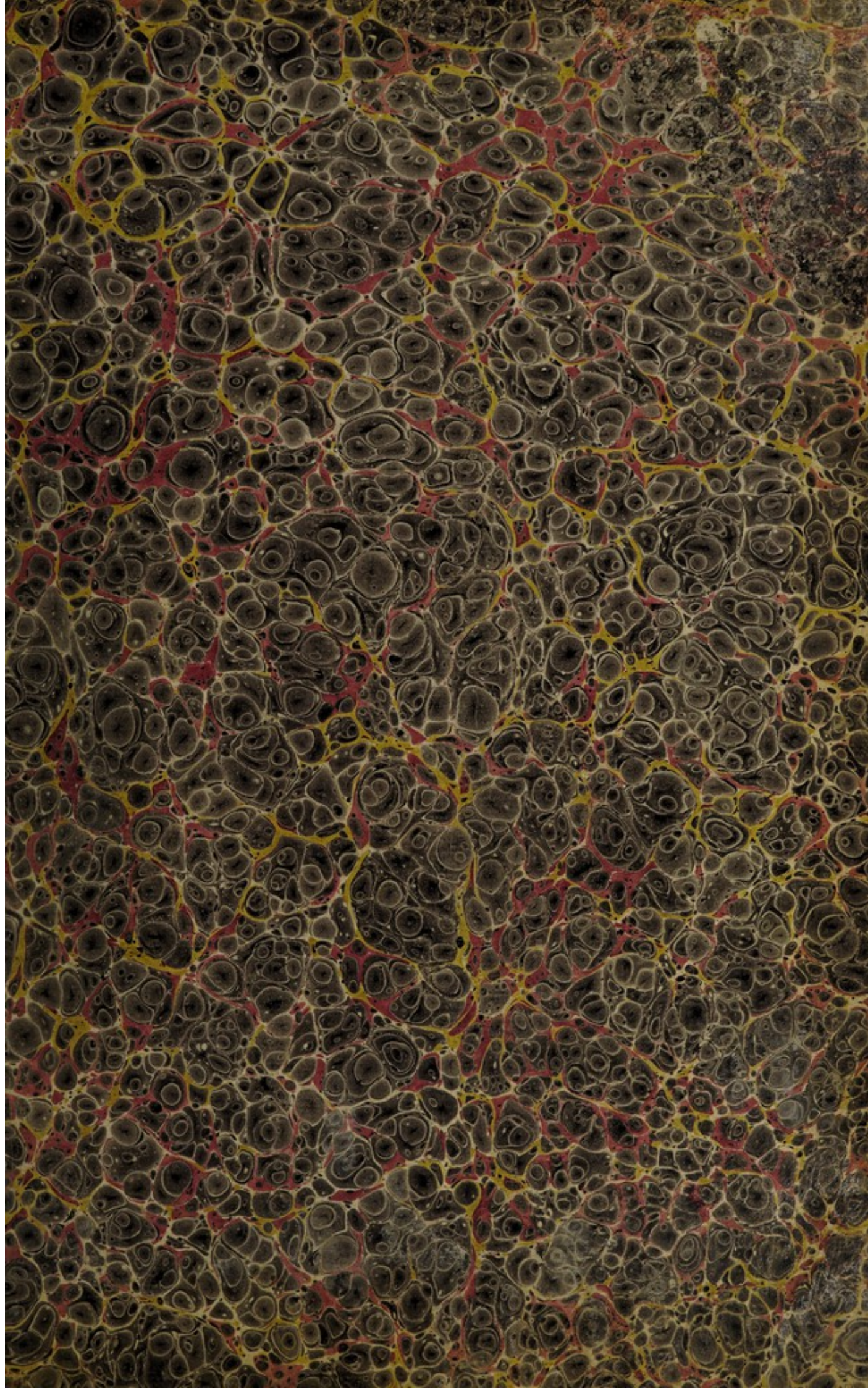
You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

28, 544 / D

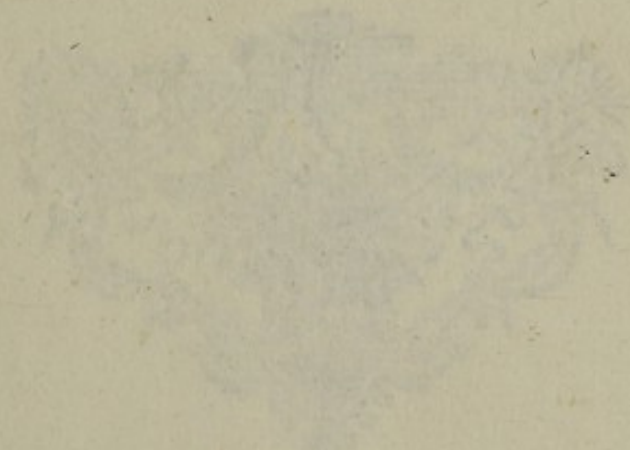
DISSERTATIONIS

IN ARITHMETICIS

PROPOSITIO IV. POLYNOMII

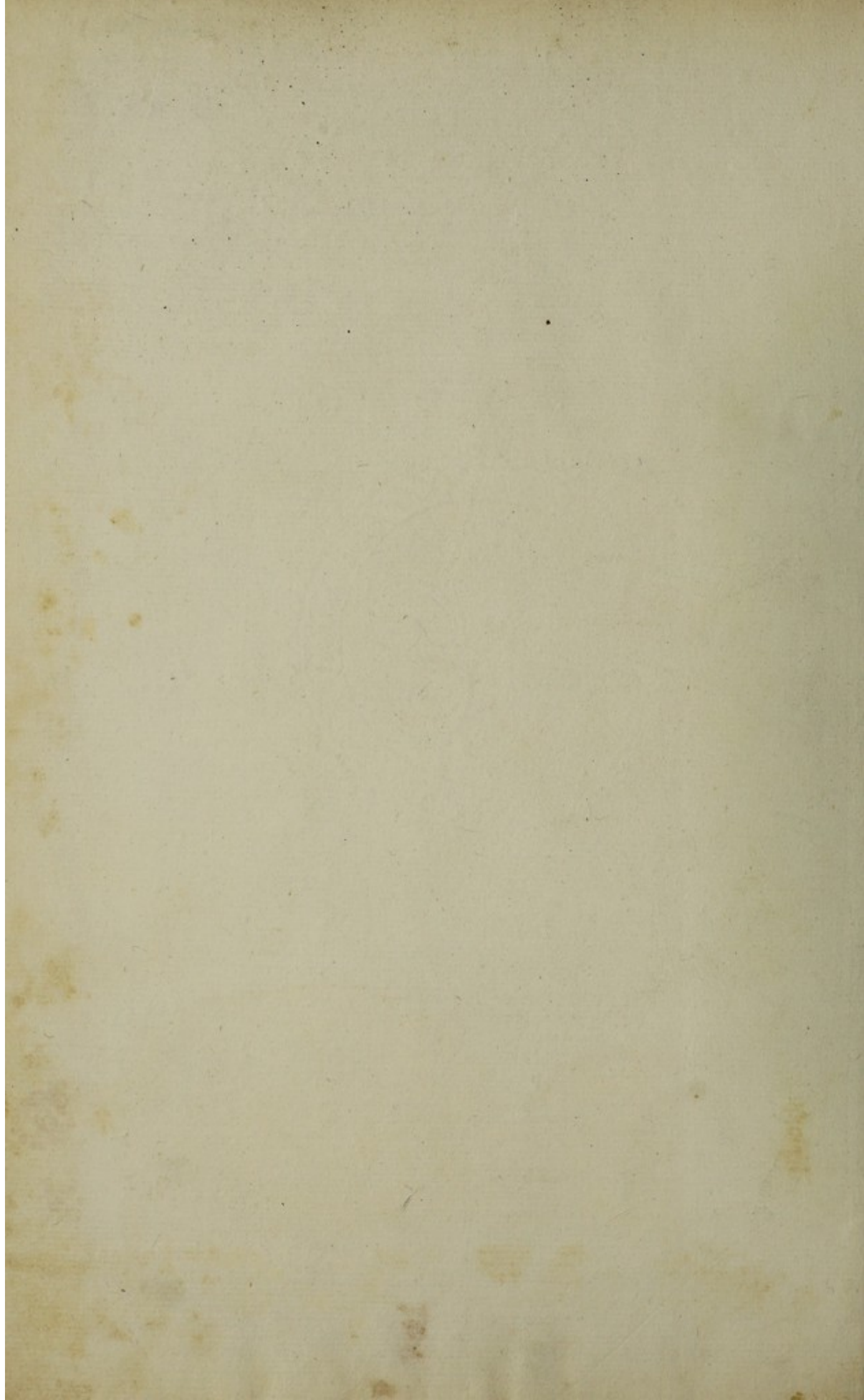
IN FLATU LUNAE

PER

IN P. P. O. L. I.

IN P. P. O. L. I.

DISSERTATIONIS

ISAGOGICAE

AD

HERCVLANENSIVM VOLVMINVM

EXPLANATIONEM

PARS PRIMA.

NEAPOLI

EX REGIA TYPOGRAPHIA

ANNO 1797.

FERDINANDO III

NEAPOLIS SICILIAE ET HIERVSALEM REGI

PIO FELICI AVGVSTO

***A**m ab eo tempore , FERDINANDE Rex Augustissime ,
quo divinae memoriae CAROLVS Pater Tuus horum Regnorum
possessionem , singulari in nos Dei beneficio , adeptus est ; nihil
habuit antiquius , quam ut ea non armis modo & virtute tuere-
tur , ornaret moribus , legibus communiret ; sed etiam ut eorum
fines , quantum in ipso esset , & qua late posset , amplificaret :
* qua*

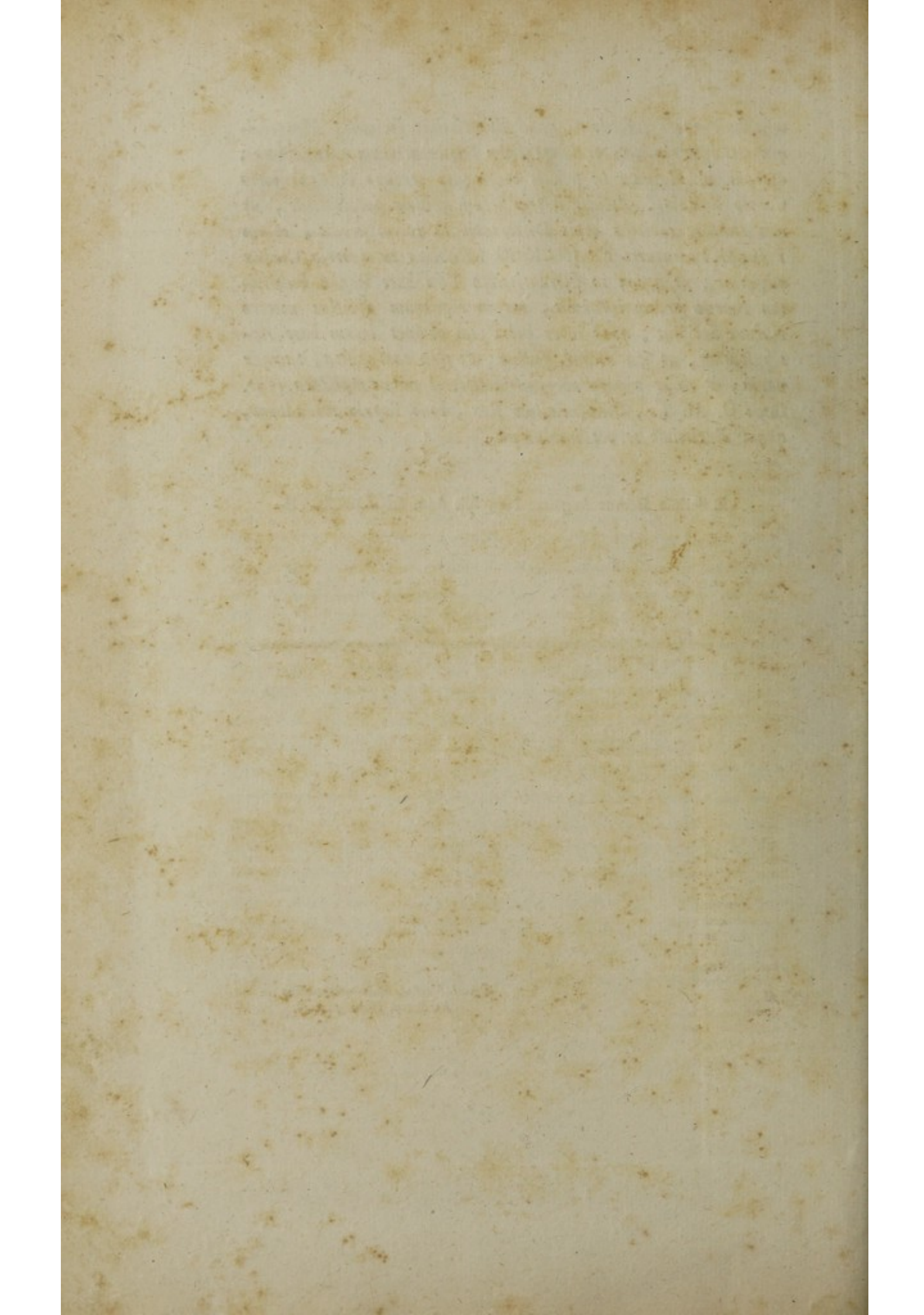
qua in re non aliam Princeps iustissimus pacisque amantissimus Sibi ineundam esse rationem statuit ; nisi unam illam , quae quum magno , ut sperari poterat , Sibi emolumento , tum nemini detrimento esset futura . Quare fabulosum illum Herculem imitatus , quem ab ultima Hispania in haec ipsa loca profectum , praeter alia poëtis decantata facinora , e subterraneis specubus maxima gloriosissimaque victoriarum insignia reportasse ferunt ; item CAROLVS in has Terras delatus , post multa praeclare glorioseque gesta , id praeterea studuit , ut ignoratam neglectamve ab decessoribus provinciam imis terrae visceribus abditam scrutaretur , repertamque & exploratam , nemini noxius in neminem iniuriosus , imperio Suo adiungeret . Nec sane sterilis infructuosaque ea provincia fuit ; immo vectigalium omnium , si rem aestimare momento suo volumus , ditissima maximeque quaestuosa . Tot enim multis abhinc saeculis occultas opes , tot inquam tantique pretii Antiquitatis omne genus monumenta in apricum protulit ; quot Herculaneum Tuum Museum ad ceterarum Europae Nationum admirationem , ne invidiam dicam , collecta habet . Hanc Tu provinciam , Rex Augustissime , idemque cum Regnorum tum paternarum in primis virtutum heres , novis in dies accessionibus amplificare omni ope dum studes ; rem facis Tibi , si quam aliam , nominique Neapolitano honestissimam ; dignissimam certe , quae historiae mandata monumentis , seris nepotibus propagetur . Ac sane historiam iamdiu iure quodam suo sibi videtur postulare haec subterranea Regni Tui pars ; ut & quae huius conditio ab ultima antiquitate fuerit , quo fato ruinis oppressa tanto saeculorum intervallo sub terris iacuerit , cuius auspiciis , quaque ratione fuerit luci restituta , quam denique fructuosa non modo Dominis suis , sed universo ferme Terrarum Orbi extiterit , palam fiat . Atque hanc quidem historiam magnus ille Alexius Symmachus Mazochius litteris mandare quum instituisset (nam id sui muneris pensique esse voluerat) morte interveniente , absolvere est prohibitus . Quamobrem nostrarum partium esse duximus

mus

*mus huic oneri succedere, quod libentissime fecimus; Mazochii-
que vestigiis insistentes Isagogicam Dissertationem adornavimus;
operam in id suam in primis conferente strenuo collega nostro
Carolo Rosinio. Accidit autem istud quidem percommode, ut
quo tempore subiecta typis Dissertatio in lucem prodit, eodem
Principi Iuventutis FRANCISCO lectissima ex Austria Coniux
adveniat; ut quum in florentissima Tua haec Regna beatissi-
ma Nurus pedem intulerit, eorum regnorum divitias noscere
mature incipiat; quas inter principem obtinet locum haec An-
tiquitatum, ut ita dicam, fodina; de qua tam multa, tamque
varia, & saepe a vero aberrantia litteris adhuc mandata sunt.
Deus O. M. Te, Clementissime Rex, bono Populorum natum,
quam diutissime servet incolumem.*

E Scrinio Domus Augustae Idib. Iul. Ann. CIOCCCXCVII.

*Devoti Numini Maiestatique Eius
Academici Herculenses*

DISSERTATIO ISAGOGICA

A D

HERCULANENSIVM VOLUMINUM

EXPLANATIONEM.

I.
Quid Vesuvius debeamus.

CUM Vesuvius mons amoenissima in planitie biceps culmen extollat, Ad Papyr. Vol. Dissert.

quorum alterum perpetuo virefcit, alterum sterile totum cinereumque (1) se mon-

A

mon-

(1) Ea scilicet est hodierna montis facies, quam e Neapoli spectantibus exhibet. Adfurgit ille solitarius in amoenissima planitie ad orientalem urbis nostrae plagam a reliquis Apenninis diffusus, & meridiem occasumque versus mare prospicit. Sensim enim quaque versum telus intumescit clivo vitifero laetissimoque (atque hi sunt agri pulcherrimi αγροι παγκαλλοι, quos cinctum dixit Strabo); sed cum in altum conscenderis occasum contra, planum (sic incolae vocant) satis patens invenies sterile totum cinereumque, & exinde bifurcus mons adparet. Nam eo in plano meridiem versus iugum extollitur, conis instar, adpectu teterrimum, nonnisi arena, cinere, lapidibusque obductum, quod stridius Vesuvium dicunt; ad boream vero continua cum radicibus compage ad cacumen usque mons alter ascendit, quem si ab ortu, & aquilone spectes, dorsum praebet arboribus laetum ac virens, si vero a meridie respicias, interiora exhibet nuda, & rupes igni exelae; orificium autem praeruptum & inaequale, ita ut quivis coniecturam facere queat, hunc olim montem ignivomum fuisse, cuius parietes, quae mare prospicit, igne absumti aliquando contruerint, & viscera exusta detexerint. Hic alter est, quem proprie montem videntem, seu montem Sionnae, a subposito cognomine pago, vulgo adpellant; etsi saepe Vesuvius & Mons Sionnae synonyma adiciantur. Ex hac autem descriptione patet, cur e minus inludentibus unus idemque mons biceps adpareat.

Hunc autem adpectum recentem esse, & veteribus ignotum, facile demonstrari potest. Etenim veteres omnes sic de eo loquuntur, ut unum verticem cum ante Titum, tum insequentis temporibus habuisse designent. Et quidem Strabo, qui cum, ut erat ante Titiana tempora, sedulo descripsit, unius τῆς κορυφῆς meminit. Statius vero statim post illam vastitatem Sylv. lib. III: Vesuvium non apicem, & leibalem apicem, & Silius summum verticem memorant; & mox Dion in Tito cap. 21 graphice montis figuram designavit his verbis: Το ὄρος το βασίλειον ἔναι τότε πρὸς ὁμοίαν ὄψιν, καὶ ἐκ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρὸς κεντράλι, ταῦτα γὰρ περικυρτωμένοι, καὶ ἐκ' ἑκάστης κορυφῆς κεντράλι καὶ τοῦ ἐπὶ δεξιᾶς ἐκ' ἐκ' αὐτοῦ ἐκείνου καὶ ἀκκυστῶν καὶ ὁμοίων, τὴν δὲ ἐν τῇ μετὰ κορυφῶν καὶ τερορῶν, καὶ περὶ κορυφῆς τοῦ κορυφῶν ὄρος ἐκ' αὐτοῦ ἔχοντες τοῦ δὲ ἑμπορῶν καὶ δεξιᾶς ἐν τῇ χροῦν κοίλους ἐκ' τοῦ συνείναι γὰρ γόνυ, καὶ κορυφῆς τῆς δεξιᾶς τοῦ ὄρος τρυφῶν (ὡς μικρὰ μαγυλῶνς εἰκαστα) εἰκαστα. καὶ καὶ τοῦ τὰ μετὰ κορυφῆς καὶ δεξιᾶς, καὶ κεντράλιος πολλοὺς ἔχει, ὃ δὲ δὲ κορυφῶν καὶ τῆς πρὸς. Quae sic latine sonant: Vesuvius mons tunc olim erat aequus altus (h. e. eius summitas ubique aequalis & plana erat), & ex ipsa

eius medietate ignis erupit. Etenim ea tantum parte exustus est, exteriora autem eius omnia ab igne intacta usque adhuc permanent. Propterea, cum exteriora illa igne consumpta non sint, contra vero, quae medium tenent & igne absumantur, & redigantur in cinerem, exterioris verticis ambitus ad base usque tempora veterem altitudinem servat, sed tota pars ignita temporis tractu consumpta, subsidendo concava facta est; itaque totus mons amphitheatrici figuram (ut parva magnis componam) refert. Et quidem montis ipsius culmina arbores & vitis multas habent, circulari autem cavitas igne permeatur. Quibus sane verbis suo adhuc aeo montem uno tantum vertice insignem fuisse apertissime docet; imo & eum veterem altitudinem extrinsecus servasse, etsi in medio, amphitheatrici instar, fuerit ab igne excavatus. Nec alius Eusebii aetate, h. e. quarto Ecclesiasticae saeculo, fuerit oportet, siquidem & ipse unius τῆς κορυφῆς loquitur: το βασίλειον ὄρος κατὰ κορυφῆς καὶ πρὸς κεντράλι: Vesuvius mons in vertice ruptus ignis evomunt. Nicephorum, & Cedrenum non moror, qui etsi sero scripserint, ab Eusebio sua excerpserunt. Praeterea hunc verticem ignivomum, de quo scriptores illi loquuntur, ipsum hodiernum Summae montem fuisse, testatissimum faciunt Iaxei torrentes quamplurimi, quos septentrionem versus olim decurrisse deprehendimus & in agro Nolano, & qua ad Coenobium S. Mariae ad Arcum itur, quo certe pervenire non poterant, nisi ex eo vertice mons evomisset. Hodiernum enim os flammivomum meridionale, a boreali altero immensa valle dispeccitur, qua adhuc vacua, in alterum clivum materiem illam liquidam adfurrexisse impossibile erat, ut Cl. Seraus in Historia incendii anni 1737 abunde demonstravit. Denique id ipsum suadet Dion l. c. qui Vesuvium exterius ad verticem usque arboribus vitibusque consitum dixit, cum contra Strabo totum verticem sterilem, & adpectu cinereum (ακαρπὸς ὄρε, ἐκ' ἐκ' τῆς ὁμοίας τερορῶνς) descripserit. Idem enim culmen, quod sterile & cinereum erat ante Titum, postea, cum terrea & pumicosa pluvia (ea enim fuit illius eruptionis materies, ut infra docebitur) coopertum fuerit, arboribus vitibusque alendis, qualis hodieum cernitur, idoneum evasit. Id autem minus mirum videri debet, si quis noverit, quod passim Descriptores Incendii anni 1631 testati sunt, nempe ante ea tempora Vesuvium, h. e. meridiem verticem, qui nunc ignivomus est, totum herbis, arboribusque coopertum fuisse tum exterius, tum interius intra ipsum craterem, quem homines, & pecora tuto adibant. Vide Braccinum Incend. ann. 1631. Id ipsum ante testatus erat Iul. Caes. Capacius in sua Hist. Neap. lib. II, cap. 8. Et multo ante lo-

annes

monstrat; hinc sane laetitiam, ubertatemque, quasi data fide, spondere videtur, illinc clades & excidia aperta fronte minitari. Et re quidem vera, etsi identidem sive mugiendo, sive flammis lapidesque ei aculando nunc formidinem, nunc va-

stitem subiectis campis oppidisque creaverit, ut eorum excidiorum memoria sine horrore nequeat refricari; non pauca tamen eidem referenda esse emolumenta a nobis adcepta necesse est fateamur. Inter ea autem non ultimum certe locum illud

annes Bocatius in lib. De Montibus scripserat: Vesuvium undique vineis ac fructibus abundantem, & tantummodo flare in montis vertice ingentem biatum praeterviti testem incendii.

Primus ergo, qui novam Vesuvio faciem adpinxit, est Nonnus, qui Dionysiac. XIII τριχορος, tricollens appellavit his versibus:

Τοις ἐπὶ φανόσιν ἰκνύει ποταμοὶ ἑρριγύττωι εὐστρεῖ
Ἰταλίας τριχοροῦ παλαιοῦ περὶ τὴν ἑρπύνην.

Quos sic interpretor: His supervenit Phaenias linquens vastam Italiae regionem signatam igne tricollis rupis. Distinguenda enim verba ποταμοὶ ἑρριγύττωι reor, contra quam vulgo legunt uno spiritu ἑρριγύττωι, ut sit ἑρριγύττωι ποταμοὶ τριχοροῦ ἑρπύνης; etsi, uti vulgo legunt, non utique diversa sententia oriatur. Haec autem tricollis rupes, quae Italiae solum igni fugareretur, alia esse non potuit Nonni aetate, quam Vesuvius, ut optime vidit Bochartus in Chanaan p. 582, ubi recitatis Poetae verbis sic subdit: id est Phlegraeus campus, & vicinum Vesuvium, qui tamen est bicaps, non tricaps: itaque legerim habens διχοροῦ pro τριχοροῦ. Sed in hac emendatione magno Viro non subscripserim; fallitur enim reputans Vesuvium ab ea usque aetate bicipitem, ut sese hodie monstrat, fuisse. Imo vero illud τριχοροῦ mordicus retinendum duco, utpote quod nos doceat, quo demum tempore montis nostri facies immutari coecepit. Cum enim Nonni istius aetas Eruditiorum calculo circa Theodosii Iunioris imperium incurrat, admodum verosimile est, eum supersistere fuisse Vesuvinae illi inflammationi in Graecorum Menologiis celebri, quae anno decimosexto Leonis I. Imperantis, Cons. Marciano & Festo h. e. an. Christi 472 Nonis Novembrib. accidit, de qua Cassiodorus lib. IV, ep. 50, Procopius Got. lib. II, cap. 4, Marcellinus Comes in Chronic., alique, cum cinis lapidesque inflammati Constantinopolim usque magno cum incolarum terrore deventerunt. Tum enim probabile sit, septentrionalem illum conum, qui solus eo usque prominebat, & ignes eructabat, in semetipsum sic debacchasse, ut, cum exusta evomerit viscera, summum crateris orificium sic distissum, & in partes comminutum fuisse, ut postea τριχορος adparuerit, quasi tribus cristis insigne; & tota montis compages eviscerata, atque adeo ruinosam manserit. Novimus enim Procopii aetate, qui paulo post illud excidium floruit, montem nostrum ἀποτομὴν ἀταχῆως, abruptum sine regula se monstrasse, & in immanem profunditatem eius craterem fuisse excavatum, ut idem historicus testatur in De Beil. Gotb. lib. IV c. 38, & lib. II c. 4: ἐν δὲ τῇ βαρβάρῃ περιβολῇ ἐπὶ τοῦ κατὰ μέτρον μάλιστα βάθος φαίνεται, ὅσα ἐκκλίνον αὐτὸ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς οὐραίας ἀρχῆς, καὶ περὶ τὰς οὐκ ὀρθὰς τὰς οὐκ ὀρθὰς τοῦ κατὰ μέτρον, in medio Vesuvio spelunca maxime profunda cernitur, ut conicere possis ad usque montis radices pervenire; & inibi ignem conspici licet, si quis curvus introspicere audeat. Quare mirum non fuerit, si deinde tractu temporis totum eius latus meridionale labefactum, ac fatiscens deficientem basi sensum sine sensu (altum enim Scriptorum silentium) pessum iverit; itaque veteris amphitheatri parte deiecta, theatrum nunc tantummodo exhibeat. Et quidem, si eius orificium, ut

nunc exstat, prospicias, bina rupium cacumina e Neapoli spectantibus sese offerunt; etsi circum-eundo in plures cuspides illud acuminari cernitur. Et proinde haud difficile est vel mente concipere, tertium conspiciatius cacumen olim in ea parte, qua mons praecipue ivit, adfurrexisse; vel potius illud Nonnium τριχοροῦ interpretari multiplici cristis montem. Notum est enim vel tyronibus in Graeca palaestra particulam τοῖς in compositione interdum non stricte ter, sed pluries, & valde designare. Itaque Nonni τριχοροῦ non aliud erit, quam Procopii ἀταχῆως ἀποτομὴς. Ipsi autem testes sumus, & ex maiorum narrationibus didicimus post maiora incendia summi verticis, qua ignis erupit, figuram fuisse immutatam, & diversimode truncatum pinnatumque conum adparuisse, ut recentissime elapso anno 1794 addidisse videmus. Etenim dispulso fumo non modo humilior, sed & laciniosus, pinnisque munitus hodierni Vesuvii apex adparuit; atque adeo in dies comminui, & pessum ire visus est.

Disfracto itaque apertoque meridionali vetusti montis latere, cum novus extuberaret ex imis terrae visceribus igneae materiae cumulus, in propatulo h. e. in exorta planitie fieri coepit, quod antea intra conicum montis infundibulum peragi solebat. Non enim, ut vultus autumnus, intra ipsos montanos parietes ea materies adgeritur, & concoquitur, sed longe ab inferiori sede excocta adfuit. Itaque fit, ut non semper e superiore hiatus erumpat; sed saepe saepius in montis latera incurrat, disticiatque. Quo propemodum pacto in incendiis post an. 472 subsequens evenire debuisset, cum materies congesta in ipsum meridionale latus erumpere intenderet, nisi disiectum & solo aequatum latus illud invenisset. Ibidem igitur terra, uti in talpae cuniculis, in conicam figuram intumescere coepit, indeque excocta materies erumpere. Non secus Puteolis Mons novus in putenti campo adfurrexit. Et, ne ab ipso Vesuvio excedamus, ita prorsus anno 1760 non e Vesuvii hiatu, neque e disrupto latere, sed e mediis vineis in eius radice positus Orientem versus massa ignea erupit. Nam cum terra statim in quinque tumulos, veluti totidem ἀδαντες excrevisset, inde materies ebulliens tanto cum impetu prodit, ut intra sex horarum spatium ad mare usque devenerit. Ut argumento fuerit tum Camaldulensium pumicosum tumulum, tum alios eiusdem naturae in ea vicinia positos, similes telluris excretiones fuisse, unde vulcanica materies meatum habuerit. Cum ergo data porta iterum ac saepius e novo hoc hiatus exitum quaesiverit ignis, facile conici potest, quomodo tineris, lapidumque sursum ei aculato-rum, & in seipsum recidentium adgesione ad eam altitudinem exfurrexerit, quae veteris montis cacumen, eodem fortasse naturae artificio olim es-formatum, exaequaret. Quod si hae coniecturae probabiles videantur, utique dicendum, hunc alterum tumulum, quem novum adpellare non dubitabis, non ante annum 512 adfurgere coepisse, cum primum post an. 472 vehementi inflammatione sub Theodorico Rene Vesuvium debacchatum fuisse adcepimus. Videtis Cassiodorum, & Eutropium. Haec in antecessum monuisse haud piguit, ut dicendis via planior sternatur.

Iud habet, quod huiusce regionis celebrari; & recentium hominum eruditioni quam maxime consuluerit, tot tantasque antiquitatis gazas in altum telluris sinum defodiendo. Ex quo enim proluxa Regum nostrorum munificentia e tenebris illas vindicavit, huc undecumque omnis hominum natio confluit, non tantum caeli salubritate, colliumque pulcherrimorum fertilitate inlecti, vel naturalium rerum studio permoti, sed in primis quotquot sunt omnigenarum antiquitatum curiosi, & bonarum artium aestimatores, qui sine piaculo haec remotissimae antiquitatis sacra praeterire non posse arbitrantur.

II. Quod si ex Herculanensis Academiae instituto nostra interest universae litteratorum reipublicae pretiosissima quaeque artium scientiarumque monumenta, quae indidem e tribus conscriptis urbibus eruuntur, palam facere; procul dubio a nobismet harum cupediarum amatores exquirent, ut de ipsis tam claris urbibus, deque earum historia sive ante, sive post everisionem, ex quo scilicet clariore adhuc evaserunt, aliquando tandem differamus. Et fortasse id a nobis iam pridem factum fuisse eruditi discipiebant; ordinis ratio illud postulare videbatur, ut non prius singula eruta monumenta elucidanda susciperemus, quam de ipsa uberrima eorum fodina sermo institueretur. Nostri autem contra prius de Herculanensibus antiquitatibus, quam de Herculaneo, & finitimis oppidis pertractaverunt.

III. Et quidem iure meritoque nostris illis decessoribus imprudentiae notam inurere liceret, nisi iidem sapienter animadvertissent, festinandum in eo negotio non esse, neque se in ipso statim effossionum initio, cum vix unius conscriptae urbis exsuviae prodire occooperant, de Herculaneo (quid dicam de reliquis adhuc delitescensibus?) loqui tuto posse, cum non satis adhuc inter eruditos liqueret, an illud Herculanum esset, unde ea *exsuviae* eruebantur; sed maturandum potius, donec certissimis monumentis res tota conficeretur. Noverunt enim non ea solum a nobis litteratum Orbem exspectare, quae carptim e vetustis scriptoribus quavis colligere queat, sed quae vel eorum scriptorum fidem fa-

cto ipso probarent, vel obscuritatem omnem ex eorum scriptis detergerent.

Quod quam sapienti consilio existimassent, facillime arguet, si quis haec, quas modo dabimus enarrationes, cum iis, quae sparsim apud tot ephemeridum, itinerumque scriptores sive nostrates, sive externos habentur, qui, quasi nostrae negligentiae succensentes, praemature admodum de iis, quae vix, aut ne vix quidem a limine salutarerant, differere gestierunt. Quot fabulas, bone Deus! quot absurda, quam disconvenientia (2) prae nimia festinatione effutire.

Ampliandum ergo cordatissimi illi Viri censuerunt, usque donec pretiosissimum Herculanensis Musei monumentum, h. e. papyraceorum voluminum sylloge, Deo dante, cum litterato Orbe communicaretur. Cum enim bene longum temporis intervallum in hisce voluminibus sive evolutandis, exscribendis, & aere incidendis, sive supplendis, interpretandis, commentandisque necessario esset absumendum, regias interim effossiones feliciter procedendo amplam certamque fandi segetem suppeditatum ire providebant. Hinc in editis Herculanensium Antiquitatum libris saepe lectores, uti quoties de characteribus, de pugillaribus, & scriptoris instrumentis sermo incidit, ad primum Papyrorum Tomum amandarunt.

Neu forte iniquius suspiceris, id de industria ab illis factitatum, ut scilicet in praesenti laborem a se amolirentur, atque in posteros reclinarent. Etenim cum tota ea Papyrorum provincia Alexio Symmacho Mazochio immortalis memoriae viro non forte quidem, sed providentissimo Caroli Regis consilio fuerit demandata, statim is ad instruendam hanc Isagogicam Dissertationem (3) doctas manus admovit. Et quidem ipse hanc operis deformationem, quam nunc habes, invenit. Atque utinam absolvere eidem licuerit! Sed trium partium primam vix adumbraverat, cum senio confectus repuerascere Vir magnus visus est, mox supremum diem obivit. Deinde aliud ex alio, quominus ei successor daretur, prohibuit.

Denique cum anno 1787 restituta a sapientissimo Rege nostro FERDINANDO IV

IV.
Quot fabulas de his effossionibus prodierint.

V.
In quod tempus eam translationem distulerint.

VI.
Mazochio ex provincia demandata.

VII.
Rescripta Academiae auctori obligat.

(2) In iis autem enarrandis, vel consutandis nostram minime operam abuterentur. Non enim id agimus, ut aliorum famae dispendio liber intumescat. Satis tibi erit, amice Lector, si vera, nec fucata a nobis adicias; ut, quantum alii (viri cetera docti) a vero aberraverint, tute videas.

(3) Hae nimirum sunt *Herculanenses Dissertationes*, quas ipsemet Vir magnus in additis ad Vossianum Etymologicum sic indigitavit in *Voce Vesuvius*: *Cetera nominis huius parvam originem habent, ut in Herculanensibus, si quando prodierint, declarabitur.*

Herculanensis Academia (4) foret, cumque mihi ea provincia obtigisset, nihil antiquius fane habui, quam tanti decessoris vestigiis pressim insistere in hac diatribe adornanda: in qua & quidquid proxime ad Papyracea volumina, omnigenamque librariam veterum materiem spectat, expeditum, & huiusce Vesuvinae regionis historiam enucleatam ex illius sapientissimi Senis consilio invenies.

VIII.
Summaria huius
diatribe
partitio.

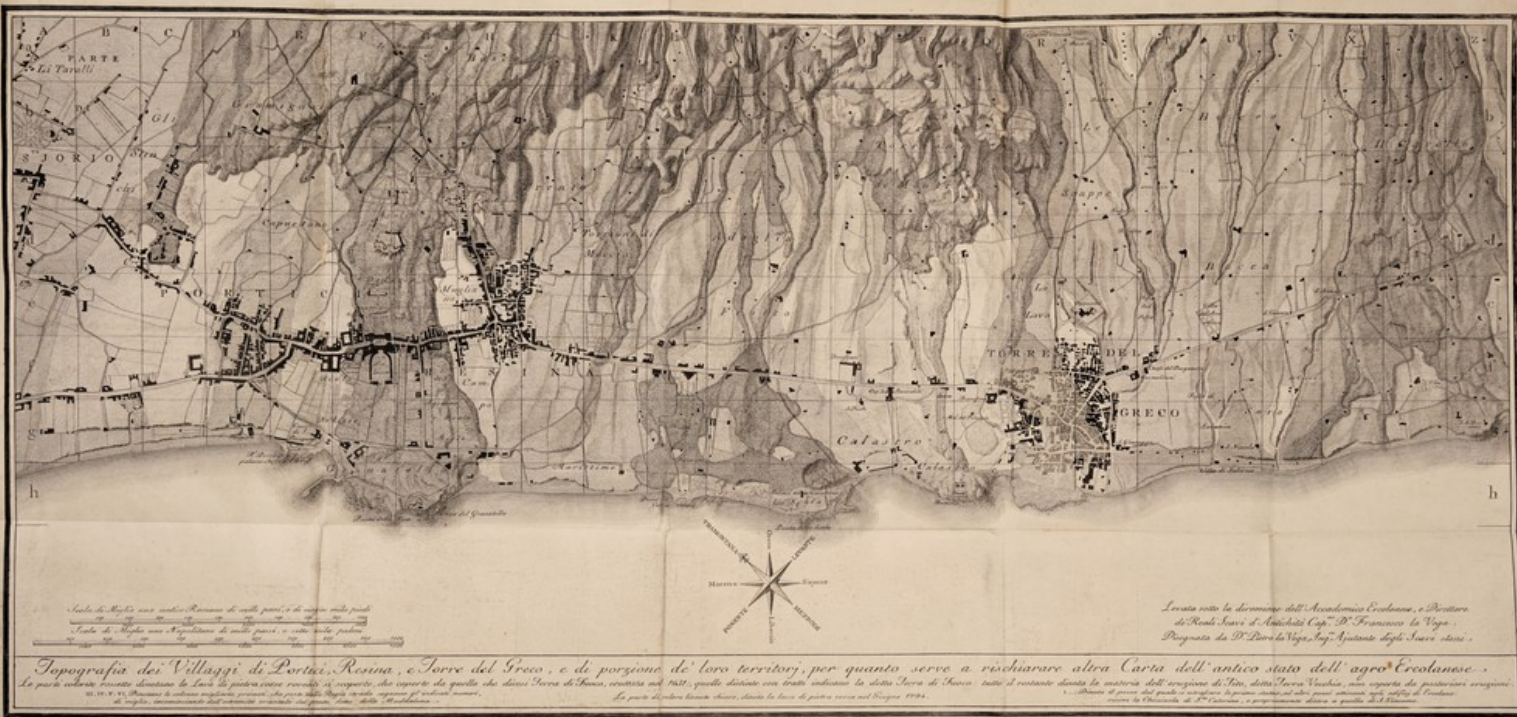
Eam itaque trifariam divisam habes. I. Pars prima de tota hac regione Vesuvii eiectionibus saepe ab ultima usque aetate pessumdata, & pressim de Herculanee, Pompeiorum, Stabiarumque Originibus, Vicibus, extremoque Fato ager, & in immutatam ex inflammatione Titiana locorum faciem inquirere. II. Pars altera cum

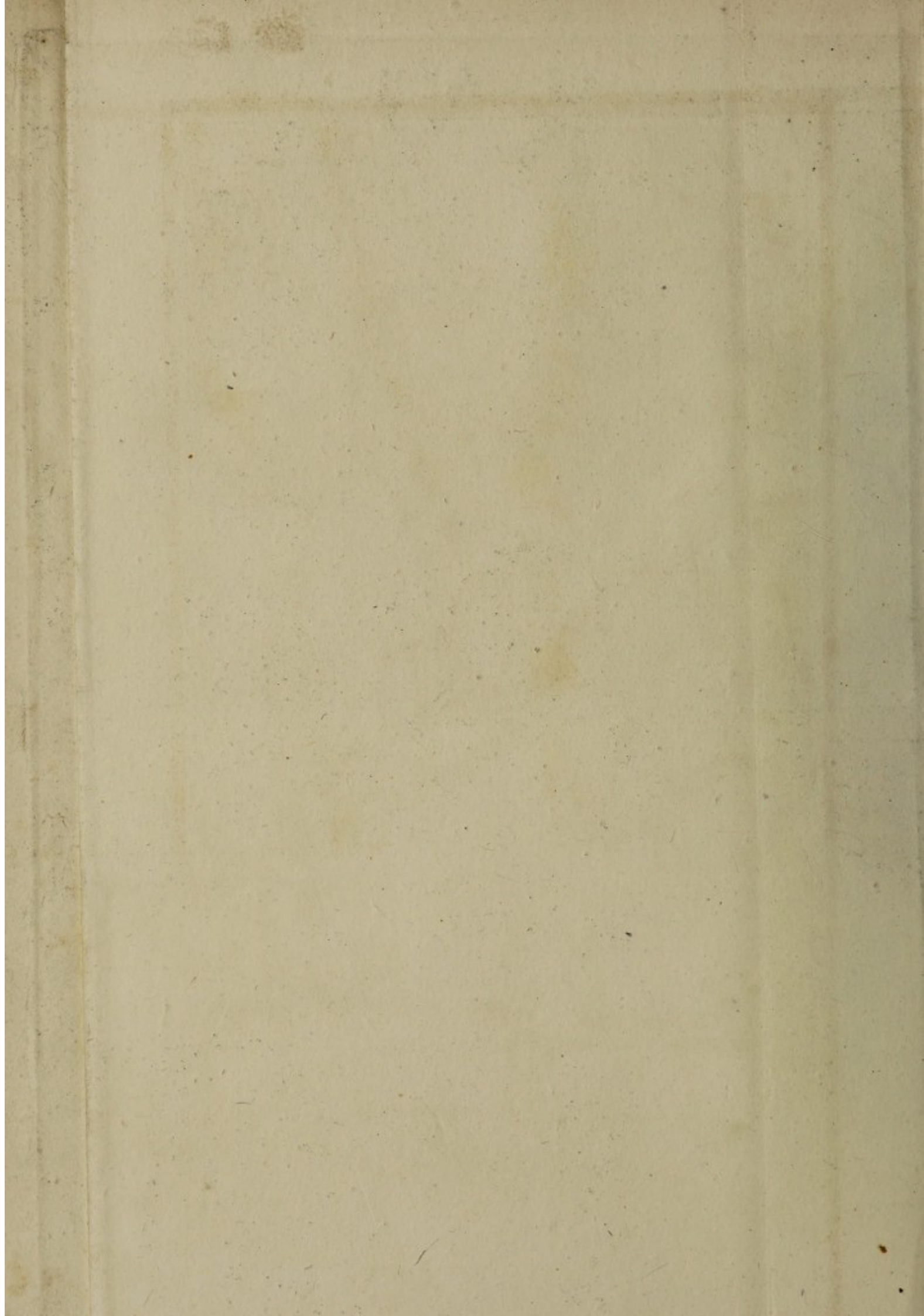
vetustiores, tum Regias ab anno 1738 Herculanenses, eiusque viciniae effossiones, veteremque defossarum urbium statum & monumentis ibi exstantibus describet; atque in primis bibliothecam Herculanee detectam, eiusque voluminum numerum, & calamitates, & quo artificio evolvi tum coeperint, enarrabit. III. Pars tertia totam papyrorum tractationem exsequetur; quippe de papyraceae chartae fabrica, de voluminum structura, ornamentis, titulisque; tum de eorum characteribus, notis, siglis, atramento, calamis pertractabit; nec non in universam artem scriptoriam data occasione excurrere; denique catalogum, & argumenta singulorum voluminum huc usque evolutorum exhibebit.

PARS I.

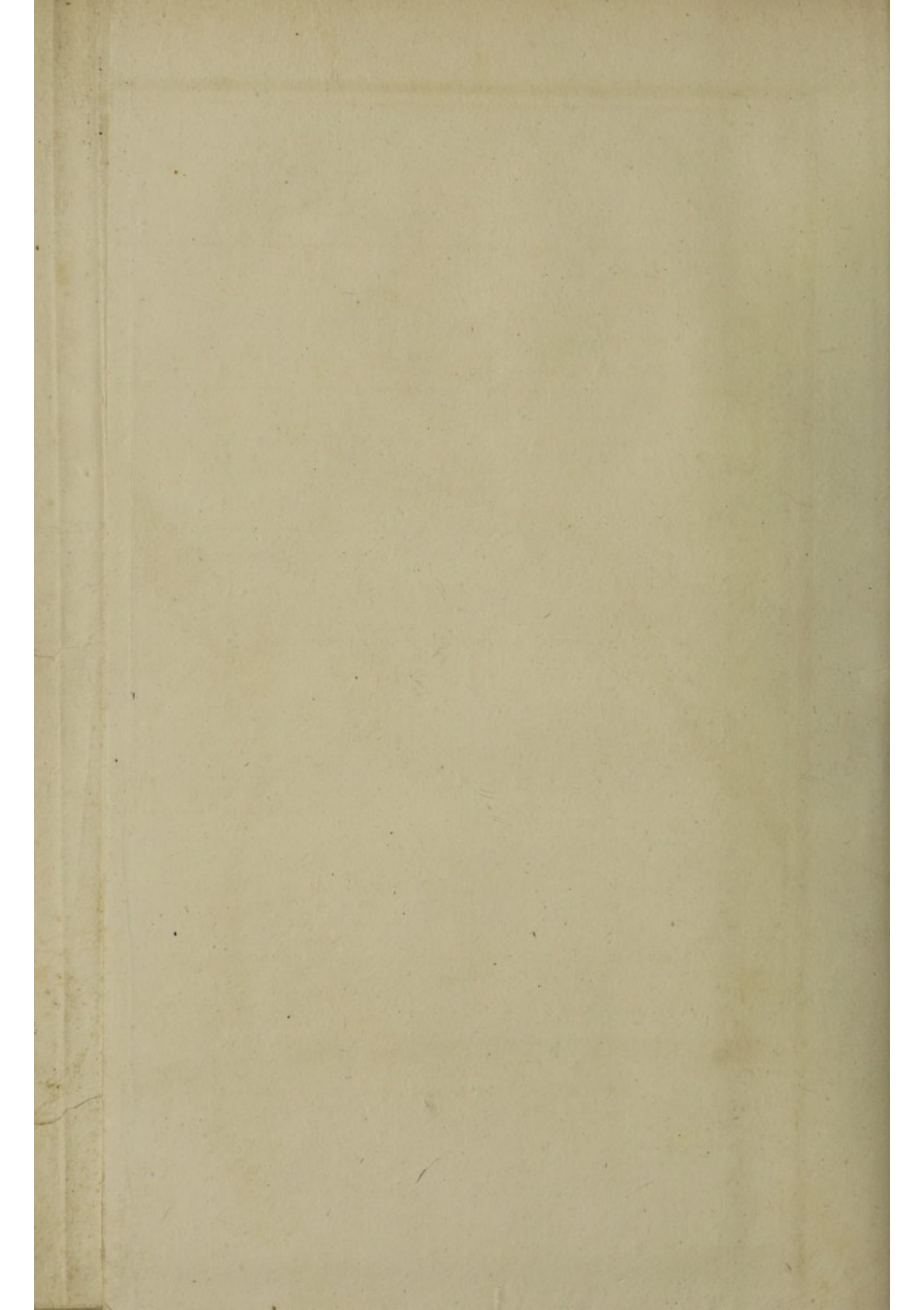
(4) Instituta primum Palatina Academia fuit a Carolo Rege gloriosissimo anno 1751 in ipsa domo augusta, in eamque quindecim Viri adlecti, quibus praesesset Marchio Bernardus Tanusius, qui huius Regni consiliis adsidebat, adpellataque *Herculanensis* ab Herculanee, cuius rudibus illustrandis principio incubuit. Deinde primis illis XV viris fato functis, cum fere intercidisset,

novo supplemento expleta est dicto anno 1787 Marchionis Dominici Caraccioli a sanctioribus Regni consiliis opera: quo tum Praefide, & mox optimo eius decessore Marchione Carolo Demarcho, qui inter gravissimas supremi ministerii curas, litteras bonasque artes fovete non cessat, fausto omine restituit.

P A R S P R I M A

De priscis Vesuvii Montis incendiis; deque Herculaneo, Pompeiis, Stabiis, circumpositisque pagis sub Tito conscriptis.

C A P U T I.

Quid de antiquioribus Tito Caesare Vespasiani incendiis scriptum, sive traditum olim fuerit.

I.
De priscis Vesuvii eruptionibus Historicis filae-
rent.

Cum de infanda illa Titianorum tempo-
rum inflammatione, quae una tantam no-
bis investigandi, scribendique segetem sup-
peditavit, multus sermo nobis futurus sit,
statim praeludii loco ea quaestio legentibus
sefe offert: num ante celeberrimam eius
aevi vastitatem, ignivomam Vesuvii indole-
m perspetam, nec ne habuerint mor-
tales? Et si enim in dubium revocari ne-
queat, ut infra ostendemus, non semel, vel
iterum, sed pluries ignitos torrentes eum
montem elapsis retro saeculis evomuisse,
mirum tamen videri debet veterum scrip-
torum de ea re silentium. Nam ex quo
apud Romanos condi annales, imo & acta
diurna, Pontificum industria scribi coepe-
runt, nihil in huiusmodi commentaria cu-
ratius referebatur, quam prodigiosa quae-
que, sive Urbis, sive Latii, sive adiacen-
tium regionum eventa. Haec vero omnia
lectitasse Livium, Dionysium Halicarnas-
seum, aliosque annalium conditores ex eo-
rum historiis patet. Nec tamen usquam Li-
vius, adcuratissimus conquisitor prodigio-
rum, sive in existantibus eius libris, sive in
Flori Epitomis, ubi prodigia minime ne-
gliguntur, Vesuvii exardescens meminit,
nec Dionysius, aliisque Tito antiquior. Quid
hos memoro? cum ne Plinius quidem, qui
nihil non antiquarum memoriarum legerat,
excerperatque, & in *Elektorum Commen-
tarios centum sexaginta*, (quos memorat iu-
nior Plinius *lib. III, ep. 5*) redegerat, ne is
quidem, dico, naturalis historiae promus
condus, cum *lib. II, cap. CVI* totus in igni-
vomis montibus percensendis esset, de Ve-
suvio meminit; ubi vero *lib. III, cap. 9*
hunc describit, ne verbum quidem de pri-
scis eius ardoribus addit. Cur ita, nisi
quod nihil prorsus de montis huius igni-
bus traditum litteris invenit?

II.
Non ita de
Aetnae incen-
dis.

Enim vero non ita factum de antiquio-
ribus Aetnae incendiis novimus, quae Grae-
corum monumentis consignata reperiuntur.
Cuiusmodi illud est pretii quantivis, quod
Ad Papyr. Vol. Dissert.

(1) Aetna regio est *τῇ ἡμέρᾳ* adiacens.

in Chronico marmoreo Arundelliano habe-
mus, ubi anno ipso Plataeensis pugnae,
Archonte Xantippo (h.e. ann. ante Chri-
stum 508) Aetna arsisse memoratur his
verbis: *Καὶ τὸ πρὸς ἑρπύκην ἐν Σικελίᾳ κατὰ τὴν
Αἰτνᾶν; & in Sicilia circa Aetniam (1) tor-
rentes ignei inundaverunt*. Sic quinquagesi-
mo post anno hinc numerato iterum confla-
grasse memoriae prodidit Thucydides *lib. III*
in fine, h.e. *quinquagesimo anno κατὰ τὸ πρὸς
τὸν ποταμὸν, post inundantiam priorem*: illam
scilicet, cuius Chronicon marmoreum me-
minit, ut ad eum locum Thomas Lydiatus
adnotat. Atque hinc passim a Graecis,
Latinisque Scriptoribus huiusmodi phaeno-
menon memoratum est. Ecce nihil tale
de Vesuvii incendiis notatum legimus, de
quibus altum apud omnes primaevo histo-
ricos silentium? Non alia certe de causa
id factum puto, quam quia vel ipsis mun-
di natalibus aequalia fuerunt, vel certe
omnes hominum memorias litteris consi-
gnatas illa incendia praeverterunt.

At meminit, inquit, ardoris Vesuvini
Strabo, meminit Vitruvius, meminit Dio-
dorus Siculus (2). Atqui ipsa eorum lo-
quendi ratio nos magis magisque in ista
opinionem confirmat; quippe hi satis aperte
indicant, nihil prorsus ex historicorum
scriptis discere potuisse. Et quidem Strabo,
lib. V, p. 247, ubi verticis Vesuvini sterilita-
tem, cinereumque totius montis adspetum,
nec non cavernas, sive rimas fatifcentibus
fuliginosis lapidibus, tamquam igni ambu-
stis efformatas descripsisset, statim subiicit:
*ὥς τεκμαίρονται οἱ τῆς τοῦ χυμῶντος τοῦτο κατεστῆαι προσηγορίας,
καὶ εἶναι κρητῆρας πυρρὰς, ἐκείνην δὲ πηλὴν ποιεῖν τὴν ἰστίαν,
ut conicere quis possit, hunc locum arsisse
olim, & ignis crateras habere, qui mate-
ria deficiente resinctus sit*. Deinde profe-
quitur, hinc etiam fortasse repeti posse soli
fertilitatem, exemplo ducto a Catanae cir-
cumposita regione, quam vitium fertilissi-
mam praedicabant, ex quo Aetnaeo cine-
re conpersa fuerit. E quibus loquendi for-
mulis ecquis non aperte intelligit scripta
huius rei monumenta doctissimo Geographo
prorsus defuisse, alioqui frustra ad nutan-
tem coniecturae fidem confugisset. Nutan-
tem dico, nec plane suam, utpote cui nec
ipsemet animum tuto committeret. Id quod

III.
Quid Strabo
de Vesuvio
tradiderit.

B con-

(2) Addi his posset Lucretius in carminibus,
quae mox ex *lib. VI* recitabimus.

conligere dant non modo illa verba dubitationis plena: *τεναισιον' ου τις, conicere aliquis posset, & alia: ταχα δε και τις ευρησει* *ταυτο αιτιον, fortasse etiam fertilitatis haec est causa; sed potissimum ex eo, quod paullo superius eodem libro scribit, eruiamus; ubi de Phlegraeorum camporum nomenclatione huic solo tributa, & de Gigantum pugna inibi pugnata verba faciens, non quidem eam nomenclationem, & fabulam a veris circa Vesuvium excitatis olim incendiis repetit (ut multorum ferebat opinio, cui procul dubio ipse prolatis modo verbis digitum intendit, & disertissime tradit Diodorus Siculus, in loco mox proferendo), sed aliorum secundum Polybii opinionem trahit his verbis: και το φλεγραιον*

(3) Viteruii verba sunt: *Est etiam genus pulveris, quod efficit naturaliter res adstantas; nascitur in regionibus Baianis, & in agris Municipiorum, qui sunt circa Vesuvium montem.* Quibus in verbis vides ab Architecto vocari *καπνικον pulvereum*, sine addito *Puteolani*, quod in capitis epigrapha, recenti certe manu adposita, hodie legitur. *Puteolanum* tamen vocarunt Seneca lib. III. *Rerum Naturalium*, cap. 20, & Plinius lib. XXXI, cap. 1: non alia sane de causa, quam quia in agris, qui circa sinum Puteolanum positi sunt, nasceretur. Puteolanus autem tunc temporis audiebat totus is sinus, qui olim a Cumarum celebritate *Cumani*, & nunc a nostra Metropoli crater *Neapolitanus* dicitur (Vide quae infra in hoc capite disputabimus). Atque hinc discas, cur idem Vitruvius lib. V, cap. 12 de eodem pulvere verba faciens, ait: *portetur pulvis a regionibus, quae sunt a Cumis continuatae ad promontorium Minervae*: quibus sane verbis, non aliud, quam ipsum craterem describit.

(4) Mirum videri debet inter vulcanici soli indicia neque ab Architecto, neque a Geographo recenseri igneos torrentes in nigrescentes lapides concretos, qui montem nostrum, non secus ac Aetnam, candentia & liquefacta faxa (quae lavas dicimus) olim evomuisse locupletissime testabantur. Dicendum igitur tunc temporis naturalium rerum indagatores non bene perspectam eorum lapidum naturam habuisse. Etenim nosse, quo pacto ab Aetna flammarum rivi eructarentur, ut videre est apud Virgilium *Georg. I*, v. 412 & seq., & apud Strabonem lib. VI, pag. 269; non tamen eius lapidescentis vitri naturam, variasque species cognovisse dicendum est. Cum enim observassent Aetneae materias in nigra faxa concrevere, ut Geographus l. c. diserte meminit; το περιχρηται τις κορυφης υγρον πυλον

phlegraeorum adpellatione, & ex fabulae mysterio adstruerent.

Luculentiora sunt etiam Vitruvii verba, quae habes lib. II, cap. 6. Agit ibi Architectus de Pulvere Puteolano (3), eumque inveniri ait non modo Puteolis, & Baiis, sed etiam in agris Municipiorum, qui circa Vesuvium sunt. Deinde eiusdem pulveris naturam Vulcanicam esse adferit hoc fretus argumento, quod ea loca olim arsisse viderentur; ait ergo: *ardores esse in his locis etiam haec res potest indicare, quod in montibus Cumanorum, & Baianis sunt loca sudationibus excavata...* non minus etiam memoratur antiquitus crevisse ardores, & abundavisse sub Vesuvio monte, & inde evomuisse circa agros flammam. Ideoque nunc, qui spongia, sive pumex Pompeianus vocatur, excoctus ex alio genere lapidis in hanc redactus esse videtur generis qualitatem. E quibus verbis liquido id conliges, quod, sicut sagacem Latini Architecti obtutum illa veterum ambustionum (4) indicia minime fugerunt, ita ipsi quaecumque historicorum testimonia omnino defuere; siquidem non aliud in medium proferre potuit, quam incertum, adcolarum fortasse, rumusculum (5), quod verbo

εστι μολικς, μετα και τις ορεινης' εστι παρην λαβον γουτι λωος μολικς το αυτον φλογετον χροον, εν ποον αχρ. liquor e vertice effusus nigrum coenum est (quales nempe interdiu huiusmodi flammarum rivi adparent) per montem deorsum fluens; deinde, ubi concrevit, lapis fit molaris, eodem retento, quem fluens habebat, colore. Hinc factum est, ut eorum lapidum, & quidem molarium venas quibus Vesuvianam regionem contextam cernebant, diversae naturae existimarent, utpote quas ferrugineo vel hyacinthino colore infectas viderent. Etenim quotquot huiusmodi lapidum rivos antiquitus eructatos dereximus, eodem colore imbuti adparent, excepto Pompeiano illo, qui spongas, sive pumices suppeditabat, quemque propterea sagax Architectus, defuncto ex Aetneis lapidibus argumento, excoctum ex alio genere lapidis sibi videtur adfirmavit. Quod autem huiusmodi vulcanicorum lapidum naturam non admodum perspectam veteres haberent, testis est Lucretius, non sane spernendus naturalium rerum indagator, qui vitreas huiusmodi massas, quibus Aetnea fornax compacta est, fere filices crasse nimis adpellavit, cum lib. VI, v. 682 de Aetna sic cecinit:

... totius subterva Montis

Est natura fere filicum suffulta cavernis.

Hinc, quod erat princeps vulcanicarum eructationum indicium, Aetneis non absimile, nec in Vesuviana regione, nec passim per Italiam, & in agro ipso Romano agnoverunt.

(5) Quod Vesuvii adcolae antiquos ejus montis ardores memorarent, erui e Strabone potest. Is enim sub primi libri initium p. 26, ut doceat Ulysem circa Siciliam, & Italiam secundum Homerum errasse, sic argumentatur: και τις οπισθ ποικτες, η συγγραμης Νεπολιτικης μεν λεγειται μετα Παιωνικης, της τειρας: τους δ' εν Κωμης, και Δικαιαρχικης, και Βετουβιου Ποριφλεγαιουτου, και Αχχρο-

IV.
Quid Vitruvius.

bo illo memoratur explicavit.

v. Et quidem incerta, nescio quae, fama
Quid Diodo- adhuc superabat, si non apud adcolas, cer-
tus Sicular. te apud eruditos, & mythologos; una enim
Gigantomachiae fabula, & Phlegraei campi
adpellatione vetustissimorum incendiorum
monimentum continebatur: id quod Dio-
dorus Sicular nos docet. Adcuratissimus
enim scriptor, cum lib. IV de Herculis in
Latio gestis verba fecisset, sic pergit: κατε-
στην εις το Κομηιου πεδιον, εν ο μολογουσιν κω-
μας τις τε ομας προχουτες, και επι περνεσις
δωμομαχιας ονομαζεται γηγυς. ονομαζει δε το
πεδιον τουτο φλεγαιον απο τε λοφου τε το πεδαιον κ-
ελαιου του εκρουσιντος, περνεσις τε κατε την Σε-
κελικη Αιτην (καλειται δε νυν ο τοπος Ουεβιος, εχων
πολλα σημειν τε κεκαυται κατε της αρχικης χρονης)
της δ' ου γηγυς πυρκαγιας την τε Ηρακλεις περνεσις
καυσιντας παντας κ. τ. λ., quae verba sic la-
tine sonant: *pervenit (Hercules) in Cu-
manorum agrum, ubi fert fabula viros ro-
bore eximios, & sceleribus infames Gigan-
tum nomine fuisse adpellatos; dictum prae-
terea hoc solum phlegraeum a monte, qui
antiquitus magnam ignis vim eructabat, non
secus ac Aetna in Sicilia (adpellatur au-
tem mons iste Vesuvius multa prodens indi-
cia, quod priscis temporibus arserit); il-
los vero Gigantes, audito Herculis adventu
coisse omnes &c.* Non alii igitur, quam
Mythologi, Diodoro teste, antiqua huius
montis incendia, & inde ortam Phlegraei
foli adpellationem memorabant, non secus
ac de Gigantibus, & de Hercule eorum
domitore fabulabantur. Ipse autem histo-
ricus de suo id tantummodo adfert: *adpel-
latur mons iste Vesuvius multa prodens indi-
cia, quod priscis temporibus arserit*, quae
verba parenthesi includenda esse quisque
videt. Ubi & de quo monte fabula lo-
queretur, & quam bene patentibus adhuc
indiciis ea traditio congrueret, opportunis-
sime monet, & suo suffragio tuetur. Ex
quo Diodori testimonio certissime evincitur,
non historicorum fidei eam memoriam de-

beri, sed fabulis inclusam perdurasse, eius-
que veritatem non aliunde, quam loci in-
spectione se doctis probasse. Atque hoc
nempe est ieiunum illud *memoratur* a Vi-
truvio usurpatum, quod argumentis a loci
natura petitis fulcire opus habuit.

Neque alicui negotium facebant verba
Κομηιου πεδιον *Cumanorum solum*, quod *Phle-
graeum* fuisse adpellatum edicit, quasi vel
Diodorus duo loca satis inter se quindecim
fere milliaribus diffita, agrum nempe Cuma-
num, & Nolanum confundens, male de
suo addiderit montem illum fuisse Vesvium,
cum fortasse veteres de Gauro, Cumis pro-
ximo, aut de Vulcani Foro loquuti fue-
rint; vel illud sit ineptum aliquod glosse-
ma male cum Diodori textu confarcina-
tum. Non unus enim Diodorus Vesuvium
in Cumano agro posuit. En tibi Lucretius,
qui lib. VI, v. 747 de miris Averni lacus
effectis locutus, statim ad indicanda loca
pertransiens, binos illos vexatissimae lectio-
nis hexametros subiicit, in quibus aliquid
de Vulcanica huius montis natura comper-
tum habuisse prodit:

*Qualis apud Cumas locus est, Mon-
temque Vesevum (6),*

*Oppleti calidis ubi fumant fontibus au-
dus.*

Eratosthenes praeterea apud Strabonem lib. I,
p. 22 hunc nobilissimum Campaniae sinum,
quem Geographus *Craterem* vocat, qui-
que a Minervae promontorio ad Misenum
usque pertinet, & quem Sirenusae insulae
a Posidoniae distinguunt, non *Neapolita-
num*, ut nos hodie, nec *Puteolanum*, ut
veteres nonnulli, sed *Cumanum*, κομηιου
πεδιον, vocat. Certe non alia id factum
de causa dixerim, quam quod ea urbs
priscis temporibus ceteris eius orae omni-
bus potentia, magnitudine, gloria longo
intervallo praestaret, uti sinus alter a
Paesto, sive Posidonia nomen adcie-
bat, qui nunc *Salernitanus* dicitur. Hinc
Diodorus cum ea, quae narrat, ab anti-
quo-

VI.
Quodnam
Diodorus vo-
cet Cumanum
solum.

ειναι ληπτει, κ. τ. λ. *Quis enim Poeta, vel Scriptor
persuadet Neapolitanis, ut monumentum Parthenopes
Sirenis ostentarent, degentibus autem Cumae, Di-
caerbiae, & ad Vesuvium, ut Pyriphlegetontem,
& lacum Acherontem? E quibus verbis, ni fallor,
discimus Vesuvios, qui non secus ac Cumani,
& Puteolani Pyriphlegetontem ostentabant, de
ignivoma suae telluris natura fuisse persuasos.
Suis autem Pyriphlegeton aliud esse non potuit,
quam thermale aquae, quae circa montem tum
temporis exsudabant, & quibus digitum intendit
Lucretius in carminibus modo recitandis. Neu
dicas corrupta ea carmina esse, propterea quod
huiusmodi thermarum non amplius compareant.
Scitum est enim ante annum Ch. 1621 thermas
huiusmodi circa montem exstitisse, quae cum ma-
gno aegrorum emolumento celebrabantur. Id*

Recupitus diserte testatur in sua historia an. 1621,
& Julius Caesar Capaccius in libello, quem in-
scripsit *Incendio di Vesuvio*, statim ab illa eru-
ptione edito, ubi ait: *ancor si van commemoran-
do i bagni per varie infermita*. An coaevalorum te-
stimonium ea in re repudiabimus, propterea quod
postea disparuerint?

(6) Faber sic restituendum duxit:

Qualis apud Cumas est locus Euboico sub monte.
Utrique ex ingenio. Quippe sibi persuaserat nihil
commune Cumanum solum cum Vesuvio habere.
Quod utique falsum ex adductis testimoniis
evincitur. Legunt alii:

Is locus est Cumas apud, & Vesvi per montes.
Alii

..... *Et Vesvi prope montem.*
Sed hae lectiones nobis negotium non faciunt.

quioribus Scriptoribus hauserit, a quibus Cumanus ager, aequae ac sinus, *παχυμαίης* ad Vesuvium usque, & ultra extendebatur, noluit ab ipsorum verbis discedere. Sed quia ea verba fraudem sui aevi lectoribus facere posse vidit, subdidit verba illa, quae parenthesi inclusimus, ut illos moneret, eoque Cumanum agrum extendi debere, ut Vesuvium includeret. Id autem adeo verum est, ut in Pseudo-Sibyllae oraculo apud Plutarchum, in quo, certe post rem gestam, Vesuvina Titi conflagratio praecanitur (& de quo nos *Cap. XI* commentabimur) ea prodigia circa Cumam, & *Dicaearchiam* (7) eventura dicuntur. Eo autem temperamento callidus impostor usus est, ut vetustatis phraeologia, & ambiguitate solum facilius facere credulis posset. Dixit autem circa Cumam, & *Dicaearchiam*, quippe sinum, qui antiquitus *Cumanus* dicebatur, postea *Puteolanum* vocitabant (8). Sic etiam in altero Thespicii oraculo apud eundem Plutarchum *Dicaearchia* a Vesuvio subruenda edicitur, h.e. sinus Puteolanus. Hoc autem magis exploratum habebis, si memineris Phlegraeum campum, ubi Gigantes Iovis fulminibus ustulati dicebantur (9), qui idem cum agro Cumano fuisse a Diodoro dicitur (10), non ita primitus angustis limitibus coërcitum, ut postea Plinius designavit, sed usque ad Capuam, & Nolam excurrisset, teste Polybio, qui *lib. II, c. 17* de Etruscis scripsit: *Phlegra os etiam campos, qui circa Capuam, & Nolam sunt, tenebant*: τα φλεγρανικά ποτα κάλυμπε τα περί Καπυαί, και Νόλου πεδία.

(7) Atque hinc melius discis, cur Strabo loco superius citato dixerit: τὰς δ' ἐν Κομῶ, και Δικκινάρ. χται, και Βιτρούβει.

(8) Pomponius Mela coaevus *lib. II, cap. 4* sic citi huic lemmati, *PAESTANUS SINUS*, descriptionem subdit: *Paestum oppidum &c. usque ad Minervae promontorium*; ita huic alteri lemmati, *SINUS PUTEOLANUS*, haec subiicit: *Surrentum, Herculaneum, Vesuvii montis adspex, Pompeii, Neapolis, Puteoli, Lacus Lucrinus, & Avernae, Baiar, Misenum, Ciconiae, Liternum, Vulturis amnis, Vulturum oppidum: omnia Campaniae oppida*. Ergo aetate Melae ora omnis Campaniae ab Surrento ad Vulturum sinus Puteolani nomine veniebat. In hac autem Geographi descriptione quisque statim videt, Herculaneum, & Pompeios, descriptorum somnolentia, locum alternasse, ideoque eorum nomina transponenda.

(9) Sic etiam Pallene in Thessalia *φλεγυα* dicta est, iisdem Gigantum, & Herculis fabulis ornata: consule Geographum *lib. VII, pag. 330*: *φλεγυα το περί εκκλαιο. φλεγυα δ' κωτον οι μωδουσαντοι γιγαντες, αδους πταβας και πτομον, ος Ηρακλεις διεφαιραν. Phlegra prius vocabatur: habitaverant autem eam, quos fabula Gigantes appellat, gens impia & exilis, quos Hercules domuit*.

(10) *Phlegraeum* campum eundem esse, ac *Cumanum* innuit etiam Strabo *lib. V, p. 243*, ubi cum de Cumae fundatione egisset, sic prosequitur: *προ-*

Et re quidem vera tam arcte in hominum mentibus montani incendii, & gigantomachiae ideae cohaerebant, ut, teste Dione apud *Xiphyl. lib. XLVI*, in ipsis Titianae eruptionis praeludiis Gigantes in aëre circa montem vagari trepidis hominibus viderentur, & cum denique sublato sole teterrima nox illa mortalibus incumberet, *αδουσι οι μαν τους γιγαντας επαισαντες*: πολλαν γαρ δε τότε ειδωκεν αυτων εν τη κατω διαφανεσθαι, και προτι και επαγγυν τις βοη ηκουστο, putabant nonnulli Gigantes (11) resurgere, quippe multa eorum spectra in summo conspicerentur, & sonitus praeterea quidam tubarum exaudiretur. Quo in loco opportune adnotat Hermannus Samuel Reimarus: *Forte ex veteri fabula haerebat aliquid hominibus credulis, ut fumum, vapores, & exhalationes manes Gigantum crederent*.

Quod si ita se res habet, rectissimo inferes argumento, Vesuvii incendia historicis penitus ignota fuisse, mythicis non item; atque ea idcirco indeterminate a Diodoro, & Vitruvio antiquitus evenisse dicta, quippe tempus omne historicum antecederent, & ad mythicum pertinerent. Igitur & ante Olympicorum institutionem, & ante Troiae excidium, si unum Ariadneum fabulae filum in tanta obscuritate sequi volumus, ipsa amandabimus; ut mox *cap. III* docebimus. Huc enim vero respiciens Tacitus ponderosissimis more suo verbis *lib. I Hist.* sic de Titi eruptione scripsit: *Italia novis cladibus, vel post longam saeculorum feriem repetitis, afflicta: haustae, atque obrutae urbes foecundissima Campaniae ora*.

CAP. II.

περι του αυτοχαι, και το φλεγρανικον καλομενον πεδιον, εν η τα περι τους γιγαντας μωδουσαντοι, ουκ εκλαιοι, ας ειπεν, αλλ' εκ του περιμαχου του γινεσθαι δι' αυτους, οςρον δε κ. τ. λ. Initio quidem fortunata urbs fuit; & *Phlegraei campi nomina*, in quo Gigantum res gestas fabulantur, non aliunde ortum sit verisimile, quam quod eam regionem ob soli virtutem multi sibi certatim vindicarent, postea vero &c. *Cumanum* igitur idem, ac *Phlegraeum*. Idipsum etiam eruitur e veterrima eorumdem camporum nomenclatione. Hi enim *Laboriae*, vel *Leboriae* primitus dicebantur, ut Plinius *lib. XVIII, c. 11*: *Quantum autem universas terras canopus circumcampanus antecedit, tantum ipsum pari tunc, quae Laboriae vocantur, quem Phlegraeum Graeci adpellant*. Inde media aetate factum est nomen *Liburiae*, aut *Liguria*, & hodiernum denique *Terra di Larino*. Atqui *Cl. Mazochius* argutabatur id vocabulum sermone illo primitivo, quem huc Pelasgi, sive Tyrrheni ex Oriente adtulerunt, *flammam vehementem* significare, ab eodem nempe Syriaco fonte, unde *Liparae* nomen cadit, ob igneas expirationes, quibus ea loca scatent: vide *Tyrrhen. Diatrib. VIII*. Quare *φω φλεγρανικον* adpellatio non alia est, quam purum putum antiqui nominis interpretamentum.

(11) Ita *επαυσις* vertendum, non *seditionem* facere, ut *Blancus*, vel *contra se insurgere* ut *Leunclavius*. Vide *Reimarus* ibidem.

VII.
Gigantomachia pro Vesuvii incendia vulgo adcepta.

VIII.
Prima Vesuvii incendia ad mythicum tempus referenda.

CAP. II.

Indubia vetustissimarum eruptionum monumenta, quae in Regiis effossionibus deprehendimus, unde remotissimam earum aetatem licet arguere.

I. Materies eructata veterimas inflammationes indicat.

DE priscis Vesuvius incendiis quid historici, & mythologi tradiderint, quidve docti viri argutaverint, vidimus: nunc quae eorum monumenta indelebili naturae manu signata nosmet, obrutas urbes effodiendo, deprehenderimus, proferemus. Piaculum nobis profecto foret in tanta naturalis historiae luce coecutire, & unis veterum coniecturis inhaerere. Si enim Strabo, & Diodorus, & Vitruvius ex uno circumiecti pulveris, & ambustorum lapidum obtutu in suspicionem vulcanicae montis naturae adducti sunt, etiamsi numquam concoctas huiusmodi materias eructasse vel viderint, vel fando a maioribus certa traditione adceperint; nos sane, qui sub oculos habemus, quae a Titi aevo ad nos usque frequentissime evomuit, num dubitabimus, quin & tophus, & pumices, & ferrugineus cinis, & pulvis, quem puteolanum dicunt, & lapidescentes massae, quibus universa monti circumposita regio constrata est, ab ipso Vesuvio fuerint eructata? Quando igitur immensam eiusdem excoctae materiae vim iam ante Titi tempora, imo & ante Herculanei, & Pompeiorum foundationem congestam inspicimus, non utique coniecturis indulgemus, sed certissimis nitimur argumentis, si eodem prorsus modo, ac nunc cernimus, montem antiquissimis temporibus eam eructasse adferamus.

II. Quomodo eructata dignoscatur ante Herculaneum conditum.

Quidquid autem ante Titi tempora evomuerit tam facile est dignoscere, quam quod facillime. Cum enim hodie Herculaneum, eiusque ager terreae adgestionis, quae passim in tophum concrevit, quem incolae vocant *pappamonte*; Pompeii vero pumicibus, sive lapillis, ut infra *Cap. XI* describemus, subiaceant; facili negotio colligimus, totum illud, quod sive topho, sive pumicibus subest, in retroacta tempora esse amandandum. Atqui ne hisce quidem Titianae adgestionis characteribus

in praesenti discussione indigemus, ut antiquiores materias e monte effusas fateamur. Si enim vulcanicae materiae vim in eo ipso solo invenerimus, in quo hinc Herculaneum, illinc Pompeii impositi sunt, non tantum Tito, sed ipsis antiquissimis urbibus antiquius eructatam se prodet. Et re quidem vera investigando deprehendimus, totam illam telluris linguam, in qua Herculaneum positum est, & proprie ubi theatrum confurgit, e topho consistere illi, quod insuper est, penitus gemello. An quid topho subest, in eo quidem loco inspicere non est, cum aqua in topho ipso adsurgat. Sed si hinc recta in altum collis, (qui in mappa signatur num. II) adscendas, invenies sub eo topho, qui modo plus, modo minus compactus adparet, sicubi lapidescentium massarum fragminibus immiscetur, lapillos seu pumices candidos; dehinc tophum alium fragiliorem, sub quo humus iterum ligone subacta cernitur: nec dum tamen in primigenio solo haeres. Sub hac enim humo rursus pumices candidos, Pompeianis nihil absimiles reperies; pumicibus vero substernitur lapidea vitrificatae materiae massa, quae in tophaceo tenacissimo solo sedet. Omnes igitur haec materias, quae centum palmorum altitudinem exaequant, iam ante Vesuvius eructaverat, quam collem illum e topho efformaret, ubi Herculaneum antiqui mortaliū exstruxerant. Sic etiam in praecedenti iugo, quod signatur num. I, & altero est elatius, sub Titianae eiectionis altitudine, quae ad palmos 168 descendit, inventa est humus agrorum manu exercita; sub ipsa vero quinque lapidescentis materiae rivi alter altero impositi, quorum duo bene alto vulcanici pulveris tegumento operiuntur. Ea autem tam occulta telluris penetralia lustrare licuit per puteos, qui obstinata incolarum audacia ad tantam altitudinem effossi inveniuntur, ut illi non suis commodis, sed nostrae eruditioni consulere voluisse videantur (1).

Quod si Pompeios adcedas, eam urbem uno atque altero tumulo inaequalem adspicies, quos tumulos aliud non esse comperies, quam ignitum torrentem sub inaequali superficie concretum in porosos admodum lapides e solo passim existentes par-

III. Quomodo ante Pompeios conditos.

(1) Ita pariter reliquos sex colles, sive iuga, quae in veteris Herculanei mappa Romanis numeris designantur, repetitis Vesuvii adgestionibus efformata deprehendimus. Ne autem huius investigationis dubitatio aliqua eruditos incesaret, & ut naturalis historiae cupidus quam maxime consultum iret meritissimus nostrae Academiae socius Franciscus La Vega Regiis excavationibus,

& Herculaneis Museo Praefectus, cuius diligentiae ac sagacitati ista debentur, omnium illarum eiectionum, quibus octo illi colles antiquitus adsurgebant, fragmenta ad specimen e puteis extracta suo ordine ac numero in seriem diecessit, ut in ipso Herculaneis Museo suis loculis apte disposita curiosi queant inspicere.

partim nigros, partim purpurascences, quos nempe *pumices Pompeianos* Vitruvius vocat. Praeterea cum puteus nuper effossus fuerit in porticu post theatrum, quod in ima urbis parte positum exstat, erutae inde fuerunt vulcanici cineris plures species altera super alteram adgestae ad altitudinem fere 30 palmorum, donec ad lapideam massam ventum est, qua tandem effossa, aqua adfurrexit. Lapidream huiusmodi massam ipsissimam (2) esse agnovimus, ex qua trapezi Pompeiis, & Stabiiis inventi, elaborati fuerant. Et quidem Cato certiores nos facit molas olearias non tantum Sueffae, & Nolae, sed etiam Pompeiis emi solitas (3): id quod satis ostendit huiusmodi vulcanicorum lapidum fodinas passim sub Pompeiis abscondi. Omitto denique in utraque urbe vias eodem vesuvino lapide constratas fuisse, & domos aedificatas. Hinc igitur non modo luculentissime evinces, quam saepe olim Vesuvius mons ignes eructaverit, sed etiam eas eructationes harum urbium aedificationem longe antecessisse. Quod si earum foundationis epocam inter densissimas antiquitatis tenebras expiscari liceat, vetustissimarum etiam eruptionum tempus plus minus ariolabimur. Ad eam igitur expiscandam sequenti capite adgrediamur.

De primis Herculanei, & Pompeiorum conditoribus, cum ex historicorum fide, tum ex ipsius adpellationis indicio.

Quandoquidem in dubium nullo pacto revocare licet, binas urbes Herculaneum, & Pompeios, quas demum veluti indignabundus Vesuvius obruit, olim eius adgestionibus superbas infedis; hinc profecto fit, ut, si earum foundationis tempus per nos investigetur, non modo id, quod nobis propositum est, nempe illarum historiam ab ultima origine retexere, dabitur, sed etiam ad vetustissima illa montis incendia quavis hominum memoria superiora propius adcedere. Audiamus igitur, quid de prima Herculanei origine tradant historici. Et primo Dionysius Alicarnasseus sic de Herculaneo lib. I: *Ἡρακλῆς δ' ἐπεὶ τὰ τε κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἔπαυτο, ὡς ἐβόητο, κατεστῆκε, καὶ ὁ εὐκτεῖος κατὰ στρατὸς ἦεν αἱ Ἰβερικαὶ κρηταὶ, οὗτοι τοὺς θεοὺς τὰς δεκάτας τῶν λαῶν, καὶ πολλὰς ἐπισημαὶ αὐτοῦ κτίρας, εἶδε ὁ στόλος κατὰ ἐκκλησίαν χεῖρο, καὶ οὗτοι ὑποβύσσιν ἐκκομίσθη, καὶ Πομπηίῳ ἐν μετὰ κρητῶν, Νεκτολέμῳ τε: *Hercules vero compositis pro lubitu rebus Italicis, & recepta incolumi ex Hispaniis classe, sacrificia ex praedae decimis obtulit, & urbeculam sibi cognominem condidit, ubi eius classis flativa habuit, quae urbs etiam num a Romanis habitatur, inter Pompeios, & Neapolim posita.* Solinus porro non absimilem de Pompeiorum foundatione fabulam tradidit Cap. II: a comitibus Herculis Policien (1); ab ipso in Campania Pompeios:*

I.
Quid de harum urbium foundatione veteres tradiderint.

(1) Vide Herculaneum Antiquitatum Tom. VIII De Lucernis: ibi enim in Praefat. p. XXV eam lapideam massam, ex qua Stabienae trapezium elaboratum exstat, descriptam habes.

(2) Cato cap. 135: *Trapezi Pompeiis, Nolas ad Rusfri maceriem evenerunt.* Obiter autem adnotasse ne pigeat haec Catonis verba lucem Virgillii carminibus adfundere, quae modo, utpote ad rem nostram facientia, adleganda erunt. Aeneidos enim VII v. 37 de Oebalo sic cecinit:

... late iam tuum dititione tenebat
Sarrastes populos, & quae rigat aequora Sarnus,
Quique Rusfras, Batulumque tenent, atque arva
Celennae,

Et quos maliferae despoiliant moenia Abellae.
Cum enim ex hisce versibus adpareat illius regis dititionem a Sarno fluvio ad usque campos Abellae moenibus subpositos protendisse, equis negaverit Poetae Rusfras cum Batulo, & Celenna a Nola non multum distasse? siquidem Abella, notum Campaniae oppidum, quam modico intervallo ab ea urbe distitum est. Adeo ut putaverim non alios, quam Nolanos ipsos esse ex Abellae altitudine conspicuos, quos utpote Poetae invisos, proprio nomine compellere iterum noluerit. V. Gell. lib. VII c. 20. Rusfri igitur, sive

Rusfri maceries non alibi, quam in agro Nolano, vel ad eius limites exstitit, & fortasse ubi ad hodiernum Cisternae pagum lapideus Vesuvii torrens molis parandis opportunissimus etiam num a lapicidis caeditur. Parcendum tamen Cl. Heyne, qui utpote exterius homo immanes locorum distantias confundit, cum Excurs. VIII ad haec carmina sic commentatur: *Rusfras vel Rusfrum in Hirpinorum finibus (ubi sane Nola erat) in Samnitium potestate habitum, nunc Ruvo in Terra di Bari; circa eadem loca Batulum, & Celennam sita esse videntur.*

(1) Alicarnassei locus Solinum transversum egit, qui illud πολικὴν sic adcepit, quasi proprium urbis nomen Polichne fuerit; itaque in suo Polyhistori procul dubio scripsit, a comitibus Herculis fuisse Polichnem conditam, & Pompeios. Sed ea vox Descriptorum somnolentia alibi in Polidem, alibi in Policien turpiter degeneravit. Salmastius porro in sua editione magis sollicitavit, & in Polieon convertit, suspicatus eam urbem esse, quae alio nomine Siris vocabatur. Verum quae convenientia Sirim inter, & Pompeios? vel quis unquam Polieon sive Sirim ab Herculis comitibus conditam dixit?

qua victor ex Hispania Pompam boum duxerat. Ex quo Servius ad Aeneid. lib. VII, v. 662 sic adnotavit: *Veniens autem Hercules de Hispania per Campaniam, in quadam Campaniae Civitate pompam triumphi sui exhibuit, unde Pompeii dicuntur Civitas* (2). Et Martianus Capella sic de utraque urbe lib. VI: *Ab Hercule Herculanum ad radicem Vesuvii, a quo haud procul Pompeios, cum boum pompam duceret Iberorum*. Quae narratiunculae adprime consonant Diodori Siculi verbis, quas cap. I retulimus, de Herculis adventu in Cumanum agrum, dictum etiam Phlegraeum. Si igitur concordibus horum auctorum testimoniis aliquid dandum est, ambae illae urbes Herculem auctorem habuerunt, vel certe eius aetate fundatae sunt.

II.
Quisnam Hercules earum urbium dictus fundator.

Sed quinam is Hercules (3)? Ille utique, omnes aiunt, qui victor ex Hibernia cum classe rediit. Quod si verum est, non alius esse potuit, quam Hercules Phoenicius, ut invictissimis argumentis Samuel Bochartus in suo *Phaleg* adversus Graecorum iactantiam, qui eam expeditionem de more Herculi suo adscribunt, ostendit. Atqui huiusce Herculis Phoenicii aetas antiqua admodum est. Nisi enim cum nonnullis Mosis supparem dicere velimus, certe Iosue coevum faciamus oportet, h. e. secundum Petavii rationes ante Christum natum 1486, ante Troiae excidium 301, quo tempore Phoenices sive Cananaei Iosuae victoribus armis e patriis sedibus pulsi, diversas terrarum oras maritimas infederant, Hesperiam praecipue, ut Bochartus fuse demonstrat. Quod cum non animadvertisset Peregrinus, valde se torfit in sua Campania *Disc. VI, §. 6*, ut Strabonis verba de harum urbium antiquitate cum Herculis adventu in Italiam conciliaret; quippe de Hercule Graeco (4) fermonem ab auctoribus fieri putabat.

III.
Quomodo Strabo eius aetatem designat.

Atqui Strabo mirifice cum reliquis consentit, eorumque fidem firmat, cum lib. V

primos earum urbium habitatores fuisse Oseos, eisque Tyrrhenos & Pelasgos successisse scribit: *Οσεοι, τυρρηνι, εἰτα πελαγονοι καὶ Ἰταλικοι*. Etenim Oseos, sive Opicos, sive Ausones pro *αὐτοχθόνους*, vel certe pro antiquissimis harum regionum cultoribus habendos, in dubium revocari nequit, testante non modo eodem Strabone lib. V, pag. 232; sed & Dionysio, qui eos tanta vetustate commendat, ut a Pelasgis (5) inde eiectiones tres fere ante Troianum bellum aetates narret. Cui consonat adprime Virgilius, qui Pelasgos inibi regnasse cecinit, adveniente in Italas oras Aenea; quippe de Oebalo Teleboarum Capreis habitantium rege ait:

... late tum ditioe premebat
Sarraffes populos, & quae rigat aequora Sarnus.

Quo in loco historicam veritatem de more adtexuisse patet ex Tacito, qui *Annal. IV, 57* famam tradere scribit Capreas Telebois habitatas; nec non ex antiquissimo Scriptore Conone, quem opportunissime sic citat Servius in hunc locum: *Conon in eo libro, quem de Italia scripsit, quosdam Pelasgos, aliosque ex Peloponneso convenas ad eum locum Italiae venisse dicit, cui nullum ante nomen fuerat, & flumini, quem incolerent, Sarno nomen imposuisse ex adpellatione patrii fluminis, & se Sarraffes adpellasse*. Pelasgi igitur, & ex Peloponneso convenae, quales nempe erant Teleboae ex Acarnania profecti, iam eam oram incolebant, quam Sarnus rigat, & ubi Pompeii sunt positi, cum Aeneas in Italiam venit. Ergo multo ante Osci eam tenebant. Tota autem haec argumentatio, ni fallor, persuadere cuivis valet, Herculem illum, de quo fama loquebatur huc antiquitus adpulisse, vel nullum, vel longe diversum fuisse a Graeco Hercule, qui vix paucis annis ante Troiae excidium in Italiam adventasse Graeci fabulatores commenti sunt (6): atque ita inter Dionysium,

illae urbes steterant. Quare ex Diodori ipsius mente Hispaniensis expeditio illi antiquissimo est tribuenda.

(4) Et quidem Dionysius Graecus auctor de Graeco Hercule parum sibi constans ea gesta tradit; quippe omnia in unum congescit.

(5) Vide, quae de variis Pelasgorum coloniis in Italiam inveltis infra Cap. VI docebimus; ubi de Tyrrhenis etiam a Strabone commemoratis aliqua differemus. In praesenti enim ad Oseos, qui Herculeas hasce urbes tenuere, antiquitatem demonstrandam id sufficit, ut Pelasgorum in Italiam adventum multo ante Graecanicum Herculis aetatem evenisse adstruamus.

(6) Consule Petavium in *Ration. Tempor.* qui non amplius LV annis ante Troianam cladem Herculem Alcmenae filium in Italiam adventasse suis rationibus conficit.

(2) In haec Servii verba aliquanto fusius Cap. XIII commentabimur.

(3) Plures fuisse Hercules, e quibus unum postea Graeci suae gentis heroem conslarunt, testis est Diodorus Siculus, qui tres enumerat, quorum primum Aegyptium dicit cum armis orbem peragrasse: Tullius vero de *Nat. Deor. lib. III* ad sex usque enumerat. Sed Hispaniensis expeditio Herculi Alcmenae filio sine *κικλρονται* tribui non potest; quippe is iuxta Petavii calculos non amplius, quam LV annis ante Troiae vastitatem floruit. Contra novimus e Strabone, ut mox differemus, Pompeios, & Herculanum longe ante eam aetatem fuisse conditas; utpote quas Pelasgi ab Osciis eriperunt. Atqui Pelasgorum ultima in has oras migratio ad minimum LX annis ante Troianam cladem facta est. Multo igitur ante Herculis Graecanicum adventum

Cymmerios, *Inarimen*, aliasque in Orientalibus linguis suas radices habere. Atqui immortalis noster Mazochius in suis *Tyrrhenicis Dissertationibus* ostendit sexcenta apud nos nomina, quae nihil Graece, nihil Latine significant, ita fixas in Hebraico, Caldaico, vel Syro sermone radices ostendere, ut illinc tantum depromere significationes vel locorum ingenio, vel veteribus eorum historiis convenientissimas liceat; ut non sit plane dubitandum, quin antiquissimi in Italiam advenae eam secum linguam adduxerint, quam in Oriente circa Chanaanem usurpaverant, Chaldaicae dialecto proximam; eosque ipsissimos esse Tyrrhenos Iosuae coevos, Phoenicibus ipsis, sive Tyriis, qui postea maris imperium obtinuerunt, anteriores. Quod si verum est, eo fortasse (8) sensu constare posset Bocharti opinio, qui Tyrios in Italiam venisse negat; dum Orientalium linguarum monumenta in Italicis nominibus agnoscit. Verum loca Italiae utrum postea a Tyrrhenis Pelasgisque, an primitus a Tyriis & Phoenicibus sibi nomina quaesiverint, & an Tyrrheni, & Phoenices iidem in origine fuerint, id parum nostra nunc interest; res enim eodem prope redit (9); modo stet primum eorum adventum plures ante Troiae excidium aetates addidisse. Totum id autem certius fiet, si *Vesuvii*, *Herculanei*, & *Pompeiorum* nomina, nullo negotio opportunissimas significationes ex Orientalibus radicibus trahere demonstrabimus. Quod si huiusmodi etymologiae veritati consonae deprehendantur, & veterem eorum locorum naturam plenius cognoscemus, & certiores de earum urbium antiquitate fiamus.

A *Vesuvii* nomine ordiamur. Hanc autem vocem neque Graeci, neque Latini peculiis fuisse, vel ex eo satis constat, quod incerte admodum, & varie ab utroque & efferretur, & scriberetur. Hinc apud Strabonem modo legimus *Βεσούβιον* (*lib. I*) modo *Ουεσούβιον* (*lib. V*), apud Dionysium *Ουεσούβιον*, apud Dionem, vel Xiphylum *Βεσούβιον*: ita etiam apud Philostratum, Zona-

ram, & Eusebium, qui tamen inde derivat *Βεσούβιον*. Qua de re Galenus *De Meth. lib. I* scripsit: *Λόφος ἑτέρος οὐ μικρός, ὃν ἐν τῇ συγγράμῳ οἱ πάλαιον ῥημάτων, καὶ τὸ νῦν οἱ κρηβίσταροι Βεσούβιον οὐμαζοῦσι· τὸ δ' ἐνδοξόν τε, καὶ νῦν ὄνομα τοῦ λόφου Βεσούβιον; mons alius non parvus, quem in suis scriptis veteres Romani, & qui adhuc sunt eruditiores Vesuvium vocant, sed nomen celebre, & recens montis est Vesuvius. Et re quidem vera apud Latinos modo scriptum invenies *Vesuvius*; modo *Vesubius*, ut Varro *De Rustica*; modo *Vesuvius* (10), ut in Campano marmore apud Peregrinium; modo *Vesuvius*, ut bis apud Suetonium in *Tito*, & in *Plin. Vita* (ubi alii legunt *Vesebius*), & Virgilium; modo denique *Vesbium*, ut Columella, Statius, Martialis, Silius Italicus & Valerius Flaccus, qui dixit etiam *Vesevius*; atque hinc patronimica *Vesvinius*, *Vesbinus* (11), *Vesuvia*, & *Vesuvia iuga*. Itaque opportune adnotat *Torrentius* in Suetonium *loc. cit.* edit. Burmanni: *neque temere rei unius nomen toties immutatum invenies, ut taceam primam syllabam nunc produci, nunc conripi. Sed undenam tanta unius vocis inconstantia? Ex eo certe, quod cum nec Graecae, nec Latinae originis esset, ab utroque varie scribebatur, prout varie efferebatur prae difficultate, quam in pronuncianda exotica voce eorum guttura experiebantur, non secus ac nos Itali, cum Arabas voces reddere volumus. Hinc factum est, ut cum aliqui sigma valde sibilans aure exciperent, illud per duplex sigma reddebant, scribentes *Ουεσούβιον*, alii simplici sigma erant contenti. Omnes vero adspiratas, quibus ea vox referta erat, cum reddere Latinis, vel Graecis elementis non possent, Romani per *v* consonans, vel per *b*, Graecanici per *β*, vel per diphthongum *ου* (12) defectum supplebant; primae vero syllabae quantitatem arbitrio relinquebant. Hinc etiam factum est, ut modo trisyllabum, modo quadrisyllabum idem nomen evaderet, prout vel *β*, vel *ου* in eo usurparent.**

D Quae

(8) Dixi fortasse; Bochartus enim Phoenicibus ipsis eas nomenclationes tribuit, etsi huc advenisse neget.

(9) Siquidem utrique, diversis licet temporibus, ab eadem ferme Orientis plaga profecti, eandem una adfinem prope linguam in colonias a se in Italiam longe lateque sparsas invexerunt, hoc est dialectum ex Hebraico Chaldaicoque sermone profeminatam. Olos enim h. e. primos harum urbium colonos, Herculis Phoenicii fortasse adflectas, vel certe coevos, Tyrrhenis congenere, & finitimae originis fuisse multa docent ab eruditis observata, & scriptura ipsa testatur.

(10) Ubi non dubitandum, quin sit quadrisyllabum, ut *DANVIVS* in numis, & lapidibus.

(11) In parietina inscriptiuncula Pompeis *Vesvinae* nomen proprium habetur *Part. III Tab. IV*, & apud Gruterum p. 214 exstat lapis *Vesbino* positus, qui aedem Augustalibus extruxerat. Quae testimonia, cum ea sint, ut a codicum descriptoribus contrahi non potuerint, palam faciunt falsum fuisse *Theocae Calamariae* Auctorem, qui, ut Mazochio oppederet, *Vesvii* nomen nonnisi a Poëtis ante Titum fuisse usurpatum, ceteris proorsu inauditum probare contendit pag. 417.

(12) Idem in aliis vocibus a Graecis scititatum novimus, ut *Ουεργινη* apud Strab. (male legunt quidam *Βεργινη*) & *Βεργινη* apud Steph. sic *Ουαλνς*, & *Βαλνς*, *Σεβερως*, & *Σενερως* in numis.

Quae cum ita sint, cumque nulla significatio ex ea voce sive in Graeco, sive in Romano idiomate extundi queat; ecquis perfracte negaverit exoticam eam esse, & ab Orientis linguis arcessendam, si opportunissima significatione praeditam docuerimus?

VIII.
Orientalis Vefuvii etymon.

In memoriam igitur revocent Lectores, quod ab eruditioribus non ambigitur, *Vesuviae* nomen, quod Numa a finitimis Tuscis (13) cum toto eius cultu arcessivit, nihil aliud, quam ignem sonare, & recte ab Hebraeo *עֶשֶׂה* provenire: quod ipsum nomen Chaldaeis, & Syris dissyllabum sit, nempe *עֶשֶׂה* *heslah*, & *עֶשֶׂה* *heslah*. Ex *Heslah* vero, Aleph in Digamma transeunte, manavit haud dubie *Vesla*. Nec aliunde Graecum nomen *Ἡεσλᾱ* *Vulcani* traxit originem. Atqui & in Vesuvio eadem prorsus originationis ratio valet. Ex Chaldaico enim *Heslah*, vel *Hesah* si utrumque Aleph in Digamma h. e. in *v* consonum, vel *b* de more transmutaveris, *Veslav*, sive (quia Tyrrhenis vocalis *u* prae omnibus amicissima fuit) *Vesuo*, sive *Vesub*, ex quo, adiectivali terminatione adhibita, factum oportuit *Vesuvius*, vel *Vesuius*; vel *Vesvius*, vel *Besvius*, ut *ignitum*, sive *ignivomum* notarent (14). Adiectivalem inquam terminationem; propterea quod iamdiu a Cl. Mazochio (15) demonstratum fuit hoc nomen purum putum adiectivum esse, quod respicit *montem*, ut palam sit ex Campano marmore posito *Iovi Vesuvio*. Quod ideo animadvertendum duxi, ne cui scrupulum ingerat id, quod in *Vesla* una tantum aspiratio in prima syllaba per *v* exprimitur, in Vesuvio autem binas ferventur. Id enim factum est, quia in voce *Vesla*, ut latinus casus de more servaretur, negligi oportuit, contra quam in voce *Vesuvius*, ubi consona ad vitandum oris

hiatum ante desinentiam *ius* erat opportunissima.

Si igitur tam prono alveo ex Orientali linguarum fonte Vesuvii etymon descendit, idque non minimum valet ad ostendendum, qua potissimum lingua vetustissimi harum regionum incolae uti fuerint, quidni ex eodem fonte, si facili negotio fieri queat, Herculanei, & Pompeiorum nomina derivabimus, posteaquam de importunis veterum Scriptorum etymologiis satis fuimus conquesti? *Herculanum* itaque, ut apud plerosque scribitur, sive *Herculanum* dixeris cum Tullio, (unde recte fuit patronymicum *Herculanensis*, quod in nostris lapidibus occurrit), sive *Herculanum* cum Plinio lib. III, c. 5, & Capella lib. VI (mitto *Herculanum*, quod est in Tabula Peutingeriana) (16), quando ab Phoenicio illo duce nomen invenire non potuit (non enim Herculaneum, sed *Charactea* dicta foret, non secus ac urbs ab eo in Hispania fundata, quae postmodum Graeca versione dicta est *Heraclea*, ut observat Bochartus); videamus, an demta latina desinentia ab illis elementis *Hercul* aliquid extundi queat. *Hercul* enim vetustissimum apud Oecos, & Etruscos fuisse nomen sit verosimillimum. Quod si quis pro *Ἡεσλᾱ* habeat aereum numum a Gorio, & Passerio adlegatum, quod in Montemellino Museo Perusiae adservari testantur, in cuius adversa parte Mercurii caput, in averfa vero eques palmam manu gestans cum Etrusca epigraphe *ERCVL* habetur, res erit exploratissima. Etrusca enim, sive Osca epigraphe Herculaneo nostro numum adiudicaret; sed de eo ampliandum censeo. Quidquid autem de numo sit, primitiva illa vocis elementa *Hercul*, sive *Hercol* (scitum est enim in Etruscorum alphabeto *v*

IX.
Incerta Herculanei scriptura, eiusque etymon.

(13) Hunc cultum ex Oriente secum Tuscos asportasse non dubitabit, qui noverit, quae de sacro igne ab Hebraeis in Templo adservato in sanctis libris habemus.

(14) Equidem scio istas originationes plerisque doctis viris, praesertim Transmontanis, non admodum probari, qui aliunde potius, quam ab Oriente primos Italiae incolas arcessere malunt: fateor etiam quosdam nostrates prurigne ista, omnia etyma ab Orientalibus linguis derivandi plus nimis laborasse. Sed cum ineluctabilibus argumentis persuasum habeam, recta ex Asia huc innumeras errorum colonias immigrasse, ut in primis religio, mores, scripturaque testatum faciant (praeter veterum omnium testimonium, qui sive a Phoenicia, sive ab Aegypto, sive a Lydia, sive a Phrygia, sive denique ab Hellade arcessant, non aliam profecto terrae plagam, quam Orientalem indignant) operam minime luisse mihi videntur, quotquot, posthabitis Latinorum, Graecorumque plane futilibus etymologiis, utpote ex alieno solo petitis, in derivandis vocibus e veterum Orientalium linguis infudarunt. Ex iis tamen eas tantummodo utroque pollice probaverim,

quae nulla vi detortae & sponte fluant, & rebus ipsis adprime quadrent. Ut ecce tibi quis non cum Mazochio *Addit. in Voss.* fateatur ab eodem *heslah* Etruscum *verse* provenisse, quod Festus *ignem* notasse docuit? *Tuscorum enim lingua*, ait, *arse averte*, *verse ignem constat appellari*; sicuti & *arse* est ab *עֶשֶׂה* *evertere*, unde cum paragogico *be* imperativus procedit *עֶשֶׂה עֶשֶׂה* *bursa* vel *arsa everte*.

(15) In Commentar. ad Marm. Kalendar. ad Acta S. Patricii Martyris, & in Dissert. de *Caithedr.* p. 237.

(16) Graeci item, quorum peculii ex urbs numquam fuit, ut infra demonstrabimus, eodem modo dixerunt *Ἡεσλᾱ*, ut Dio, vel *Ἡεσλᾱ* ut Zonaras, vel *Ἡεσλᾱ*, ut Antoninus c. 4 §. 48 (V. ibi Gataclerum). Strabonem non moramur, qui maluit graecificare, & persuasus Herculem auctorem habuisse ab *Ἡεσλᾱ* fecit *Ἡεσλᾱ*, non secus ac Ovidius dixit *Herculem urbem*: idque libentius fecit, cum alia urbs in Thessalia *Ἡεσλᾱ* diceretur, a Livio dicta *Heracleum*: qui si latinitate eam donare voluisset, adpellasset utique *Herculanum*. Eodem pacto Strabo *Minervae promontorium* dixit graecifians *Ἀθηνᾶν*.

pro o fumi) non quidem violentius de-
torta, sed sponte sua, uti iacent, significa-
tionem per quam loco adcommodatam sub-
peditant. Sonant enim hebraice *mons cre-*
matus, ex *הר* *mons*, & *קל* *torrefactus* a
קלה *torrefecit* (17). Quae sane appellatio,
uti opportunissimam posteris sive Latinis,
sive Graecis ansum praebuit, ut de Hercu-
lis nomine dictam venditarent, quando de
peregrini ducis adventu fama erat. Itaque
rem nobis ulterius perpendentibus ex illo-
rum vocabulorum numero ea vox videtur,
in quibus, ut Bochartus ait (*praef. in Ca-*
naan) *multae res tanquam in myrotheciis*
inclusae latent. Equis enim non videt ip-
sissimum Herculanei situm graphice ea no-
mentatione descriptum? In colle enim,
& quidem Vesuviniis incendiis concremato,
fuisse eam urbem positam tam certum est,
quam quod certissimum, ut iam observa-
vimus, & infra iterum ostendemus. Nec
enim in imponendis nominibus aliud tem-
porum heroicorum homines ab insequitis
aetatibus consueverant; id quod vel ex
Mosis historia universa potest intelligi (18).
Itaque cum Vesuvii ignitae vomitiones ae-
quale monti senium habeant, quaecumque
circa regio ignitis torrentibus obducebatur,
eam, non secus ac hodie (19), ab illa ca-
lamitate sibi nomen quaeri oportuit. Hoc

ipsum igitur Herculaneo, cuius solum non
modo crematum fuisse noverant adcolae,
sed ex ipsis igneis adgestionibus concretum,
nomen invenit (20).

Hoc ipsum & Pompeiis obtigit; ibi
enim non minus, quam Herculanei Vesu-
vinarum eructationum monumenta exsta-
bant. Prae reliquis autem torrens igneus,
qui novissimus illuc advenerat, ubi Pom-
peii conditi fuerunt, utpote qui supra re-
liquos positus adpareat, de eo dubitare
non sinit. Hic enim, cum deseruisset, in
porosos lapides concrevit, dictos *spongias*
pompeianas (21), qui partim nigri, par-
tim rubescentes, non aliud spectantibus ad
hunc usque diem exhibent, quam pruna-
rum acervum, cuius pars restincta penitus
fuerit, pars vero viva adhuc, sed veluti
cinere obvelata languido rubore splendeat.
Quod spectaculum, cum in omnium ocu-
los incurreret, quid verosimilius, quam ut
inde loci nomen factum fuerit? Et re qui-
dem vera, *Pompeii* vox, quae pueriliter a
Graeco *πομπή* trahitur, & Graeci peculii
non esse vel ex varia Graecorum scriptura
evincitur (Dionysius enim scribit *πομπή*,
Strabo *πομπή*, Dio *πομπή*) & proinde
sensu vacua, si Phoeniciis eam adiudices,
statim tibi nulla vi detorta loci adpectum
depinget. Etenim *פומפיה* *pom-pia* bina
sunt

X.
Pompeiorum
etymon.

(17) Fortasse etiam ab *הר* *barae* vel *berae*,
quod Hebraeis est *cremare*, Chaldaeis vero Syris-
que intransitivum est, & valet *aduri*, *ustulari*; ita
ut participium *berae* idem valeat, ac *cremation*.
Vel ab *הר* *ardens igne*, ut Martorellius
in *Thecla Calanar*, pag. 565. Atque hinc fortasse
fielium, ut cum incolae thermas quascumque *be-*
rae dicerent, Graeci de suo *ἑρκαλει* interpretantes
ἑρκαλει appellarent, ut Athenaeus *lib. XII*
nos docet inter alia id quaerens: *ἡ δὲ πρὸς τὴν*
δοῦραν πρὸς τὴν ἑρκαλει *ἡ δὲ πρὸς τὴν ἑρκαλει*
ἡ δὲ πρὸς τὴν ἑρκαλει; cui calida balnea e terra scaturientia omnes
Herculis sacra esse dicunt?

(18) Huiusmodi sunt *Horma*, *Moriab*, & sex-
centa alia, quorum etyma a S. Scriptore indi-
gantur. Sed ne a proposito abcedamus, ter-
ta *Gomer*, docente Bocharto in *Phaleg. lib. III*,
c. 8, p. 172, sic dicta est, quia igne consumta, a
גמר *gamar*. Eadem enim erat ac *Phrygia*, ita a
Graecis appellata *από του πυρὸς* *torre*. Et qui-
dem eius pars erat regio, quae *κατακαυμάται* *cre-*
mata dicebatur; de qua videtis Stabonem *lib. XII*,
pag. 579, ubi eius solum sic describit: *τοῦτο*
ἔστι γὰρ ἡ φάσμα, πλεονεξία τοῦ ἀμυγδύου, ἡ
κοικητοῦ *ἔστος, terra fragilis est & friabilis, & plena salsu-*
ginis, & valde inflammabilis; & iterum lib. XIII,
pag. 628: *οὗτο δὲ ἡ ἀποκαύματα τοῦ πεδίου, ἡ δὲ*
οὐραία καὶ περὶ τὴν μέλαινα, ἡ δὲ πρὸς τὴν ἀμυγδύου
camporum superficies est cinericia: montana & saxosa
sunt nigri coloris, veluti ex adustione. Atque hinc
rectissime conligit Geographus, inepte quosdam
suo aëro a fulminibus coelo olim delapsis id re-
petisse, cum potius ὅπο γινώσκοντες ποῦος ἡ subter-
raeano igne, cuius deinde fontes restincti fuerint, el-
let repetendum. Deinde subdit: *το δ' ἀμυγδύου*
τοῦ τοιαύτου ὑπάρχον γὰρ λαβοὶ τις οὐ ἔστι ἐκ τῆς κα-

ταύτης τῆς χαρμῆς τῆς ποδῆς, καὶ τοῦ ἀποδιδόντος
αὐτοῦ δαψύλη, ἡ καλὸν, vitisiam vero hanc tellurem
esse, intelligi etiam potest ex agro Catanensi, qui ci-
nere oppletus adhuc pulchri vini copiam subpeditat.
Quae ideo fufius retuli, ut quisque videat, quam
gemella sint iis, quae de Vesuvio idem Geogra-
phus habet loco superius citato.

(19) Haud scio an aliquis huic etymo nolite
adquiescere idcirco, quod novit Herculaneis Her-
culi devotissimos fuisse, Caesaris Capacii *Hist. lib.*
II cap. 9 testimonio edoctus, qui ait: *Hercules*
semper ibi marmoreas reperitur. Et quidem e nu-
peris Regiis excavationibus, etsi non tam multa,
quot venditarunt, *Herculeae* signa prodierint, u-
num tamen atque alterum procul dubio effossum
est, & praeterea plures picturae Herculis gesta
exhibentes. Quid proinde? Non negamus utique
Herculaneis id sibi libentissime persuasisse, &
de ea fabula mirifice placuisse, atque propterea
praecipuum Herculi cultum ostentasse; sed inde
confici, ut ab *Herculis* nomine *Herculaneum* di-
ctum primo fuerit, id vero abnuimus.

(20) Palam exempla sunt. In insula Enaria
cum ab hinc 400 & amplius annos mons Epoeus
arlisset, rivus igneus inde ad mare pertingens,
qui lapidescens squalorem ingentem locorum a-
moenitati obduxit, vulgo dicitur *l'Arso*. Nec se-
cus apud Vesuvium plura similia sunt loca, quae
itidem dicuntur *l'Arso*, & antiquitus dicebantur
latine *Cremata*.

(21) Hic nempe est *pomex*, sive *spongia Pom-*
peiana, ex qua Vitruvius Vesuvium olim arsisse
argumentum capiebat, ut *cap. I* adnotavimus.
Idemque spongiosus lapis hodieum *pomex* voca-
tur suspendendis fornicibus aptissimus.

sunt nomina, quae nihil aliud Hebraice sonant, quam *carbo* & quidem *extinctus*, teste R. Elia, & *favilla*, quae sub cinere delitescit (22). Criticis lectoribus iudicium esto, num invita trahatur haec etymologia (23), an sponte sua fluat? & an verosimilius ab Herculis πομπή derivetur.

XI.
Strabonis locus de Pompeis restituendus.

Ne autem id, quod est, reticemus, ea πομπή etymologia, licet a Graecis cusa adpareat, tamen apud Latinos tantum invenimus; Graecos vero doctiores, ut Diodorum, & Dionysium ab ea referenda consulto abstinuisse ducimus. Sed Strabo aliam prorsus nominis derivationem inculcare mihi videtur, certe verosimiliorem, nisi temporum & historiae ratio obstaret. Quomodo enim Graecum nomen factum fuerit urbi, quae ante omnem Graecorum in Italiam adventum fundata, Graecis numquam paruit? De ea tamen aliquantisper differere non piget, ut adfectum Geographi locum, qui hanc nostram urbem respicit, restituamus. Ipse igitur lib. V, p. 247, cum de variis Pompeiorum nominis ad Romanos usque verba fecisset, sic pergit: Νολὸς δὲ, καὶ Νουναίης, καὶ Ἀχέρην... ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ ποιεῖ πρὸς τὴν πόλιν τὴν πόλιν καὶ δεξιὰν τῆς πόλεως, καὶ ἐκτετατόν, quae verba sic vertit Interpres: *Nolae autem, & Nuceriae, & Acerrarum navale est, Sarno flumine excipiente, & transmittente merces*: qua in versione quisque videt omissa esse verba καὶ ποιεῖ, quippe, uti iacent, sensu omnino vacua. Quare ibidem Casaubonus adnotat: *verba καὶ ποιεῖ videntur omnino inducenda*. Atqui ea verba in omnibus exstant, quos consului, mss. codicibus, etsi vario spiritu, & adcentibus signentur. Non temere igitur inducenda, sed potius restituenda putarem, si quam minima mutatione inde optimus sensus exculpi queat. Et quidem disiunctiva particula *vel* quid aliud exerta voce clamat, quam quod sibi nomen aliud subreptum sit, quod antecedenti ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ respondeat? Quid enim sibi vult illud ποιεῖ? Vel quid significabunt haec verba: *navale est, vel facit apud Sarnum excipientem, & transmittentem merces*? sic enim melius vertendum est πρὸς τὸ Σαρρὸν. Deest igitur procul dubio nomen aliud, quod Geographus confectione usus melius, quam ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, quadrare sequentibus verbis πρὸς τὴν πόλιν apud Sarnum insinuet. Pro eo autem inrepsit, nescio quo pacto, illud ποιεῖ; sed certe non alia putaverim de causa, quam soni

adfinitate. Nullus igitur dubito, quin legendum sit ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ ποιεῖ, quibus nominibus belle respondent bina participia δεχομένη, καὶ ἐκτετατόν. In quantum enim ea urbs ad Sarnum posita exciperet merces ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ h. e. *emporium* (24) erat, in quantum vero per flumen ad vicinas urbes transmitteret, πομπή optime dici poterat. Adde, quod mendosa vox ποιεῖ a πομπή facile deformari quibat. Quod si ea lectio pro vera habeatur, quisque videt, quam delicate Geographus πομπή Pompeiorum insinuare curaverit, interim dum vulgarem etymologiam, quam flocci faciebat, aperte reiicere non auderet.

At enim, inquires, optima fortasse lectio, dummodo πομπή eo sensu adcipi possit, pro loco scilicet, unde adservatae merces emittantur: atqui id novum prorsus est, & inauditum. Ego vero, etsi nusquam eo sensu apud scriptores occurreret, nullus dubitarem, quin ad eum sensum trahi optime possit verbale hoc a πομπή mitto derivatum; ut scilicet mittendi locum πομπή notare posset: quod utique Straboni satis erat, ut inde Pompeiorum originem derivaret. Numquid non dictus est πομπή Mercurius, qui defunctorum animas ad inferos deduceret? Numquid non πομπή, πομπή, & πομπή ille dicitur, qui aliquem deducit, vel transmittit? Numquid πομπή non valet deducere, transmittere? Quid quod non concesserim eo sensu apud veteres πομπή caruisse? Nec enim auctoritate Henrici Stephani, Sigonii, Meursii, aliorumque frangor, qui ea voce designari apud veteres aiunt vel vasa in pompis deferri solita, vel aedificium, quo ipsamet vasa adservarentur. Enimvero publicum aedificium fuisse procul dubio evincitur e duobus Laërtii locis. In Diogenis enim vita lib. VI refert Cynicum dictitare solitum, *Athenienses sibi loca, ubi inhabitaret, adparasse*, διότις τὸν πομπή πομπή, καὶ πομπή, innuens Jovis porticum, & Pompeum; & lib. II Socrati statum in τῇ πομπή fuisse positam narrat. At cuinam usui huiusmodi aedificium erat consecratum? Id sane non aliunde expiscari possumus, quam ex Demostene, qui in Oratione in Phormionem de frumento loquitur, quod in τῇ πομπή Athenienses mensi fuerant. Quare eius auctoritate permotus Pollux in suo *Onomast. lib. IX, cap. 5*, cui titulus: περὶ τῶν κατὰ θάλατταν μέγαν τὴν πόλιν, *De urbis partibus, quae sunt ad mare, segm.*

XII.
Quid πομπή Athenis fuerit.

(22) Quo sensu adcipitur Exod. IX, 8.
(23) Jacobus Martorellus in *Tbec. Calant. p. 365* aliunde Pompeii nomen derivavit, h. e. a τὸ δὶδ or flammæ.

(24) ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ & ἐμπορίου synonyma esse apud Graecos, & in primis apud Strabonem pluribus docuit Mazochius in *Tabul. Hist. pag. 37, n. 39* & pag. 111, n. 80.

segm. 43 inter alia publica aedificia post *σημα* penus, & *σιτοβολαια* horrea, *πομπειον* recenset his verbis: *προς δε και πομπειον ειχεν οικησιν κωιτος, Δημοσθενους ειποτος εν τη προς Φορμιωνα περι δικησιν και ταυτα ιστα εν τη πομπειω διαμετρομενοι*: certe quidem *πομπειον* publicum aedificium fuit, cum Demosthenes in Phormionem de mutuo scribat: haec nostis, cum in Pompeo dimensi effectis. Pollux igitur de hoc aedificio id tantum noverat, quod e Demosthene didicerat, & ideo non inter loca sacra, vel sacris addicta, sed inter ea aedificia recenset, quae ad mare, & a *σιτοβολαια* non multum abessent. Eruditi autem nuper a me adlegati, nescio qua opinione abacti, sed nullo sane fundamento, de pompa unice cogitantes, commenti sunt aedificium unis pompae vasis servandis destinatum. Sed ex Demosthenis verbis luce clarius evincitur *πομπειον* nihil aliud fuisse, quam aedificium mercibus servandis paratum, unde pro opportunitate adportarentur. Orator enim suorum clientum nomine inter alia, quibus de Atheniensium republica illi benemeriti olim fuerant, haec commemorat: *οτι ο σικτος επιτιμωσ προπαιον, και ευχιστο εκκιδεσσι δραχμης, εισχυοντες πλειους, η μωρους μεδιμους προς διαμετρομενον ομιν της κωιτικης τιμης περτε δραχμης του μεδιμου. και ταυτα παντες ιστα εν τη πομπειω διαμετρομενοι*, cum frumenti pretium carius evasis, & ad sedecim usque dracmas pervenit, nos adportantes plus decem millibus medimnis, emensi fuimus solito quinque dracmarum pretio: atque id vos omnes nostis, qui in Pompeo illud mensi fuistis. Iam vero ex hisce verbis quis non videt Pompei aedificium servandis frugibus, aliisque id genus mercibus fuisse? Anne fiet verisimile, Athenienses frumentum metiri solitos, ubi sacra Pomparum adservarentur, & non potius, ubi foret aliquantisper detinendum? Pollux certe id sibi non persuasit. *Πομπειον* igitur Atheniense aliud, ni fallor, esse non potuit, quam promptuarium mari proximum importandis mercibus, unde pro opportunitate emitterentur: quod pro Graecorum more circumpositae erant porticus, quae statuis, & picturis ornabantur, non secus ac publica aedificia, quae vulgo appellamus *Dogane*, vel *Caricatoj*. Optime igitur Strabo Pompeios, nisi vera etymologia, certe pulchra nominis adlusionem, vocavit trium urbium finitimarum *σικων*, η *πομπειον* emporium, sive promptuarium ad flumen po-

situm, quo merces importarentur, & per aquas exportarentur (25). At remotissima urbis fundatio, & nulla cum Graecis communio nos vetant, quominus Geographo subscribamus: iuvit tamen eius mentem adsequi, ubi de ea urbe, de qua quaerimus, mentionem facit.

C A P. IV.

De Herculanæi situ, & ambitu.

Cum de geminarum urbium antiquissima fundatione sermonem habuerimus, atque ad earundem colonos, dominosque adgrediamur, operae pretium est, de amoenissimo earum situ inquirere. Ne quis tamen operam nos ludere velle arbitretur. Non enim argumenta huc congerere mens est in retroactorum temporum Philologos, qui in eo urbium situ investigando aberrarunt. Res nunc de se loquitur, cum ambae urbes Regum nostrorum munificentia lucem iterum adspexerint, & cuique visendas se praebeant; nec alias, ab iis, quas quaerimus, esse litterata monumenta vel minimum ambigere sinunt. Animus igitur est veterem totius plagae situm harum rerum cupidus, exteris praefertim, quibus adire eas non licet, ita exhibere, ut statim discant, & quam immutata hodie sit eius facies, & quae fides habenda sit veteribus, quos usque passim carpunt, qui eorum dicta minus adsequi valent. Etenim si eam regionem insipias, ubi geminae iacent urbes, incredibile putes eam ipsam esse, de qua veteres fabulati sunt, adeo immutata sunt omnia.

Quod ut perspicuum fiat, ecce tibi, quae de Herculanæi posito testatum reliquerunt L. Sisenna, Dionysius Halicarnassensis, & Strabo. Antiquioris omnium Sisennae, qui ante annum ab U. C. septingentesimum suas historias descripserat, fragmentum opportunissime nobis servavit Nonii Marcelli Grammatici diligentia, qui *Cap. III*, quod de discretis generibus inscribitur, sic ait: *Fluvius masculini generis, Fluvia feminini, ut amnis (1) plerumque. Sisenna Histor. lib. IV: quod oppidum (de Herculanæo loquitur, ut infra vides) tumulo in excelsa loco propter mare, parvis moenibus, inter duas fluvias infra Vesuvium collocatum. Idem eodem: transgressus fluviam, quae se-*

I.
Quis nostrae
investigatio-
nis scopus.

II.
Veterum de
Herculanæo
testimonia.

(25) Atque hinc factum reor, ut Strabo non *πομπειον*, vel *πομπειους*, ut alii, sed *πομπαιον* maluerit appellare, quasi urbem transmittentem merces.

(1) Nota sunt Plauti, Naevii, Varronis, & Festi loca, in quibus *Amnis* est generis sequioris.

E
Forfitan & alia reperientur. At non continuo ea usurpatio pro trita haberi potest. Quocirca Nonianum plerumque pro interdum accipiendum est: quo modo Nonii saeculo *το plerumque* usurpabatur.

cundum *Herculaneum ad mare pertinet* (2). Quibus verbis tam graphice oppidi situs describitur, ut nihil supra. Dionysii autem locus idem est, quem supra recitavimus, de Hercule eius fundatore: Πολυχὺν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κτίσας, ὅθεν ὁ τόπος αὐτῷ ἐνέκλειστο, ἢ καὶ οὐκ ὕπο Ρωμαίων οἰκομένη, καὶ Πομπηίας ἐν μετῴ κτίσας, Νεκπολὶς τε, ἡμεῖς τε ἐν πᾶσι καὶ βιβλίοις εἰσὶν: oppidulo sibi cognomine condito, ubi classis eius flativa habebat, quod nunc a Romanis habitatum exstat inter Pompeiam, atque Neapolim, tutos omni tempore portus habens. Strabo denique lib. V, p. 247, ubi de Neapoli dixerat, sic prolequutus est: εἰς τὸν οὖν οὐρανὸν ὅτιν Ἡρακλῆος, ἐπικειμένη ἐστὶν ἡ πόλις, ὅθεν ὁ τόπος αὐτῷ ἐνέκλειστο, ἢ καὶ οὐκ ὕπο Ρωμαίων οἰκομένη, καὶ Πομπηίας ἐν μετῴ κτίσας, Νεκπολὶς τε, ἡμεῖς τε ἐν πᾶσι καὶ βιβλίοις εἰσὶν: *Castellum proxime sequitur Herculaneum, promontorium habens, quod mari imminet, & Africo mirifice perspiratur, ita ut saluberrimam eius habitationem efficiat*. Ex coacervatis itaque hisce testimoniis illud confici debet: 1 *Herculaneum oppidulum non satis amplum fuisse, cum dictum fuerit πολὺν, & οὐρανόν*; 2 *infra Vesuvium fuisse positum*; 3 *in excelsa loco propter mare, h. e. ἐπικειμένη ἐστὶν ἡ πόλις, ὅθεν ὁ τόπος αὐτῷ ἐνέκλειστο*; 4 *contra Libicum, ἡμεῖς καὶ βιβλίοις εἰσὶν*; 5 *inter duas fluvias, quarum altera secundum oppidum flueret*; 6 *non unicum habuisse portum, ἡμεῖς καὶ βιβλίοις εἰσὶν*.

III.
An Veterum
descriptio de-
scriptio urbi
quadret.

Iam vero ex hisce urbis characteribus, bini quidem primo obtutu nuper effossae urbi convenire videntur, ut sit sub Vesuvio, & contra Africum, quo adhuc mirifice ea regio perflatur, posita; tertium vero, quod satis exigua foret, ex ipsis effossionibus compertum habemus. Sed si tumulum, sive promontorium quaeras, si fluvios, si portus, nullibi ea exstare comperies. Hinc parcendum Philologis nostris, qui Herculaneum ultra mille passus ablegarunt, & in eo tractu statuerunt, ubi hodie exstat populosissima villa Turris Graeci, sive Octavae. Ibi enim, qua parte *Castellum* (3) nuncupatur, cum promontorium ad mare usque procurrens intueretur,

hinc inde maris sinus olim fuisse positos, & navibus recipiendis opportunos suspicantur; flumina porro non alia dixerunt, quam Sarnum, & Sebethum, longo sane dissita intervallo. Num igitur coaevos scriptores somniasse dicemus, an fidem oculis nostris denegabimus, qui theatrum, templa, basilicam, vias, muros, sepulchra substratae urbis, non sine litteratis marmoribus quamplurimis, quae ad Herculanenses ea omnia pertinuisse testantur, vidimus? Neutrum sane. Sagaciter enim investigando rem acu tetigisse veteres scriptores deprehendimus, vel inde magis magisque edocti, quam temere, ubi nostram ignorantiam fateri erubescimus, supinitatis, vel mendacii antiquos arguimus. Tumulum igitur Herculanensem, & duplicem portuosum sinum, & fluviorum alveos invenisse laetamur. Qua de causa eruditus non modo, sed & naturalis historiae cupidus quammaxime gratificatum ire sperantes, vetustam totius Herculanensis agri faciem in mappa adcuratissime delineatam exhibemus. Neu quis putet eam divinando ex ingenio fuisse confictam. Quo enim artificio eam deformavimus, aperire non piget.

In primis igitur nosse oportet totum illum terrae tractum, quem in mappa expressimus, sub Tito Vesuvina adgestione aequae obrutum fuisse, non quidem liquefcenti materie, quae torrentis instar fluit, & mox defervens lapidescit (4), sed ignito lapillorum, sive pumicum cinerisque volumine, quod praeceps sese per montis declive devolvens, ad mare usque tetendit, ut infra docebimus; quodque temporis tractu in tophaceum lapidem passim coaluit, quem hodie vulgo adpellant *pappamonte*. Huiusmodi enim materiem, qualis Herculaneo superimponi cernitur, ubicumque in eo regionis tractu effoderis, invenies; per octo enim milliaria secus mare extenditur, ab eo scilicet loco, quem *Petralbam* adpellant, ad usque Oppidum Turris Adnunciatæ: sursum vero ad montem usque ad-

IV.
Quo pacto
primaevis soli
facies digno-
sci queat.

(2) Ea historia fortasse ad Minatii Magii Asculanensis gesta pertinebat, cum Herculaneum socialis bello cepit, de quo Velleius Paterculus abnepos loquitur; fortasse etiam ad Sp. Carviliū, qui idem oppidum multo ante e Samnitibus cepit, teste Livio, ut infra cap. VII.

(3) Castellum illud praetorium est, quod oblectationis gratia ab Alphonso Aragonensi Rege aedificatum post annum 1442 vulgo tradunt. Positum est autem in promontorio satis alto, quod antiquissimus lapideus torrens e Vesuvio eructatus efformaverat; quodque ante annum 1621 ad usque parvum maris sinum procurrebat: tum vero ex vulcanici pulveris adgestione eo sinu oppletus, aliquantulum a mari recedens hostis imminet: nunc autem post annum 1794 amplius re-

cessit, alio torrente lapideo marinas undas propulsante. Hoc vero idcirco *Castelli* nomen habuit, quia ei promontorio impositum fuit, ubi a Federico II ducentis iam ante annis Turris exstructa fuerat, & quidem a Neapoli *Octava*, unde oppido nomen haesit.

(4) Talis est lapidea illa concretio, quae totum illum tractum occupat, ubi pseudurbana Herculanensis domus effossa est. Fallo enim putarunt aliqui eam Tito coevam fuisse, ex eo quod coevis aedificiis superflare viderunt. Eam enim longa post intervalla eructatam fuisse certissimum est, cum inibi alia aedificiorum rudera, & cimiterium inventum supertopho illo fuerit, cui Herculaneum subest, ut infra narrabimus Cap. XIII.

scendit. Ea autem, etsi fere ubique eiusdem altitudinis (demtis tantummodo extremitatibus) in aequidistantibus a monte punctis inveniatur; non ubique tamen in eodem plano consistit. Sed est, ubi ad hodiernam usque superficiem adsurgat; ita ut inaequatae adgesiones vix eius altitudinem adaequent; est vero, ubi modo plus, modo minus in imum deprimatur. Id quod argumento est, immensam illam lapillorum cinerisque struem, quae tanto impetu in subiectum solum sese ex aequo exoneravit, etsi rura & urbes, & colles, & valles infra se premeret; tamen veterem soli deformationem plus minus conspicuam servasse. Etenim cum minime liquefens ea materia esset, non utique ex liquidorum lege ima petiit, ita ut vallibus magis, quam tumulis insideret; sed contra, cum dissoluta esset massa, quae vehementissimo impetu propulsa tantum iter per aëra confecit, ex aequo fere excelsa, ut ima contexit; non secus ac cum alta nive, vel grandine montes vallesque obvestiuntur. Quo autem machinamento eam materiem mons ita evomuerit, fusc Cap. XI differemus. Hinc igitur factum oportuit, ut & valles, & plana, & colles post eam eruptionem adhuc adparerent. Sequitis autem temporibus, cum valles prius liquefcenti, ut fit, materie, & mox anno 1631 ingenti illa scoriarum egestione, aquarum vi propulsa, essent oppletae; subinde alia prorsus regionis facies evasit, & fere complanata adparuit; etsi postea novam alicubi scabritiem aliae atque aliae eruptiones in eo solo creaverint. Hinc autem, sicuti ea omnia, quae super terreum illud, ac tophaceum Herculanense tegumentum imposita cernimus, esse posteriora Titianis temporibus eiectione haud aegre colligimus; ita contra quidquid sub illo deprehendere licuit, ad veterem, prout ante Titum exstabat, solum pertinere manifestum est.

V. Quae ope exploravimus. Hisce igitur pro explorato habitis ad tentandum solum ventum est; idque pue-

teorum ope, qui passim ab incolis nec labore, nec sumptu deterritis effossi inveniuntur, peragi potuit. Etsi enim tota huiusce telluris compages variis Vesuvii eiectionibus, & lapidescentibus rivis intertexta adpareat; tamen eo topi Herculanensis indicio, quid antetitianis temporibus, quid sequioribus esset adscribendum, statim patuit. Atque hinc explorare licuit, ubi olim in tumulos solum adsurgeret, ubi in planitiem aequaretur, ubi denique in valles deprimeretur; nec non quousque litus ante Titum procederet, & ubi admissio mari sinuaret (5). Nam ubicumque sub topho arena maris inventa est, quis negaverit marinam plagam olim fuisse?

Id autem ut fidelius, ac luculentius lectorum oculis exhiberetur, duplicem huiusce telluris faciem, prout eam deprehendimus, delineandam in mappis curavimus? Idcirco tabulam instruximus, quae praesentem regionis statum ita exhiberet, ut in ea non modo quidquid solo superimpositum humana industria exstat, adspicere queas, sed etiam soli naturam discas. Cum enim illud totum ex Vesuvii adgesionibus constet, ad tres potissimum species referri ipsae possunt. Prima est lapidearum massarum, quae a monte candentes, & liquefcentes eiectionantur: altera est ferrugineae terrae, & scoriarum, quae anno 1631 aquae torrente abrepta ibi potissimum confluit, ubi solum desidebat, quaeque apud incolae audit *terra di fuoco*; tertia denique est Titiana adgesio, quam adpellant *terra vecchia*, vel *pappamonte*, cum in tophum coalescit; quae sicubi nuda adparet, certissimo est indicio, cum locum in altitudinem olim fuisse positum. Has igitur species vel colore, vel viriculi tractibus distinguendas curavimus. Quare invenies lapidescentium rivorum flexuosos ductus rubrica depictos; terram vulcanicam anni 1631 spissioribus viriculi ductibus designatam; quidquid superest *veteri telluri*, sive Herculanensi topho adscribere tute potes.

VI. Duplicis mappae ad ornatu.

(5) Haec quoque investigatio diuturnis assidueque studiis strenui Socii nostri Francisci Vega debetur. Quod enim nunc sapienter excogitatum, recteque factum sua ipsa simplicitate se probat, non nisi summa industria, & multiplici labore inveniri, ac perfici potuit. Difficultatis autem caput fuit in definienda antiqui litoris linea. Cum enim vix tres putei secus litus exflarent, qui sua altitudine ad usque maris libellam descenderent, principio opus fuit totam exhaurire aquam, si forte inferius marinum sabulum insideret; quippe quamplurimis experimentis monumentisque didiceramus, mare a Titi aëro ad decem fere palmorum altitudinem excrevisse. Et re quidem vera, cum ad eam altitudinem ventum est, arena comparuit. At quomodo ex hisce tribus punctis

tota litoris flexuositas describi poterat? Alterius igitur indaginis opus fuit. Explorata enim ex hisce tribus punctis Titianae eruptionis in veteri plaga altitudine, necesse fuit totum litoralem tractum ad libellam & regulam exigere. Quippe & multiplici experimento didiceramus, eam adgesionem in aequalibus a vertice montis distantis aequalem altitudinem habere, praeter quam in extremitatibus, & ubicumque vel casu aliquo, vel hominum artificio decrevit, vel excelluit: quae omnia prae oculis habere diligentissimus investigator non destitit. Facili vero coniectura concipi potest, eam materiem, cum in maris aquas sese infudisset, a litorali altitudine non parum decre-

tes. Quod si tum Titianae, tum posteriorum eiectionum varia altitudo in hac mappa designari aliquo pacto potuisset, sub oculis haberes, unde veterem soli faciem, excepto tamen litore, argueres.

V L.
Alterius
mappae sub-
sidium.

Sed quoniam impossibile id omnino erat, propterea alteram adornavimus mappam, in qua, detracto veluti omnium posteriorum adcessionum cortice, nuda ea tellus adpareret, qualis ante Titiana tempora exstiterat, in eaque veteris Herculei rudera, qualia effossa per nos fuere, delineavimus. Habes praeterea in hac tabula litoris antiqui terminos, & hodiernum etiam litus quousque processerit, hac nota \triangle indicatum. Designatos etiam passim in ea invenies sub nota \odot puteos, quibus ad subiectum solum explorandum usi sumus: nec non aliorum aedificiorum rudera, ubi detecta fuere, adsterisco * indicavimus. Utramque porro mappam, craticulatis lineis, & respondentibus litteris aequae instruximus, ut facile cuivis liceat explorare singulis veteris regionis punctis, quid hodie super sit, vel contra.

VIII.
Verissima Ve-
terum descri-
ptio e mappae
adparet.

Iam vero, ubi antiquae regionis mappam sub oculos habueris, statim disces, quam graphice coaevi scriptores eius situm descripserint. Videbis Herculeum $\epsilon\epsilon$ $\kappa\alpha\kappa\alpha$ (6), five in tumulo propter mare positum, quod tunc temporis octoginta circiter passus introgredebatur: eius autem tumuli altitudinem statim metieris, ubi animadvertes subsequutas eructiones ipsum adscendere non potuisse, sed in inferioribus hinc inde steterisse; adeo ut hodie magno cum incremento vix eam altitudinem adaequant. Videbis urbis ambitum sane quam exiguum, quare $\sigma\iota\sigma\tau\alpha\sigma$, & $\pi\alpha\lambda\iota\eta\sigma\tau\eta$ adpellaverint. Etsi enim integrum urbis circuitum exploratum non habeamus, tamen orientem versus sepulchra, ubi exstarent, deprehendimus, & hac nota § designavimus; ab occidente vero statim post theatrum vallis subiacebat pluviis fortasse aquis secundum muros excavata. Sed, quod magis interest, videbis satis reductos maris sinus oppido hinc inde adiacentes, ex triplici telluris lingua efformatos longe in mare procurrenti, qui veterum navigiis, si non portus numeris omnibus absolutos, certe sa-

tis tutam stationem, adiuncta etiam fortasse artis ope, praebere poterant. In horum altero, quem *Retinam* vocabant, Romani classarii excubabant, ut infra ostendimus. Videbis denique duas *fluvias* a Sifenna commemoratas, five earum alveos, quibus oppidum in medio claudebatur. Sed de his fluviis, ne lectoribus fucum facere videamur, aliquanto laxius est discendum.

Principio illud pro certo habendum, quod Macrinus in *De Vesuvio cap. 7.* ante annos centum & quinquaginta tradidit hisce verbis: *Manet apud incolae tradita quaedam per manus a maioribus, & in posteros transmissa de fluminibus memoria: duo narrant profuisse olim e Vesuvio flumina.* Quod testimonium eo libentius recipimus, quod ipse auctor, qui illud produxit, eo usus non est. Quippe cum non bene sultam eorum opinionem, qui ea flumina Veferim fuisse, & Draconem dictabant, comperisset, eam simul cum fluminibus omnino reiecit. Ceterum a quinto usque saeculo Procopius *de Bell. Goth. lib. IV cap. 3* testatum reliquerat circumpositam Vesuvio regionem aquis potabilibus abundare: $\kappa\alpha\tau\alpha$ $\tau\alpha\upsilon\tau\eta$ $\delta\epsilon$ $\tau\eta$ $\beta\epsilon\sigma\beta\iota\sigma\tau\eta$ $\tau\eta$ $\pi\alpha\sigma\iota\tau\eta$ $\upsilon\delta\alpha\tau\eta$ $\pi\epsilon\gamma\eta$ $\pi\alpha\tau\epsilon\mu$ $\epsilon\iota\sigma\tau\iota$; etsi in eo peccaverit, quod ex eisdem fontibus Draconem manare adseruerit. Et ipsemet Macrinus l. c. addit minime spernendas de antiqua horum fluminum existentia coniecturas his verbis: *Addunt quoque ad argumentum coniecturas, scilicet legi feudatium agrorum antiquas investituras, in quibus a domino aquae, aquarumque decursus, & ius aquandi concedebatur; frustra, si aquarum beneficium ibi natura negaret.* Eas autem instrumentales tabulas, quae si exstarent, plenam probationem conficerent, hodie non habemus. Non desunt tamen, quae citra omnem dubitationem aquas in illa regione fluxisse designant. Et re quidem vera Claritus noster, qui excutiendis archivis multam lucem patriae historiae offudit, de veteri pago *Sola* (qui pagus olim paullo ultra Turrin octavam positus erat, ipso in loco, quem hodie vocant *Sora*, quemque designatum habes in nostra hodierni Herculanensis agri mappa) verba faciens, veterem membranam, quae

IX.
Constantis fluvium
veterum me-
morat.

(6) Auctor Thesae Calamarinae pag. 56; frustra haec Geographi verba sollicitat, & pro $\kappa\alpha\kappa\alpha$ refingit $\mu\alpha\kappa\alpha$; unde conligat eam urbem in longum positam ad usque Turrin octavae oppidum fuisse exportectam. $\Delta\upsilon\kappa\alpha$ autem Strabonis, ubi situm erat Herculeum, vertenda est potius lingua, quam promontorium. Erat enim lingua apud Latinos promontorii genus non excellentis, sed molli in planum devexi, ut ait Festus. Sic

Julius Caesar *Comm. 3. c. 12.* dicit plerasque Britanniae urbes sitas in extremis linguis promontoriisque. Eam autem telluris linguam, cui Herculeum insidebat, lapideus ille torrens olim efformaverat, quem sub immensa antiquissimarum adcessionum strue positum deprehendimus, uti habes *Cap. II. art. 2.* Huiusmodi enim torrentes ad mare procurtere saepe vidimus, & nuperrime elapso anno 1794.

quae in archivo SS. Sergi & Bacchi, hodie S. Sebastiani adservatur, imperante Porphyrogenito datam, producit, ubi inter alia fit mentio de *Monasterio posito in loco, qui nominatur ad rivum de Sola* (7). Quod unum testimonium satis superque illorum dicta confirmat, qui sibi instrumenta, quibus de aquis, aquandique iure in ea regione cavebatur, innotuisse adseverabant. Aliud mox dabimus (8).

Hinc excludenda penitus est illorum (9) opinio, qui de aquarum penuria ea in regione male persuasi, eas fluvias non alias fuisse arbitrati sunt, quam hinc Sebethum, inde Sarnum. Principio enim immanis est ab Herculaneum illorum fluviorum distantia, quorum alterum Neapoli, alterum Pompeiis a cunctis adscriptus est; cum contra Sisenna de *fluvii* loquatur, quarum altera *secundum Herculaneum ad mare pertinebat*. Cuique autem ex his Sisennae verbis palam sit, eos rivulos prorsus anonos fuisse; secus Historicus ille non indignisset ea uti circumloquutione, ut alterum illorum designaret. Sed cum certo nomine indigitare non posset, alterum ab altero, qua ratione potuit, discrevit; hoc est, cum, qui propius oppido adcedebat, & sub ipsum se in mare exonerabat, ab eo distinxit, qui aliquanto longius fluebat. Praeterea Sarnus non ad dexterum, sive occiduum Pompeiorum latus fluebat, ut inter utramque urbem positus, aliquo pacto ad Herculaneum etiam pertinere posset; sed ad illius urbis laevam, ut *Cap. sequenti* ostendimus. Ad haec satis improprie *fluviam* appellasset Sarnum, quod tantumdem, puto, est, ac *fluviolum*, eum scilicet, qui susti-

nendis navibus par erat. Absurda item est illorum sententia, qui in orientali montis latere fluxisse olim dicunt Vesperim, & Draconem, atque inter eos Herculaneum fuisse positum. Etenim fluvius Vesperis vel nullibi fuit, vel certe ad septentrionem Vesuvii exstitit, ut infra *cap. XII* disputabimus. Draconem vero, sive *Δρακόντιον* Graecis sequioribus dictus ipse Sarnus fuit, ut Macrinus *cap. 7 de Vesuvio*, & Peregrinus in *Campan. Disc. II, cap. 24* recte disputant (10).

Atqui fluviorum alterum ultra Herculaneum in ortivo eius latere exstitisse non modo Titianis temporibus, sed sequioribus etiam saeculis in dubium revocari nequit. In statutis enim Canoniorum nostrae Neapolitanae Ecclesiae, quibus olim ius erat vini Graeci, quod in Turri Octava premitur, pretium taxare, quod vulgo dicitur *vocem ponere*, sic legimus: *Quolibet anno deputabuntur duo ex ultimis Canonibus adcedendi causa ad Herculaneum, seu Turrim Octavam, & suos pagos, & ad Terram Summae, & suos pagos pro capienda informatione venditionis, & emtionis vini Graeci iuxta vocem dandam*. Denique post multa sic concluditur: *At vero pro vino Graeco EX ISTA PARTE FLUMINIS, intelligitur vox posita tarenis uno minus*. E quibus verbis palam sit, flumen olim non longe a Turri Octava, qui pagus tunc temporis ab eruditioribus *Herculaneum* dicebatur, fluxisse, & quidem Neapolim versus; adeo ut non admodum ultra vetus Herculaneum existeret. Tantumdem enim est *EX ISTA PARTE FLUMINIS*, quam cis flumen Neapolim versus. Et quidem

F

XI.
Ortivi fluminis documentum.

(7) Quid vero quod aquarum rivi ex ea regione non omnino disparuerunt? Exstat enim uberrima perennisque aquarum vena, quae, etsi faxeo torrente cooperta, prope a mari sese prodit sub Turris Octavae *Castellum*, & populosissimae villae abunde suppeditat, & molis frumentariis circumagendis infervit.

(8) Falsi sunt tamen, qui ad vindicandam horum fluviorum existentiam iis chartis abutuntur, quas Claritus ipse protulit, in quibus mentio fit de Calastro Villa *posita foris flumen*. Si enim patienter omnia legerent, nossent utique flumen illud aliud non esse, quam Sebethum, ut idem Claritus fateatur. Non enim una villa Calastri, sed & Retina, & S. Georgius ad Cremanum, & Barra, & S. Joannes ad Teducium, alique pagi *foris flumen, vel foris flubeum*, ut tum loquebantur, positi dicuntur.

(9) Inter quos Peregrinus, qui Vesperim etiam & Sebethum unum idemque flumen fuisse contendit; sed frustra, ut infra *Cap. XII* videbimus.

(10) Draconem e Vesuvii fontibus suam originem ducere scripsit Procopius *l. c. κατε τούτοις δὲ τὴν Βετρίον τοῦ προποδοῦ ὁδὸν πρὸς τὸν ποταμὸν αὐτῶν, καὶ ποταμὸς καὶ ποταμὸς πρὸς τὴν Δρακόντιον ὁδὸν, ὅς ἐστι καὶ τὴν Νουναρίας ποταμὸν ἀρτῶν, ἢ ὑπὸ*

posita Vesuvio planitie aquae potabilis fontes sunt; & ex ipsis fluvius Dracon nomine ortum ducit, qui proxime urbem Nuceriam labitur. In eo autem Graecus homo falsus est, quod, cum compertum habuisset eo in monte aquarum scaturigines esse, inde etiam Draconis aquas derivavit, quippe quas ad eius radices fluere noverat. Sed gravius peccarunt, quotquot eius auctoritate contra ipsius mentem abusi sunt. Quomodo enim ad Herculaneum pertinuisse fluvius ille, quem non procul ab urbe Nuceria fluere Procopius docuit? Equis nostrorum hominum nescit eum ipsum esse Sarnum fluvium? Et re quidem vera Graecorum cum Gothis praelium ab Historico descriptum, eo in plano confectum oportuit, quod post Scythum est; siquidem ipse narrat, Gothos in proximum Lactarium montem refugisse, qui adhuc dicitur *Lattaro*, & vicina urbs *Lestere*. Et etiamnum exstat in vicinia truculentissimae pugnae memoria eo in loco, quem vulgo dicunt *Pizzaguto*, h. e., *Pozzo de' Goti*, *Potens Gothorum*, ut in antiquis membranarum habetur. Quod autem Sarnus medio aevo dictus fuerit *Dracon*, vel *Dracontius*, vel *Dracontius*, vel *Dracontellus*, dubitare non sinunt antiquae Chartae a Peregrinio relatae, inter quas Bulla institutionis Risi primi Sarnensis Episcopi.

decrevit vini pretium, quo magis Neapolim adcedas. Habemus igitur & flumen reapse in ea vicinia exstitisse, & aliquanto cis Turris Octavae oppidum, vel adhuc fluxisse circa annum 1534, cum ea statuta edita fuere, vel certe cum recenti memoria nomen adhuc loco superstitem fuisse concludas.

XII.
Eius alveum
inquiratur.

Sed ubinam potissimum fluxerit, id nunc est inquirendum. E nostris quidam suspicati sunt eius alveum fuisse excavatum in eo tractu, quem nunc lapideus ille torrens opplevit, qui Calastrum inter, & Turris Octavae oppidum ad mare usque protenditur, & *Calastri lavam* dicunt. Sed nostris observationibus falsam eam coniecturam deprehendimus. Etsi enim angustam vallem statim sub Turris Octavae promontorium, in quo castellum positum diximus, recipiendis aquis idoneam antiquitus fuisse compertum per nos sit, quam illius torrentis lingua oppleverit; tamen si superius adscendas, vallis disparet, & tellus in eam altitudinem posita est, quae aquarum cursum obstitisset. Restat ergo, ut ibi potissimum cis Calastrum fluxerit, ubi soli profunditas, & deformatio alveum fluminis continuasse praeferebat. Id autem frustra alibi quaeres, quam ubi in mappa designavimus. Ibi enim satis angustam ac profundam fuisse vallem exploratum est, nunc lapideo oppletam torrente, & quidem triplici (11), cui tandem superducta est fer-

rugineae telluris copia, quae anno 1631 aquarum vis e monte devolvit (12). Et tamen adhuc post tantam materiae adgestionem aliquanto humilior est ibi telluris superficies. His autem adcedit, quod circa eum tractum vulgo ab incolis Retinae, & Turris Octavae limites (13) constituuntur: quod non levi est indicio ipsum flumen de more olim finitimorum agrorum limites possuisse. Habes igitur, quibus ducti argumentis, veteris fluvioli ad orientalem urbis plagam positi alveum designavimus.

Quod vero ad alterum, qui occidentalem inrigabat plagam, adinet, nulla sane facta invenitur a posterioribus mentio. Numquid igitur de Sisennae fide dubitabimus, an potius, quo potissimum loco fluxerit probabili coniectura investigabimus? Atqui si totum eum tractum cis Herculanum positum explorabis, non utique alium locum flumini pervium agnosces, quam in mappa indicatum, cui hodie superimponitur satis latus lapideus torrens, qui vulgo dicitur *lava del Granatello*. Si enim circumposita loca contempleris, in aliis adhuc exstat *terra vetus*, sive tophus Herculanensis; eaque, utpote quae satis edita semper fuerint, nec excipiendo flumini erant idonea: in aliis vero terrea exstat adludio, quae anno 1631 sese infra exoneravit, in usque, etsi humilioribus, & excipiendae aquae idoneis, fluvioli alveum non fuisse fatendum est; nam, quantumvis exiguus, iterum sese conspi-

XIII.
Occidui fluminis
velligia.

(11) Triplicem illum torrentem appellamus, quippe non una eademque montis vomitione effusus adparet: sed uno atque altero conatu, uti saepe a Vesuvio fieri testes sumus. Prima enim eruptione liquefcent materia in declivem fluvioli alveum sese insinuans fere ad mare pertinuit; cum haec autem, oppleto alveo, deservesceret, aliae atque aliae supervenientes eruptiones, incertumque cursum tenentes, late sese primum exspatiarunt, mox hinc inde intumescens in priorem alveum se denuo deiecerunt, & ad mare usque pernearunt. Igneus igitur huiusmodi torrens initio unicus in tres subinde ramos dividitur, qui rursus secus mare in unum confluant, quem dicunt *lava della scala*. Sed orientalius tantum ramus profundior est, & alvei formam praefert. Si quaeras quo tempore fluxerit, ignoramus. Id unum pro certo affirmare possumus, non admodum antiquitus effluxisse. Vix enim, aut ne vix quidem adparet cultae telluris vestigium sub ferruginea anni 1631 alluvione, quod contra foret si longo temporis intervallo ante memoratum annum ea tellus quievisset. Quare persuademur ad annum usque 1500 fluviolum exstitisse. Non enim alia recentior eruptio ante annum 1631 ab historicis memoratur, quam illa anni 1500, de qua Ambrosius Leo *lib. 1 De Rebus Nolaivis*.

(12) Totus ille tractus cum terrea adludiove ann. 1631 alte coopertus adpareat, quam humilis olim esset, antequam faxeo torrente operiretur, satis per se indicat. Cave tamen superpositam terream adgestionem cum faxea subposita confundas,

totamque eam massam uni eidemque eruptioni tribuas. Alteram enim ab altera discernere par est; cum exploratum sit anno 1631 nullos liquefcentis materiae torrentes fuisse effusos, qui postea in saxum concreverint. Quod ideo lectores monitos volumus, quia magni etiam viri in hoc peccarunt, inter quos piget eruditissimum nostrum Seram in sua *Historia incendii ann. 1727 cap. II*, & accuratissimum Equitem Hamiltonum in *Campis Phlegraeis* ad censere. Hic alter enim eum ipsum torrentem dictum *Lava della Scala*, designans, qui sternendis urbis nostrae viis exciditur, infami anno 1631 adscribit. In hunc autem errorem indolenti sunt procul dubio Cl. Viri ab oppidanis, a quibus sciscitarunt, nunc nosse, quo tempore ea materies fuerit erupta: qui statim responderunt, anno 1631. Sed illi de externo cortice loquebantur, quem terrea adgestio, vulgo dicta *terra di fuoco*, efformaverat: hi vero de tota massa intellexerunt.

(13) Vulgo, inquam, ab incolis limites utriusque agri constituuntur: quippe cum uterque pagus simul cum adiacenti Porticu iam ab Alphonsio I in feudum, sive capitaniam Francisco Carafae concessus fuerit, & subinde iuncti semper in aliorum dominium transierint, donec se simul redemerint, non erat cur certis & constantibus limitibus sibi invicem caverent. Ideoque sublato flumine, qui vetus fuerat limes, non nisi incerta traditione, ubi constituti iam fuerint, incolae narrant.

spiciendum praeuisset ex terrea illa adges-
tione emerit, vel certe eius memoria ex-
staret. Idcirco concludit ibi eum fluxisse,
ubi designavimus in mappa, & ubi angus-
ta, altaque vallis excavata fuisse adparet,
triplici eiusdem saxei torrentis vena oppleta;
nec alia de causa disparuisse, quam quia
solidissima ea materia obrutus fuerit, unde
non amplius caput quiverit erigere. At-
que adeo non Titiana eruptione eius cur-
sum fuisse interceptum dices; in terrea enim
illa materie, aequae ac alter permeando sibi
viam aqua tandem aperuisset.

Et quidem non alia antiquior e liquatis
faxis adgestio propter Herculaneum Neapo-
lim versus invenitur, quam ea, qua con-
strata est tota ea Regio, quae a Templo

Sanctae Mariae ad Puglianum, ad usque
litus vulgo dictum *Granatello* protenditur;
atque propterea *lava del Granatello* adpel-
latur. Hanc autem faxeam massam, etsi
antiquitus, non tamen Titi aevo, ut sibi
quidam falso persuaserunt, e monte effu-
sam fuisse certis documentis constat. Inter
quae primum illud certissimum, quod sub
ea inventa a nobis fuerint aedificiorum ru-
dera, & cimiterium cum scheletris non
paucis Titianae adgestioni imposita: quod
certissimo est indicio inter utramque eru-
ptionem longum temporis intervallum in-
tercessisse, per quod ea Regio aliis incolis
frequentata fuit. Praeterea illud etiam con-
stat, quod Templum Sanctae Mariae, vul-
go ad Puglianum (14) hanc alteram Vesu-

vii

phe mortalis inscribi oporteret; hinc inde vero
duos gryphos contra positos, & post gryphos bi-
na candelabra. Nunc vero pro epigraphe inscul-
pta visitur in circulo crux, & in quatuor tabel-
lae angulis hae siglae IC XC NH KA, hoc est:
ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΙΚΑ. In summo autem mar-
moris margine haec verba graecis litteris siglisque
ruditer exarata, unaque linea contenta:

† ΠΑΥΛΟΝ Κ. ΚΕΡΤΗ ΑΒΕΡ † ΔΕ ΔΟΝΗ ΔΕ Η ΕΘ
ΚΑΝΚΗΤΗ ΕΡΕΤΗ ΒΟΤΟΥ ΜΟΙΤΟΒΑΑΗ ΚΟΥΗΝ
ΟΜΕΝ ΔΕ ΟΥΚ ΚΙΘ † Denique in alio circulo ad
tabellae dexteram posito hae siglae latinis ele-
mentis:

P GRAVSVMI
MR AER

Jam vero utraque epigraphe latina est, etsi pri-
ma graecis litteris exarata. Huius autem verba
latinis formis concepta, & distincta sic utique
legenda:

GRAVSON FECI SERGI FABER † DE DONIS DEI ET
SANCTI GEORGII BOTVM OPTVLLI: QVI NOMEN
DEVS SCIT †

Epigraphes autem sententia non admodum im-
plexa est. Principio adscribitur nomen, & con-
ditio illius, qui eam aram fecerit, non quidem
suis manibus elaboratam, sed de suo exstructam;
quod est GRAVSON (sic enim legendum) SERGI
FABER. Tum ea dicitur voto oblata esse Deo, &
S. Georgio de bonis a Deo, & S. Georgio adceptis.
Tantumdem enim valet formula illa de donis Dei,
& S. Georgii, ut discimus ex alia ipedita, quod
sciam, inscriptione, quae Nuceriae exstat in anti-
quissima Ecclesia S. Mariae Maioris, litteris partim
Latinis, partim Graecis in columella perpendicu-
lariter insculptis, ita ut prima alteri insisteret, al-
tera tertiae, & sic deinceps; quae sic habet: ΔΕ
ΔΟΝΙΣ ΔΕΙ ΕΤ ΣΕ ΜΑΡΙΕ ΜΑΓΝΟΑΛΔΟ ΠΡΟ
FECΙΤ. Hic scilicet Magnoaldo Presbyter de suis
bonis divina beneficentia adceptis aram, sive ae-
diculam, sive quid aliud, cui ea columella erat
olim imposita, exstruxerat Deo, & S. Mariae sa-
crum. Ad summam eam formulam usurpabant,
quam ab Ecclesiae canone didicerant: offerimus
tibi Domine de tuis donis ac datis hostiam poram.
Id vero notandum est, dona, sive bona consue-
visse dici adcepta non solum a Deo, sed & ab
ipsis Sanctis, quos ut Patronos colebant, & cui
aliquid, quasi ipsorum donorum partem offere-
bant. Sic apud Muratorium p. 1826, n. 4 legitur:
† DE DONIS DEI ET SANCTE DEI GENITRICIS MA-
RIE SANCTE ANNE SANCTVS SIMEON ET SANCTE
LVCE EGO ANASTASIVS MAIOR DOMV OFFERO
VOBIS PRO NATALICIS BESTRE BINEA TABVLVM
PP

XIV.
Quo tempore
disperit.

(14) Multa de eius aedis Estauritae antiqui-
tate, quam Christianae Religionis incunabulis sup-
parem faciunt, ab incolis venditantur, sed quae
vix persuadere criticis valent. Multa tamen sunt,
quae eam satis vetustam probant; inter quae duo
litterati lapides, qui ibidem exstant, in aedicula
S. Nicolao nuncupata, quae tertia ad laevam in-
troeuntium est, & alter alteri imponitur. Deli-
neatos eosdem habes Tab. I. Fuere autem am-
bo, uti patet, veteres sarcophagi, sed insequentis
temporibus ad sacrum usum destinati, ut scili-
cet anticam sacrae mensae partem sustinerent, ex-
ornarentque. In altero autem, qui ingenium sae-
culi IV, vel V ipso artificio redolet, circulus
umbilicus occupat, in quo sepulti viri protome
de more exstare debuerat; sed hodie excavatus con-
cavusque adparet, crucisque figuram delineatam
habet, quam circum sic inscriptum est latinis
litteris: CRUX ADORANDA PER QVEM INLVMI-
NATVS EST TOTVS MVNDVS; deinde graecis: ΕΓΩ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΙΜΑΡΟΥ ΕΔΗΨΗΚΑΒΗΜΟΤΕ, h.e.
Ego Ioannes Quaimari aedificavimus. Tantundem
enim esse Καιμαρου, ac Quaimari, sive Guaimari,
Eruditorum nemo negaverit. Graecum enim K ita
obtruso sono reddebatur, ut latinorum Q adcederet.
Hinc in Neapolitano marmore apud Ignarram in
sua Palaestra habetur T. ΦΙΛΟΔΩΡΟΣ ΚΟΡΥΝ, h.e. Quiri-
na tribus, ut idem doctissimus auctor observat: sicut
Κορυνη ille, Syriae Praetor, qui in Vulgata red-
ditur *Cyrinus*, non alius profecto est, ac Quirinus.
Iam vero quinam ille Ioannes Quaimari filius, qui
ad ostendendam suam dignitatem plurativo utitur
numero aedificavimus? Non alius profecto, quam
qui principatum obtineret. Et ne multis te te-
neam, ad aliquem Salerni Principem eam epigra-
phen pertinere ducimus. Duos enim procul du-
bio habemus in eorum Principum serie Ioannes
Guaimari filius, qui ambo cum patre regnarunt;
alterum nempe Ioannem III, qui a Patre Guai-
maro item III in eo Principatu collega renun-
ciatus est mense Novembri ann. Chr. 1015, sed
vix tribus annis obtinuit, patri praemortuus; al-
terum Ioannem IV, dictum etiam Ioannicium,
Guaimari IV filium, pariter a Patre in Princi-
patus societatem adscriptum mense Septembri ann.
1017, & pari tato post annos quinque ante Pa-
trem sublatum, ut videre est in accuratissimo
Chronologico adparatu Alexandri Dimeo.

Alterum vero marmor elaboratius est, & an-
tiquiorem praefert manum; adeo ut ante Con-
stantini Magni tempora subrebatum dixerim. In
medio tabellam cum ansis habet, in qua epigra-

vii eiectionem Herculeo impositam fundatione sua antecedit. Positum est enim in *veteri terra*: occidentale autem eius latus lapideo illo torrente concluditur; ut facillime arguas, hunc templo posteriorem fluxisse. Non idcirco tamen nimis recentem illum putaveris, longe enim ante annum 1337 eructatum e monte fuisse, eo evincitur argumento, quod eo demum anno superstructum eidem fuerit Fratrum Conventualium

coenobium, S. Francisco nuncupatum (15), ut ex eius fundationis bulla Benedicti XII apud Lucam Wadingum *tom. VII pag. 206* constat (16). Quocirca cum dicto anno 1337 non alia propior eruptio Vesuviana ab historicis commemoretur, qua candentes rivus ad mare usque devenerint, quam illa, quae in annum incidit 1306, ipsa ad minimum est eius vastitatis epocha (17) cum illa agri Herculanensis pars iterum ob-
ruta

PP IN PORTV SEV BOBES PARIA II IVMENTA SEV PECORA XXX ec. Et apud eundem p. 1867, n. 1. HAEC TIBI PRAECLARA VIRGO CAELESTIS REGINA SANCTA DEI GENITRIX MARIA DE TVA TIBI OFFERO DONA EGO HYMILLIMVS SERVVLVS TVVS EVSTATHIVS... DE PROPRIIS MEIS FACVLTVBVS... HAEC INFERIVS ADSRIPTA LOCA ec. Ubi vides dicta esse Virginis Mariae *donas*, illa eadem, quae dicuntur mox de Eustathii oblatois facultatibus. Sic utique noster dixit *de donis Dei & S. Georgii*. Quae verba satis indicant eo in templo sacellum S. Martyri Georgio fuisse olim nuncupatum, quod amplius non exstat. Superest tamen adhuc vetus marmorea iconcula S. Martyrem equo insidentem exhibens, quae infelicis aevi coelum sapit.

Denique *quo nomine*, sive qua de causa hoc votum persolverit, sibi reticendum fuisse insinuat; quare subdit: *Deus scit*. Non mirum autem videri debet, si eius aetatis homo scripserit *qui nomen*, ubi scribendum fuerat *quo nomine*, vel saltem *quod nomen*; quando vidimus eius coaevum dixisse: *Cruce... per quem*.

Alia vero inscriptiuncula Latinis litteris concinnata nomen tantum & conditionem oblatois notat: quam sic per me legas. *Posuit Grausoni Magister Aetarius*. Hinc enim discimus verum eius nomen fuisse *Grausoni*, quippe heic nulla sigla implexum est. In Graeca vero legitur ΠΑΥΚΟΝ, sed ad secundam N hastam transversa addita est ita, ut referat Π. Sed quid faciet Π in fine vocis post N? Quare indicio alterius inscriptionis, ubi manifeste legitur *Grausoni*, arguimus erratum a sculptore fuisse; cum enim transversam lineolam adpingere deberet supra primum elementum Π, ita ut efficeret PP, supra N posuit, ubi fortasse alteram siglam addere debuit, h. e. alteram eius hastam producere, ut efficeret NI. Nisi malis dicere iterum peccasse in adpingendo Π. Quid enim monstri est illud *Grausoni*, vel GRAVCONI? Nonne rectius caderet nomen CRAYSON? Reliquas vero siglas ex ingenio interpretavimus. Si enim ita legas, habebis, in quo altera epigraphae alteri respondeat. Nam qui illic dicitur *Sergii Fakr*, h. e. *Artifex*, heic strictius *Magister Aetarius*, h. e. qui Fabris Aetariis, in numis fortasse cudendis, praeesset. Sed haec obiter; nostri enim instituti non sunt. Plura & doctiora fortasse adpendet pro sua multiplici eruditione Cl. Caetanus Marinus in ingenti opere Orbis Lapidarii Christiani, quod iamdiu exornat.

Sed, quod nostra interest, ea in epigraphae modo elementorum forma, & valor, scriptura, dictio, & syntaxis barbariem X, vel XI saeculi redolent, & plane gemellam esse alteri a Quaimaro posita ostendunt; sed ipsa per se temporis notam praefert. Quis enim ille SERGIUS, cuius uno nomine *Grausoni Fakr* satis se clarificatum putavit? Non alium utique crediderim, quam Sergium aliquem e Neapolitanis Ducibus.

Iam vero sex Sergios in horum Ducum indice habemus, quorum primus anno Christi 707 heic dominatus est; sextus vero, qui ab anno Christi 1017 ducatum obtinuit, dein a Pandolfo Campanorum Principe electus anno 1027, iterum post annos tres restitutus ad usque annum 1040 imperitavit. Ex his autem Sergiis, quemcumque libuerit, selige. Ego quidem postremos malem, utpote qui aequales forent alterutro Ioanni Guarimari filio. Quandoquidem utriusque epigraphae characteres sunt omnino gemelli, & eandem aetatem praefereunt; etsi Sergiani marmoris sculptura longe maiorem aetatem ostendet. Nos enim non tempus, cum sculptum primo fuerit, sed quando in aram dedicatum, quaerimus. Quemcumque tamen Sergiorum seligas, res semper eo redibit, ut fateri cogamur Templum istud S. Mariae ad *Puglianum* saeculo certe XI non modo stetit, sed etiam fuisse celeberrimum, utpote quod viros principes etiam externos sua religione adiret.

Unum addere non piget, scilicet nomen ipsum templi, quod est *ad Puglianum* (vulgo *a Pugliano*) antiquum aliquid praeferebat. Id enim nomen, quod nec vernacula, nec Latina, nec Graeca lingua significationem habet, e prisco vocabulo, pro vernaculae linguae ingenio, detortum adparet; atque ita dictum templum illud, quia alicui praedio proximum esset, quod vel Pollianum, vel Publianum, vel Apollonianum a suo Domino nuncuparetur. Atque inde fortasse pia oppidanorum fabella manavit, ita fuisse dictum ab Apollone quodam, qui illic adveniente Divo Petro Christianam religionem amplexus est, templumque aedificavit. Quod si ita se res habet, vides ad ea tempora templum illud adsurgere, cum praedia a Dominorum nomine in adiectivalem formam producta adpellarentur.

(15) Hodie vulgo S. Antonii dicitur.

(16) De eodem iam extracto meminit Antonius Panormita in sua epistola ad Jovianum Pontanum, quae habetur in *Regis Ferdinandi aliorumque epistolis lib. V, p. 407*, ubi sic scribit: *Proxiomis Christianis, Plinianum cum venissem (sic enim adpellare vult placet, in quo Plinium occubuisse satis constat) venit ad me statim ex proxima Franciscae arde visitatum Rogorius eiusdem Franciscae sacris initiatus*. Quae verba idcirco retuli, ut qui patrias memorias cupide exsequuntur, norint quo loco celebratissimum Panormitae Plinianum quaerere debeant, h. e. in proximo hodierni S. Antonii. Nam si eam viciniam lastraverint, invenient, ubi consistant, in praedio scilicet Capuanorum, in quo perampla est domus cum turri eius structurae, quae ingenium saeculi decimi quinti manifeste redoleat, nec ab Alphonso praestorio, quod hodiernum *Castellum Turris Graeci* est, hilum abludit.

(17) Eam eruptionem vastitatemque descripsit Cronica Bononiensis. Dixi autem ad minimum
eam

ruta est, & fluviolus ibidem positus disparuit. Nec ita tamen disparuit, ut nulla sub rupe laetantis sui indicia praebeat. Nam praeterquam quod ad mare perennis aquae fons manat (18), perennisque aquae rivus in praedio Capuanorum fluit; in toto eo tractu, qui a S. Mariae templo ad usque regiam viam extenditur, non modo uberes aquae e topho exsurgentes passim inveniuntur, sed certo anni tempore sub ver tam copiosae evadunt, ut & putei redundant, & cellae vinariae inundentur innatantibus doliis. Cuius phaenomeni non aliam probabiliorē invenies causam, quam intercepti fluminis cursum, cuius aquae, cum verno tempore de more increverint, in proximum agrum per subterraneos meatus necesse est sese effundant. Atque is nempe est fluviolus, qui propter *Herculanum* in mare se exonerabat.

Antequam tamen hinc abeamus, videndum, num in designando *Herculanei* situ Itineraria illa tabula sub Theodosii Magni (19) imperio elaborata, quae a primo possessore Conrado Peutingerio Augustano *Peutingeriana* vel *Augustana* vulgo audit, a vero aberraverit, an potius Cluverius, alique eius ductu non belle abusi fuerint in eius situ inveniēdo. Procul dubio inter geographica veterum monumenta vix quidquam pretiosius ea tabula existat (20), siquidem eius auctor non

Ad Papyr. Vol. Dissert.

eam esse illius torrentis Vesuvini epocam, cum procul dubio ultra eum annum protrahi nequeat. Sed longe tutius est eam retropellere. Namque triginta annorum spatium, quod inter eam eruptionem, & Coenobii foundationem excussisset, breve admodum erat, ut accessibilis tractabilisque is locus evaderet, atque adeo fundando non Eremitarum, sed Fratrum Minorum Coenobio, qui instituto suo in Cleri subsidium ab oppidanis vocabantur, foret opportunus. Praeterea momentum aliquod coniecturae addunt nemora, quae magnam antiquitatem praeferunt annosissimis quercubus, illicibusque frondentia, quaeque super ipso lapide torrente radices egisse cernimus. Explosatum est enim, quam longa annorum series requiratur, ut super adultas torrentium scorias vegetationi impervias humus sensim aquarum ventorumque ope congregetur, quae alendis non dico arboribus, sed virgultis fruticibusque silvestribus sit idonea. Quibus argumentis permoti verosimilius ducimus, eam adfectionem antiquiorem dicto anno 1306 fuisse. Cumque ex antiquioribus duas commemorant historici, quarum liquescens materia in mare se deiecerit, altera nempe anno 1049, de qua Leo Ostiensis, altera 1026, vel 1027, de qua Anonymus Casinensis, & Chronista Cavenensis, unius anni discrimine diffidentes meminerunt, cuilibet istarum potius calculum nostrum adiungimus; adeoque fluviolum parum ultra millesimum a Christo annum discessisse arbitramur.

(18) Illa aquarum scarurigo in *Granatelli* litore sese prodit, ubi hodie saxa excindunt, quibus siliatili fernendis viis utuntur. Ibi cerne-

modo, quae Theodosiano aevo stabant loca, cum suis distantis adnotavit; sed illa etiam, quae iamdiu exciderant, non praetermisit, cum ob oculos antiquiora itineraria habuerit: itaque geographiam multo locupletiore ad nos transmisit. Ut ecce tibi in hoc tractu, de quo agimus, *Herculanum*, *Pompeios*, *Oplontin*, & *Teglanum* (21) (etsi trecentesimo ferme ante eum anno ex mortalium oculis disparuerint) spectanda adpinxit. Nec aliter se Anonymus Ravennas postea gessit; contra quam Plinius, & Ptolemaeus, & Antonini itinerarii auctor fecerunt, apud quos aegre alia, quam quae sua aetate vigerent, loca recensita deprehendas. In ea igitur Tabula *Scgm. VI* eius orae loca in hunc maxime modum distantis interpositis recensentur: *Neapolis - XI Herclanum - VI Oplontis - III Pompeii* (22). Ex his vero numeris in summam relatis vides ab Neapoli Pompeios usque millia non minus viginti numerari: quod falsum esse Cluverius ipse vidit. Itaque in mendo aliquam numeralem notam cubare recte animadvertit, & eam ipsam, quae intervallum inter Neapolim, & Herclanum designaret. Pro nota igitur XI reponendam VI optime arguit; duas enim illas notas in manu exaratis saepissime alternare deprehendimus. Et quidem nihil facilius, quam ut nota quinary, lineis ultra angulum pauxillum prae festinatione trans-

G

du-
re est aquam erumpere e saxorum medio. Lapidus enim torrens, qui excinditur, alteri superimponitur, qui infra maris altitudinem subest.

(19) De eius aetate vide nuperimum adcuratissimum editorem Franciscum Christophorum de Scheyb. *Cap. II* Vindobonae 1753.

(20) Pretiosissimum quidem *καταλογος* esse eam tabulam libentissime fateamur; at eius, quod Vindobonae existat exemplum, auctori suo coaevum esse, id profecto abnuimus. Bona enim pace doctissimi editoris Francisci Christophori de Scheyb eius characteres sequiorem aetatem praefecerunt, quippe Langobardici procul dubio sunt, ut iamdiu observavit Anonymus dissertationis auctor, quae apud Valserum, & in antiquis tabulae editionibus legitur. Etsi enim Cl. editor *Cap. I* p. 62 ipsas characterum formas a Theodosiano aevo non abludere contendat, argumenta tamen, & exempla tanti non sunt, ut, qui mediocriter in veteribus monumentis versatus sit, eius opinioni adquiescat. Concedimus enim ipsi libenter e sola *litterarum forma*, quae res quoque aliis argumentis innititur, aetatem scripturae determinandam non esse, atque adeo tabulae antiquitatem a characteribus non aestimamus; at quid prohibet, quin Augustanas membranas authenticum Veteris autographi exemplum ducamus?

(21) De hoc oppido aliqua *Cap. ult.* delibabimus.

(22) De hisce autem urbibus, quae tamquam exstantibus IV saeculo in Tabula exhibentur, vide, quae *Cap. XIII* disseremus.

XV.
An Hercula-
nei situs Peu-
tingerianae
tabulae re-
spondeat.

ductis, pro nota denarii acciperetur, vel contra (23). Confidentissime igitur cum Cluverio legas *VI Herclanum*. Cave tamen cum eo Herculanum ad Turrim *Graeci*, sive *Ostavam*, & Pompeios ad *Scaphatum* transferas, quippe *Italiae Antiqu. pag. 154* scribit: *Medium itineris* (inter Neapolim, & Pompeios) *statuunt Neapolitani ad vicum, cui vulgarem adpellationem esse dixi Torre di Greco. Ipsi vero huius loci incolae hinc Neapolim computant per unum atque alterum intervallum millia VI cum duobus tertiis; at ego revera iusta millia sex intervallum id obtinereprehendi, scilicet duo a Neapoli ad . . . S. Giovanni di Teduccio: hinc tria exigua ad Resinam vicum: inde unum satis magnum ad Torre di Greco. At profecto officiantius se gessit in ea dimensione vir doctus, non modo cum ista exigua, & satis magna millia obtruserit, sed etiam*

cum sibi persuaserit, ea utcumque sumta veteribus milliariis exacte respondere: quod adprime falsum est. Ex nuperis enim solertissimorum virorum observationibus deprehensum est hodierna Italica millia eam ferme rationem ad vetera (cuiusmodi illa sunt, quae in itinerariis indicantur) habere, quam quaternio ad quinonem habet. Si igitur hanc proportionem ob oculos habeas, invenies Tabulae auctorem in hisce intervallis notandis ne minimum quidem aberrasse. Sex enim millia, quibus a Neapoli olim distabat Herculanum, respondere deprehendes hodiernis milliariis IV, & quatuor quintis, sive passibus octingentis: sicuti millia quindecim (quot scilicet colliges in summam e tribus intervallis VI, VI, III) quibus Pompeii a Neapoli aberant, exacte respondent hodiernis XII (24). Atqui Herculanum a nobis effossum ad quartum lapidem invenis, Pompeios vero

(23) Notum praeterea est numeros, lineasque distantiarum in ea tabula rubrica pictos esse, quae cum passim deleta sit, multis erroribus in illorum lectione aditum praebere potest. Nisi mavis aliquid quod *Langobardico* exscriptori tribuere.

(24) Operae pretium est aliquid in eruditum gratiam hic subnectere, quod plenam lucem hisce veterum distantis ostendat. Cum enim in hoc vere Regio antiquitatum thesauro inter praecellissimas gazas quatuor etiam aereos pedes Romanos integros habeamus, praeter alia eburneorum fragmenta, in quibus palmi, & digiti signati adparent; licuit nobis eius pedis exactam mensuram nosse, ad eumque modulum antiqua millia revocare. Exploratum igitur per nos est, veterum Romanorum pedem respondere pollicibus Parisiis 11.0250 sive palmo Neapolitano 1, unciae 1.5807. Exinde fit, ut pedes 5000, sive passus 1000, quod milliare dicebatur, exaequant pedes Parisios 479; & pollices 9, sive palmos Neapolitanos 5658.600. In hac autem exploratione nobismet gratulamur, quod magni nominis vir Ianus Dominicus Casinius ab hoc calculo parum aberraverit. Is enim, etsi alia prorsus via inceserit (quippe, qua potuit exactissime, notiores apud veteres Geographos locorum existentium distantias dimensus est) in eandem fere pedis mensuram collineavit. Namque cum eo passo vetus milliare pedibus Parisiis 4600 respondere comperisset; hinc pedis Romani mensuram pollicibus Parisiis 11.0400 aequalem duxit. Quam minima igitur differentia, & plane spernenda inter nostram, & Casinianam mensuram intercedit. Namque inter pedem Herculanensem, quem exploravimus, & Casinianum differentia est partis 0.018 unciae Neapolitanae; & proinde in unoquoque milliari tota differentia est palmorum Neapolitanorum 7.750, sive palm. 7, unc. 9, quibus Casinii mensura excedit.

Posito autem hoc calculo vides eam distantiam milliariorum XV, quae inter Neapolim & Pompeios ex tabula excurrebant, secundum Casinii rationes respondere hodiernis milliariis Neapolitanis, prout in lapidibus signata sunt, XII, & palmis 995.250; ex observationibus vero nostris exaequare non amplius, quam millia-

ria XII, & palmos 879. Itaque tota differentia, cum non excedat palmos 116.250, est plane praetereunda. Ad summam igitur sic habet, hodierna millia Neapolitana, quae ex recenti Regis nostri constitutione constant palmis 7000, eam rationem ad Romana habere, quam numerus 7000 habet ad 5658.600.

Vide nunc, quam bene una Peutingeriana tabula duce Herculanensium, & Pompeiorum situs inveniri poterat. Ipsa enim ad VI a Neapoli lapidem Herculanum signat. Sex autem Romana millia respondent nostris IV, & passibus 850. At si ab aureo milliario, quod ad pontem vulgo *Madalenae* dictum exstat, ad ultimum Herculanense Theatrum progrediaris, habes millia III, & passus 800; sed non ad illum usque pontem Neapolis olim excurrebat, imo & hodiernae portae illinc abscedunt. Itaque si e ponte Neapolim versus retrogradiaris, confecto milliari uno, & passibus 50, (quot scilicet ab ea summa mill. IV & pass. 850 defunt) parum ultra portam Nolanam pervenies, & proprie ad aquam salientem, quam vulgo dicunt *bollo dell'Annunciata*. Quem locum, cum innumeris argumentis exploratum sit ad antiquissimam urbem nostrae regionem pertinuisse, inito hoc distantiarum calculo, amplius innotescet in ipsa extrema urbe, uti nunc est, fuisse positum. Sic pariter XV millia, quibus Pompeii a Neapoli distasse in tabula notantur, cum respondeant nostris XII & passibus 125; ipsissima est hodierna a dicto *bollo* Neapolitano ad Pompeianas effossiones distantia. Namque ab aureo milliario ad illum usque sunt mill. XI & pass. 75; quibus si addas summam mill. I & pass. 50, qui abhinc ad descriptum Neapolis locum excurrunt, invenies ipsa mill. XII & pass. 125. Sed, ut optima, qua decet, fide agamus, si a regia via ad portam Pompeianam iam effosam, quae Neapolim respicit, & quo verosimile est distantiarum lineam tetendisse, divertas, reflat tibi adhuc iter passuum 326; quibus designata distantia a vera abludere videtur. Opus tamen est animadvertere veterem viae ductum alium ab hodierno fuisse, & eum prorsus, qui ab Oplontide, sive a Turri *Annunciatae* recta ad Pompeianam portam duceret, ut

C A P. V.

De Pompeiorum Situ, & Magnitudine.

vero parum ultra undecimum: quibus distantis si addas tractum illum, qui ab urbe nostra ad pontem usque *Magdalenae*, ubi aureum milliarium satis extra pomerium fixum est, excurrit; adamussim in tabula distantias designatas fuisse fateberis, quales hodie habemus.

XVI.
Sexti lapidis
adhuc super-
stitis testimo-
nium.

Et re quidem vera sextus ab urbe nostra lapis paucos ante annos restabat adhuc ante Coenobium Augustinianorum Retinae, h. e. supra ipsum Herculaneum positus; inde autem, ne periret, duplicem enim habet epigraphen, in Regium Herculaneum Musaeum translatus est (25). Neu indoleas, quasi suo loco motus fuerit. Namque, ut, quod verum est, fateamur, non veterum, sed recentiorum manu ibi posita ea columella fuerat. Fixerant enim eam primum sub Maxentio cum epigraphe *D. N. IMP. CAES. M. AURELI VALERII MAXENTII INVICTI AVG. VI.* Devisio deinde Maxentio, & Constantino rerum potito, inversa columella fuit, & in capite altero adscriptum *D. N. IMP. FL. VAL. CONSTANTINO AVGUSTO.* Cum fixa igitur, & refixa IV saeculo fuerit, ibi certe, ubi inventa a nobis est, primitus statui non potuit. Siquidem igneo torrenti in lapidem durato superimponitur totus ille tractus: qui torrens, ut supra ostendimus, post aedificatam S. Mariae ad Puglianum aedem defluerit necesse est: quam aedem longe ante Constantinum fuisse aedificatam asserere non audemus. Nemo tamen nobis eripiet in illa vicinia lapidem stetit, quo torrens ignitus non pervasit, unde postea submotum illum ante coenobii ianuam servaturus aliquis transduxit. Ad summam sextus lapis a Peutingeriana tabula indicatus ad Herculaneum nostri Regis munificentia effossum tam veraciter stetit, ut ad nos usque pervenerit.

ut quisque non modo per se conicere, sed & intueri potest. Itaque sublato viae hodiernae flexu, tabulae distantia vel ad unguem invenietur, vel differentia talis erit, quae posthaberi debuit. Praesertim cum videamus in ea tabula notatos numeros distantiarum usque rotundos, ne scilicet passuum fractionibus designandis opus ultra, quam necesse erat, impediretur. Quod ob oculos habeas necesse est, si quaeras Oplontin invenire; sectando enim notatas distantias, XII milliaria Romana, quae hodierna IX, & pass. 700 adaequant, te ducent non ultra eum locum, ubi est recens lapideus torrens, qui regiam viam secat; etsi ibi veterum aedificiorum rudera nulla existant, contra vero sub pagum Turris Adnuntiatae passim compareant. Itaque dicendum vel Oplontin ad usque hodiernam Turrim Adnuntiatae se protendisse, h. e. ultra milliarii unius spatium; vel

ET si Pompeiorum urbs Regis providentia in lucem nunc iterum emerferit, ut de eius situ dubitari amplius non possit; tamen Peutingeriana tabula duce, uti nuper ostendimus, eius situs inveniri tute poterat. Quindecim enim veterum milliariorum summa, quibus olim a Neapoli distabat, duodecim hodiernis fere aequalis, locum ipsum, ubi ea effoditur, designat. Nihilominus tamen ipsa tabula duce Cluverius, ut supra dictum est, ibi metatur, ubi nunc *Scaphatum* vicus est, & in Campaniae, quam adornavit, tabula ad laevam Sarni ripam depingit. Contra nostrorum hominum opinio receptissima fuerat, ibi existisse, ubi nunc est *Turris Adnuntiatae* oppidum, ad cuius boreum latus veterum parietinarum vestigia viscebantur. At ea rudera, quo pertinuerint, capite praecedenti monuimus. Iam pridem vero Camillus Peregrinus, in cuius amplissima eruditione critice, & sagacitate numquam desideras, nulli se certae sententiae adfixerat, & ad verum eius urbis situm adsequendum muniverat viam in sua Campania *Dis. II.*, & mox in additionibus citra ambages in loco, qui vulgo dicitur *Civita*, constituit. Quam sententiam tutatus antea fuerat noster Macrinus, & post eos Cl. Holstenius tum nominis *Civita*, tum veterum, quae observaverant, rudera argumento ducti. Nec falsos profecto fuisse experientia compertum est. Atqui maiores nostros veterum scriptorum loca transversos egerunt; quippe cum Pompeios ad mare fuisse positos didicissent, numquam sibi persuadere poterant, tam longo intervallo a mari hodie abesse.

Et quidem summo veteres consensu eam urbem maritimam fuisse professi sunt, ut

II.
Veteres omnes maritimam urbem dixerunt.

Strabo nullas eius superesse reliquias, & ea rudera villarum esse, quae in vicino agro surgebant; vel potius semimilliarii differentiam a delineatore neglectam, ut rotundum signaret numerum.

(25) Delineatam habes *Tab. I* columellam cum epigraphe *num. I.* Lapis alius huic nostro suppar a Neapoli secundus, Theodosii nomine inscriptus in pago S. Joannis ad *Theodocium* ante Ecclesiam exstabat antiquitus, nunc vero in maioris arae posico adservatur, ne pereat. A quo cippo procul dubio factus est pago nomen ad *Theodocium*, corrupte ad *Theoducium*. Quare Jovianus Pontanus in Lepidinae Ecloga pagum illum *Theodocium* adpellavit. Huius etiam lapidis cum epigraphe exemplar dedimus eadem *Tab. I num. 2*, ut harum rerum cupidus gratificemur, & inde discant, quantopere a Peutingerianae tabulae characteribus Theodosiani aevi scriptura distet.

Strabonis, Melae, Flori, aliorumque testimonio ostendunt, quibus omnibus recitandis superfedeo. Satis sit C. Plinium proferre, qui *lib. III. c. 4* eam urbem eodem in litore positam describit, ubi Neapolis, & Herculanum exstabant: *litor autem hoc Neapolis Chalcidensium Herculanum, Pompeii: haud procul, adspiciente monte Vesuvio, ager Nucernus est: IX millibus passuum a mari ipsa Nuceria.* Ac ne quis *maritimam* sic interpretetur, sicuti vocari solent, quae paucis millibus a mari distinentur, ecce Livius *lib. IX, c. 38* omnem ambiguitatem tollit, ubi ait: *Classis Romana . . . cum adpulsa Pompeios esset:* quae sane verba, nonnisi urbem mari imminentem notant. Quo autem patet mare illuc usque progrediretur, declarat Seneca *IV. Natural. Quaest. cap. 1:* *Pompeios celebrem Campaniae urbem, in quam ab altera parte Surrentinum, Stabianumque litus, ab altera Herculanense conveniunt, mareque ex aperto conductum amoeni sinu cingit, desedisse terrae motu audivimus.* Nihil luculentius. Sicuti & illud iunioris Plinii in *Epist. 16 lib. VI*, ubi de amico Pomponiano sic loquitur: *Stabius erat direximus a Vesuvio sinu medio* (Pompeiano scilicet, quem descripsimus); *nam sensim post Stabianam oram circumactis, curvatisque litoribus mare infunditur.* Quae verba sane non usurpasset, si uti hodie, recta pedibus Stabias usque tendere licuisset.

III.
Strabonis de
eius situ te-
stimonium.

Atque inde intelligere est Strabonis verba
e sub finem *lib. V*, ubi descripto τῆς Μαρκενῆς
finu, sic pergit: ἑστὸν δὲ εἰς Πομπηκίαν διὰ Νούκι-
αν οὐ τῆς αὐτῆς ἑκτότος καὶ ἑκτότος σταδίων ἑξήκοντα
hinc (a Marcina scilicet Picentum urbe in
imo sinu Paestano, nostris *Golfo di Saler-
no*, ubi hodie *Vietri*) per Nuceriam Pom-
peios usque isthmus est non longior CXX
stadiis. Subponit enim Geographus apud
Pompeios sinum alterum illi, qui est apud
Marcinam, respondentem. Isthmi autem lon-
gitudō nonnisi a sinus unius fundo ad fun-
dum alterius dimetienda est. Ergo Pom-
peii in imo quodam sinu erant. Nam si
tunc eadem, quae hodie, orae illius facies
existitisset, potius a Marcina ab Stabias,
quarum et conspectu paulum ora defle-
xerat, dimetiendus isthmus fuisset. Et qui-
dem mensura stadiorum CXX, qui Ro-
manis milliaribus XV, nostratibus vero

XII & pass. 124 respondent, ea ferme est, quae a Marcina ad usque *Vallem dirutam* procurrit. Licet enim hodie tredecim ferme milliariorum totum illud sit iter, si inde tamen demas novarum viarum flexus, & Apenninorum altitudinem, quam ascendere in itinere cogeris, nulli dubium, quin recta a fundo ad fundum non ultra, quam XII milliaria hodierna, sive CXX stadia excurrant. Eousque igitur mare se insinuasse intelligimus.

Non tantum vero maritimam, sed & amnem fuisse eam urbem non est dubium, Strabo aperte ait: ἡ παλαιὰ ὁ Σαρνὸς ποταμὸς, quam Sarnus amnis praeterfluit: & Plinius adluente Sarno amne. Hinc Sarno Pompeiani cognomen indidit Statius:

Nec Pompeiani placeant magis otia (1)
Sarni.

Ex quo nempe situ mirae opes celebri
emporio subpeditabant, cum & mare mer-
ces externas, & amnis adveheret mediter-
ranean: quae bina commoda & in focias
urbes Nuceriam, Aceras, Nolam redun-
dabant, teste Strabone.

Cum haec igitur de veteri Pompeiorum
siru tam certa sint, quam quae certissima,
nostri erat pensū, ut investigaremus, quo-
usque mare ad urbem adcesserit, & qua
parte fluvius praeterfluere, antequam hor-
ribilis illa pumicum grando portum, sinum-
que obcaecaret (2), & primaevum flumi-
nis alveum ita oppleret, ut porro in humi-
liorem humum repelleret Scaphatum versus.
Tentando igitur deprehendimus mare ex
ea parte urbem adcessisse, qua porta nunc
excavata cernitur ad occidentum urbis latus.
Nam ubicumque circumpositam effoderis
tellurem, in imo marinam arenam invenies,
ut ibi litus fuisse necesse sit. Ita-
que in toto illo telluris tractu, qui nunc
a Turris Adnuntiatae pago extenditur ad
Pompeios usque, mare sese insinuabat, ur-
bemque lambebat. Inde vero recurvo propul-
sus litore meridiem versus abscedebat
ad usque locum, ubi nunc dicitur *Bottaro*,
adeo ut meridionale alterum urbis latus,
quod secus Regiam viam effossus cernitur,
mare quidem subpositum prospicaret, sed
sensim recedendo. Hinc denique tellus iterum
circumspectens Orientem versus re-
cessiorem mari sinum praebebat ad usque
Vallem dirutam, cui nempe loco extrema
urbs, eiusque amphitheatrum a nobis ef-
fossus

IV.
Ammonem et
iam dixerunt.

V.
Tentanda
verissimus e-
ius serus de-
prehensus est.

(1) *Oria Sarni* adpellat Poëta eius lenitatem. Aquae enim, ut ait Antonius Sanfelicius in sua Campania, tam pigro labuntur cursu, ut, utro fluant, nesciat. Quo certe respexit etiam Silius,

cum mitens Sarmas dixit.

(2) Iampridem Macrinus de Incendio Vesuvii, & Peregrinius in Campania Disc. II cap. 23 eamdem coniecturam fecerant.

fossam imminerebat, & ibidem se Sarnus exonerabat. Itaque in eo maris sinu telluris lingua procurrebat triangularis, chersonesi instar, cuius bina latera mare lambebat, alterum nempe, quod ad hodiernas *Bottari* molas, alterum ad *Vallem dirutam*, ubi fluminis ostium erat, protendebatur: in eaque urbs se extollebat.

VI.
Inspecien-
tibus veteris
fossae vestigia
comparent.

Totum id autem ipsa loci inspectione facile discis. Statim enim ac soli illius faciem contempleris, conspicuum se praebet veteris plagae limes, utpote qui in altitudine positus lene collis supercilium (3) exhibet, quod paullo post *Turris Adnunciatae* oppidum sensim adsurgit *Pompeios* usque, & sub ipsa urbe descedens, per *Bottarum* ad *Vallem dirutam* molliter circumagitur. Ea porro altitudo ab ipsis *Vesuviniis* torrentibus efformata cernitur. Is enim *Vesuvius* lapis, quem in *Pompeiana* porticu substratum iam docuimus, usque ad *Vallem dirutam* progredi deprehenditur. Contra vero quae huic supercilio subternitur tellus, & hodierno litore clauditur, humilis admodum est, & plana, totaque *Vesuviniis* pumicibus constrata, & falsis aquis redundans: quod iam pridem acutissimae naribus *Vir Camillus Pergrinius* (4) observaverat. Totum igitur illum tractum marinis aquis pervium fuisse, antequam *Vesuvii* pumicibus obcaecaretur, satis liquet.

VII.
C. Plinii testi-
monio, quo-
usque mare
procederet,
discimus.

Id ipsum autem C. Plinii testimonio roboratur, qui loco superius citato *IX milibus passuum a mari Nuceriam distasse* scripsit. Si enim veterem *Nuceriam* ibi metaveris, ubi *Cathedralis Ecclesia* posita est, inde usque ad *Vallem dirutam* miliaria septem, & paullo plus excurrunt, quae ipsa novem *Pliniana* prorsus exaequant. Hinc autem hodiernum litus aliis quasi duobus miliaribus recedit; ut propterea falsus in eo computo *Plinius* fuisset, si litus ipsum, uti nunc visitur, ob oculos habuisset.

VIII.
C. Plinii in-
prioris, & Se-
necae verba,
magnam no-
bis lucem of-
ferunt.

Hinc etiam intelligenda sunt recitata *Plinii iunioris*, & *Annaei Senecae* verba, imo eorum loquendi proprietatem demirari oportet. *Pomponianum* enim *Stabiis* commorantem sinu medio directum a *Vesuvio* *Plinius* scripsit; quippe litoribus non modo curvatis, sed etiam circumactis mare in-
Ad Papyr. Vol. Dissert.

(3) Mappam fortasse aliam, quae veterem *Pompeiorum* faciem exhiberet, haec desides, etudite Lector; sed eam adornare tempus non erat, cum eruderandae urbi incumbant adhuc operae. Itaque ne actum agere mox cogamur, expectandum donec excavatio perficiatur.

(4) *Diss. II. cap. 27* ubi disserit, cur *Pompeii* a mari recesserint, ait: *Di ciò mi porge non leg-
giero indizio quel medesimo tratto, ch'è tra Scasato*

funderetur: adeo ut *Vesuvius* torrens, si huius graderetur, *Stabias* pervenire non posset. *Circumacta* vero litora adposite dixit, quae sub *Pompeiiis* ita circumagerentur, ut *Pompeianam* chersonesum cingerent. Eam autem *Plinii* mentem fuisse luculentissime *Annaeus* prodit, cum ait: *Pompeios . . . mare ex aperto conductum amoeni sinu CINGIT*. Re enim vera mari cincta erat lingua illa telluris amoenissima, in qua *Pompeii* insidebant. Sinus autem ille totus, in cuius imo *Pompeii* erant, statim post *Herculaneum* incipiebat, & proprie ubi hodie dicitur *Torre scassata*, & ad *Surrentinum* usque litus circumibat: quamobrem *Philosophus* aiebat: *in quam urbem ab altera parte Surrentinum, Stabianumque litus, ab altera Herculaneense conveniunt*. Ubi vero reductior sinus erat, sive, ut *Seneca* loquitur, ubi *mare ex aperto conductum* coangustabatur, ibi in duos veluti minores sinus dividebatur, qui hodie amplius non exstant: altero nempe, qui duobus punctis *Oplontide*, sive *Turri Adnunciatae*, & *Bottaro* continebatur, & ad occidentum *Pompeiorum* latus permeabat; altero vero, qui inter *Bottarum*, & *Stabias* claudabatur, & in imo recessu ad usque *Vallem dirutam*, sive ad extremum meridionale urbis latus, qua amphitheatrum erat, pertinebat: ibique se *Sarnus* exonerabat.

Etenim ad dexteram *Sarni* ripam *Pompeios* fuisse positos, contra quam *Cluverius* opinatus est (5), & ipsa loci facies indicat, & veteres scriptores confirmant. *Plinius* enim cum *Campaniae* litus sic describat: *Neapolis . . . Herculaneum, Pompeii: haud procul, adspiciente monte Vesuvio, adluente vero Sarno, ager Nucerinus est*, manifesto indicat, adeo post *Pompeios* *Sarnum* fluxisse, ut agrum *Nucerinum* adlueret; vel certe eius limites a *Pompeiano* agro secerneret. Idcirco autem *Pompeianus* ille fluvius, non *Nucerinus*, audiebat, etsi agri *Pompeiani* quam minimam partem adlueret, quia sub ipsa celebri *Pompeiorum* urbe sese in mare exonerabat, indeque non parvum incrementum ipsa urbs coeperat. Hoc idem discimus ex *Anonymo Ravennate*, qui sua ex inta-
H ni-

IX.
Sarnus hae-
vam urbis
partem lam-
bebat.

e'l suo vicino lido, il qual è un' infelconda palude, dove leggermente cavandosi, si scaprono arse pompei, e sorgono acque false.

(5) Is enim in *Campaniae* Tabula ad laevam *Sarni* ripam transduxit, in sea ipse commoda offensus, utpote qui *Pompeiorum* situm in hodierno *Scasato* fixisset: quod *Scasatum* dexterarum amnis ripae hodie adiacet.

minatis fontibus procul dubio derivavit, quando etiam absumtarum urbium meminuit. Namque *lib. IV cap. 3* loca maritima non solum stantia, sed & iamdiu extincta hoc ordine recenset: *Buxentum, Bellias* (ipsa est Velia), *Paestum, Silarum, Surrentum, Stabium, Sarnum* (6) *Pompeii, Oplontis* (haec illa est Oplontis, de qua *Tab. Peut.*) *Merclanium* (h. e. *Herclanium*) *Neapolis, Puteoli, cet.* Vidēs in hac exactissima locorum serie Sarnum ante Pompeios positum; nam qui litus radebant, post Stabias prius in Sarnum flumen, quam in Pompeios incurrebant. Fluminis vero ostium non statim sub urbe positum fuisse eius soli, quam descripsimus, forma testatur; adeoque Sarnum se in mare exonerasse patet contra *Herculis petram*, h. e. contra scopulum illum, ubi hodie positum est Castrum *Revigliani* (7); e cuius regione etiam nunc ostium fluminis est: nisi quod nunc, adaucto litore, longius procedere debet, ut ad mare decurrat. Non inde tamen arguas mediterraneum Sarni cursum eundem plane, qui nunc est, & olim fuisse. Tum enim flexuosus magis esse debuit, & Boream versus procedere: quando Pompeiorum urbem praeterfluxisse novimus. Recta igitur eam urbem petebat, cuius altitudinem, cum ascendere nequireret, in subpositam Vallem radendo eas adgestiones Vesuvinas, in quibus urbs erat posita, descendebat. Interceptus mox Titiana eruptione, cum ea item loca in altitudinem excrevisset, inferiora petere coactus, novum sibi meridiem versus alveum paravit.

X.
Ubi fletur
Pompeia palus,
& Herculis Salinas.

Praeterea in eo ipso tractu, ubi fluminis ostium erat contra petram Herculis, procul dubio fuit *Pompeia palus* de qua cecinit Columella *de Agror. Cult. lib. X*:
Quae dulcis Pompeia palus vicina salinis Herculeis . . .

Cum enim *Herculeas Salinas* audis, ne quid cum aliquibus de Herculanis suspiceris (8). Herculeae enim ab *Herculis petra* e regione posita audiebant. Ibi enim praeter *dulcem Paludem* Sarni aquis efformatam, marinas etiam salinis opportunas olim stagnasse facili negotio cognoveris, ubi quam

minimam eius telluris altitudinem inspexeris. Eas autem lacunas ad illum sinum potissimum infedisse coniicies ea de causa, quod maris aestus in Surrentinum litus influens, & in oppositam mox refluens *Turris Adnuntiatae* (tum *Oplontidis*) oram, ibidem arenam, limumque deponebat, ubi quam minima erat aestus vis; quandoquidem id hodieque evenire ea in parte cernimus, litore in dies incrementum capiente.

Verum enimvero *salinas* sub ipsa Pompeiorum urbe fuisse dubitare non sinit programina, quod in Pompeiano pariete depictum invenimus, quod habes *Tab. VII num. 2.*

M. CERRINIUM AED. SALINIENSES ROG. *Salinienses* enim, quae vox in Lexicis desideratur, non alii profecto esse possunt, quam qui salinis operam darent, iidemque fortasse, quos *Salinarios*, vel *Salinatores* alibi adpellatos invenimus. Hoc interim tene: de horum autem Pompeianorum programmatum sententia, atque usu infra *Cap. X* disputabimus.

Quanta autem amoenissima ea urbs fuerit, quae *celebris* a Seneca adpellatur, ab ejusdem longitudine facili negotio cognoscet. Ab effossa enim porta ad amphitheatrum milliarii unius longitudo excurrit. Sed certum eius ambitum metiri non adhuc licuit. Eius praeterea celebritas, & magnitudo ab ea parte, quam Regis nostri munificentia e tenebris adhuc vindicavit, satis superque elucescit. Quamobrem vide, quae de erutis Pompeianis aedificiis infra *Parte II* enarrabimus. Etenim ecurr non & eius quoque Urbis, & adiacentis orae veterem ichnographiam, ut de Herculanis, dederimus, quisque per se existimare potest; quippe cum efflores ei eruderandae adhuc dum incumbant, operis perfectionem praestolari necesse est. Ad eius tamen emporii celebritatem demonstrandam adprime facit proscriptio, quam ibidem invenimus in pariete depictam, quae sic habet: *In Praediis Iuliae Sp. F. Felicis locantur Balneum, Venerium, & Nongentum Tabernae, Pergulae, Coenacula ex Idibus Aug. Primis in Idus Aug. Sextas, annos continuos quinque S. Q. D. L. E.N.C.*

XI.
Qui fuerint
Salinienses,

XII.
Quae Pompeiorum magnitudo.

(6) Sarnum procul dubio est flumen, ut supra Silarum. Sarnum enim urbem ad mare fuisse positam ne suspicari quidem licet.

(7) Scopulum illum *Petram Herculis* fuisse dictum eruiamus e Plinio *lib. XXXII cap. 2*, ubi ait: *in Stabiano Campaniae ad Herculis Petram merclanum in mari paucam abiectionem rapiunt*. Vides autem *Petram Herculis* in Stabiano fuisse; quippe in eo sinu posita, qui modo Stabianus, modo Pompeianus dicebatur, propterea quod ibi uterque

ager transverso flumine finiebatur.

(8) Pomponius ad hunc locum sic adnotat: *Salinae Herculeae prope mare sunt, ubi Herculanum, Pompeii*. Forcellinus in locupletissimo lexico: *Herculeis*, h. e. quae sunt prope Herculanum. Cochinus, & Bellichardus in praef. Opusculi *Observations sur les antiquités d'Herculanum* putant *salinas Herculeas* pro ipsa urbe *Herculeas* positam usurpasse; sed omnes falsi sunt.

E. N. C. (9). Si enim in unius Juliae peculio erant non minus, quam XC tabernae cum pergulis, & coenaculis locandae; quid reliqui Pompeianorum locaverint existima. At cuiusmodi usui tam portentosus tabernarum numerus? Non modo, inquam, artificum, & promercalium usui destinatas omnes putarem, sed multo magis apothecas recipiendis tum exteris mari advectis, tum mediterraneis exportandis mercibus adcommodatas fuisse.

C A P. VI.

De Herculanei, & Pompeiorum aliis alio tempore incolis, dominisque, antequam ad Romanos devenirent.

I. Strabonis sententia de primis earum incolis. Totam hanc partem nostrarum Urbium historiae uni propemodum Straboni adceptam debemus; absque eo esset, ut varias earum vices penitus ignoraremus. Ex ipso enim discimus primos earum incolae Oscos fuisse, proinde pro primis conditoribus, vel ipsis certe aequales habendos; deinde Tyrrhenos, atque Pelasgos; postremo Samnitas; donec, istis pulsatis, in Romanorum ditionem venerint. Libro enim V de Campania generatim loquens sic pag. 242 praefatur: *Antiochus ab Opicis habitatam fuisse eam regionem narrat, qui iidem & Aufones adpellarentur; at Polybius significat se pro duabus diversis gentibus eos habere Alii ferunt, cum ea loca quondam Opici, & Aufones tenuissent, fuisse ea deinde ab Osca gente occupata, quae a Cumanis pulsa inde sit, quos rursum Tyrrheni eiecerint . . . eosdem, cum per luxuriam ad molliciem se transdidissent, sicut e regione ad Padum sita pulsati fuerant, ita Samnitibus Campania cecidisse, quos Romani postmodo prostigaverint.* Infra vero ad nostras duas urbes propius adcedens ait: *Οσχοι δὲ ἐῖχον καὶ ταύτην (Ερкулείον) καὶ τὴν ἐπὶ τῷ Πομπηίῳ οἱ δὲ Τυρρῆνοι, καὶ Πελαγγοί, μετὰ ταῦτα Σαμνίται· καὶ οὗτοι δ' ἐκπαρὸν ἐκ τῶν τοῦτον; Οσκι, tenuere hanc (Herculaneum) &, quae proxime sequitur, Pompeios; deinde Tyrrheni & Pelasgi; postea Samnites; qui & ipsi ex his locis eiekti fuere.* Quae posteriora verba, si cum praecedentibus conferas, clarum erit, quid Strabo ex adlatis opinionibus pro explorato habuerit, quidve in medio reliquerit. Cum enim adseveranter postea scripserit,

Oscos primum, deinde Tyrrhenos & Pelasgos, denique Samnites in hisce urbibus, priusquam Romanorum ditioni adcederent, fuisse dominatos, tria, ni fallor, sibi fuisse persuasa ostendit. I. Esse Antiocho adsentendum qui Opicos, Oscos, Aufones, unos eisdemque fuisse primitivos harum regionum indigenas censuit. II. Nusquam a Cumanis Oscos fuisse de Campania, vel certe de binis illis urbibus deturbatos, sed tantummodo a Tyrrhenis. III. Tyrrhenos eisdem cum Pelasgis fuisse, vel certe ut unum eundem populum in hisce oris fuisse habitum, dictum propterea vel Tyrrhenos, vel Pelasgos, vel Tyrrhenos & Pelasgos. Idcirco primo loco posuit Oscos, deinde, silentio praetermissis Cumanis, Tyrrhenos cum Pelasgis copulavit.

Et sane Aufones, Auruncos, Opicos, & Oscos primos harum regionum incolae fuisse adpellatos solidis ab antiquitate petitis argumentis Cluverius ostendit. Quare concludit *unam eandemque fuisse gentem, quae variis adpellabatur nominibus, Aufones, Aurunci, Opici: quorum hoc vocabulum postmodum a Romanis correptum fuit in duas syllabas Opisci, vel Obsci, ac tandem Osci (1).* Id ipsum postea luculentius docuit Camillus Peregrinus in Campaniae Disc. IV. Cum igitur Strabo inquit *Oscos*, procul dubio non alios innuere voluit, quam antiquissimos harum regionum cultores, eisdemque, quos Dionysius *αυτοχθόνες* dixit, ut Cap. III adnotavimus. Et re quidem vera, ut constent, quae a veteribus adcepimus de Herculis in hasce oras adventu cum iis, quae Strabo, & disertius Halicarnassensis de Pelasgorum adpulsu referunt, necesse est Osci, qui primi earum urbium Herculæarum incolae fuerunt, vetustas iam inde a remotissimis heroicis temporibus repetatur; siquidem ipsi, Dionysio auctore, tres ante Troiae excidium aetates a Pelasgis pulsati sunt.

Si ergo ita se res habuit, sapienter egit Geographus, cum eorum respuit opinionem, qui Oscos primum a Cumanis, hos vero a Tyrrhenis domitos narrabant; quippe cum ea opinio satis aperte *ανελκυστήν* fundaretur. Namque sive Velleio, & Eusebio, & ipsi Peregrinio Disc. II adquiescamus, qui Cumas circiter annum 131 ab excisa Troia fundatas adstruunt, immanis statim error constabit; sive in Petavii, Salmasii, Scaligeri, aliorumque sententiam descendamus, qui

II. Osci primi incolae variis nominibus adpellati.

III. Cumani a Strabone illic merito exclusi.

(9) Aere fidelissime expressam habes Tab. IV, eius autem commentarium Cap. X.

(1) Aufones eisdem ac Opicos fuisse in primis

docuit Aristoteles de Rep. VII, 10: *οὗτοι δὲ τοὶ μὲν πρὸς τὸν Τυρρῆνικόν Οσκιον, ὁ καὶ προτέρων, καὶ οὗτοι καὶ μετὰ τὸν Τυρρῆνικόν Αὐτοντες.*

qui antiquiores eas Troiano excidio putant, nec tamen a Cumanis Oſcos deiici potuisse per id temporis patet. Ut detur enim Cumas ante illum Pelasgorum adventum, h. e. tertia ante Troiam captam aetate fuisse fundatas; adhuc tamen in sua infantia fuisse necesse est, ut priscis eius regionis cultoribus oppedere nequiverint. Adparet tamen, quid alterius sententiae patronos transversos egerit, quippe cum eam urbem fatis antiquam florenti in hisce oris dominatione fuisse, ita ut Tyrrhenis ipsis provocantibus principio victrix exstiterit, adcepissent; sibi facile persuaserunt, Oſcos non ab aliis, quam a florentibus olim Cumanis deiici potuisse. Atqui Tyrrheni concinentibus Scriptorum accuratissimis, diu ante latissima ditione in tota Campania floruerant, nec ante Olympiadem LXIV, Archonte Athenis Miltiade, a Cumanis primum depulsi, postmodum ipsos subegerunt, ut ipse Dionysius in *Legationum I* narrat. In earum autem agro nunquam Pompeios, & Herculaneum contentas fuisse modo docebimus. Haec diligenter observasse idcirco oportuit, quia recentium nonnullis post Peregrinium *Dis. IV* (2) eadem sedet opinio, in Cumanorum aliquando ditionem nostras urbes venisse.

IV.
Dionysius, &
Conon Strabo-
ni concinunt.

Recto igitur stat ralo Strabonis sententia de Tyrrhenis Pelasgis Oſcorum domitoribus, qui omnino concinit Halicarnasseus (3), cui de primo Pelasgorum in Italiam adventu (4) verba faciens, inter alia sic scribit:

καταρχος δὲ τῆς καὶ οὗτος τῶν κελουμένων Καματηρῶν
ἐκστῆτος περὶ, καὶ τῆς οὐκ ἐκστῆτος καὶ ἐκστῆτος οὐκ ἐκστῆτος

(2) Hanc opinionem tutati sunt Cochinius, & Bellichardius in docta praefatione opusculi: *Observations sur les Antiquités d'Herculaneum*; & quod mirum, eam Straboni tribuunt: *Elle fut, suivant le même Strabon, possédée tout à tout, par les Oſques, par les Cuméens, par les Tyrrhéniens, & par les Samnites*. Sed quandonam Geographus inter Oſcos, & Tyrrhenos inseruit Cumanos? Unum etiam, quod Strabonem fugisse autumant, ex Virgilio addunt, eam nempe urbem simul cum Pompeiis paruisse aliquando ante Troiae excidium Telebois ab Oebalo, qui Capreis imperabat, devictas. Verum si Strabonem, & Dionysium consultius legissent viri eruditi, vidissent profecto Virgilii Teleboas, quos insimet Phoenicios fuisse non abnuunt, eosdem esse ac Tyrrhenos & Pelasgos ab Amaseno commemoratos; & proinde auctores istos, immo etiam Cononem a Servio adlegatum in una eademque temporum epocha, quod ad Tyrrhenos, convenire. Ipsi contra, cum Cumanos quovis pacto in harum urbium ditionem intrudere vellent, Tyrrhenis tum demum locum cesserunt, cum tandem post Olympiadem LXIV primum victi, postea victores Cumas domuerunt, & Capuam ex Catonis sententia an. V. C. 282 aedificaverunt, repugnantibus in-

στῶν μακρῶν, ἐξ ὧς τὴ βαρβαρικὴν ἀναρχίαν ἐκ μέρους ἀνιστάμενος αὐτῶν, occuparunt etiam hi non parvam eorum camporum, qui Campani dicebantur, pascuis divitum, & ad speciem amoenissimorum portionem, pulsa ex eorum parte barbara gente Auruncorum. Inter haec autem occupasse etiam illam regionem ubi Herculaneum, & Pompeii erant positi, fatendum est; sive Auruncos ipsissimos cum Opicis, vel Oſcis dicas, sive inter primitivos Italiae incolae sede tantum diverfos, ut Peregrinius docet, & propterea a Scriptoribus non plane distinctos. Concinit quoque vetustissimus auctor Conon, cuius fragmentum quantivis praetij nobis servavit Servius in *Eneid. VII*, ubi commentans in ea Poetae verba Sarraſtes populos, sic adnotat: *Conon in eo libro, quem de Italia scripsit, quosdam Pelasgos, aliosque ex Peloponneso convenas ad eum locum Italiae venisse dicit, cui nullum antea nomen fuerat, & flumini, quem incolerent, Sarno nomen imposuisse ex adpellatione patrii fluminis, & se Sarraſtes adpellasse. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt*. Cuius verbis superius recitata Virgilii carmina respondent. Cum igitur, Conone teste, Pelasgi ad Sarni ripas advenerint, & ibi Nuceriam condiderint, ecquis non statim Pompeios occupasse fatebitur, quos iam conditos invenerunt?

Iam vero Tyrrheni, etsi non iidem plane ac Pelasgi fuerint, ut ipsemet Strabo (5), & Dionysius docuit, & nuper eruditissimus Mazochius, qui in suis *Phalegiis* (6) hanc remotissimae historiae partem summa in lu-

V.
Tyrrheni &
Pelasgi pro
eodem populo
a Strabone
adcepit Oſ-
cis successe-
runt.
cc

numeris scriptoribus, qui de antiquissima Etruscorum potentia testati sunt, ut modo differemus.

(3) Etsi abnuat Peregrinius Herculis nomine deceptus.

(4) Tres Pelasgorum migrationes in Italiam Antiqui commemorant: primam ex Arcadia cum Oenotro septendecim ante Troianum bellum bellum aetatibus, de qua Dionysius *lib. I cap. XI*; alteram ex Thessalia Deucalionis aevo, adcepto Dodonaei Iovis responso, de qua idem Dionysius *cap. XVIII*; tertiam cum Evandro ex Archadia LX fere annis ante Troiae excidium, in quod ipsum tempus incidit Herculis Graecanici in Italiam adventus, h. e. anno LVIII ante Troiam captam ex Petavii calculo de *Doctr. Temp.*

(5) Etsi enim Strabo Pelasgos a Tyrrhenis diverfos aperte statuat, & illos antiquissimos καὶ παλαιὸν τὴ πόλιν, hos recentiores illis supervenisse e Lydia profectos, ut videre est *lib. V pag. 220*; attamen *loc. cit.* ad eam distinctionem minime respexisse vel ex eo conicere licet, quod inverso ordine prius Tyrrhenos, quam Pelasgos nominaverit: quod contra fieri oportebat, si pro diversis adcepisset, & alteros alteris successisse autumasset.

(6) *Dissert. V sect. III §. 2*, ubi sic concludit: *Flare,*

ce constituit; attamen dubitari non potest, quin ab antiquorum quamplurimis saepius fuerint confusi tum ob quasi communem eorum originem, tum quia immixti diutissime habitassent, ut ipse Dionysius *lib. I* fatetur: *ἐκάλουν δὲ ὅτε τῶν ἄλλων κούρην, τὰς τε χῆρας ἐπικλήσει, καὶ ἔς ἐξουθενήσῃ, καὶ τὴν παλαιὰν γένος μνήμην, οἱ αὐτοὶ Τυρρηνοὶ καὶ Πελασγοὶ ἢ ἐν γυναικὶν ἐποίησαν, καὶ τὴν τῶν τε τῶν τε ποιήσαντες, ἐκείνους ποιεῖν, καὶ συγγράμειν κτλ. τὰς Πελαγίους καὶ Τυρρηνοὺς συγκαταστήσαντες: ab aliis vero cum ob regionis nomen, unde fuerant pulsi (h. e. ab Italia dicta Tyrrhenia), cum ob eius vetustae originis memoriam, iidem dicti erant Tyrrheni & Pelasgi: quae dixi, ne quis forte miretur, cum audierit a Poëtis, & Historicis Pelasgos etiam Tyrrhenos appellari. Inter huiusmodi sane scriptores ad censendus est Strabo, qui communi appellacione usus, eosdem Tyrrhenos & Pelasgos dixit, in medio relinquens, fuerit, nec ne unus idemque populus. Non enim dixit: *Osci tenuerunt, deinde Tyrrheni, postea Pelasgi, tum Samnites*; sed primo loco posuit Oscos, secundo Tyrrhenos simul & Pelasgos, tertio Samnites; ut dubitandum non sit, pro uno eodemque populo eos fuisse. Nostra autem id nunc non interest, ut de prima Tyrrhenorum, & Pelasgorum origine inquiramus, modo exploratum sit veterum auctoritate, utrosque cum ante Urbem conditam, tum ante Troiam captam late per Italiam fuisse dominatos.*

VI.
Antiquissimus utriusque populi adventus, & dominatio.

De Etruscis enim praeter adlata Dionysii, Cononis, & Virgillii testimonia sic Livius *lib. V* scribit: *Etruria tantum terra marique pollens, atque inter duo maria latitudinem Italiae obtinens; & lib. VI: Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patere, mari supero inferoque, quibus Italia insulae modo cingitur; sed & lib. I scripserat Rutulos, Aenea in Italiam adveniente, ad florentes Tuscorum opes, Mezentiumque* *Ad Papyr. Vol. Dissert.*

Haec, quae tamdiu differimus eo pertinent, ut intelligatur Pelasgos, atque Tyrrhenos, gentem quidem fuisse lingua, itemque genere distinctam; sed tamen diu coniunctissimam, & easdem habentem exsili sui causas. Docet enim utrosque *κινναῖος* ex eadem Orientis tellure simili dispersione abactos. Et Cl. Heyne *Excurs. III ad Virg. lib. VIII*, etsi diversus abeat in inquirenda utriusque populi origine, communem tamen eis stirpem tribuit: *Ex prisca Pelasgorum stirpe populum fuisse Tyrrhenos, qui usque ad serotina tempora Lemnum, Imbrum, aliaque vicina continentis quoque loca insederant, dubitari nequit.* E quibus auctoritatibus id unum modo praecipimus, quod ad Strabonis mentem *loc. cit.* adsequendam conducit. Ceterum persuasum habemus & Oscos, & Pelasgos, &

eorum regem confugisse... *Tantis opibus Etruria erat, ut iam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiae longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleset.* Quare Servius ad *Aen. XI v. 567* nihil haesitans scripsit: *In Tuscorum iure parere omnis Italia fuerat.* De Pelasgorum autem antiquissimo in Italiam adventu ante ipsosmet Etruscos Strabo, & Dionysius consentiunt. Ille enim *lib. V pag. 220* praeter alia narrat, quomodo Agilla, postea dicta Caere, a Pelasgis, qui olim condiderant, Tyrrheni abstulissent; hic vero *lib. I* tam antiquitus eos per Italiam floruisse narrat, ut altera ante Troiam captam aetate declinare iam coeperint: *Tempus, quo res Pelasgorum coeperunt deficere, incidit in alteram fere ante Troicum bellum aetatem: duraverunt autem pene ultra eius belli tempora, donec contracti sunt in gentem minimam.* Itaque cum de antiquissimo Pelasgorum, sive Etruscorum in Italiam adventu, prosperaque eorum fortuna dubitari nullo modo possit, ecquis vel Straboni oppedere auit, Oscos ab ipsis domitos pernegans; vel id ante Urbem conditam, imo ante Troiam captam evenisse; vel Pompeios, & Herculeum in eorum peculio inter primas statim fuisse non concedat?

Nec porro nostras rationes obturbant Herodotus *lib. I*, Lycophron, Virgilius *Eneid. II, VIII*, Strabo *lib. V*, Velleius *lib. I*, Tacitus *Annal. lib. IV*, Plinius *lib. III cap. 4*, Valerius Maximus *cap. I*, Justinus *lib. XX*, Appianus in bello Carthaginensi, alique, quorum concursus opinio fuit, Tyrrhenos, sive Etruscos Lydia oriundos, huc olim sub duce Tyrrheno advenisse (?). Ut demus enim ab Herculis nepote huc illos fuisse primum advectos, omnia tamen belle constabunt, dummodo de antiquissimo Hercule Phoenicio ista adcipiantur. Contra Camillus Pe-

VII.
Alii Scriptores facile cum Strabone, & Dionysio conciliantur.

I re-

Tyrrhenos, quandoquidem *κινναῖος* suspicari ridiculum esset, a primaevis illis erroribus ex Oriente alteris post alteros advectis originem duxisse. Sed id obiter.

(?) Hanc tamen sententiam oppugnat Halcarnassaeus *lib. I cap. 28* eo argumento, quod Xanthus Lydius magni nominis historicus de hac tam celebri popularium suorum migratione ne mutaverit quidem. Praeterea reponi etiam posset, eam Lydorum in Italiam migrationem ante Herculeum natum evenisse ex Gelliani auctoritate apud Plinium, qui *lib. III cap. 12* sic scribit: *Gellianus auctor est, lacu Fucino haustis Marjoram oppidum Archippe, conditum a Marjya duce Lydorum.*

regrinius pag. 145 Herculeis Graecorum fabulis, eorumque chronologicis rationibus abductus, hosce Tyrrhenos in Italiam fero tandem post Graecum Herculem advenisse iudicavit; & propterea nescio quos alteros Pelasgos putavit a Strabone commemoratos, ab iis diversos, de quibus Conon, & Dionysius meminerant (8); Tyrrhenos vero ab ipsis relictas urbes occupasse. Quare concludit diversos fuisse Pelasgos Strabonis, a Dionysii Pelasgis, eosque non alios, quam insequutos Tyrrhenos fuisse dicendum; & inter utroque Cumanis locum tribuit in harum urbium occupatione. Atqui vidimus a Strabone adposite fuisse nuncupatos Tyrrhenos & Pelasgos, quia, etsi non unus idemque populus, tamen origine, & incolatu (in eisdem enim regionibus vel simul, vel deinceps habitaverunt) pro uno eodemque haberi solebat.

VIII.
Capuae fundatio ab Etruscis nostram opinionem non firmat.

Hanc porro nostram opinionem a Peregrinio repudiatam (ut serum Herculis adventum cum praecepta Cumanorum ditione unice conciliaret) tuentur quoque ex veteribus ii omnes, qui Capuam a Tuscis sive Tyrrhenis primitus fundatam, & duodecim Campanae Etruriae urbibus praepositam scripserunt, quales sunt Livius, Cato apud Velleium, Plinius, Mela, & Servius. Id autem L. fere annos ante U. C. evenisse satis compertum habemus. Siquidem Velleius Campanus accuratissimus scriptor, qui eam suae patriae chronologiam ad trutinam revocaverat, suo calculo probavit, cum lib. I de Hesiodi aetate loquutus in haec verba pergat: *Dum in externis moror, incidi in rem domesticam, maximique erroris, & multum discrepantem auctorum opinionibus; nam quidam huius temporis tractu aiunt a Tuscis Capuam, Nolamque conditam ante annos ferme 830, quibus equidem adfenserim: sed M. Cato quantum differt? qui dicat Capuam ab eisdem Tuscis conditam, ac subinde Nolam; stetit autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter 240; quod si ita est, cum sint a Capua capta anni 240, ut condita est, anni sunt fere 500. Ego (pace diligentiae Catonis dixerim) vix crediderim tam mature tantam urbem crevisse, floruisse, concidisse, resurrexisse.* Repudiata igitur Catonis aliorumque auctoritate, qui Capuam circa annum 282 V. C. aedificatam eo calculo consiciebant, Velleius probabilior illam iure reputavit, qua eius urbis fundatio ante V. C. extollebatur.

Quorum auctorum discordiae opportune intercedens Peregrinius, & Velleii sententiam Halicarnassei testimonio fulcit (is enim narrat Cumanos aliquot Aristodemi tyrannide deturbatos Capuam se recepisse ante illum annum, cui eius fundatio a Catone assignabatur, h. e. an. V. C. 261), & Catonis (a quo parum discrepant Livius, & Diodorus, & Eusebius) opinionem sic teneri posse adstruit, si eos loquutos intellexeris de quadam Urbis amplificatione, quae per id temporis facta fuit, cum & novam formam adecepit, & reliquis urbibus praeposita est. Cui conciliationi subscripsit Cl. Mazochius in suis annotationibus ad Peregrinium. Atqui si ita se res habuit, atque Tyrrheni iam ante urbem conditam (h. e. surgente vix Cuma) in Campania & dominabantur, (ut e Scriptoris liquet) & Capuam fundaverant, quam longa post aetate XII suis urbibus praeposuerunt (in quarum censu procul dubio Herculaneum, & Pompeii fuere); dicat Peregrinius, alique, quomodo Cumanis, qui vix, aut ne vix quidem de antiquitate cum Capua contendere poterant, ante id tempus domitis Osci, in sua ditione binas nostras urbes tenuerint?

Scio quid Peregrinius reponit. Tutum se ducit Plinii, & Dionysii auctoritatibus; eos enim latae Cumanorum ditioni per Campaniam favere putat. Nam quae de Strabone adfert, fuisse deinde ab Osa gente occupata, quae a Cumanis pulsa inde sit, non moramur; quippe eam opinionem a Geographo ipso repudiatam satis docuerimus. Atqui nec Plinii verba, nec Dionysii suae sententiae favent. Quid enim Plinius? Is lib. III cap. 5 de variis Campaniae cultoribus, qui de eius possessione decertarunt, sic habet: *hoc quoque certamen humanae voluptatis tenuere Osci, Graeci, Umbri, Tusci, Campani.* Iis in verbis sibi videre visus est Peregrinius ordinem populorum, quo alii ab aliis deinceps pulsi in huius regionis ditionem venerunt; & proinde cum Graecos Osci postpositos viderit, non ab aliis, quam a Graecis, & quidem Cumanis, eos pulsos secundum Plinii mentem concludit. Atqui si haec vera sunt; quid de Umbris faciet? num dicet Cumanos in Umbrorum ditionem venisse? Umbris Tuscos successisse? Quod si id ne fando quidem auditum est, dicendus Plinius mixtim ac sine delectu omnes populos, qui vel simul, vel deinceps de felicitis huius telluris possessione contenderunt, recensuisse; imo

IX.
Plinii & Dionysii auctoritas Peregrinio non favet.

(8) Etsi ipsemet fateatur a Dionysio non alios, quam primos illos agnosci Campaniae dominos.

imo & eos, qui aliquando ea mente arma in Campaniam intulerant, ut soli partem obtinerent: quales nempe fuerunt Umbri, qui cum Etruscis Transpadanis a Gallis pulsi huc adventarunt, & inita cum finitimis societate, bellum Cumanis intulerunt, etsi ab istis devicti sua spe frustrati fuerint; quo digitum intendere Plinium ipsemet Peregrinius fatetur. Illud ergo *tenere* παρρησιας est adiciendum. Modo igitur verum sit Graecos, sive pro Cumanis adipias, sive potius pro Pelasgis (quos Graecos dictos ab auctoribus scimus, & quos praeterire Plinius non debuit), sive pro utrisque, de obtinenda horum felicitum agrorum parte contendisse, suamque partem facto ipso obtinuisse, Plinii auctoritas per nos in tuto erit.

X.
Imo Dionysius aperte adversatur.

Quid vero quod Halicarnasseus non modo Peregrinii sententiae non faveat, imo & adversatur? Eius verba lib. VII: *ἐπεὶ τὰς ἑξῆς καὶ τετάρτης οὐλυμπιάδος, παρχόντος Ἀθηνῶν Μελτιάδε, Κόμην τὴν ἐν Οὐτικῷ Ἑλληνίδι πόλιν, ἢ Εὐρυτρίας τε, καὶ Χαλκιδέας ἐκτίθει, Τυρρηνῶν δὲ οἱ πατρὶς τοῦ Ἰωνίου κολῶντος κατοικοῦντες, ἐκείθεν δ' ὑπὸ τῶν Κελτῶν ἐξελθόντες συνήρουν, καὶ τὸν αὐτοῖς Οὐβρινοῖς τε, καὶ Δαυνοῖς, καὶ συγγενῶν τῶν ἄλλων βαρβάρων ἐπεχίρουν πολεῖν, ὡς μὲν εἶχοντες ἐπὶ τὴν δικαίαν προσηγορίαν ταῖς μετὰ, ὅτι μὴ εὐδαίμονισιν τὰς πόλεις ἢ οὐ γὰρ ἡ Κόμη κατ' ἐκείνην τὴν χρόνον παρεβόητος ἦν τῇ ὅλῃ Ἰταλίᾳ, πλὴν τε, καὶ Δουκίᾳς ἐνέκερ, καὶ τῶν ἄλλων ἀγῶν, ὥς τε κατεχόμενα τῆς Κεμπανῶν πεδινῶς τῆς πολυκαρπιοτάτης, καὶ ἡμέτερον κρῖνον τῶν περὶ Μίσην ἐπικειμένων, quae sic ab ejus interprete vertuntur: sexagesima & quarta Olympiade Archonte Athenis Meliade, Cumas, Graecam urbem in Opicis ab Eretrienfibus, & Chalcidenfibus conditam Etrusci, qui Ionium sinum habitabant, inde a Gallis temporis progressu pulsi, & una cum illis Umbri, & Daunii, & multi alii barbari evertere sunt coacti, cum nullam aliam iustam odii causam, quam ipsam urbis felicitatem asferre possent. Cumae enim illis temporibus tota Italia celebres erant ob divitias, & potentiam, & alia bona, quod totius Campani agri fertilissimam partem possiderent, & opportunissimos circa Misenum portus haberent. Ex his autem Dionysii verbis duo prono veluti alveo fluunt, I nimirum tunc temporis Etruscos, excepto uno agro Cumanis, Campaniam, qua late patebat, tenuisse: II Cumanos numquam ne tentasse quidem ab antiqua ditione Etruscos deturbare, & singillatim Pompeios, & Herculaneum ad ipsos numquam pertinuisse. Namque etsi, uti in editis prostant, Dionysii verba intacta relinquamus, facile tamen inde conicere licet, Etruscos il-*

los a Transpadanis regionibus pulsos non alia de causa huc permeasse, quam quia ibi congeneres sui dominabantur; ideoque non odii auctores fuisse, sed in alienigenas Cumanos sedem quaerendi studio arma movisse finitimorum Tuscorum manu adiutos, quibus utique floridae Cumanorum res invidiam creaverant. Id vero disertissimis verbis Dionysium protulisse persuasum nobis est. Conruptum enim eius textum esse, unde aliquid exciderit, inspicari nequit. Quid enim sibi volunt verba in narrationis initio illa *Κόμην ἑλληνίδα πόλιν*... *Τυρρηνῶν δὲ οἱ πατρὶς τοῦ Ἰωνίου*... *ἐπεχίρουν πολεῖν* h.e. *Cumas Graecam urbem, Tyrrheni autem evertere adgressi sunt?* Illa sane particula *δε* coniunctiva, quam, cum reddere interpretes nequirent, neglexerunt, satis aperte clamat, aliud in textu deesse, cui adiungendum sit illud *Τυρρηνῶν δὲ*. Lege igitur per me *Κόμην πόλιν οἱ Κεμπανοί, Τυρρηνῶν δὲ κ.τ.λ.* *Cumas Campani, & Tyrrheni, qui a Gallis pulsi fuerant, evertere adgressi sunt.* Campanos enim respiciunt verba illa: *cum nullam iustam odii causam proferre possent, praeter urbis felicitatem.* Quippe finitimis, non exteris tum primum advenantibus iustam aliquam odii causam praetendere oportebat, eosque ipsos invidia Cumanarum opum adcenderat. Atqui, si per Dionysium nullam iustam odii causam in Cumanos obtendere poterant, numquam profecto finitimos ipsi lacessiverant, multoque minus eorum ditionis urbes subegerant. Quomodo ergo cum Peregrinio dicemus Orientem versus Pompeios usque imperium protendisse? Sed quid opus est coniecturis? Quae tandem eorum potentia per Dionysium erat? *Campani agri fertilissimam partem possidebant, & opportunissimos circa Misenum portus habebant.* Quorum verborum etsi prima indefinita sint, ut quata fuerit ea pars, in dubio relinquant; altera tamen sic definiunt, ut quisque inferre valeat, nihil minus quam Herculaneum, & Pompeios in Cumanorum ditione fuisse. Si enim portus tantum circa Misenum opportunissimos habebant, non totam fere Campaniae oram, non perquam opportunos Pompeiorum, & Herculanei portus in sua ditione censebant. Ecquis enim Pompeios circa Misenum positos dixerit? Neque cavilleris id dici propterea, quia continenti tractu portus ii Misenum sequebantur. Num Neapolitanum portum etiam, qui eo sensu circa Misenum foret, Cumanorum iuris erat? Peregrinius ipse *Disc. II.* vix Puteolanum portum Cumanorum fuisse ostendit. Si excedas igitur a por-

portibus Puteolano, Baiano, Misenate, qui adposite satis circa Misenum fuisse dicuntur ab Historico, non alios utique portus Cumani possederunt; iisque terminis eorum potentia coerceretur.

XI.
Nullus igitur
Cumani lo-
cus.

Id ipsum Strabo tribus expressit verbis, cum ait: *πρῶτον μὲν εὐτυχῶς, principio quidem floruit, δεύτερον δὲ ἐκ Κυμαίων κυρίως καταστάντες τὰς πόλεις ὤρσαν πολλὰ, postea cum Campani urbe potius essent, multis contumeliis adfecerunt.* Id enim satis erat, ut nossemus eam aliquando opibus ex portuum opportunitate abundasse; neque ab aliis, quam a Campanis, h. e. finitimis Etruscis (9) eius felicitati invidentibus fuisse domitam. Ecquis vero inde coniceret adeo invaluisse, ut etiam in finitimas urbes pulsus antiquis dominis dominationem extenderet? Atqui Strabonem non latebat, fuisse, qui putarent, Cumanos Oskorum regionibus increvisse. Si ergo siluit, eorum opinionem parvi fecisse patet, ut superius coniecimus. Pro certo igitur habendum est, eas urbes a Phoenicio primum duce fundatas (quem Herculem Graecis adpellare placuit) Oskos, h. e. antiquissimos Campaniae cultores (qui fortasse non alii, quam Phoeniciae illius manus progenies) principio tenuisse: hos deinde a Pelasgis pulsos, qui ante Troiam captam, & ante V. C. heic florere, quique postea cum advenientibus indidem ex Oriente Tyrrhenis congeneribus suis immixti *Pelasgi Tyrrheni* dicti sunt, nullo interim Cumani illuc patente aditu.

XII.
Samnitibus
deinde celsi-
tunt.

Post illa vero, eas in Samnitium ditionem venisse docuit Strabo: id quod comuni aliarum Campaniae urbium fato evenisse necesse fuit. Campani enim Etrusci, aequae ac Circumpadani, luxu & mollietate fracti Samnitium robore e tota Campania depulsi fuere, ut idem Strabo *lib. V p. 242* testatur: *διὰ τὴν τρυφὴν εἰς μαλακίαν τραπομίνους, καὶ διὰ τὴν περὶ τοῦ Πάδου χώρας εὐχέρειαν, οὕτω καὶ ταύτης περικυρῶνται Σαμνιτικῆς, τούτοις δ' ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου ἐκστῆναι, cum per luxuriam ad mollietatem se transdidissent, sicuti e regione ad Padum pulsi fuerunt, ita Samnitibus Campania cessasse, quos Romani postremo inde profligaverint.* Sed quo id potissimum tempore factum fuerit, reticuit Geographus. Videamus igitur, an ex aliis scriptoribus explicari liceat.

(9) *Campanos* ea aetate non alios fuisse, quam Etruscos docet Diodorus, qui *lib. II* narrat an. V. C. 274 coll. Cefone Fabio, & T. Virginio bellum Cumanos inter, & Tyrrhenos gestum, ex quo iterum victores Cumani emerferunt: quod bellum (nisi idem, ac illud sit a Dionysio relatam,

Diodorus Siculus *lib. XII* cum de Consulatu T. Quintii, & A. Cornelii Cossii egisset (fuerunt hi Tribuni militares anno V. C. 328) subdit: *Per idem tempus in Italia Campani magno exercitu contra Cumas ducto, Cumanos, pugna conferta, fundunt; mox ad obsidendas Cumas se comparantes crebris expugnationibus adorti, tandem per vim potiuntur.* Tempus vero a Diodoro laxius indicatum, Livius definit, cum de Tribunatu militari L. Quintii Cincinnati, Sext. Turii Medullini, M. Manlii, & A. Sempronii Atratinii (h. e. anno V. C. 333) agens, ait: *eodem anno a Campanis Cumae, quam Graeci Urbem tenebant, capiuntur.* Hi autem Campani, ut monuimus, per ea tempora Etrusci erant, qui Campaniam obtinebant; vix enim, aut ne vix quidem Samnites in eam pedem intulerant. Livius enim ipse *lib. IV* narrat sub Consulatu C. Sempronii Atratinii, & Q. Fabii Vitulani h. e. anno V. C. 330 primum Samnites ab Etruscis Capuae incolis in societatem admissos: *Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Volturnum Etruscum Urbem, quae nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye, vel quod propius est, a campestri agro adpellatam, Cepere autem prius bello fatigatis Etruscis in societatem urbis agrorumque adcepti, deinde festo die graves somno, epulisque incolas veteres novi coloni nocturna caede adorti.* Quod si quis cum Peregrinio, aliisque opponat Livium hac in re falsum fuisse, quippe, quod Nolae addiderat, Capuae factum narraverit, non intercedimus, Semper enim e conspirantibus tribus hisce locupletissimis testibus id constabit, ad usque annum V. C. 330 Etruscos & floruisse, & fere totam Campaniam obtinuisse, excepto tantum Neapolitano, & Cumano agro, quo etiam paullo post potiti sunt: exhinc vero paulatim a Samnitibus domitos ab eo imperio excidisse, & in horum ditionem urbes Campaniae fere omnes venisse. Quo referamus oportet Strabonis verba *loc. cit.* *Σαμνιτικῆς πρῶτον μὲν καὶ μετὰ τὰς περὶ Ἀρδεάν εἰς διὰ ποταμῶν, μετὰ δὲ ταύτης καὶ τῆς Κυμαίων πόλεως πολλὰν ἐκστῆναι δύναμιν, Samnitae factis primum ad Ardeam usque excursionibus, deinde hanc ipsam Campaniam va-*
stant.

XIII.
Quo id tempore
evenisset.

licet de tempore differant) alterum profecto fuit, ab illo, quod ann. 220 inceptaverant: siquidem ab armis Tusci non desistere, donec Cumas expugnarent circa an. 328, ut idem Siculus refert, *lib. XII*, ubi eos *Campanos* adpellat,

stantes ad multam potentiam evecti sunt. Cum semel igitur circa annum 330 Samnites in Campaniam pedem intulerint, sensim eam fere totam domuerunt ad usque annum 412 Coss. M. Valerio Corvo, & A. Cornelio Cossano, quo tempore primum cum Romanis manus, Campanorum causa, conferuerunt; eo enim anno, ait Livius lib. VII, *adversus Samnites gentem opibus armisque validam mota arma.* Exinde enim, cum tantum illis belli pondus a Romanis incubuerit, quod per centum ferme annos perduravit, donec vicies quater triumphati, & deleti penitus fuere, credibile non est suam amplius ditionem prolataste. Igitur paullo post annum U.C. 330, capta Nola (10), & Acerra, nihil iis antiquius esse potuit, quam Pompeios capere, quorum emporio ambae urbes subistentabantur, cui facile accedere debuit parva Herculaneum: qua in re libenter eruditissimi Peregrinii rationibus adqueiescimus.

XIV.
Flori mens
explicatur.

Hinc facile Flori mentem adsequeris, qui cap. XVI de bello Samnitico verba faciens, quod Campanorum gratia Romani susceperant, post multas Campaniae laudes, plures enumerat maritimas eius urbes, quas inter Pompeios, & Herculaneum, quarum omnium caput olim fuerat Capua; deinde sic concludit: *pro hac urbe, iis regionibus Pop. Rom. Samnitas invast.* Non enim, quod Peregrinius acriter obiurgat, id persuasum Floro fuit, omnes eas urbes, quas commemorat, praesertim vero Herculaneum, & Pompeios, tunc temporis in Campanorum ditione fuisse, quasi putaverit eas omnes, deditis Campanis, statim in Romanorum potestatem venire debuisse; sed id tantum innuere voluit, Romanos tanta, & tam pulchra Samnitium ditione permotos, libentissime eam occasionem adripuisse, quae sibi a Campanis oblata est, movendi in eos arma, futurum subinde sperantes id, quod re vera accidit, ut debellatis olim Samnitibus tota Campania potirentur. Florus igitur nostras rationes minime obturbat; imo ab eo illud ipsum discere licet, ante coeptum Samniticum bellum nostras urbes Samniticas fuisse, ab iisque belli iure victores Romanos paullo post abstulisse.

XV.
Samnitica
monumenta
in ossis ur
bis inven
ta.

Verum nostras urbes Samnitici olim iuris fuisse, etsi veterum testimonia deessent, persuaderent indubia Samnitica, quae in utraque urbe monumenta, effodiendo
Ad Papyr. Vol. Dissert.

(10) Quae utique inter primas Samnitibus manus dedit; si de Nola adcipias, quod de Capua Livius scribit.

(11) Pasterii lectio est: L. SLABIIS. L. AV-

invenimus. Herculanei enim litterata mensa illa marmorea, de qua Venutus, Passerius, Gorius, Remondinius, & nuperime Lanzius, alique verba fecerunt, inventa fuit: quae cum Oscan, & praesius Samniticam inscriptionem exhibeat, procul dubio Samnitici imperii reliquias in ea urbe nobis indigitat. Id eruitur ex litterarum forma N W A F T, quam Ofci & Samnitici peculii propriam esse cum eruditus fateri debes. Habes autem graphice delineatam eam mensam Tab. II cum exactissima duarum inscriptionum forma, in quibus describendis laudati auctores peccarunt. Scriptus is lapis, ut opportune Lanzius Festi auctoritate fultus monet, sacra mensa erat, ubi rem divinam facerent; quod discere est ex ipso canaliculo, qui ad effundendum victimarum sanguinem in sinistro eius angulo, quem hiantem adposite cernis, habetur. Pompeiis vero, pro ut eruta est, prostat Ofca epigraphe in pariete rubro colore picta. Desecari autem non potuit, quin murus deiiceretur (non enim testorio opere paries inducitur, sed ex solido lapide, quem dicunt *travertino*, assabre exstructus est); protegendam propterea, qua potuit, ne sub dio maneret, & pluvio imbre penitus deleteretur, curavimus: sed aëris, solisque inclementia quomodo protegas, ne in dies evanescat? Murum ipsum Tab. III expressum habes cum epigraphis duabus, altera Samnitica sive Ofca; altera Latinis siglis concepta, quae nunc nostra minime interest. Ea autem vivo adhuc colore rubebat, cum eruta fuit: quod argumento est, non admodum longe ab eius urbis excidio fuisse propositam; adeoque in ea urbe haecenus vernaculam Oscan, sive Samniticam linguam cum suis characteribus superfuisset; siquidem non eam antiquissimam Opicorum linguam, & characteres dixeris.

Quid autem de earum scriptionum sententia reputem, paucis expediam; sed prius quid docti alii senserint, tene. Passerius in media Herculansenis mensa cum optime legisset: *HERENTATEIS SUM*, vertit: *Iunonalis sum*, ab *Hera* scilicet, quae apud Graecos est *Juno*, nomen detorquens: cetera, quae in mensae labio sunt, cum non recte ubique legisset (11), vertit: *L. Slabius, L. Auchilius Mediaflutici Iunonali Praefecti proferunt*. Mazochius in *Addit. ad Voss. Etym.* in voce *Tuticus*, cum sculptoris de-

XVI.
Variarum Her-
culanenſis
epigrapharum
interpretatione.

K

fectu

CHIL. MERRISS. TVCTIKS. HERENTATE. PRVKINAI . . . PRVFFER. Habes in Vol. I Symbol. Gorii Florent. cum mensae schema, sed non fideli manu expresso.

fectu verum abaci schema producere non potuerit, illud retulit ex exemplo, quod festinans quis exscripserat. Itaque legit: L. SLABII. LAVKIL. MERRIX. TVFTIKS. HEDENTATEIS. RVKINAI. PRVPHHER. Fatetur tamen marmoris sculpturam ante vocem RVKINAI corruptam vetustate; etsi diligentius intuenti ibi marmor sub artificis coelo ita diffusum adparet, ut quadratarius interstitium unius litterae vacuum linquere coactus fuerit, aliasque non tam nitide exculpere quiverit. Vertit ergo Lucius. Stabius. Laukil. Meddix. Tuticus. Mensam. Rukinae. posuit. Rukinam autem idem, ac Runcinam Deam satorum runcinationi praesidentem putavit. Illud vero lemma in abaci medio interpretatur: Abaci dedicatio. Multiplicem Orientalem eruditionem, qua suam tuetur interpretationem, videtis l.c. Nobis sane, ut, quod est, libere fateamur, nimis longe petita ea omnia videntur; praesertim cum plura falsae lectioni innitantur. Lanzius porro Tom.

II pag. 608, licet non admodum Passerii interpretationem improbet, tamen quasi haesitans illud herentateis sum vertere mallet, Sacerdotis vel Sacerdotalis sum, nempe ab ipsis sacer detrahens: infra vero illud, quod ex aliorum relatu legerat, herentate procinae, putat verti posse sacerdotem Procinae sive Procino: & in altero sui operis indiculo, qui Oscarum vocum est, novam coniecturam protulit: *procinae si è interpretato per nome proprio, e precede un vuoto, che basta al prenome: mi si permetta però di dubitare, che quel dono sia fatto da procinae*. Re tamen vera nos, qui marmor sedulo inspeximus, ad eiusque fidem typum exactissimum dedimus, neque spatium ad praenomen recipiendum invenimus (etenim ante eam vocem interstitium quidem est, sed quod nullum litterae vestigium exhibet, ut tute vides), neque illud prucinae, nec prytaneo, nec rucinae usquam adparuit.

Verissima autem lectio est: L. SLABES (12). L. AVQIL. MEDDISS. (13) TVHTIKS.

XVII.
Nostra lectio
& interpreta-
tio.

HE-

(12) Geminum II pro E valere eruditi iam pridem observarunt non modo apud Etruscos, & Oscos, sed & apud Latinos antiquiores. Nos modo addimus, eandem litterae figuram apud Latinos ad sera usque tempora perdurasse, ut Parte III, cum de veterum orthographia differemus, locupletissime demonstrabimus.

(13) Elementum R Latino D respondere in ambobus hisce monumentis pro certo habemus, ideoque legendum MEDDISS, non MERRISS, ut in altero AMVIANVD non AMVIANVR; etsi contra senserit Cl. Lanzius, qui utrumque elementum Q & J pro R adiciendum esse duxit. Principio enim equis inducere in animum potest, barbaros illos, inopaeque linguae populos, quibus litterae D sonus esset ignotus, pro una canina exprimenda duplici elemento abundasse ab antiquissimo usque aevo, ut patet e marmore Nolae in Viventiorum pomario eruto anno 1792, quod magnam antiquitatem redolet; atque adeo in una brevissima epigrapha exaranda, quin & in eadem voce huiusce unius elementi divitias ostentasse, ut videre est in vocibus PRVPPHED, & AADIRE? Quid vero quod constantes eos in eiusdem vocis scriptura animadvertimus? HERENTATE bis in Herculanensis mensa cum eodem elemento Q insculpta visitur: contra MERRIS cum duplici elemento J scribitur, aequae ac in Nolano lapide, quem vide apud eundem Lanzium T. II p. 609. Certa igitur ratione, ni fallor, non arbitrio sic fecisse videntur. Praeterea si Osce, cuius fundi erat illa vox MERRIS, teste Festo (*Meddix apud Oscos nomen magistratus est*) cum canina exprimebant, cur Ennius, cui cor praeter Graecas, Latinaeque litteras, Osce sapiebat, in Latinum transulit MEDDIX? Cur Livius, alique Latini hunc ipsum Campanorum magistratum dixere *Meddituticum*, vel ut alii legunt *Meddituticum*, & non potius ex naturalium ore *Merrixuticum*? Atqui Volsci, qui Latinis litterarum formis utebantur, fatente eodem Lanzio, MEDIX scribebant: id quod exploratissimum habemus

non modo ex aenea lamina Veliterna apud Lanzium pag. 616, sed & ex alia lamina quantivis pretii, quae quarto abhinc anno in Lucaniae pago, cui nomen Oppidum, inventa est, & munificentissimus Rex noster huiusmodi monumentum sagacissimus aestimator quadringentis aureis ab inventore redemptam in Herculanensi gazophilacio adservat. Utraque enim eius facies insculpta est, altera archaica Latina lingua legem de iureiurando a novis magistratibus intra certos dies praestando exhibet; altera vero Latinis item litteris, quae a Veliternis non sunt abfines, sed Volscis idiomate concepta est: utriusque autem schema exhibemus Tab. IV, & V, ut interpetrum ingenia exerceantur. In hac autem quinquies vox MEDDIX, & MEDDIX, bis vero MEDDIXVD, semel MEDICIM legitur: ita ut dubitari nequeat, quin cum D ea vox constanter scripta, & pronunciata fuerit. Hisce igitur argumentis fractus elementum J in Oscis & Samniticis monumentis pro D Latinorum esse adiciendum, eiusque sonum populis illis minime fuisse ignotum suspicor. In eam autem suspicionem *antiquitatis* Mazochius iam venerat, adeoque in suis *Vossiano Etymologico Additamentis* in voce Tuticus Olcam Herculanensis abaci epigraphen interpretans sic scripsit: *Illud vero praecipuum, quod cum in Tyrrhenicis ceteris monumentis D pro Latino R adiciatur, contra in topbo Campano, inque Herculanensi mensa duo sunt elementi canini simulacra, tum D, tum etiam R Latinum, sed inversum: ut facile suspicer, D quidem non idem, ac R fuisse (ut adhuc alii persuasum), sed esse Latinum D blasum: sicuti & R Latinum inversum R non caninum, sed molle ac blasum exprimere*. Ego vero, pace tanti Viri, contra senserim, & licet concedam lenem blasumque caninae litterae pronunciationem adeo Oscis placuisse, ut saepe R pro D commutarent; non secus ac Neapolitana plebecula R pro D usurpat, adeoque pro *Madonna* pronuntiant *Maronius*; tamen crediderim figuram R inversam Latinorum D apud eos respondisse. Et proinde in hac epigrapha

HERENTATEN. HERVKINAI. PRVPPHED. Quare cum aperte ibi legatur *herentaten Herucinae*, cumque, ut optime idem Lanzius, & Mazochius viderunt, dandi casus in ea sententia requiratur, scilicet cui donum oblatum fuerit; & manifestus in *Herentaten* adculandi casus adpareat, sic verendum putamus: *L. Slabes* (14), *L. Augil Meddixutici Sacram mensam Erycinae proferunt*. *Erycinam* Venerem dictam esse quis ignorat? An vero eodem adgnomine ipsam Divam Ofci, & Samnites salutaverint; vel cur Veneri Erycinae, quae ab Eryce Siciliae monte, ubi colebatur, (si vera sunt, quae adcepimus) nomen adepta est, donarium Herculanenses obtulerint, videant otiosiores. Nec te moretur adspiratio, quae *Herucinae* praefixa visitur, contra quam vulgo *Erycinam* sine spiritu scribunt. Etenim, praeter quam quod mirifice in adspirandis vocibus antiquorum monumenta variant, ecquis negare ausit Oscos eam vocem adspirasse, quam sine spiritu Graeci, & Latini efferrebant? Sed si adhuc exemplum quaeris, en tibi laterculum, quod in Farnesiano Regis nostri Museo adservatur, in quo habetur: VERNERS. HERVC. h. e. *Veneris Erucinae* (15). Cum igitur huiusce epigraphes tota syntaxis, & sententia constet: nempe propria duo nomina in recto casu *L. Labeo*, & *L. Aquilius*, qui *Meddixutici* munere ornati dicuntur; tum verbum *proferunt*, quod eos donarium obtulisse notat; tum dandi casus *Erycinae*, unde cui numini oblatum fuerit, pateat; quid remanet interpretandum, nisi quartus ille casus *Herentaten*? Is autem meo iudicio facillimus intellectu est. Atque utinam in plura incidere huiusmodi monumenta, e quibus certam Oscarum vocum intelligentiam

hauriremus! Quid enim sit *Herentateis* sub oculos habemus, scilicet sacram illam mensam donario Erycinae oblatam: eam igitur rem sic Oscos adpellasse certo novimus. Quid autem refert, nominis etymon divinando investigare, quando certam eius significationem tenemus? Quod si quis hariolationes amet, hanc nostram coniecturam expendat. *Herentateis* fortasse dictum Ofce, quasi *Ferentatis* a *ferendo*, quod verbum *fero* apud Oscos in usu fuisse praeter alia monumenta haec ipsa epigrapha docet: itaque responderet Latinorum *ferculo*, vel *feretro*, ubi scilicet Diis fercula sive dapes inferrentur. Et quidem Cl. Lanzius *Tom. II pag. 682* observat in Tabulis Eugubinis SVFERAKLV esse parvum *ferculum*, quasi *sufferculum* duobus vasis substinendis; aliud vero maius tribus lancibus recipiendis idoneum dici FERETRV. Ecce idem sacrum ferculum Ofce FERENTATIS, sive HERENTATEIS dici non potuit? Quis Oscas deficientias in numerato habeat? Quae si ita sunt, nemo abnegaverit, illud *herentateis sum*, quod in tabulae medio legitur, non aliud sibi velle, quam *sacra mensa sum*.

Quod vero ad alteram Pompeiani parietis epigraphen adtinet, ea procul dubio programma est ad aliorum instar, quae in illius urbis aedibus adpicta visuntur, de quibus infra fusius agemus. Sed illius sententiam ecquis certo adsequi valeat? Nos tanti fortasse non sumus. Nutantem tamen coniecturam doctis viris proponere non dubitabimus. Itaque sic legimus: EKSVK. AMVIANVD. EITVNS. ANTER. TIVRRI. XII. INI. HEI (16). SARINV. PVP. PHAAMAT. MR. AADIRE. V. Interpretamur autem: EXHINC (17) VIATOR IENS

XVIII.
Pompeianae
epigraphae
legitur, & interpretatur.

epigraphae legendum PRVPPHED, & in Pompeiana AMVIANVD; non secus ac in Volca Oppidana tabula quamplurimae voces ita cadunt: *proviatud, astud, licitud, contrud, amrud* pro *amant, & dolud malud* pro *dolus malus*; nam alibi est *dolom malom* pro *dolom malum* in accusandi casu. Nec aliter veteres Latini dixerunt: cuiusmodi deficientia postea mansit in *istud, illud, aliud*. Itaque in numis, non utique legerem *Beneventor, Tiansor, Larinor*, sed *Beneventod, Tiansud, Larinod*; illud enim R finale, quod constans est, pro D adiciendum videtur; ut sit *Beneventom, Tiansom, Larinom* (sicuti exstat in alio numo apud Eck.) non vero *Larinorum*; secus dicendum esset *Beneventorum, Tiansorum* repugnante horum nominum analogia. Haec autem obiter dicta sunt; nec enim huiusmodi pronunciatione interpretatio nostra fulcitur.

(14) Haec nomina si Latine emollias, erunt *L. Labeo*, & *L. Aquilius*.

(15) Consule eruditissimum Marinium in locupletissimo opere *de Fratrum Arvalium monu-*

mentis pag. 418.

(16) Litteram J apud Oscos modo pro V; modo pro adspiratione H sumi inficiari non potest ex innumeris exemplis, quae Passerius, & Lanzius protulerunt: eamque ipsissimam esse, ac Hebraeum כ haud aegre mihi persuaserim; etsi Reinoldus ab Hebraico כ *van* derivet. Itaque mirum non fiet, si eam pro V consono reddidimus in voce AMVIANVD, haec vero pro spiritu sumimus.

(17) EXHINC, sive *ex hoc loco* reddi posse Oscam EKSVK confidentissime pronunciamus. EKS enim nihil ab *ex* Latinorum differre quicquam videt. Quamplurimas vero horum populorum propositiones simillimas Latinis esse Lanzius abunde docuit. Quare idem sagacissimus auctor in saxo Nolano, ubi legitur EKKVMA reddit EX CVMA. Non mirum autem, si euphoniae gratia Graecorum more scripserint EKS sequente vocali. VK vero pro *hoc* sumendum nullus dubito. In Volca Oppidana tabula, quam commemoravimus, habetur EXAC, EXEIC, EXAIS.

IENS (19) (h. e. si eas) ANTE (20)
TVRRI (21) XII (22) INIBI (23) SA-

RINVS (24) PVBLII (25) CAUPONA-
TVR (26) VT (27) ADIRES (28) VA-
LE

EXAIS. In Etrusca autem apud Lanzium VK-
RE, quod ipse optime reddit *hoc re*, sive *hoc*
rei; & in epigraphe Cornetana apud eundem
AMCE *haec*.

(18) VIATOR appendi posse *to* AMVIANVD
rati sumus. Compositam enim vocem ex AM,
circum, & VIANVD, *viator*, h. e. *circumitus* du-
cimus. Quippe norunt omnes AM in Latinorum
compositione pro *circum* sumi ex Graecorum *am-*
ei, sive malis ex Oskorum AMPH, quod legi-
tur in Nolano faxo: ita in *Tab. Eugub.* *ambretus*
est *circumitus*. V. Lanzium. VIANVD vero, a
Latino *viator* parum sane aberrans, ex FIA fa-
ctum adparet; siquidem ea vox Oskis non defuit,
teste eodem faxo ubi habetur v. 7. FIAM.

(19) EITVNS non aliunde, quam a verbo *eo*
derivavimus, ut sit participium pro *iens*. Eo
enim verbo non indignis Oskos arguimus ex
voce INV PATENS, quae legitur in Nolano
cippo v. 25 pro *iter pateas*, ut Lanzius vidit.
Etenim, uti ex verbo *ire* Latini traxerunt *itus*,
& *iter*, sic Oskis rursus fecit INV eodem pa-
cto, ac a *Via Viand*. In nostra tabula Oppidana
habetur HAFIEAT, quod positum videtur pro
adent. Desinentiam vero NS participalem Oskis
aeque, ac Latinis esse, satis ostendit ea vox PA-
TENS: in Volca etiam tabula plures similiter
cadentes voces decurrunt, ut v. 8. DEIVATVNS,
DEICANS, v. 18. BANTINS.

(20) ANTER pro *ante* aperte legitur in eo-
dem laudato faxo Nolano v. 28.

(21) TIVRRI pro *turri* adcepimus sola adfi-
nitate ducti. *Turris* vero pro aede excelsa heic
positum arbitramur, ut apud Horatium *regnum*
turris, h. e., *palatia*. Hinc huius vocis etymon
Vossianum a Chaldaeo *טור*, *aedes*, vel potius
Mazochianum ad Hebraeo *טור* *Tur*, *arx*, *palatium*
minime improbandum censemus. Hoc igitur
programme ex nostra sententia monebatur
Viator, *Turri*, sive *Aede* duodecima, quae ex
eo loco, ubi adpicta epigraphe, progrediendo
numeranda erat (non enim numeris signatas do-
mos invenimus), Cauponam esse quaerendam.

(22) Numerales notas apud Etruscos, & Um-
bros easdem, ac Latinorum esse observavit Lan-
zium. Idem nunc de Oskis nostra epigraphe do-
cet: idemque Volca tabula apud nos confirmat,
ubi exstant notae XXX, & XX.

(23) INI pro *in* sumendum, nemo abnuet. In
saepius citato faxo Nolano bis legitur INIM,
sed v. 29 aperte adparet praepositam accusativo
esse: habetur enim INIM NVFLANAM, *in No-*
lanam. Quare arguimus Oskos dixisse *inim*, cum
accusativo praepoherent, *ini* vero, cum ablativo,
opportune per variam desinentiam varia regi-
mina distinguentes. In nostra Oppidana tabula
pluries occurrit IN Latinorum more. Praeterea
HEI pro *eo* (sup. loco) ab IS derivare nullus du-
bito. Siquidem in Nolano cippo v. 21 est EAI,
& in Eugubinis tabulis legitur EAM, EO, &
EVXE pro *eo* sive, h. e. *eos*. In iisdem EM po-
situm pro *eum* Lanzius putat. Adspirationem non
moramur. Quare INI HEI reddidimus *inibi*.

(24) SARINV proprium nomen esse prima
fronte adparet. Huiusmodi desinentia in V fami-
liarem illis populis fuisse ex Lanzio abunde di-
sces. Visitur etiam in faxo Nolano; sed nescio,
utrum posita ibi sit in recto casu.

(25) PVP detruncatam vocem esse fortasse in-
dicat punctum in gremio *too* & infixum; nisi
maius per illud adspiratae vim obtundi, ita ut

pro *ps* vel *ds* reddat P, vel B, non secus ac
lene Hebraeorum daghef, qui adspiratas reddit
obtusas. Atque huiusmodi fortasse punctum desi-
deratur, vel non animadvertum est in voce SA-
BINIM, quam legendam *Sabinus* Massicius du-
xit in Samnitico numo, contradicente Lanzio,
quem vide T. I p. 208. Decurtata autem haec
vox *Pub* vel *Pap* pro *Publii* vel *Poplii* Latino-
rum more posita esse adparet. Samnites enim in
suis nominibus a Romanis parum diversos abesse
testatissimum est. Quid vero, quod *Publii* etiam
apud Etruscos inveniantur? Vide apud Lanzium
Tom. II p. 282 nomina PVPLEIA, & PVPLE-
CE. Oriuntur autem recte haec nomina ex PO-
PLE, *populus*, qui passim cum suis obliquis, &
derivatis legitur in Tabulis Eugubinis, & alibi
etiam PVPLV. Quare fatendum cum Mazochio
in *Tyrrhenicis*, hanc vocem ab *Etruria in Latium*
transisse. *Poplum* dixisse etiam primaevo Latinos,
unde *Poplicolae*, tritum est. Sic in averla tabu-
la Oppidana, quae, ut diximus, Latina est, le-
gitur *Poplice* pro *Publice*, & in *Poplico*. Ergo
SARINV PVP erit *Sarinus Poplii*, h. e. *Publii*
filius.

(26) PHAAMAT haec vox negotium facessit.
Tertiam verbi personam esse ad Latinorum in-
star desinentia satis ostendit, quae passim in aliis
huiusmodi monumentis occurrit. Sed quidnam
valuit apud Oskos verbum *phaamare*? heic opus,
heic labor est. Mihi non aliud succurrit, quam
derivatio a voce *Phamel*, quam privi Oskorum
peculii fuisse Festus in *Famili* testatus est: *Fa-*
muli origo ab Oskis dependet, apud quos servus FA-
MEL nominabatur: unde & Familia vocata. Ex
Famel vero derivari posse verbum *famare* (duplex
enim A morari quemquam adparare? Opportuni-
sime Vossius in V. *Familia*: *Familia a Famel*,
quod *Oscum* est a *Fama*, quasi *famis minister*).
Quare mihi visum est, non aliam artem Sari-
num istum professum esse, de quo monitos via-
tores volebat, quam Cauponariam. Igitur pro-
scriptione illa monstrabat, ubi suum diversorium
quaerere advenae deberent.

(27) MR. Heic enim vero mihi aqua haesit,
cum illa duo elementa consona MR nullum so-
num reddere valeant. Fortasse vocalis supplenda
deest: fortasse etiam vel scriptor erravit, vel
tempus ita detrivit, ut vera lectio non adpareat.
Ego vero potius figlam duxerim; animadvertit
enim Lanzius P. I p. 220 litteram M alicubi ne-
zum esse, & sumi pro NI, vel MV; itaque le-
gerem NIR, vel MVR. Sed ne hoc quidem
pacto tenebrae disparent. Non enim praeflare au-
sim *mr* apud Oskos valere *nr*. Reddidi igitur
VT non alia de causa, quam quia insequens ver-
bum *adires* huius particulae fulcro indigne vide-
tur. Alii fortasse sagaciores aliquid melius ex ea
figla extunderent, & cum eruditis communicabunt.

(28) ADIRES sic lectum nullam difficulta-
tem patitur, & textui adprime quadrare quique
videt. Nemo enim puto solocitini Oskum Caup-
onem accusabit, quod pro praesenti *adens* posue-
rit imperfectum *adires*. Vidimus verbum *ire* O-
skis non fuisse ignotum. Praepositionem vero *ad*
a veteribus hisce populis, praesertim in verborum
compositione usurpata docet Lanzius T. I p. 392,
& alibi; etsi putet pronuntiatam fuisse *ar*, ut in
voce *arferur* pro *adferur*. Nos vero, qui elemen-

C A P. VII.

LE (29). Si placet, tene; neque Oscum cauponantem de syntaxeos anacolutho ad-
cuses. Si vero quaeris, quo tibicine ista
interpretatio fulciatur, vide inferius in
subiectis adnotationibus. Quomodocumque
tamen de ea sentias, illud utique extra
dubitationis aleam erit, Samniticae domi-
nationis vestigia in vernacula popelli lin-
gua (30) ad ultima Pompeiorum tempora
perdurasse.

XIX.
Alia Samni-
tica epigra-
phe superer-
it effossa.

Haec cum scripserim, typographicis for-
mis inclusa iam iam praelum erant subitura,
cum insperato epigraphen aliam ignotis cha-
racteribus conceptam, & topheo adfabre in-
cisam Pompeiis fuisse effossam nuntiatum
est. Oscam eam esse nullo negotio suspica-
tus sum: eamque suspicionem, adcepto il-
lius exemplo, a veritate minime abludere
statim patuit. Cum autem Pompeios venis-
semus, summa cum voluptate deteximus,
eam in minoris cuiusdam templi orbicularis
coronide olim stetisse, quod bidental utique
fuerat, & iam ante ultimum Pompeiorum
fatum conlapsam, terrae motu fortasse, ob-
rutum terra iacuerat. Sed ne heic festi-
nantes operas moremur, huius bidentalis
historiolam, ac descriptionem una cum
epigraphes interpretatione in Cap. XIII
opportunissime reiciemus; ubi de Nuceriae
Bidentali, cuius marmor nostrum meminit,
verba facere destinaveram; archetypum au-
tem delineatum habes *Tab. XIV* partis huius.
Illud modo animadvertere iuvat, hu-
iusmodi monumentum remotissimam antiqui-
tatem ostentare, ut nequitiam cum caupo-
naria epigrapha componas, sed potius cum
abaco Herculensi.

XX.
Conclusio.

Quod autem nunc nostra interest, vide,
quomodo in dies Osca prodeant monumen-
ta, certissima historicae veritatis testimonia;
cum contra Graecitatis, vel Cumanorum
ditionis neque vola, neque vestigium ali-
cubi adparuerit.

Ad Papyr. Vol. Dissert.

tum A ab illis populis pro D adhibitum putamus,
scriptum & pronunciatum fuisse adfertur contendi-
mus. Et quidem Mazochius in *Tyrrhenicis Diarr.*
VI. voculam AD ab Hebraico fonte derivans ita
propriam Etruscorum duxit, ut inde Latinos ad-
cepisse opinetur. Sed ne de lana caprina contenda-
mus, si lubet, scribe, & pronuntia ARIRES,
ipsum vero idem esse, ac ADIRES fatearis oportet.
Denique si quem forte offendant in Osca epi-
graphie vox pura puta Latina, & nodum potius
in scirpo quaerere malit; meminere quae Osca
linguam, illis saltem temporibus, de quibus
agimus, non admodum a Romana diversam
fuisse; quippe quae Romae in ludis ab Oscis his-
trionibus pronuntiata vulgo intelligeretur. In-
genio enim a Latina minime distabat, sed erat
barbara, incompta, & scurrilis, fere ut Neapoli-
tana plebeculae dialectus a purgato Italorum idio-
mate differt. Quae de re Osce & Volsce loqui di-
cebantur, qui Romanam linguam barbarissimis, &

Quo tempore utraque urbs Romanis cesserit.

Pompeios & Herculaneum pari semper
fato actas e Samnitium ditione in Roma-
norum denique potestatem venisse & Stra-
bo docuit, & innumera monumenta dubi-
tare non sinunt. Attamen quo id potissi-
mum tempore evenerit, operae pretium
est inquirere. Et quidem de Pompeiis id
admodum difficile non erit, si illud pro
comperito habuerimus, quod modo dixi-
mus, anno U. C. 437, cum vicina Nu-
ceria Samnitium partes sequebatur, Pom-
peios in Samnitium ditione adhuc fuisse.
Sex enim post annos h. e. ann. 444 in Ro-
manorum potestatem iam venisse ex Livio
eruitur, quippe qui *lib. IX* sic narrat: *claf-
fis Rom. a P. Cornelio, quem Senatus ma-
ritimae orae praefecerat, in Campaniam acta,
cum adpulsa Pompeios esset, socii inde na-
vales ad depopulandum agrum Nucerinum
profecti, proximis raptim vastatis, unde re-
ditus ad naves esset, dulcedine, ut sit,
praedae longius ingressi excivere hostes.
Palatis per agrum nemo obvius, cum occi-
dione occidi possent, redeuntes agmine in-
cauto haud procul navibus adsequeuti agre-
sses exequi praeda, partem etiam occide-
runt; haec supersuit caedi trepida multi-
tudo ad naves compulsae est.* Quibus ex
verbis cum probe discamus, Pompeios iam
Romanis tunc temporis cecidisse, utpote qui
tam libere in eius portu versarentur; op-
time coniecit Peregrinius, eos statim a sub-
acta Nola domitos a Romanis fuisse; quip-
pe cum tres ante annos, h. e. 440, *Coss. L.*
Papirio Curfore, & C. Iunio Bubulco, ea
*capta fuerit, testibus Livio lib. IX, & Dio-
nyfio lib. XIX.* Et sane admodum verisimi-
le sit, Nola bene munitae urbis expugna-
tionem vicinorum Pompeiorum fatum ad-

I.
Quandotum
Romani Pom-
peios occupa-
runt.

L cele-

soloecismis deturpabant.

(29) Elementum illud J, quod V consonans
saepae valet, uti superius diximus, siglam heic esse
quis negaverit? Ariolando igitur, nihil aliud si-
bi velle putavimus, quam clausulam opportuni-
simam Vale. Non est enim, cur Oscis verbum
valere abjudicemus, praesertim cum Mazochius
noster in *Addit. ad Voss.* ab Oriente ad Italos
pervenisse putaverit, h. e. ab Hebreo *וָלַל* *Vaal*,
vel *Val*, quod est *valere*. Indidem igitur tum
Osci, tum Latini adceperunt. Si tibi vero oppor-
tunius aliquid succurrat, candidus impertire.

(30) Si cui tamen libeat opinari, hanc epigra-
phen non ideo propositam fuisse, quia vernacula
adhuc foret Pompeiis Oscorum lingua; sed po-
tius eo idiomate abusum cauponam, ut scurrili-
ter pro horum hominum more, viatores ad po-
pinam adiret, facile concedam; praesertim cum
alia monumenta non desint, quae nostram tuean-
tur sententiam.

celeraſſe; aequae ac, Pompeii captis, vicina Nuceria paulo poſt cecidit. Siquidem haec ann. 445 Coſſ. Q. Fabio, & P. Decio Mure, etſi pacem ſupplex peteret, a Fabio expugnata fuit, ut narrat Livius ibidem: *Is (Fabius) proſeſſus ad Nuceriam Alphaternam iam tum pacem petentes, quod uti ea, cum daretur, noluiſſent, adſpernatus oppugnando ſubegit.*

II.
Quando Her-
culaneum.

De Herculaneo res foret exploratio ex Livii testimonio, qui *lib. X* a Sp. Carvilio Consule, h. e., anno U. C. 460 Herculaneum de Samnitibus captum narrat: hisce verbis: *Iam Carvilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus coeperat: Volanam intra paucos dies Palumbinum eodem, quo ad muros adcessit: ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti praelio, & cum maiore sua, quam hostium iactura dimicavit. Castris deinde positis, moenibus hostem includit: oppugnatum oppidum, captumque.* Sed Livii interpretes testimonium luculentissimum tenebris involverunt. Cum enim de Volanae, & Palumbini positu nihil prorsum nosset, cumque eas res in Samnio gestas a Livio adcepissent, alienum omnino a nostro Herculaneo oppidum a Carvilio oppugnatum duxerunt; & proinde neficquam aliam urbem Herculaneum in Samnio cum Volana, & Palumbino statuerunt. Quibus subscripsit Cellarius (1) tria illa ignota oppida in Samnium ablegans, hac ipsa Livii auctoritate fretus. Eruditis tamen viris fraudem fecit vox *Samnium*, ubi tum bellum gestum Livius narrat. Sed hanc appellationem latius aliquando sumendam, pro universa Samnitium ditone, qui bonam felicis Campaniae partem subiugaverant, Strabo aperte docet *lib. V p. 249*, ubi cum fere omnes Campaniae urbes recensuisset, subdit: *καὶ οὗτοι Σαμνιτικαί, καὶ Ἀτella, καὶ Νολα, καὶ Νυκερία, καὶ Ἀκέραι, καὶ Ἀβella, καὶ ἄλλαι οὗτοι ἐκτεταταὶ τετὴν κατωκίει, ὡς οὖνε Σαμνιτικὰς οὐκ εἶναι.* Σαμνίται δὲ πρότερον μὲν καὶ μετὰ τῆς Ἀλβιῆς περὶ Ἀρδέναν ἐβόσκεν ποιμαίνοντες, μετὰ δὲ τρυφῇ καὶ πολὺν Κερκερινὴν πορῶντας πολλὰν ἐκκεντῶτο δύναμιν: *insuper (in Campania sunt) Sueffula, & Atella, & Nola, & Nuceria, & Acerrae.*

(1) In Samnio §. 517: *incertae positionis loca
solis nominibus ex Livii historiis cognita.*

(2) Plura vide apud Camillum Peregrinium in *Campan. Dife.* II cap. 24, ubi etiam *Fregellæ*, *Calatium*, & *Nola* a Diodoro Siculo in Samnitibus recensita animadvertit; ita ut mirum sit, hunc Livii locum de Herculaneo nostro eius solertiam fugisse.

(2) Volana, & Palumbinum, ubi confliterint, ignorare cogimur. In Liviana Drakemborchii editione variantes aliquot lectiones in Volanae

& Abella, & alia his minora oppida, quorum aliquot Samnitica esse vulgo dicunt. Enimvero Samnites, cum aliquando in Latium ad Ardeam usque excursions fecissent, deinde ipsam Campaniam vastantes ad magnam potentiam pervenerunt. Habes igitur e Strabone aliquot Campaniae oppida Samnitica dicta esse, h. e. in Samnio posita, propterea quia Samnitibus paruiissent, qui in Campania dominabantur. Et quidem Livius ipse eodem lib. IX Nuceriam in Samnio locavit, cum scripsit: *Consules partiti provincias, Etruria Decio, Samnium Fabio evenit. Is profectus ad Nuceriam Alphenatnam . . . oppugnando subegit.* Nola item in Liviana Epitome locatur in Samnio lib. 89: *Sylla Nolam in Samnio recepit* (2). Cum igitur & Herculanum nostrum eadem fortuna compulsus Samniticum iugum aliquando subierit, occur in minorum oppidorum numero, quae Samnitica, teste Strabone, dicebantur, non recenserebimus? Occur aliud Herculanum in alto Samnio comminiscemur? Livius quidem in Samnio gesta illa narrat, sed quousque isthaec Samnio appellatio pateret, non designat. Si Nolam, si Nuceriam in Samnio, propterea quia Samnitibus parebant, locavit, occur non eadem de causa Volanam, & Palumbinum, & Herculanum? Atqui historicus ipse, dum eam narrationem adgreditur, fatis aperte indicat ea oppida a Samnio strictè sumto disita fuisse; ait enim: *Itaque* (Consules) *litteris missis ad Senatum Populumque Romanum de rebus gestis, DIVERSI Papius ad Sepinum, Carvilius ad Volanam oppugnandam legiones ducunt.* Cum igitur *diversi* abierint, Volana utique non in vero Samnio, ubi Sepinum erat, sed aliquanto longius fuit. Quo igitur argumento in Samnio Campano Volanam fuisse pernegaveris? Itaque nullus dubito, quin Livius de nostra Herculaneo verba fecerit; & proinde eo demum anno ab U. C. 460 ante Chr. 283, postea quam fere centum & triginta annos Samnitibus paruiisset, Romanorum iugum subire coacta fuerit (3).

Deinde biscentum fere annos ambae urbes

III.
Utraque urbs
iterum a Ro-
manis devi-
cta.

nomine habentur; sed e quibus nihil elicere queamus. Ego autem Volanam libenter tueor, eamque in Campana Etruria fuisse arguo, ex eo quod aliam *Volanam* in Traspadana Etruria invenio, de qua sic Plinius *lib. III cap. 151*, ubi de Padi ostiis: *Proximum inde ostium Caprosiat, deinde Sagis, deinde Volane, quod ante Olane vocabant. Omnia ea fluvium, fossisque primi a Sagis fecere Tusci*. Ex quo discis, Volanen Tuscancum nomen esse, quo unum ex Padi ostiis appellabatur. Nihil autem verosimilius, quam quod ostium illud

quievere usque ad Marfici, sive Socialis belli tempora. Tum enim, cum ei bello ambae se immiscuissent Italorum partes sequutae, iterum a Romanis devictae fuere anno U. C. 663 ante Chr. 80. Velleii Paterculi sedulitati hanc historiae partem debemus, qui lib. II cap. 16 sic scripsit; *Neque ego verecundia domestici sanguinis gloriae quidquam, dum verum refero, subtraham. Quippe multum Minatii Magii atavi mei Asculanenſis tribuendum est memoriae: qui nepos Decii Magii Campanorum Principis, celebrari, & fidelissimi viri tantam hoc bello Romanis fidem praestitit, ut cum legione, quam ipse in Hirpinis conscripserat, Herculaneum simul cum T. Didio caperet, Pompeios cum L. Sulla oppugnaret.* Neu suspiceris tum primum in Romanorum ditionem venisse; ex hac enim historia satis superque discimus, eas iam ante Romanorum socias fuisse, aliter se illi bello non immiscuissent.

IV.
Omnium vicissitudinum
epilogus.

Ut igitur omnia in pauca contrahamus. Fundatae hae urbes ab usque remotissima ac mythica aetate a Phoenicum latronum manu, & ab Osciſ habitatae LXX fere annos ante Troiana tempora, h. e. ante Chr. 1254, a Pelasgis & Tyrrhenis, deturbatis primaevis incolis, occupatae fuerunt, & in duodecim urbium Etruscarum numero, quorum caput Capua erat, conscriptae. Mox circa annum U. C. 330, h. e. ante Chr. 413 a Samnitibus occupatae, politico eorum systemati adcesserunt. Denique anno U. C. 460 h. e. ante Chr. 283 ambae a Romanis devictae, in sociorum numero censitae fuerunt; cumque anno U. C. 663 ante Chr. 80 iterum arma in Romanos cum reliquis Italis sumfissent, rursus domitae fuere. Quo autem loco a Romanis tum habitatae fuerint capite sequenti inquiremus.

C A P. VIII.

De politico Herculanei, & Pompeiorum statu praesertim sub Romanis.

I.
Quae pollicia
sub Osciſ,
Tyrrhenis, &
Samnitibus.

Qua regiminis forma antiquitus usae fuerint nostrae urbes, quis divinare valeat? Illud unum pro certo haberi po-

illud a vicino pago Volane nomen traheret, sicuti ipsomet Plinio teste, i. e. aliud ostium dictum fuit *Spineticum* ab urbe Spina, quae fuit iuxta; vel contra a Volane ostio, urbs, seu pagus proximus cognominaretur. Cum autem Transpadani Etrusci a Gallis pulsi in Campanam Etruriam, ut notum est, se receperint, quid pronius fuit, quam novam urbem Olanam, sive Volanam patrio urbis, unde exturbati fuerant, nomine adpellare? Eodem ferme pacto, ut alia, quae nota sunt, praeteream, Paterculi testimonio aliam in Campania urbem scimus Transpada-

test, *Κυτοπολις* fuisse, quamdiu Osci eas incoluerunt. Mox subactae a Pelasgis, si vera sunt, quae Virgilius de Oebalo Rege, qui a Capreis in obversum litus suam ditionem prolatavit, eius regni partem constituerunt. Sed cum Etruscorum res in Campania floruerunt, h. e. cum condita Capua, sive potius ea in novae urbis formam redacta fuit, anno U. C. 310 (1) Campanam duodecim urbium dynastiam, aequae ac trans Padum fecerant, teste Strabone lib. V p. 242, constituerunt; in earum numero ambas fuisse verosimillime ex eodem Strabone eruitur, ut iampridem observarunt Peregrinius, & Mazochius, quibus nuperrime Lanzius subscripsit. Eius autem τὰς πολιτικὰς leges, etsi prorsus ignoremus, nulli tamen dubium, quin omnes illae urbes sui iuris fuerint, sed in commune concilium, veluti amphictionicum, si quando gravius negotium universam gentem adficeret, omnes Capuae convenirent, quae propterea omnium caput dicebatur; non secus ac urbes, quas *anseaticas* hodierni homines adpellant. Ibi nimirum de pace & bello agebatur, & rata militum, impensarumque pars ab unaquaque urbium subpeditanda, atque huiusmodi alia decernebantur. Nec alia profecto fuit earum conditio, cum Samniticae ditioni adcesserunt. Samniticae enim reipublicae corpus eisdem fere legibus, quibus plures liberae civitates, communi veluti vinculo, inter se conligarentur, constitutum erat.

II.
Sub Romanis
primum Soci-
tae urbes.

Sed dissoluta tandem per victores Romanos Samnitium republica, Herculaneses, & Pompeiani cum reliquis Samnii civitatibus de more in Romanam societatem adcepti fuere. Quibus autem conditionibus ea societas contineretur, quis silentibus omnino historicis definire aufit? Illud autem verosimillimum sit, non aequum foedus illud fuisse, ad quod cives illi obstinato bello edomiti invitati fuerunt, sed tale, ut in ditione populi Romani essent (uti de Teatinis scribit Livius lib. IX c. 20). Ad summam iure Italico vixerunt, sua quidem libertate usi, sed qui Populi Romani maiestatem ex pactis conventis reveren-

nae cognominem, quae *Cosa* dicebatur, etsi ubi sita esset, aequae nesciamus. Novimus autem a Prolemaeo fuisse in Etruria fluminis ostium, quod diceretur *Ossa*, sive *Cossa*, sive *Cosa*: *Ὀσσα ποταμὸν ἐν Βοιωτίᾳ*. Κοσσα: hodie nuncupatur *Osa*, de qua vide Cluverium, & Mazochium in *Tyrrhenicis Diatr. VI*. Unde autem Campanae urbi nomen *Cosa*, nisi ab advenis Etruscis? Sed de *Cosa* aliquanto laxius Cap. XII differemus.

(1) Vide, quas superius de Capuae fundatione protulimus.

rerentur. Conlicere tamen licet, aliquanto ante Sociale bellum Municipii iure Pompeios fuisse donatos, ut mox expendemus.

III.
Deinde Municipia.

At saltem post Socialis belli exitum, qui huiusmodi fuit, ut civitas Romana populis Italicis daretur, Romana civitas, & iura Municipalia Herculansenfibus, & Pompeianis haud dubie impertita fuerunt. Id testati sunt veteres fere omnes, qui de illis urbibus sermonem habuere. Et quidem Vitruvius lib. II cap. 6, ubi de pulvere Puteolano differit, *Municipia* diferte appellat: nascitur in regionibus Baianis, & in agris Municipiorum, quae sunt circa Vesuvium montem; ubi & paullo post Pompeianum pumicem expresse nominat; & res ipsa dubitare non finit, quin Herculansenf, & Pompeianum agrum indigitaverit. Plinius item lib. II cap. 51 Pompeianum Municipium fcripfit: In Catilinanis prodigiis Pompeiano ex Municipio M. Herennius Decurio sereno die fulmine ictus est. Atque hinc intelligis, cur Tullius de eo prodigio consulatus fui tempore verba faciens *de Divinat. cap. 2* ipsum M. Herennium Civem salutarit his versibus:

*Aut cum terribili percussus fulmine Civis
Luce serenati vitalia lumina liquit.*

IV.
Tullius Municipiorum nomine designat.

Sed est & alius Tullii locus, quo sibi constans non Pompeios modo, sed etiam Herculaneum Municipiorum nomine designat. Etenim *Fam. ep. 25* ad Paetum scribens de Municipiis loquitur, quae procul dubio alia esse non poterant, quam Herculaneum, & Pompeii. Namque cum rumor increbuisse Iulium Caesarem meditari de dividendis agris, fundo suo timens Paetus Tullium, an quid sciret, interrogaverat, cui sic ille: *Non tu homo ridiculus es, qui . . . ex me quaeras, quid de istis Municipiis, & agris futurum putem.* Paetus ergo in cuiusdam Municipii agro fundum habebat. Atqui in Herculansenfi fuisse idem Cicero pluribus in locis innuit, ut probe vidit Martorellius noster in *Theca Calam. cap. V p. 568 (2)*. Herculaneum igitur quis non Municipium ea aetate fuisse pernegaverit? Imo etiam, meo iudicio, & Pompeii; quippe ait plurativo numero de Municipiis istis. Equis enim dubitet, finitimis Pompeiis eandem sortem fore, ut immineret, si quid Caesar fuisset molitus? Sed est praeterea, cur de Pompeiano loqui etiam Cicero deberet; quippe suum praedium celebratissimum ibidem habebat. Scripserat enim procul dubio Paetus: *quid de his Municipiis, & agris futurum putas, quae scilicet me,*

aeque ac te contingunt? Cui Tullius: *ex me quaeris, quid de istis Municipiis futurum putem?* Idemque manifestius indicant sequentia verba, quibus se eadem fortuna cum Paeto esse involvendum, si quid accideret, ostendit: *imo vero, si me amas, fac, ut sciam, quid de nobis futurum sit.* Quapropter nullus dubito, quin hic de Pompeiano, ille de Herculansenfi fundo dimicarent. Uterque autem fundus in Municipiorum agris esse Cicero edicit.

Denique & in marmoribus apud Reinesium, quae *Cap. sequenti* enarrabimus, Herculaneum Municipium dicitur. Neve tibi negotium faceffat Munatii Concessiani epigraphae, quae Martorellium nostrum movit, ut inter colonias Herculaneum locaret. Quo enim ea epigraphae pertinuerit infra *Cap. IX* expendemus.

V.
Marmoris conscriptionem.

Verum Cornelius Tacitus intercesserat, quominus Pompeii Municipalia iura pacifice tuerentur; is enim *Ann. XIV cap. 17* Pompeianos, aequae ac Nucerninos *Colonos* adpellavit. Integrum Taciti locum proferre non piget, utpote qui nostrae urbis historiae mirifice consulit: *Sub idem tempus* (hoc est anno Christi 59) *levi contentione atrox caedes orta inter colonos Nucerninos, Pompeianosque gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum Senatu retuli, edebat.* Quippe oppidana lascivia invicem incessentes, probra, deinde saxa, postremo ferrum sumere, calidiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo reportati sunt in urbem multi e Nucerninis trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum, aut parentum mortem deslebant. Cuius rei iudicium Princeps Senatui, Senatus Consulibus permisit. Et rursus res ad Patres delata, prohibiti publice in decem annos eiusmodi coetu Pompeiani, collegiaeque, quae contra leges instituerant, dissoluta. Livineius, & qui alii seditionem conciverant, exilio multati sunt. Cuius Historici auctoritate motus Cluverius, alique post eum, Pompeios nonnisi latiore adpellatione a ceteris Municipium fuisse dictos, verum inter Colonias esse recensendos suspicati sunt.

VI.
Tacitus Pompeianos colonos vocat.

Anne igitur hoc uno teste e Municipiorum censu Pompeios deturbabimus? Principio non ita luculentum testimonium est, ut aliqua interpretatione donari nequeat. Nam ubi ille *colonos Nucerninos, Pompeianosque* memorat, illud *colonos* ad vicinios, non item ad remotius nomen referri commodum potest; ita ut sit, *inter colonos Nucerninos, & inter Pompeianos cives.* Et qui-

VII.
Quomodo Tacitus intelligi possit.

(2) De hac Paeti villa *Cap. XII* redibit sermo.

quidem Frontinus Nuceriam in Colonia-
rum catalogo, minime vero Pompeios,
uti nec Herculaneum, inseruit. Et ipsemet
Tacitus, quum *Ann. XV c. 22* terraemotum,
quo adflicta ea urbs fuit, commemoraret, non
Coloniam eam adpellavit, sed *celebre Cam-
paniae Oppidum Pompeii*. Verum Annaeus
Seneca, qui eam ipsam terraemotus cala-
mitatem summa diligentia enarravit in *Nat.
Quaest. lib. VI* initio, Nuceriam quidem di-
xit Coloniam, sed Pompeios *Celebrem Cam-
paniae Urbem*, & Herculaneum *Oppidum*
nominavit (3).

VIII.
Tullius diffi-
cultatem sol-
vit.

Sed Tullius in *Orat. pro Sylla* huic
controversiae tantam lucem adpersit; ut
facile litem Pompeianis adjudicandam, eos-
que de iurium municipalium possessione
minime deturbandos censeam, atque id
sine gravissimi historici offensione. Ea enim
oratione, ut notum est, P. Syllam accu-
satum, quod Pompeianos ad rebellionem
instigaverit, hisce argumentis liberare stu-
det: *Disiunxit, inquit, eos (Pompeianos)*
a Colonis, ut hoc dissidio ac dissensione
facta, oppidum in sua potestate posset, &
*Pompeianos habere. Primum omnis Pom-
peianorum, Cononorumque dissensio delata*
ad Patronos est, cum iam inveterasset,
& multos annos esset exagitata. Deinde
ita a Patronis res cognita est, ut nulla
re a ceterorum sententiis Sylla discesserit.
Postremo Coloni ipsi sic intelligunt, non
Pompeianos a Sylla magis, quam sese es-
se defensos. Atque hoc, iudices, ex hac
frequentia Cononorum honestissimorum homi-
num intelligere potestis, qui adsunt, labo-
rant: hunc Patronum, defensorem, custo-
dem illius Coloniae, si in omni fortuna,
atque honore incolumem habere non potue-
runt, in hoc tamen casu adflictus iacet,
per vos tutari, conservareque cupiunt. Ad-
sunt pari studio Pompeiani, qui ab illis
etiam in crimen vocantur: qui ita de am-
bulatione, & suffragiis suis cum Colonis
dissenferunt, ut idem de communi salute
sentirent. Ac ne haec quidem P. Syllae
mihi videtur silentio praetereunda esse vir-
tus, quod cum ab hoc illa Colonia dedu-
cta sit, & cum commoda Cononorum a for-
tunis Pompeianorum P. Rom. fortuna di-
viserit, ita carus utrisque est, atque iu-
cundus, ut non alteros dimovisse, sed utros-
que constituisse videatur. Nihil fane clarius,
nihil apertius in rem nostram dici poterat.
Ad Papyr. Vol. Dissert.

(3) Integrum Senecae locum infra *Cap. XI* ad-
scribemus.

(4) Alii legunt *de ambitione*.

(5) Appianus etiam *de Bello Civ. XI* de Co-
loniis a Sylla deductis mentionem facit: *Sylla*
vero, & Caesar, quod Patria armis occupata, custo-

Ex oratore enim ediscimus: Coloniam
Pompeios fuisse deductam, & quidem a
P. Sylla (sive solus is fuerit, sive Trium-
virum deducendae Coloniae unus): 2 ea
in deductione agri parte multatos Pompe-
ianos fuisse, ut novis cederet Colonis; tan-
tumdem enim valent verba illa: *cum com-
moda Cononorum a fortunis Pompeianorum*
P. Rom. fortuna dividerit; quare Syllae lau-
di orator vertit, quod negotium illud tan-
ta prudentia, & comitate gesserit, ut *ca-*
rus utrisque fuerit, cum non alteros di-
movisse, sed utrosque constituisse videretur:
3 Pompeianos cives cum novis Colonis
plures annos contendisse *de ambulatione*,
& *suffragiis*; quidquid enim fuerit lis illa
de ambulatione (qua in voce variant codi-
ces (4), & infra nostram sententiam aperie-
mus), procul dubio *de suffragiis* idcirco
contendebant, quia Colonos a suis comitiis
veluti extraneos exclusos vellent: 4 deni-
que Colonos ipsos, qui *Patronos, Defen-*
sores, & Custodes haberent, a Pompeiano-
rum civium communi se distinctos gessisse,
utpote qui in ea Syllae causa suos legatos
Romam miserint a Pompeianis diversos.

Itaque per Tullium edocti facili negotio
concludimus, Coloniam Pompeios vere fuisse
deductam L. Syllae dictatoris auctori-
tate, postea quam ipsemet cum T. Didio
eam urbem expugnaverat, ut Paterculus
scribit. Et quidem inter alia privilegia,
quibus honestatus Dictator ille fuerat, erat
in primis illud Coloniarum deducendarum,
teste Plutarcho in eius *Vita*, & Livio, in
cuius *Epitome* sic habemus: *Sylla Nolam in*
Samnio recepit, XLVII legiones in agros
captos deduxit, & eos iis divisit; & eo
etiam respexit Florus cum ait: *Municipia*
Italiae splendidissima hasta venierunt (5).
Has porro Colonias non *Plebeias*, vel
Togatas, sed *Militares* fuisse res ipsa pa-
lam facit: quae nempe *cum signis & aquila*,
& *primis ordinibus*, ac *Tribunis de-*
ducebantur, ut loquitur Hyginus. Verum
enim vero huiusmodi colonias neque *ius*,
neque stricte cognomentum *Coloniae* illis
oppidis, quo deducerentur, communicasse,
fatis superque constare ducimus; etsi id ab
eruditibus adhuc non animadversum iure in-
doleamus.

Et re quidem vera si philologos harum
rerum tractatores consulas, totos illos es-
se invenies in distinguendis triplicis gene-

M

dibus & satellitibus adversus eam egerent
Italiae innoxiae, lege belli, agris, villas, sepulcra,
& fana extorserunt . . . agros sociorum Latini no-
minis dividerunt, & eos in eos frequentes sub signis
& ordinibus deduxerunt.

IX.
Quaenam
Pompeiana
Colonia
Tullio.

X.
An militares
Coloniae ur-
bium condi-
tionem im-
mutarent.

ris, sive civilibus, sive militaribus coloniis vel Romanis, vel Latinis, vel Italicis; illud pro certo habentes, unamquamque urbem, quo vel militaris, vel civilis colonia deducta foret, statim vel Romanorum, vel Latinorum, vel Italicorum iura recepisse: quare nimium, quantum se torquent, ut veterum loca huic praeceptae opinioni non consonantia concilient. Et quidem cum rei ratio, tum scriptorum dicta falsam illam opinionem redarguant. Credibile enim est, Romanos, cum in defectionis poenam agro urbes multarent, & illis colonorum veluti praesidium imponerent, eo ipso splendida Civitatis, vel Latinitatis iura communicasse? Atqui non illam eorum mentem fuisse Tullius declarat, cum pro Domo sua sic scribit: *Populus Romanus, Sylla Dictatore ferente, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem agros. De agris ratum est; fuit enim populi potestas, de civitate ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt.* E quibus verbis luce meridiana clarius fit, tantum abfuisse, ut Sylla iis urbibus, quibus agros ademerat colonis tribuendos, aliquod ius communicatum vellet, ut etiam municipiis civitatem adimeret, cum cives colonos in eosdem immitteret. Sed quoniam civitas Romana adimi non poterat; hinc necesse erat, ut novi illarum urbium coloni, qui cives Romani essent, a reliquis incolis, qui eo iure non uterentur, tamquam diversum corpus constituerent. Quod utique satis nobis esset, ut disceremus, quo pacto Pompeii, cum Syllanos colonos recepissent, neque strictum Coloniae nomen, neque iura acquisissent; namque, si lex Syllana valuisset, eius incolae civitate orbatii Romanos, qui pro civibus se gererent, intra sua moenia continuissent. Atque ea procul dubio Rulli mens fuit, cum ex Agraria lege, quam proposuit, *permittebat Decemviris (uti Tullius Orat. II in Rullum), ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiae colonos deducerent, quos vellent; iisque colonis agrum dari iuberet.* Nec enim illarum urbium conditionem, & municipia in colonias immutare iubebat, nec novum tum primum ius moliebatur in nuda agrorum adsignatione. Secus Tullius ex hoc etiam capite eum insequeretur; quare contentus fuit unam iniuriam, quae illis inferre parabat, exaggerare,

cum cap. 31 ait: *Calenum municipium complebunt, Teanum oppriment, Atellam, Cumas, Neapolim, Pompeios, Nuceriam suis praesidiis devincient.*

Id testatissimum est ex urbe Capua, quae in Praefecturae formam redacta, cum Syllanam coloniam recepisset, nihil in eius regiminis forma immutatum est (6), donec Caesare legem ferente, XX millibus civium eo deductis, ius ab his restitutum est post annos circiter CLII, quam bello Punico a Romanis in formam Praefecturae redacta erat, ut loquitur Campanus historicus Velleius lib. II. Quare & Mazochius in *Camp. Amph. cap. I p. 30* sic de Capuensi Colonia Syllana fatur: *Syllanam vero deductionem nihil admodum in huius urbis politica immutasse: nec vero aliud cum Colonia habuisse commune, quam agri novis colonis adsignationem: ceterum mansisse eandem praefecturae formam, quae antea fuisset, supra est demonstratum: ubi & eam dubitationem inieci, an commune hoc fuerit militaribus plerisque coloniis, ut excepta agri divisione, nihil praeterea mutaretur, quamobrem reip. Romanae imaginem urbs illa referret.* Ipsissimum ergo de Syllana Pompeiorum Colonia dicendum.

Verum non hanc Syllani tantummodo temporis conditionem fuisse putes, sed & ab initio ita se rem habuisse, ut Coloniae iura solum illis oppidis, quae vel primum solemniter ritu conderentur, vel lubentes & postulantes colonos adiciperent (7), ut aratro circumductae, quasi denuo conditae novam formam ad Urbis imaginem, cum novis iuribus adipiscerentur. Id autem cum facerent Romani, urbibus de se benemeritis gratificari putabant. Contra cum bello urbes, praesertim Italicae, devictae sese illis dederent, tum vel in praefecturae formam redigebant, vel multatas parte agri emeritorum coloniis onerabant. Quod ergo ius illis oppidis adquisitionem dixeris? nullum profecto. Et quidem id ipsum coniciendo adstruxerat summus Mazochius l. c. p. 8. *An olim libera adhuc Republica, civium tantum Coloniae ad Romanae urbis faciem exigerentur, militum non item, haud facile dixerim: de quo viderint eruditi.* Nobismet igitur gratulamur, quod tanti viri coniecturam nec opinantes minime spernendis, ut reor, argumentis firmaverimus. Verissimam igitur illam contendimus, modo militum colonias

XI.
Huiusmodi
fuit Colonia
Capuensis.

XII.
Militum Coloniae etiam
ante Syllam
statum urbium non mutabant.

(6) Deducta quidem illuc ante Syllanam M. Bruti Colonia, quae regiminis formam immutaverat, de qua Tullius in *II Agrar.*; sed haec statim evanuit, & pro nulla habita fuit. Consule hac de re eruditissimum Mazochium in *Camp. Amphib.*

(7) En tibi apud Livium lib. XXXX huiusce postulationis exemplum: *Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina Colonia deduceretur, gratiae ab Senatu actae: triumviri creati ad eam rem, etc.*

lonias non eas tantum intelligamus, quae vi & armis militari iure deductae fuere, ut postea a Dictatoribus, & Triumviris, sed universas, quae nec de integro concederentur, nec in benemeritorum agros propagarentur; verum e militibus emeritis, Senatu quidem auctore, conscribebantur, & a Triumviris, vel Decemviris agris dividendis antiquo more deducebantur. Tum enim, ut loquitur Appianus de Bello Civili ex Bruti persona: *Populus Romanus hostes victos agri parte multabat, in eamque Emeritos (sive cives forent omnes, sive socii) deducebat, ut essent quasi hostium, quos devicissent custodes*. Distinctio igitur per nos non aliunde, quam ab ipsa urbe, quae vel hostilis, vel amica foret, sumenda. Itaque, aio, in huiusmodi colonias deducti, qui cives essent, sedem tantummodo mutabant, ceteroqui unam Romam patriam agnoscebant, apud Romanos Censores profitebantur, & distinctae conditionis a reliquis eiusdem urbis incolis esse putabantur; adeo ut, si qui cum civibus Romanis in eandem coloniam adscripti fuisset, qui pleno civitatis iure non frueretur, non idcirco illud consequeretur.

XIII. Livii testimonium. Id apertissime testatus est Livius Lib. XXXIV cap. 42, cuius verborum sententiam vir cetera magnus Ezechiel Spanhemius in Orbe Rom. cap. IX importune sollicitavit, ut ex Sigonii doctrina adversus Manutium civibus Romanis in Colonias Romanas deductis ius omne suffragii, & petendorum honorum abiudicaret. Historicus enim sic scribit: *Novum ius eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani essent. Puteolos, Salernumque, & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id se pro civibus Romanis ferrent, Senatus iudicavit, non esse eos cives Romanos*. Quibus verbis, si quid video, illud ab historico narratur: Ferentinates, qui iure Latii vivebant, tentasse, ut pro civibus haberentur, si qui eorum in colonias Romanas, quae deducendae erant, nomina dedissent, plenamque civitatem consequerentur. Quare cum ipsorum aliquot adscripti (8), id est adiuncti Romanis, qui Puteolos, Salernum, & Buxentum in colonias

profecti erant, ob id se pro civibus Romanis ferrent, Senatus iudicavit, non esse eos cives. Ex quo colligitur primo, quam male Spanhemius ex Livio inferat, cives Romanos, qui in colonias proficiscerentur, capite minutos suffragii, & honorum ius amisisse; cum contra testetur ille, Latinos solo eorum consortio ad illud adspirasse (9). Praeterea, quod ad rem nostram facit, quomodo dices, cives Romanos, qui ad agrum alicuius populi colendum mitterentur, universis conterraneis, quibus *pertica tristis* agrum abstulerat, coloniae iura communicasse, nisi expresse id Senatus indulgeret, cum ne Latinis ipsis, qui paullo a civibus distarent, etiam illis adscripti in novam coloniam nomina dedissent, ea via in civium tabulas licuisset irrepere? An dixeris, trecentos illos cives Romanos, qui, Livii (10) testimonio, Puteolos deducti fuere, coloniae Romanae ius Puteolanis omnibus communicasse, interea dum Latinis in eandem coloniam adscriptis esset interdictum? Ius certe novo illo iure a Ferentinatibus frustra tentato novius, & Romanis prorsus inauditum induceres. Atqui urbs Puteoli (non secus ac Volturnum, & Liternum, in quas singulas eo anno trecentorum hominum coloniae deductae sunt) Praefectura fuit, teste Festo (11), & nonnisi demum sub Nerone ius coloniae adepta est. Sic Tacitus Ann. XIV cap. 26: *In Italia vetus oppidum Puteoli ius coloniae, & cognomentum a Nerone adipiscuntur*. Puteoli ergo trecentorum colonorum adfectione Praefecturae statum non immutaverant.

Et quidem nihil magis nostram opinionem firmat, quam ea, quae veteres de vario Puteolorum statu tradiderunt, cum contra ea ipsa crucem philologis fixerint. Cum enim e Strabone lib. V adceperent, sub tempus Annibalicæ expeditionis Puteolos coloniam Romanam fuisse deductam, & pressius a Livio l. c. anno ipso U. C. 556 id addidisse, statim ex praeconcepta opinione, in colonorum Romanorum censu cum iuribus universis Puteolanos omnes transisse concluderunt. At cum eandem urbem inter Praefecturas Festus enumeret; Tullius vero in Orat. pro Coelio Municipium adpellet; tum in Rullum II ita scribat: *Pu-*

XIV. Quae de Puteolis narratur, nos confirmans.

(8) Adscripti enim, docente Festo, ii proprie dicebantur, qui ut ceteris colonis adiungerentur, nomina dabant. Romani igitur cives illi non erant, sed Romanorum consortio cives fieri contendebant.

(9) Alia testimonia, quibus idem probare satagat vir summus, ea sunt, quae levi brachio repellere possem, si id nunc agerem.

(10) L. c. Coloniae civium Romanorum eo anno deductae sunt Puteolos, Volturnum, Liternum, trecenti homines in singulas.

(11) Praefectarum genera fuisse duo: alterum, in quas solebant ire Praefecti decem populi suffragio creati; & erant haec oppida, Capua, Cumae, Cassilinum, Volturnum, Liternum, Puteoli, Acerra, Stesdula, Abella, Calatia.

*Puteolos, qui nunc in sua potestate sunt, suo iure, libertateque utuntur; denique Tacitus ius & cognomentum Coloniae non nisi a Nerone adcepisse testetur; inextricabilis nodus exsurgit, in quo dissolvendo diu Cl. interpretes operam luserunt. Si enim ab alterius belli punici aetate Colonia erat, quando, & quomodo Praefectura evasit? si Praefectura, quomodo suo iure utebatur? si suo iure uteretur, quomodo Municipium? & rursus quomodo non solum Coloniae iura, sed etiam cognomentum Neronis beneficio tam sero non recuperavit quidem, sed adepta est? Hinc Camillus Peregrinus diu se torfit in omnibus hisce conciliandis, sed non feliciter ei successit. Quare eruditissimus Nicolaus Ignarra, nostrae Academiae decus, in sua *Palaestra Cap. VI* hanc impeditissimam controversiam sic extricare fategit: Cum Puteoli iam inde ab initio Colonia exsisterint, & praedicarentur; difficile erat adsequi coniectura, ecurr a Nerone tandem ius, & cognomentum Coloniae impetrasse Tacito dicatur. At vero quaestio facile componi poterat, si fuisset animadversum, Puteolos in aliam subinde, atque aliam reipublicae formam concessisse: ad similitudinem aliarum civitatum, quae praesentem statum exosae, ex iure Coloniae, municipiive ad libertatem, & contra, prout libitum fuit, commeabant. Itaque Puteoli ab Hannibalicis ad Syllana tempora, & a Neronis Imperatoris aetate, ac deinceps in iure Coloniae conquiescere: illo vero medio tempore, quod a Syllana tempestate ad Neronis imperium excurrit, libertatem suarum legum Civitatis Rom. privilegiis praetulerunt. Verum, pace tanti Viri dixerim, huiusmodi libertas permutandi pro lubitu Reipublicae formam, & quod magis est, e statu Coloniae, vel Municipii civitatem legesque Romanas eiurando, ad proprias leges commeandi, Romano populo, cui admodum iniuriosa fuisset, nec aequo animo ferenda, inaudita prorsus fuit. Quid vero quod Puteoli Praefectura fuerant? Anne etiam Praefecturae eadem libertas erat? Denique semper diluendum restat, cur Tacitus, quem *Oppidi vetustas* non praeteriit, non modo *ius*, sed & *cognomentum Coloniae* Puteolos adeptos esse sub Nerone narret, siquidem vetustum saltem illud cognomentum esse debuerat. Quapropter sic rem commodius componendam reor. Puteoli post Capuam captam, fugatumque Annibalem Praefecto subditi fuerunt, non secus*

ac Capua ipsa, & vicinae Volturnum, ac Liternum. Dum in eo statu essent, Colonia eo deducta est, idest eius agri pars Romanis civibus fortasse emeritis semel, atque iterum assignata, aequae ac Volturni, & Literni factum novimus, uti patet ex Livio lib. XXXII, cum Cofs. L. Cornelio P. Villio an. U. C. 554 secundum Sigonii Fastos, creati censores, qui portoria venalium Capuae, Puteolisque item castrorum portorium, quo in loco nunc opidum est, fruendum locarunt, colonosque eo trecentos (is enim numerus finitus a Senatu erat) adscripserunt. An hanc locationem, & trecentorum adscriptionem ad Coloniae statum Puteolos provexisse dices? Multo minus altera, de qua Livius eodem libro, quae non alia de causa proposita fuit, an. U. C. 556, nisi ut maritimae Campaniae orae propugnaculum foret: C. Acilius Trib. plebis tulit, ut quinque Coloniae in oram maritimam deducerentur; duae ad ostia fluminum Volturni, Liternique: una Puteolos: una ad castrum Salerni: his Buxentum adiectum: tricenae familiae in singulas colonias iubebantur mitti. Triumviri deducendis iis, qui per triennium magistratum haberent, creati. Sed eam non nisi tertio post anno re vera deductam habes lib. 34 Cofs. Scipione Africano, & Sempronio Longo: Coloniae civium Romanorum eo anno deductae sunt Puteolos, Volturnum, Liternum, trecenti homines in singulas; item Salernum, Buxentum Coloniae civium Romanorum deductae sunt (12). Atque hisce ipsis colonis adscripti illi Latini Ferentinates erant, qui, ut supra vidimus, ob id in Romanorum civium censum inreperere contendebant. Quare cum illae Coloniae in urbes nequaquam de Romanis bene meritas propagarentur, nec illis gratificaturus Rom. Populus mitteret, sed potius ut praesidium suspectis iam populis imponeret; quid mirum, si neque ius, neque cognomentum Coloniae adquisiverint? Quia & sine auspiciis, saltem sollempnioribus, deductas huiusmodi fuisse ex eo coniciendum, quod licitum non esset novam Coloniam in ea loca deducere, quo altera auspiciato fuerit deducta. Cum igitur Puteolos post primam altera, & post alteram tertiam ab Augusto deducta venerit, non aliud, quam meras agrorum adsignationes fuisse adparet. Nec obstat Coloniae mentionem inveniri in Puteolano Lapide apud Grut. p. 207, & Capacium lib. II Cofs.

P. Ru-

(12) De Puteolana hac colonia alterius belli Punici tempore deducta verba facit etiam Velleius lib. I cap. 14: eodem tempore tracta, quamquam

apud multos ambigitur, Puteolos, Salernumque, & Buxentum missi coloni.

P. Rutilio, & Gn. Manlio XC post illam deductionem annis insculpto (13). Puteolis enim Coloniam, & Colonos fuisse non negamus, sed Puteolos Coloniam, vel Coloniam Puteolanorum fuisse dictam, id vero inficiamus; & proinde ad illud usque tempus in Praefecturae forma mansisse contendimus (14). In hoc igitur statu Puteoli perdurarunt ad usque Mariscum bellum, post quod, communicata cum omnibus Italiae populis civitate, *Municipium* & ipsi tandem evasere, non secus ac Cumae, teste Tullio, quae itidem Praefecturae fuerant. Idcirco orator *Municipium* diserte adpellat in *Orat. pro Coelio*.

XV.
Puteoli Municipium, sed non fundum.

Sed ex aliis modo recitatis eius verbis *II in Rullum: Puteolos vero, qui NUNC in sua potestate sunt, suoque iure libertateque utuntur*, id insuper discimus, recentiorum fuisse politici eius status mutationem, per illam particulam *nunc*, quam usurpat; & praeterea cuius generis municipium fuerit non obscure declaratur. Non enim aliam invenies rationem, cur Cicero ab aliis Municipiis, Colonisque *Teano, Atella, Cumis, Neapoli, Pompeiis, Nuceria*, quas ibidem commemorat, Puteolos sic aperte distinxerit, nisi quia diversae ab illis conditionis fuerint. Putarem igitur, eam urbem adhuc sub dura Praefecturae conditione mansisse post sociale bellum, non secus ac Capua (quae teste Velleio, nonnisi post deductam a Caesare Coloniam ius suum recepit, ut supra differuimus); sed postea id a Sylla impetrasse, ut in suum ius restitueretur. A Sylla inquam; namque eum Dictatorem Puteolanis benevolam fuisse novimus, utpote qui paucos ante obitum dies eorum dissensiones composuerit, eisque leges dedit (15). Si enim tam benevolam animo in Puteolanos Sylla fuit, primum est suspicari, per eum ipsum Romano Praefecto liberatos suum jus recepisse (16). Sed quoniam Sylla & leges illis scripsit, ob quas constituendas, inter se diffidebant (quod al-

Ad Papyr. Vol. Differt.

(13) Martior sic habet:
AB. COLONIA. DEDVCTA. AN. XC
N. FVFDIO. N. F. M. PVLLO. DVOVIRIS
P. RVTLIO. GN. MANLIO. COSS
OPERV. LEX. II

In eo enim nonnisi de Colonia deducta fit mentio. Hinc vero minime universos Puteolanos in iura colonorum venisse concludas. Alias inscriptiones retulit Capacius noster l.c. in quibus Coloniae Puteolanorum fit mentio; sed eas Neronis aetate recentiores fuisse ne ambigas.

(14) Hanc ipsam coniecturam haesitans protulerat Peregrinus in *Camp. Dis. II c. 19: Giacobberi, che potrebbro vidursi a qualche concordia le discordi sentenze degli antichi Scrittori intorno la condizione di Pozzuoli, se si dicesse, che nè in Lettero, nè in Volturno furono dedotte le Romane colonie nella maniera usata nelle altre; laonde non ri-*

terum documentum est recentis libertatis), arguere nobis licet, eum populum nequaquam *fundum* factum fuisse, h. e. in Romanas leges iurasse; sed ex eo genere Municipium evasisse, qui ea conditione *cives Romani fuissent, ut semper rempublicam separatim a Populo Romano haberent*, ut loquitur Festus in voce *Municeps*. Propterea nuper libertate donati pro constituendis suis legibus disputabant; secus si *fundanum Municipium* evasisset. Praesto enim ipsis fuisset legum Romanarum pandectae, & sibi aliquis datus fuisset, qui eas leges promulgaret, itemque, si videretur, adderet, mutaret, corrigeret, ut docuit ó πρὸ Mazochius in *Tab. Heracl. part. III p. 468*, ubi totam controversiam de *Populis Fundis* pro sua eruditione in plenam lucem constituit. In hoc igitur rerum statu cum ea urbs fuerit, adposite Tullius a ceteris Municipiis distinxit, qui & antiquitate, & conditione excellebant; attamen non minus iniquum praedicabat fore, ut oppidum, qui in sua potestate esset, suoque iure ac libertate uteretur, totum novo populo, atque adventitiis copiis occuparetur.

Mox vero cum huiusmodi Municipium esset, eo nova militaris Colonia ab Augusto deducta est, ut Frontinus testatur: *Puteolos Coloniam Augustam Augustus deduxit. Iter uno latere populo debetur p. XXX: ager eius in ingentibus Veteranis, & Tribunis Legionariis est assignatus*. En igitur aliam assignationem, quae nec Politicum Puteolanorum regimen immutavit. Itaque in iure & cognomento Municipii, non secus ac Pompeii, Puteolorum oppidum mansit. Donec a Nerone demum ius Coloniae Oppidani universi impetrarunt, cum melioris conditionis Coloniae, quam Municipia haberi cepissent; ita ut mox, teste Adriano, antiqua Municipia in ius Coloniarum mutari gestierint. Idque fortasse facilius obtinere eo obtentu, quod

XVI.
Cur, & quando Colonia evaserit.

N

re

pugno, che per quel tempo fossero state anche Prefetture, quali da Festo ci furono descritte.

(15) Id Plutarchus in eius vita narrat, & opportunissime animadvertit Cl. Ignarra in sua *Palaestra* p. 169: δὲνα ἡμερᾶς ὑπαρχόντων τῆς ταλάντης, τοὺς ἐν τῇ Δικασταρίᾳ στασιάζοντας διαλλαξᾶς, νομοθετεῖν καὶ τοὺς, καὶ ἐν πολιτευομένοις: decem ante exitum diebus, Puteolanorum dissensionibus compositis, scripsit eis leges, secundum quas gubernarentur.

(16) Interea dum tamen Colonia Puteolis perseverabat, auctore Valerio Maximo, qui lib. IX cap. 3 de Sylla sic narrat: *Puteolis ardens indignatione, quod Granius princeps eius COLONIAE pecuniam a decurionibus ad refectorem Capitolii promissam constantius, animi concitatione nimia, atque immoderatae vocis impetu, convulso petore, spiritum cruento, ac minis mixtum evomit.*

re vera Coloniam Romanorum olim recepissent. Hoc pacto, nisi mea me valde fallit opinio, res belle procedit, & omnis scriptorum tollitur *avtologus*; & fides Tacito constat, qui sub Nerone primum Puteolos ius, & cognomentum coloniae adeptos fuisse testatur (17). Plura etiam heic cumulare possem aliarum urbium exempla, quae in veteris regiminis forma perseverarunt, etsi eorum ager Romanis Colonis fuerit assignatus (18); sed id non agimus. Ex dictis tamen constare satis potest, quod Mazochius suspicatus erat, ne libera quidem republica, militum emeritorum deductiones in urbis alicuius agros semper fecum tulisse, ut colonicum ius urbs illa adipisceretur, nisi quando id plebiscito, vel senatusconsulto concessum fuisset.

XVII.
Eiusmodi Coloniae quomodo adpellandae.

Illas autem militum veteranorum potius, quam militares Colonias cum Mazochio commodè appellabis. Etenim Militares Colonias eas proprie dictas a veteribus fuisse, quae non iussu vel auctoritate senatus, sed Imperatorum arbitrio deductae in devictorum agros fuerint, testis est locupletissimus Velleius, qui sic scribit *lib. I cap. 14*: Statui . . . hoc loco inferere, quae quoque tempore post Romam a Gallis captam deducta sit colonia iussu Senatus. Nam militarium & causas, & auctores, & earum praefulgunt nomina. Et mox: Deducta in Vagineis Eporedia Mario sexies, Valerioque Flacco Coss. neque facile memoriae mandaverim, quae nisi Militaris post hoc tempus deducta sit. Hinc Velleius Gothicus *Antiqu. Agrar. Cap. III* sic concludit: Sigonius, ut & nos, militarium Coloniarum initium a Sylla ducit, verum eo plane a nobis abit, quod militares existimet, in quas miles veteranusque deductus sit: in quo plane fallitur; quandoquidem vetera-

nis lege Sempronia, quae Syllae dictaturum antecessit, assignatum in Frontinianis legamus agrum Ferentinatem, Abessinensem, & forte plures alios. Et recte quidem; nam militarium adpellatio non utique a deductorum hominum conditione, sed ab ipsis auctoribus, qui militari arbitrio, non impetrata Senatus, neque populi venia, veteranos in hostilium agrorum possessionem immittebant, proficiscebatur. Attamen inde non conficitur, militum veteranorum colonias dici non potuisse illas omnes, quae Senatus olim in devictorum hostium agros immittebat. Et quidem non alio pacto dici consuevisse ad aliarum distinctionem, Valerius Maximus diserte nos docet, cum *lib. IX cap. 13* sic scribit: Herophilus equarius medicus C. Marium septies consulē avum sibi vendicando, ita se extulit, ut COLONIAE VETERANORUM complures, & municipia splendida, collegiaque fere omnia patronum adoptarent. Hae autem nonnisi agrorum assignationes veteranis factae censebantur; etsi lata adceptione Coloniae & ipsae dicerentur, ut colligi potest ex his Livii verbis: Cum de agris militum relatum esset, qui ductu auspicioque Proconsulis Scipionis in Africa bellum perfecissent, decrevisse Patres, ut M. Junius Praetor Urbis, si ei videretur, decemviros agro Samniti, Appuloque, quod eius publicum P. R. esset, metiundo dividendoque crearet. Anne dicemus ex ista agrorum divisione veteranis facta totum Samnium, Apuliamque Colonica iura adquisivisse? Minime quidem; sed in pristinae conditionis statu earum regionum oppida post acceptos colonos perseverasse, nemo fortasse sanus negaverit.

Hinc autem factum esse concedes, quod Salmasius de Regionibus Suburbicariis docuit,

XVIII.
Municipiis alicuiusmodi iurisdictione extramurum ademptis.

(17) Sic utique Tacitum cum antiquioribus conciliandum putavit perspicacissimus Lipsius in *l. c.*, illud scilicet Historicum narrasse, tam denique universum oppidum, incolaeque (plures autem inquilini eius loci ob commercia & mare) praeter eos, qui restabant ex colonis Augustis, colonico iure donatos.

(18) Quid enim aliud Livio reponas, cum *lib. XXVII cap. 9* adleverantissime scribit an. U.C. 541 secundum Sigonii fastos, non amplius, quam triginta colonias populi Romani fuisse. Triginta non coloniae populi Romani erant: ex iis duodecim . . . negaverunt consulibus esse, unde milites, pecuniamque darent: Eae fuere Ardea, Nepi, Sutrium, Circeii, Alba, Carseoli, Sueffa, Sora, Setia, Caes, Narnia, Interamna . . . Pro duodeviginti Colonis N. Sextilius Fregellanus respondit, & milites ex formula paratos esse, & si pluribus opus esset, plures daturus . . . Signini fuere, & Norbani, Satulicanique, & Brundisii, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmiani, & Ariminenses; & ab altero mari Pontiani, & Paesulani, & Cossani; & mediterranei Beneventani, &

Aesernini, & Spoletani, & Placentini, & Cremonenses. Vides in tam exacta recensione effugium non esse, & ne suspicari quidem mendum in numerali nota posse. Attamen Sigonius in *b. l.* sic adnotat: Placet autem omnes colonias, quae huc usque, Livio auctore, deductae sunt, & quo quaque anno deductae sit, exponere, ut multo plures, quam triginta deductas fuisse probemus. Adeo ne igitur somnolentus gravissimus Historicus fuit, ut non modo in enarrando tam memorabili Romanae historiae capite, cum, iplomente teste, tantus pavore auribus omnium est injectus, ut magnas pars actum de imperio diceret, tam graviter erraverit, & pro LIII, quot Sigonius recenset, vix XXX numerarit; sed etiam eorum, quae scripserat, oblitus fuerit? Putent alii, non ego. Igitur LIII deductae fuerant, sed vix XXX ius & cognomentum Coloniae obtinuerant. Si enim quaeras cum Seneca de Consolat.: Populus Romanus, quot colonias in omnes provincias misit? cum eodem respondeo: ubicumque vixit Romanus, habitat. Non idcirco tamen totus orbis Colonia fuit.

fuisse scilicet oppida, quae territorii quidem proprietatem habebant, sed nullum ius territorii, id est nullam iurisdictionem in territorio; interdum vero universum territorium ablatum oppido sine iurisdictione. Id autem postremum etiam Goësius *Cap. IV* neget, concedit tamen Hygino, esse nihilominus quaedam municipia, quibus extra murum nulla sit iurisdiclio. Verum, subdit hoc nusquam de Colonia dictum invenies. Nam quotiescumque deducta est Colonia, toties etiam additus assignatusque ager, in quem, ut in ipsam urbem, magistratus iurisdictionem exerceret. Quomodo autem id acciderit, quod quaedam municipia extra murum nullam habeant iurisdictionem: id indicat Siculus. Nempe auctores divisionis, cum conquierebant agros, quos assignarent, aliquid, reliquisse aliquando eis, quibus agros abstulerunt, quatenus haberent iurisdictionem, aliquos intra murum cohibuisse. E quibus omnibus luce meridiana clarius evincitur, tantum abfuisse, ut agrorum assignationes Coloniae iura oppidanis agri parte multatis communicarent, ut etiam iurisdictione in agros ipsos orbarentur; atque id etiam Municipiis aliquando obveniret, teste Hygino: Atque haec nempe Pompeiani Municipii conditio fuit, cum Syllana lege agri parte multatum novos colonos admisit. De Colonia autem stricte sumtis id dici non potuisse iure Goësius negat; tum enim oppidani omnes in ius, & nomen Colonorum transibant, & proinde in totum agrum, aequae ac in urbe iurisdiclio-

nem servabant: id quod nostram opinionem quam maxime firmat.

Sed quidquid de antefyllanis temporibus fuerit, id certe, quod nostra interest, extra dubitationis aleam positum esse reor, Syllanas militares colonias meras agrorum assignationes fuisse, quae neque ius, neque nomen Coloniae urbibus, in quas recepti veterani fuerint, tribuerent, etiam Colonia ibi constituta diceretur. Sparsas igitur conligamus farcinulas. Fuerunt quidem, teste Tullio, coloni Pompeios per L. Syllam, dictatoris Syllae auctoritate deducti, sed non idcirco Pompeii Colonia fuit, hoc est Colonico iure regebatur, sed Municipali. Erat ergo Municipium (19), in quo Colonia continebatur, & suas separatim rationes habebat: cuius autem generis Municipium fuerit *Cap. X* videbimus. Atque hinc dissidiorum occasio. Contendebant Coloni communia esse loca, quae publica dicerentur, ut *ambulatio* (20): Pompeiani negabant, quippe ipsis nihil aliud, quam assignatus ager deberetur. Rursus de suffragii iure in municipalibus comitiis contendebant Coloni. Pompeiani nullum ipsis ius esse in eis, quae ad sui Municipii regimen spectarent, reponebant. Quomodo autem ea lis dirempta fuerit, ignoramus, sed ex Tullii verbis arguere licet, Colonis potius fuisse adiudicatam. Nisi enim Pompeiani de causa cecidissent, non utique ipsis iecur intumisset: qua de re suspicio oborta est, eos novas res cum L. Sylla molitos fuisse. Itaque opportune, ut eum purgaret,

XIX.
Pompeiani
adecta Co-
lonia Mun-
icipes man-
runt.

(19) Laetatur in huiusmodi opinione consentientem nobis invenisse nuperrimum scriptorem Georgium Hent. Martinium in suo *Specimine Historiae verbis Pompeiorum* Germanica lingua conscriptum Lipsiae 1779, cuius libri excerpta tantum cognovimus ex *Biblioth. Philolog. vol. II p. 213 Lipsiae 1780*. Cum enim de eius civitatis forma loqueretur, Municipium ad extrema usque tempora perdurasse docet, etiam suffragia Romae ferre, & honores gerere contra nostram sententiam ei denegat; denique sic concludit: Excerptoris verba sunt: Neque vero forma civitatis mutata est, deducta eo militari colonia, sed paullo ante interitum adducta a Macrobio, & Plinio numeratur in Municipiis. Haec autem eoque valere debent, ut doceant militarem coloniam politicum Pompeiorum statum non immutasse; alia enim de causa ius & nomen Coloniae postea adquisiverunt.

(20) *Ambulatio* apud Latinos idem erat, ac Graecis περιπατος, h. e. locus ambulando & otando comparatus, qui partim subdialis erat, partim porticibus ad arcendam pluviam contegebatur. Hinc Porticus etiam, ut apud Graecos πορτα, cum *Ambulatione*, & περιπατος synonyma censentur. Sic Liviae Porticus a Strabone *lib. V* dicitur & τῆς Λιβυκῆς περιπατος. Erat autem *Ambulatio* ex earum rerum genere, quae *Universitates* dicebantur, ut gymnasia, palaestrae, balnea, theatra. Ita apud Plut. in *Pyrrhi Vita*: περιπατισ

τα γυμνασια, καὶ περιπατος, oclusit (Cyneas Tarenti) gymnasia, & ambulationes; & Tull. *Ep. I. ad Q. F.*: nihil restabat praeter balnea, & ambulationem. Quare non mirum, si Pompeiani ab ambulatione Colonos prohibere vellent, utpote quos ab eorum Universitate alienos censabant. Dignus est, quem huc proferamus, Strabonis locus ex *lib. XIII p. 623*, ubi, quae de causa Cumaei stoliditatis vitio notati fuerint, enarrans, hanc historiolum refert, unde & ambulationum apud veteres usum, & penes quos earum ius esset, probe discas: Εἰς δὲ καὶ ἄλλος λόγος, ὅτι δυνιστῆτος χαρακτὴρ ὁμοτις, τὰς στοὰς ὑπελθόντο· εἴτα καὶ κηλοδο- τὰς κατὰ τὰς ἀγορὰς ἡμεῖς εἰργάζομεν τὸν περιπατῶν. ὅτι μὲν τοὶ οὐβροὶ εἰς κατὰ τὴν τὴν κηροττοῦν οἱ δὲ νεῖττα κηλοττοῦν ὑπὸ τὰς στοὰς ὑπερχαθῆαι. τὰ δὲ κηροττοῦ εἰς τὴν ἀγορὰν, ὑπὸ τὰς στοὰς ὑπελθόντο, ἐκτελεῖν λόγος, καὶ Κυμαίων οὐκ ἀνέχομεν, ὥς ἐκ τοῖς οὐβροῖς ὑπὸ τὰς στοὰς ὑπελθόντο, καὶ μετὰ τὴν τὴν κηροττοῦν. Alia fertur ratio, publico Cymaeos nomine pecuniam mutuum cepisse, pignori oppositis porticibus, quam cum non reddidissent ad diem dictum, prohibitos fuisse ambulationibus: im- bribus tamen accidentibus, creditores verecundia ductos praecocon voce eos invitasse, ut sub porticus subirent; proinde cum praeco clamaret, sub porticus subite: redditum sermonem, nescire Cymaeos imbribus deci- dentibus subendum esse sub porticus, nisi praecoconia admonerentur.

aiebat Orator : ita a Patronis res cognita est , ut nulla in re a ceterorum sententiis Sylla discesserit .

XX.
Idem evincitur ex eius Coloniae Patronis .

Et quidem ex hisce Patronis , Defensoribus , & Custodibus Coloniae Pompeianae , quos Tullius commemorat , & de quibus etiam in epigraphis Pompeianis fit mentio , (ut *Cap. X* docebimus) nostrae opinionis veritas magis elucet . Non enim ipsi erant ex eorum Patronorum classe , qui degentes Romae apud Senatum , & Populum res Municipiorum , & Coloniarum tuebantur , sed Pompeiis domicilium habebant , ut si qualis , vel dissentio oboriretur , inter duos populos , quorum rationes diversae erant , opportune auctoritate sua occurrerent , & a Colonis numero paucioribus iniurias populosae urbis prohiberent . Quod minime necessarium fuisset , si Pompeiani cum Colonis , ut unus idemque populus eodem iure fruens haberetur . Sed de his , deque eorum numero infra citato *Cap. X* fusius disputabimus .

XXI.
Cur Sylla Pompeianos iactans .

Eccur autem Dictator Sylla Pompeianos agri parte multaverit , facile est divinare ; quippe ex Patreculi narratione discimus , Pompeios obstinatius Romanis armis in sociali bello restitisse , utpote quos Magius non quidem cepit , ut Herculaneum , sed cum Sylla oppugnavit . Et quidem hoc ipsum indicat Tullius verbis illis : cum commoda Colonorum a fortunis Pompeianorum Pop. Rom. fortuna divideret ; fortuna scilicet , qua bello victores evaserunt . Qua de re ferox Syllae animus exasperatus eos cum aliis obstinatoribus impunes abire non sivit (21) , agrique partem ademit ; quod Herculaneo nusquam factum legimus .

XXII.
Etiam civitatem , quae iam fruebatur ademptam voluit .

Nec porro una illa agrorum multatione contentus fuerat , sed simul civitatem adimendam sanciverat , ut modo ex Tullio adcepimus : civitatem Municipiis ademit : ademit iisdem agros . Etsi de agris ratum fuit de civitate ne tamdiu quidem lex valuit , quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt . Et sane quomodo valuisset , si Populus Romanus bello fatigatus , ut discordiae semina in perpetuum compesceret , Italos fere universos in civitatem adsciscere censuit ? Itaque & Pompeiani in

civitate manserunt . At si Municipia ea fuerant , quae duplici hac poena plectenda decreverat , hinc Pompeios & ante Sociale bellum Municipium fuisse conliges . Si enim agrorum ademptio Syllana lege cum civitatis ademptione copulabatur , hoc profecto indicat , eam poenam a Dictatore inrogatam fuisse illis oppidis , quae cum Municipali honore , etsi non pleno civitatis iure , iam fruerentur , & propterea nullam rebellandi occasionem haberent , tamen Italorum partes sequi adversus Romanos maluerant ; fociis civitatibus non item , quae causam aliquam habuerant , & ad Romanam civitatem tum vocabantur . Quare cum Pompeios agri parte multatos cognoverimus , quidni eos vetus Municipium dixerimus ? Fortasse pari iure & Herculaneum gavifum fuerat , sed praestare non audemus .

Suspiciamus etiam rursus supplementum veteranorum ab Augusto Pompeios adcepisse , nec immutata tamen regiminis municipalis forma . Unde autem huiusmodi suspicio oborta sit , *Cap. XII* cum de *Pago Augusto Felice* sermo erit , aperiemus (22) .

Id autem abunde , ni fallor , ex dictis constat , utramque urbem post bellum illud inter Municipia fuisse recensitam , etsi Pompeii colonos receperint ; quo autem iure postea videbimus . Quare cum Colonos Pompeianos cum Nucernis congressos ex Cornelio Tacito audis , pronum esset reponere , Colonorum nomenclatione non universos Oppidanos contineri , sed tantum Colonos illos , qui illuc deducti fuerant , quos inter & Nucerninos oborta contentio erat ; etsi fortasse Pompeiani universi pro suis Colonis tum arma ceperint . Verum , ut , quod est , fateamur , universos Pompeianos sub Colonorum nomine Tacitum comprehendisse alia monumenta suadent ; e quibus conicere licet , recentissime Taciti aevo huiusmodi cognomentum Pompeios fuisse adeptos , fortasse etiam Neronis indulgentia , non secus ac Puteolos ; cum Colonica iura , & nomen honestiora , quam Municipiorum haberentur . Id autem totum ex Herculaneis , & Pompeianis epigraphis iam erutis mox elucescet . Ad eas igitur expendendas adgrediamur .

XXIII.
Fortasse novos Colonos ab Augusto Pompeii adceperunt .

XXIV.
Sed non ante Neronem colonica iura adquisiverunt .

(21) Fuit fortasse & alia validior ratio , si verum est , quod laudatus Georg. Henr. Martinus scribit , Pompeianos scilicet cum Mario fecisse , ut eius Excerptor habet . Verosimile id quidem ; sed unde hauserit doctus vir , plane ignoramus .

(22) Eadem suspicio animum eruditissimi Georgii Henr. Martini incescit , scribit enim eius Breviator : Videtur tamen Augusti temporibus veteranos recipere coacta esse . Sed unde arguat , nescio .

C A P. IX.

*Ex erutis Herculanei inscriptionibus politici
eius regiminis forma luculentius
adstruitur.*

I.
Inscriptiones
Herculane-
ses duplicis
generis.

Hactenus unica veterum Scriptorum fa-
ce de politico nostrarum urbium sub Ro-
manis statu inquisivimus: age nunc videam-
us, an ex litteratis monumentis indidem
erutis res in pleniori luce constituatur.
Huiusmodi autem monumenta, quae ad
Herculaneum pertinent, duplicis sunt ge-
neris, alia quidem, quae a maioribus adce-
pimus ibidem fuisse inventa; alia vero, quae
nostra hac aetate felicissima, Regum nostro-
rum providentia, e conspectu urbe in lucis
auras emergere ipsimet vidimus. De utrif-
que igitur suo ordine habendus est sermo.

Prioris generis sunt, quas diligentissimus
noster Iulius Caesar Capacius in sua *Nea-*
politana Historia impressa anno 1607 lib.
II cap. 9 retulit; ubi de Herculaneo sic
scribit: *Ubi ea urbs posita fuerit, multos*
annos ignoravimus. Hac tamen aetate, dum
rustici agrum colerent, & foderent, inven-
tae sunt concamerationes, tum vero pavi-
menta, parietesque marmore tecti, & mul-
tae inscriptiones, quae plurimum lucis ad-
tulerunt. Eas autem concamerationes, &
rudera Capacium *avertens* non lustrasse, sed
fando tantum adcepisse, satis liquet ex eo,
quod neque urbis, neque illarum effossio-
num situm definit. Quapropter primam
recitat inscriptionem *L. Munatio Concessiano*
positam (1), quae si ad Herculaneum per-
tineret, inter *Colonias* utique foret adcen-
sendum. Sic enim habet:

II.
Lapis malle
Capacio tri-
butus Herculane-
o.

LMVNATIO CONCESSIA
NOV. P. PATRONO COLO
NIAE PROMERITISEIVS
ERGACIVES MVNIFICA
LARGITATE OLIM HONO
REM DEVITVM PRAESTAN
TISSIMO VIRO PRAESENS
TEMPVSEXEGITQVO ETIAM
MVNATIO CONCESSIANI FILII
SV IDEM ARCHIA CVMVLATPRE
SVMPTV LIBERALITATIS ABVN
DANTI AVNIVERSIS EXIBVIT CIVIBVS
O BOVETESTIMONIA AMORIS SINCERIS
SIMI. REG PRIMARIA SPLENDIDISSI
MA HERCVLANENSIVM PATRONO MIRA
BILISTATVAMPONENDAM DECREVIT

Ad Papyr. Vol. Dissert.

O

Sed

(1) Refert etiam Ianus Gruterus p. 143 num. 6
cum lemmate: *In agro Neapolitano in Villa Ber-*

nardini Martiani Petra-alba dicta.

III.
Car Hercu-
lano abiudi-
candus.

Sed in ea falsus est vir eruditus. Sua enim aetate illud epigramma, ut ipse testatur *ad Divi Antonii Neapolim translatum iam fuerat*, ubi hodieque prostat; unde autem vere desumptum fuerit, ipse ignorabat; sed tantummodo noverat, quod verissimum est, ex ea regione huc advectum. Non idcirco tamen ex Herculanensibus subfossionibus prodiisse adfirmare debuerat. Lapidis enim aetas ab Herculanensi ruina mirum, quantum distat, ut eius dictio, orthographia, & characterum forma vel mediocriter versatum apertissime movent. Nos tamen ne hisce quidem argumentis indigemus, ut Herculaneo marmor illud abiudicetur. Unde enim desumptum fuerit, cum Neapolim translatum est, novimus e Georgio Fabricio, a quo & Gruterus didicit, qui usque ab anno 1587 suos *Antiquitatum* libros ediderat (2). Is enim *lib. I p. 50 num. VIII* ipsam epigraphen adscripserat cum hoc lemma: *Neapolitanum descriptum a me in agro Neapolitano, in villa Bernardini Martirani, quae Petra-alba dicitur, antea non impressum*. Iam igitur viginti & amplius annos ante Capacium ea inscriptio non modo in lucem venerat, sed & Martirani villam (3) exornabat, neque unquam fando audiverat Fabricius vel ab ipso Martirano, quem latere non debuerat, e proxima Herculaneo erutam fuisse. Quare meritissime Petrus La-Sena in suo *Gymnasio p. 182* Capacium redarguit, quod sibi imponi siverit, & marmor Herculaneo adiudicaverit, quod Neapolitanum esse docet: quidquid Martorellius in *Theca Calam.* obganniat, qui

absurdissima quaeque apertis, ut aiunt, ulnis excepit potius, quam Neapolim aliquando Coloniae iure, vel nomine fuisse distinctam fateretur. Etenim *lib. II cap. 5 p. 440* ridicule nimis statuit Herculaneum Coloniam evasisse post Titum, cum Imperator ille post excidium misit, teste Dione, *duos viros consulares* *duxes*, h.e. ut ipse explicat, *coloniae duces*: itaque edicit, *marmora illa nominibus inscripta*, quae in Regio Herculanensi Museo adservantur, *esse seriem eorum hominum, quos colonos ad Herculaneum habitandum, atque excolendum viri consulares a Tito missi deduxerunt, iisque praedia oppressorum in Vesuvio attributa fuisse*. O lepidum caput! Titus igitur novos Colonos in eam urbem immisit, quae sub altissima cinerum strue iacebat, ut ipsemet alibi fatetur. In *additamentis* enim *pag. XXXVII* contendit ea potissimum esse *abditata loca*, e quibus Saemilanus Consulatus Campaniae sub Alexandro Severo statuas extraxerit ad thermas Severianas exornandas (ut habet marmor (4) a se relatum); nam illam urbem una cum Pompeiis, Stabiisque fatetur, *sub Neronis & Titi imperio accissam*, & ea loca *abditata cineribus*. Apage igitur has nugae; & marmor illud, etsi Herculanensium peculii, alibi olim positum, quam in veteri Herculaneo iam a Titi aeo confepulto, cum eruditissimis La-Sena, Mazochio, Ignarra, aliisque fateamur. Sed de eo infra *Cap. XIII* redibit sermo, cum sua inlustratione donabitur.

Alteram porro inscriptionem, quam Herculaneo adpendit Capacius sic concepta est: *Alia inscriptio a Capacio edita.*

PRIDIE . K . MARTIAS . IN . CVR . SCRIBENDO . ADFVERE
CVNCTI . QVOD . VERBA . FACTA . SVNT . M . M . MEMMIOS
RVFOS . PAT . ET . FIL . ET . VIRI . ITER . PEQVNIA . PON
DERALI . ET . CHALCIDICVM . ET . SCHOLAM . SECVNDVM
MVNICIP . SPLENDOREM . FECISSE . QVAE . TVERI . PVBLICE
DECRETO . D . E . R . I . C . PLACERE . HVIC . ORDINI . CVM
M . M . RVFI . PAT . ET . FIL . II . VIR . ITER . IN . EDENDIS
MVNERIBVS . ADEO . LIBERALES . FVERINT . VT . EORVM
MONVMENTA . DECORI . MVNICIPIO . SINT . ADEO . DILI
GENTES . VT . VITIEIS . PONDERVM . OCCVRRERINT . IDQ
IN . PERPETVVM . PROVIDERINT . PLACERE . DECVRIONIB
M . M . MEMMIOS . RVFOS . PAT . ET . FIL . DVM . II . VIVE
RENT . EORVM . POS . . . M . ET . SCHOLA . ET . CHALCIDI
QVAE . IPSI . FECISSENT . PROCVRATIONEN . DARI . VTIQVE
SERVOS . EIVS . . . MPIVS . EST NEGOTIO . PRAE
PONFRENT . NEQVE . INDE . ABDVCI . SINE . DECVRIONVM
DECRETO . ET . M . M . MEMMIIS . RVFIS . PAT . ET . FIL
PVBLICE . GRATIAS . AGEI . QVOD . ITERATIONI . HONORI
EORVM . NON . AMBITIONEI . NEQVE . IACTATIONI . SVAE
DEDERINT . SED . IN . CVLTVM . MVNICIPI . ET . DECOREM
CONTVLERINT

(2) Eius operis titulus est: *Georgii Fabricii Chemnicensis Roma. Antiquitatum libri duo ex aere, marmoribus, saxi, membranisque veterum collecti ab eodem. Trine. 1641. Basileae typis Oporinianis 1587.*

(3) Bernardini Martirani villa Caroli V hospiti-

o celebris ipsa est hodierna Torellae Principis, quae a veteri Herculaneo sesquimilliare Neapolitanum distat.

(4) Hoc alterum marmor *Parte II* producemus, & enucleabimus.

E Capacio eam transcripsit Reinesius, & *Classi VII num. 15 pag. 484* inferuit, & mendis detergere satagit. Itaque in linea 3 pro ET VIRI restituit II VIRI: optime quidem, sed syntaxis requirit II VIROS: in linea 4 pro PONDERALI, reponit PONDERALE: in linea 13 pro voce POS... crasa, reponit PONDERVM, ut sit sententia eorum *Ponderum*, & *Scholae*, & *Chalcidici*. Sed ego malim cum Gorio reponere PONDERALIS, ut sensus sit, eorum (sup. locorum) *Ponderalis*, & *Scholae*, & *Chalcidici*, quae ipsi fecissent; fecerant enim non *Pondera*, sed *Ponderale*. His addenda erat alia emendatio, quae sponte sua oritur in linea 18, ubi pro ITERATIONI, HONORI, repo-

nendum ITERATIONEM. HONORIS, ut syntaxis constet. Sic emendata, tota eius sententia perspicua est. Nam, quae manca & corrupta sunt verba linea 15, sententiae non officiunt. Legesit tamen per me: *servos, quos ipsis erit libitum, vel quid tale*.

Hanc enimvero e conspecta Herculaneo prodiisse pro certo habemus; sed exscriptorem in *Memmiorum* nomine peccasse; non enim *Memmios*, sed *Remmios* illos illustres viros cognomine *Rufos* Herculanee floruisse, alia eruta per nos marmora docent. Duos enim *M. Remmios Rufos* Patrem, & Filium in ea urbe viros Principes fuisse dubitare non sinit altera epigrapha Regii Musei, in qua sic legitur:

V.
Haec utique
Herculanei
Remmii po-
sita sunt.

M. REMMIO. M. F. RVFO. PATRI. MVNICIPES

Non enim adscripsissent PATRI, nisi filius eodem praenomine *Marci* gauderet, & dignitate aequae conspicuus foret (5). Sic e binis titulis binis statuis Noniorum subscriptis, Patris & Filii, qui eodem praenomine adpellabantur, alter praefert:

M. NONIO. M. F. BALBO. PATRI. D. D.
alter vero: M. NONIO. M. F. BALBO.
PR. PRO. COS. D. D. Praeterea in Herculanensium catalogo *M. Remmios M. liberos* duos habemus *Tab. XVI* sic:
M. REMMIUS. M. L. NICANOR. M.
REMMIUS. M. L. FELICIO, qui illorum Remmiorum liberti esse videntur (6). Legitur quoque ibidem: M. REMMIUS. SVCCESSVS, ut noscas Remmiorum gentem Herculanee valde propagatam: contra unus visitur P. MEMMIUS. PRIMIGENIVS.

Adhaec *Ponderale*, quod alibi dicitur *Ponderarium*, h. e. aedificium, ubi publica pondera adfervarentur, & ubi alia in venditorum usum exigerentur, Herculanee extitisse etiam Regii Musei monumenta testantur. Duas habemus stateras, quarum manubria epigraphis signantur, ut habes *Tab. VIII num. 1, 2*. Et altera quidem

dicitur *exacta in Capitolio*:

IMP. VESP. AVG. II X
T. IMP. AVG. F. VI. G
EXACTA. IM. CAPITO

altera vero *exacta cura Aedilium*:

TI. CLAV. CAES. AVG. VITEL
III. COS. EXACTA. AD. ARTIC(7)
CVRA. AEDIL

Ergo non tantum Romae in Capitolio, sed & in ipsa Herculaneo res ponderaria curabatur. Praeterea in saxeo centumpondio (praefert enim insculptam notam C.) legitur epigrapha, quam habes in eadem *Tab. VIII n. 3*,
TI. CL. DIO. C. SAR. AV. S. IIII
L. TELLIO. III. COS. PONDER. EXACT
P. EF. III CVR. AED. H

eamque sic interpretor: *Ti. Claudio. Caesar. Augusto, IIII. L. Vitellio. III. Cos. Pondera. Exacta. A. Praefectis III (8) Cura. Aedilium. Herculanensium (9)*. Denique in aereo sextario hae siglae insculptae sunt. *D. D. P. P. HERC.* Has autem, si interpretaberis ex nostra sententia: *Decurionum. Decreto. Praefecti. Ponderali*, vel *Ponderibus. Herculanensium*, nihil tibi decrit, quin pro certo statuas,
Pon-

(5) Eidem Remmio positum videtur & aliud marmor, quod mutilum invenimus:

... O. M. F. RVFO
... P. POST. MORT

(6) Item apud Reines. *Cl. X n. 49 p. 894* haec legitur epigrapha:

M. REMMIUS. M. L. PHILER
POMPEIA. J. L. PRIMA
SEX. POMPEIUS. J. L. STATIVS

quam & nostro Herculaneo iure vindicamus.
(7) Sic utique lego, atque interpretor *ad articulos*, h. e. *articulorum*, sive per partes vel minutissimas exacta. Norunt Latinitatis tyrones *articulos* a Latinis dici minimas partes alicuius rei, veluti periodi *articulus* (ut *Aul. ad Herenn. lib. 4*

c. 19) dicitur, cum singula verba intervallis distinguuntur: & apud *Plin. lib. II c. 16*: *stationes in mediis latitudinum articulis*, quae vocantur *ecliptica*, ubi articuli non aliud sunt, quam latitudinis partes, seu *eclipticae puncta*.

(8) Nulli dubium, quin detrita haec vox proprium, vel adpellativum nomen eius signaverit, a quo pondera fuerunt exacta. Etsi autem nihil certi ex eius reliquiis extendi potest; si quid tamen video, sic legendum, ut aliae insinuant inscriptiones. Itaque Praefectos Ponderario tres numero fuisse discimus.

(9) Vox autem illa *LIGVR*, quae in opposita centumpondii ora legitur, nihil aliud, puto, notat, quam nomen eius, cuius peculi illud erat.

VI.
Ponderale
Herculanei
extitisse no-
vimus.

Ponderale aedificium Herculanei stetit, ubi staterae, pondera, & mensurae exigenter publica auctoritate, ipsumque esse, quod Remmii sua pecunia fecerant (10).

Quod si quaeras, an *Schola* etiam, & *Chalcidicum* Herculaneum exornaverint, id vero praestare tute possumus, & in altera huius dissertationis parte documenta dabimus.

VII.
Herculane-
ses igitur Mu-
nicipes.

Cum igitur exploratum sit eam epigraphen, prout Capacius testatus erat, ex Herculaneo prodiisse; an dubitabis amplius, quin Municipii iure gavisi Herculaneses fuerint? Quid vero, quod post eam aliae nuper erutae, quae Regis nostri Museum exornant, id ipsum testatissimum faciunt?

VIII.
Id ipsum de-
liae inscrip-
tiones tes-
tatur.

Et quidem praeter titulum marmoreum iam adscriptum, quod posuere *M. Remmio M. F. Patri MvNICIPES*, duae exstant aereae laminae, in quarum altera legere est:

MAMMIO . MAXIMO
AVGVSTALI
MVNICIPES . ET . INCOLAE
AERE . CONLATO
In altera vero:
TI . CLAVDIO . DRVSI . F
CAESARI . AVGVSTO
GERMANICO
PONT . MAX . TR . POT . VIII
IMP . XVI . COS . II
PATRI . PATRIAE . CENS
EX . TESTAMEN . MESSI . L . F . M . N .
SENECAE
MILITIS . COH . XIII . VRBANA . ET
DEDICATIONI . EIVS . LEGAVIT .
MVNICIPIB
SINGVLIS . HS . IIII . N

Ad haec marmorea tabula in laeva tantum parte mutila sic habet:

M . CALATORIO . N . f
QVARTIONI
MVNICIPES . ET . INCOLAE
AERE . CONLATO

Itaque cum passim se *Municipes* dicant Herculanei cives, vel simpliciter *Herculaneses*, & Coloniae, vel Colonorum nomen ne hiscant quidem; nemo putem, tam laevus erit, qui titulum *Munatio Concessiano* positum a priscis Herculaneis fuisse cum Martorellio contendat, ut inter

Coloniae oppidum nostrum adenseat.

Quae cum ita sint, *Iiviri I. D. Iiviri Quinquennales, Aediles, Decuriones, Augures*, qui in Herculaneis lapidibus saepe occurrunt, non utique Coloniam, ut eruditissimus Valesius duxit, sed Municipale institutum confirmant. Tritum est enim huiusmodi magistratus Municipiis aequae, ac Coloniae fuisse communes. Id autem certius erit, si docuerimus pleno Municipii iure Herculaneum gavissimum fuisse, quippe fundus factus fuerat in Romanas leges iurando.

IX.
Magistratus
item Munici-
pales.

Et quidem Iul. Caes. Capacius l. c. tabulam aeneam clavis parieti adfixam ibidem repertam narrat, in qua Senatus Consultum perscriptum erat Claudio imperante factum, GN . HOSIDIO . GETA . L . VAGELLIO . COS . X . CAL . OCTOB . quo poena infligeretur, & inritae fierent emptiones eorum, qui villas, domosque negotiandi causa emerent, ac diruerent. Quo recitato, alterum subditur VOLVSIO . P . CORNELIO . COS . VI . NON . MART . De postulatione necessariorum *Alliatoriae Celsiliae*, qui a Senatu petierant, ut Celsiliae sua aedificia longa vetustate dilabentia vendere, & emptori sine fraude sua ea destruere, tollereque liceret. Quae S. CC. cum publice in eo Municipio proposita fuerint, quis negaverit fundanum eum fuisse?

X.
Fundanum
fuisse Muni-
cipium inscri-
ptum docet.

Quare & in tribus Romanas fuisse Herculaneses adscriptos docent marmorea quantivis pretii fragmenta, quae dedimus *Tab. XIV, XV, & XVI*, in quibus bene longus quadringentorum & amplius civium catalogus cum tribus nomine, cui fuerant adscripti, habetur. Pluribus autem tabulis catalogus constabat, quae clavorum ope muris erant adfixae. Earum, quae prima procul dubio erat, etsi prae aliis detrita, incipit: ADLEGERVNT . . . deinde sequuntur nomina in tres columnas divisa. In his autem cernere est aliquot rusticis Romanis tribubus adscriptos, duos scilicet *Meneniae*, unum *Tromentinae*, tres *Maeciae*, alterum *Falerinae*. In altera vero post plura inscripta nomina vacuum sequitur, in cuius medio grandioribus litteris est VENERIA, deinde eodem ordine subsequuntur civium nomina.

XI.
Herculaneses
Romanis
tribubus ad-
scripti.

Illud

(10) In veteri marmore apud *Grut. pag. 1026 n. 10*, & *Donium cl. 2 n. 67* habetur: C. CAESIVS C. F. OV. SILVESTER P. P. PONDERARIUM S. P. S. F. ET CHARISTIONEM AEREVM POS. Siglas autem illas P. P. Scaliger ad *Manil.* legit Praefectus Ponderarium: aliis ea lectio non probatur; utpote quae sequentibus non congruat, ideoque legunt pro Praefectus. Ego vero Herculaneis epigraphis doctus quam modica mutatione Scaligero adnoverim, itaque epigraphen legendam reor: C. Caesius C. F. Ov. Silve-

ster Praefectus Ponderibus Ponderarium sua pecunia Ponderibus signandis fecit, &c. Quid enim vetat, quin idem, qui Ponderarium sua pecunia fecisset, Praefectus Ponderibus fuerit merito suo renuntiatus? Proba autem Ponderarii vox habetur & in alio inedito, quod sciam, lapide, qui Sulfone in privatae domus limine teritur: SYLMONII PRIMVS. ET. FORTVNATVS. PONDERARIUM. PAGI. INTERPROMINI. VI. TERRAE. MOTVS. DILAPSVS. A. SOLO. SVA. PECVNIA. RESTITVERVNT.

Illud autem *Veneria* (11) Romanae tribus nomen esse, nemo fortasse dubitaverit. Quare concludat oportet, Herculaneses Municipis in tribum fuisse relatos; atque adeo suffragii iure gavisos.

Ex aliis item lapidibus id ipsum discimus de Herculanesibus *Meneniae* adscriptis;

M. SPVRIVS. M. F
MEN. RVFVS. (12) II. VIR
I. D. MACELLVM, D
S. P. F. C. EIDQ. PRO

L. MAMMI...
MEN. PATRI...
DECV... MVN...
MV... ERAI...

(13) L. ANNIO. L. F. MEN
II VIR. ITER. QVIN
... VIR. EPVLONVM

M. CALATORIO. L...
MEN. RVFO. FRAT...

Ex his autem M. Spurii lapidem longe ante eius urbis fatum positum fuisse, praeter characterum formam, certissimo argumento est, quod is iamdiu ante illud tempus antiquatus fuerit; nam suo loco motum, obversa facie cuiusdam templi
Ad Papyr. Vol. Dissert.

(11) Nunc tantummodo *Veneria* legitur. Sed eruditissimus Jacobus Belgradius, qui *antiquitates* haec loca, cum primum eruerentur, invisit, in ep. II, quam Scipioni Maffeo dedit, quaeque in *Symbolis Gorianis Rom. Vol. I* exstat p. 55 testatur non modo *Veneria* legisse, sed & *Concordia*. Etsi igitur e fragmentis marmoreis illud alterum hodie deperierit, ac tantummodo exstant residuae litterae IA, ut vides *Tab. XIV*, tamen de optima eius fide minime dubitamus, utpote quem prae omnibus veracissimum in narratis invenimus. Quapropter in dubium revocari nequit, quin sub Imperatoribus praeter eas Libertinorum tribus, quae ipsorum Principum nominibus adpellabantur, aliae etiam peculiari nomenclatione veteribus fuerint adiungendae. Cuiusmodi fuere, quae in lapidibus comparuere VOT. & VER., quas sagacissimus Marinius in *Arval. Tab. 35* p. 482 interpretatur *Voturia*, & *Verginia*, sive *Vergilia*, sive *Verria*. Sed harum alteram siglam VER. nisi *nomines* se vidisse testaretur tam follis vir in epigraphis sic concepta C. PETRONII. C. F. VER. RVFI, ego libenter refingerem VEN, & interpretarer *Veneria*, praesertim quia *Petronius* ille *Rufus* Herculaneo oriundus esse potuit; quippe in illorum Municipum catalogo, nec *Petronia* gens, nec *Ruforum* familiae desunt. Quid, si sculptor erravit?

(12) Ruforum gentem Herculanei floruisse, cum Municipum catalogus, ubi quatuor *Rufi* le-

muro infixum invenimus. Quippe Macello a Sp. Rufo aedificato (cum fortasse terrae motu obrutum fuerit) aliud successerat ornatus a Mammiio Maximo exstructum, ut alius lapidis fragmenta testantur, quae haud difficile est sic supplere:

L. MAMMIVS. MAXIMVS. MACELLVM
cum. ORNAMENTIS. ET. MERITORIA. S. P. F.
EIDEMQ. DEDICATIONEM celebravit

Dubitari igitur non potest, quin iam antiquitus pleno civitatis iure Herculaneses fruerentur.

Quid vero, quod etiam Romanas Provincias fortiti aliquando sunt Herculaneses? Testatum id faciunt plura epigrammata M. Nonio Balbo posita, & in Regium Museum inlata. Primum eorum est, quod tantopere eruditos interpretes defatigavit, & variis admodum lectionibus mactatum fuit, ut videre licet in *Symbolis Gorianis*; sed quod citra ullam dubitationem sic se habet, ut Paciaudius olim legit, & in iisdem *Symbolis Florentiae editis Vol. I* p. 68 in equestri Nonii statucae schemate exhibetur:

M. NONIO. M. F
BALBO. PR. PRO. COS
HERCVLANENSES

Siglae autem illae PR. PRO. COS idcirco eruditus crucecom fixerunt, quia cum Balbum domo Herculansensem (14) iure opinaren-

XII.
Munera Ro-
mas ceperunt
Herculansen-
ses.

XIII.
An Balbus
fuerit Pro-
consul.

guntur, tum alii lapides eiusdem Regii Musei ostendunt, ut hic:

L. ANNIVS. MAMMIANVS. RVFVS. II VIR.
QVINQ. THEATH. ORCHESTR. DE. SVO
Idem dic de *Mammiiis*, & *Calatoriis*. Etenim in catalogo praeter L. *Mammium Cilium*, & M. *Calatorium Diadorum* ingenuos, legimus duos *Calatorios* M. L. *Pierum*, & *Menophilum*, & tres T. L. *Fortunatum*, *Ianuarium*, & *Salvium*, quinque vero *Mammios* L. L. *Synetum*, *Festum*, *Evodum*, *Peplum*, & *Thiasum*.

(13) Apud Gorium *Vol. I Symb. Rom. pag. 121* & apud Murat. *Thes. pag. 2021 n. 1*, cuius nunc prima tantum exstat linea, reliquum malo fido periit; etsi doctissimus Jacobus Belgradius in iisdem *Symbol. p. 48* iure dubitet, an postrema illa verba *Vir Epulonum* ad eundem lapidem pertineant.

(14) Hosce Nonios Balbos domo Herculaneses fuisse abunde nostri lapides testantur. In Herculansenium enim Municipum catalogi fragmentis, etsi M. Nonius Balbus non compareat, plures tamen M. Nonii M. L. recensentur, h. e. *Pyrrhus*, *Ianuaris*, *Celer*, *Nedymus*, *Felicio*, *Heracia*, *Tarentinus*, *Antbus*, *Chronius*, *Genialis*. M. Nonius ergo, qui eos libertate donaverat, Herculansenis erat. Id ipsum credibile reddit titulum decus, quod in ea civitate natus fuit eius parens, ut apposite scripsit Scipio Maffei *Ep. 1 ad Bernard.*

narentur, sibi persuadere non poterant, Proconsulem in eo Municipio, vel Colonia fuisse, & quidem recte. Sed epigrammata alia Proconsulem luculenter Balbum adserunt, Sub eius statua togata:

M. NONIO. M. F. BALBO
PR. PRO. COS
D. D

Alibi:

M. NONI...
BALBO. PR. P...
COMMVNE. C...

Alibi:

...NONIO. M. F.
...BALBO. PR. PR...OS.
...ORTYNIFI...N...

Alibi:

M. N. NIO. M. F.
BAL...PRO. COS.
.....SIVM

Alibi:

M. NONIO. M...
BALBO. PR. PRO...
.....A. IVLIA....

Alibi:

M. NONIVS. M. F. BALBVS. PROCOS
BASILICAM. PORTAS. MVRVM.
PECVNIA. SVA.

Alibi denique, quod omnem difficultatem enodavit:

BALBO. PRO. COS.
CRETENSIVM. PATRONO

Balbus ergo non Proconsulatum Herculanenae gesserat, sed Cretae, quae cum Lybia Cirenaica iam ab Augusto proconsularis provincia facta fuerat, ut Lipsius in

Tac. Ann. III observat, & Cl. Scipio Maffei *cit. Ep. I ad Bernardum de Rubis in Symb. Gorian. Rom. Vol. I.* animadverterat,

Sed quid sibi vult alia sigla PR? Maffei ibidem interpretatur *Praetor*. Nec enim mirum, quod idem Balbus antea *Praetor*, postea *Proconsul* fuerit, & ambobus titulis decoraretur, ut aliarum inscriptionum exemplis eruditissimus vir probat (15). Qua in opinione magis confirmor, cum videam in duabus ex adlatis epigraphis *Proconsulem* illum tantummodo salutari. Nec enim necesse erat illum omnibus usque titulis onerare.

Si quaeris vero, cur tot titulis, atque statutis hunc suum civem honorarent Herculanenses, ipsimet docent in adlata epigrapha; quippe *Patronum* (& quidem benemerentissimum) eum salutant. Unde etiam discis, quanta cum dignitate Nonius iste Romae versatus fuerit. Nisi enim in magnam dignitatem ac potentiam Romae venisset, non eum sibi patronum Municipis illi delegissent. Quod ideo animadversum volo, ne huiusmodi *Patronum*, cum *Pompeianis Patronis*, de quibus Tullius loquitur, ut *Cap. praecedenti* differuimus, quique etiam *Defensores* dicebantur, confundas.

Exploratum est ergo Herculanenses Romae summos etiam Magistratus cepisse. Quod si hunc Nonium Balbum eius Nonii Balbi Tribuni Plebis nepotem fuisse dices, de quo Dion *lib. L* meminit (16), iam inde ab Augusti aetate istos Herculanenses cives factos, & Romanis Magistratibus ornatos fuisse concludes (17).

Huc

de Rubis in *Symb. Gor. Rom.* Et quidem praeter titulum Patri positum, quem retulimus, etiam eius Mater statum cum epigrapha obrinuerat.

VICIRIAE. A. F. ARCHAD
MATRI. BALBI
D. D.

Praeterea Vespasiano titulum hunc mutilum a M. Nonio Herculanenae positum invenimus:

IMP. T. VESPA...
CAESARI. AV...
TRIB. P. COS. II. CEN...
M. NONIV...

Eccur autem Herculanenae posuisset Imperatori titulum, nisi sua Patria foret?

(15) *Salmast. in Adrian. cap. 3* hanc refert: Q. ASCONIVS. GABINIVS. MODESTVS. PRAETOR. PROCOS. PRAEFECTVS. AERARI. SATVRNO.

(16) Eandem coniecturam fecerat Cl. Gorius in suis *Synbol. Florent. p. 166*; sed male opinatus est, illum Tribunum Plebis Augusto coaevum ipsum Nonium esse, cui pedestrem statum togatam Herculanenses Decorationes dedicant, & quem Patrem Nonii Proconsulis praedicant. Nam pri-

mo nullum ei honoris titulum adscribunt: praeterea Balbus filius, nisi decrepitem dixeris, contra quam eius effigies indicat, sub Augusto florere non potuit: in vivis enim aiebat sub Vespasiano, cui titulum posuerat, & *Basilicam, Portas, Murum* Neroniano terraemotu, h. e. XV ante annos conlapsa, restituerat, cum ultimum Herculanenae fatum advenit. Multo minus igitur adfuerit cl. Maffei, qui in *Ep. I ad Bernard. de Rubis in Symb. Rom.* relata, putavit illi ipsi Tribuno Augustae aetatis equestrem statum ab Herculanensibus fuisse positum.

(17) Id ipsum clarius, puto, innotescit ex Herculanensis albi fragmentis. Eorum enim primum, quod incipit ADLEGERVNT, grandem prae reliquis antiquitatem ostendit, quippe minutioribus, & satis inelegantibus litterulis exaratum: contra vero marmora reliqua, quae novarum tribuum *Concordiae*, & *Veneriae* nomina praefixa habent, grandiori, & elegantiori charactere scripta sunt; quin imo tota eorum sculptura eodem tempore, eademque manu facta videtur, exceptis perpaucis nominibus, quae subdita identidem adparent. Atqui in primo illo frag-

XIV.
An Praetor?

XV.
Balbus Patronus.

XVI.
Ergo Herculanenses pleno iure Municipis.

XVII.
Tituli in Im-
peratorum
honorem.

Huc etiam pertinent marmora quam-
plura in Imperatorum, aliorumque Au-
gustae domus honorem posita, quae non-

nisi Romanum Municipium devotissimum
redolent.

DIVO . IVLIO
AVGVSTALES

DIVO . IVLIO
HERCVLANENSES

DIVO . AVGVSTO
AVGVSTALES

DIVAE . AVGVSTAE
L . MAMMIVS . MAXIMVS . P . S

GERMANICO . CAESARI . TI . F . DIVI . AVGVSTI . N
DIVI . IVLI . PRO . NEPOTI . AVGVRI . FLAMINI . AVGVSTALI . COS . II . IMP . II
L . MAMMIVS . MAXIMVS . P . S

ANTONIAE . AVGVSTAE . MATRI . TI . CLAVDI
CAESARIS . AVGVSTI . GERMANICI . PONTIF . MAX
L . MAMMIVS . MAXIMVS . P . S

FLAVIAE . DOMITILLAE
VESPASIANI . CAESARIS . AVG

IMP . T . VESPASIANO
CAESARI . AVGVSTO
TRIB . P . COS . II . CENSORI
M . NONIVS

DOMITIAE . GN . F
DOMITIANI . CAESARIS
D . D

XVIII.
Vespasianus
de Hercula-
neo benemo-
ritus.

Hinc contra Imperatores gratiam huic
Municipio rependisse e marmoribus adce-
pimus; ut ecce tibi a Vespasiano templum

Matris Deorum terrae motu conlapsum ibi-
dem restitutum marmor docet:

IMP . CAESAR . VESPASIANVS . AVG . PONTIF . MAX
TRIB . POT . VII . IMP . XVII . P . P . COS . VII . DESIGN . VIII
TEMPLVM . MATRIS . DEVM . TERRAE . MOTV . CONLAPSVM . RESTITVIT

Quae omnia tanta sunt, ut de politico splendore neminem amplius dubitare si-
Herculanensium statu, eiusque Municipii nant.

CAP.

fragmento post verbum ADLEGERVNT, nul-
lo interposito spatio, quod tribus nomen reci-
pere posset, decem & octo integra nomina sta-
tim sequuntur (unum antiquitus abrasum est),
e quibus sedecim tribus Romanae nomen adiun-
ctum habent, sex videlicet MEN. *Moenia*, sex
MAE. *Marcia*, duo FAL. *Falerina*, unum TRO.
Tromentina, & alterum denique VOL. *Volturna*:
duo tantum Tribu vacant. Ex quo concludere
licet, iam inde ab antiquis temporibus, fortasse

ab ipsa Legis Iuliae aetate, pleno civitatis iure
Municipes istos fuisse ornatos, & proinde adi-
tum in Romanas tribus ipsis patuisse; etsi rea-
ple non omnibus in rusticis honestiores, quo
fortasse adspirabant, adscribi daretur, & multi
incuriose nomen dare negligerent; subsequens
vero temporibus, adauctoque tribuum numero,
turnatim reliquos omnes infimae conditionis, &
libertinos in illas confluisse.

C A P. X.

Pompeianae epigraphae ad declarandum politicum illius urbis statum quamplurimum valent.

I.
Inscriptiones
antiquissimae
e-
tuae.

E duabus Pompeianis epigraphis (1), quas Capacius noster in sua *Historia lib. II l. c.* edidit, nihil prorsus ad illustrandum Pompeianorum regimen erui potest, neque apud alios inscriptionum collectores aliquid, quod sciam, invenitur huc pertinens. Solis igitur monumentis, quae nuper e Regiis effossionibus prodire, his resolvenda est.

II.
Inscriptiones
recenset in-
ventas.

Et primo quidem ad Pompeianam Coloniam spectantia monumenta quatuor habemus. Prima est epigrapha in pariete depicta, quaeque inde defecta Herculaneense Museum exornat, & quam fidelissime delineatam habes *Tab. VIII num. 3*. Continet autem faustam adclamationem his verbis conceptam:

POPIDIO. RVFO. INVICTO. MVNIFI. R. III
DEFENSORIBVS. COLONRV. FELICITER
Cuius siglas sic interpretor; *Popidio. Rufo. Invicto. Munifico. Reliquis. Tribus. Defensoribus. Colonorum. Feliciter.*

Altera insculpta exstat in marmoreo Pompeiani Theatri sedili (2), quae sic loquitur:

M. HOLCO NIO. V. F. RVFO
II. V. I. D QVINQVIENS
ITER. QVINQ TRIB. MIL. A. P
FLAMINI. AVG. PATR. COLO. D. D

Huius siglae obviae sunt. Negotium tantummodo faceffit illud COLO. de quo mox.

Tertium est marmoris fragmentum in eodem theatro inventum, in quo sic legitur:

... II. RVFVS
... BVNAL. THEAT ...
... COLONI ...

Reliquum periiit, ex quo fortasse controversia resolveri tutius potuisset.

Quarta est epigrapha in pariete depicta, quam habes *Tab. VIII n. 6*, ubi legitur P. COLONIA.

III.
Prima in-
scriptionis
sententia.

Iam vero ex hisce epigraphis sat lucis offunditur Pompeianorum Coloniae, ut proinde primitus eam fuisse, quam ex Tullianis verbis eruiamus, deinde veram Co-

loniam evasisse putemus. Prima enim tibi exhibet quatuor *Defensores Colonorum*, h. e. Popidium Rufum cum reliquis tribus; quod quam Tullianae narrationi conveniat, tute vides. Erant enim plures, quam duo ex Tullii verbis, qui & *Patroni* dicebantur, quorum unus L. Sulla, qui a *ce-terorum sententiis* in cognoscenda Pompeianorum cum Colonis causa non *dissenfit*. Praeterea Pompeiis morabantur, ut Colonos ipsos tuerentur, imo ex ipsis Pompeianis civibus seligebantur. Quamobrem non erant, ut iam animadvertimus, e Patronorum illorum classe, qui Colonias, & Municipia apud Populum, & Senatum Romanum patrocinabantur, quos ad eum numerum numquam excrevisse legimus, sed unum fuisse marmora docent, uti Balbus unus Patronus Herculaneus erat. Sed in primis observanda est vox COLONRV. Epigraphes enim illius auctor data opera vitasse vocem Coloniae adparet. Quippe licet angustia loci brevioris vocem Coloniae potius, quam longiorem Colonorum adpingi pateretur; tamen satius habuit per compendiaras siglas COLONRV, quam COLONIAE inscribere. Nec alia de causa, putaverim, quam quia oppidum illud Coloniae cognomento non gaudebat. In quo etiam mirifice Tullio respondet, qui semper Colonos, nunquam Coloniam dixit.

Quod cum ita esset, in altera M. Holconii Rufi epigrapha legendum rebar: *Patrono Colonorum*, potius quam Coloniae; etsi ne hoc quidem pacto incommodaret. Ex ea etiam id erui videbatur, huiusmodi Patronatum Colonorum deferri solitum fuisse primoribus Pompeianorum, quandoquidem de Holconio isto dubitari non potest, qui *quinguentis* duumviratum l. d. in sua patria gesserat, & iterum *quinguentis* fuerat: nec de nihilo esse, quod titulus ille *Patr. Colo.* ultimo loco adpenderetur; quippe ex eo adpareret, alia munera municipalia prae hoc Colonorum Patronatu maioris habita fuisse a Pompeianis. Verum re melius perpenſa, in alia omnia descendimus.

Et quidem tertia epigrapha, licet mutila, Coloniam exerta voce reclamare visa est. Etenim sic supplendam esse nullus dubito, Nam-

IV.
Quid ex al-
tera erui pos-
set.

V.
Tertiae sup-
plementum.

(1) Altera sic habet:
M. LVCRETIVS. L. F. DEC. D. RVFVS. DEC. DEC.
Altera vero:
IMPERIO. VENERIS. FISICAE. IOVI. O. M
ANTISTIA. METHE
ANTISTITI. PRIMIGENI
EX. D. D.

Has autem vere Pompeianas fuisse, plures cippi, qui M. Lucretii Rufi nomen ostentant, a nobis ibidem inventi, satis docent.

(2) Vide quae de inventa hac epigrapha enarrabimus *Parte II Cap. 5*.

M·M·HOLCONI·RVF·VSE·CELER
CRYPTAM·TRIBVNAL·THEATR·SP
AD·DECVS COLONIAE

Casanova

Palms des Neapolitains

Ascorbani

Namque, quod ad primam, & alteram lineam adinet, supplementum non ex ingenio prodiit, sed e quinque gemellis epigraphis, quas in eodem Theatro invenimus, in fru-

sta quidem dissectas, ita tamen, ut e fragmentis patienter coagmentatis integerrimae in Regio Museo duae existant, in quibus cubitalibus literis habetur:

M·M·HOLCONI·RVFVS·ET·CELER·CRYPTAM·TRIBVNALIA·THEATRV·M·S·P·

Et illas quidem supra scenam, & in porticibus stetisse cognovimus, hanc vero supra ipsam Theatri portam adpositam fuisse coronae terminatio docet. Quare etsi minutioribus elementis pro portae modulo inscripta foret, sententiam plenior praeferebat, h. e. Holconios ea omnia ad decus, sive splendorem Coloniae sua pecunia fecisse; non secus ac in recitato Herculanensi Remmiorum lapide habes: *secundum Municipii splendorem*. Nec enim, credo, restitues: *Patroni Coloniae*; extra chororum enim, ut aiunt, titulus ille saltaret. Quod si supplere malis: *Pompeiorum Coloniae*, etsi non probem, tamen non intercedo.

exornatumque fuisse ab Holconiis Rufo, & Celere ostendunt duae protomae in ipso Theatro inventae, quarum altera Agrippinam matrem, altera Neronem filium imberbem exhibet; adeo ut satis definiatur tempus, etsi alii lapides inscripti disperierint, h. e. paullo ante Christi annum 59, cum Agrippina sublata est. Quandoquidem igitur per id temporis Pompeios Coloniae dictam invenimus, probabili, ni fallor, coniectura adstruimus, ab ipso Nerone huiusmodi privilegium obtinuisse, non secus ac post unius anni intervallum, h. e. ann. 60 Puteoli impetravere.

Atque huic sane tempori referri debet & alia epigrapha muro depicta (vide *Tab. IX num. 6*), in qua ludi indicuntur, & P. COLONIA, h. e. *Pompeii Colonia* adscribitur. Et quidem Nerone imperante illud programma propositum fuisse, dubitari non potest. Namque Valens ille, qui munera daturus erat, dicitur *Flamen Neronis Aug. Perpetuus*. Quare verosimillimum est, Pompeianos ob adceptum Coloniae ius & cognomentum a Nerone, Flaminem illi constituisse *Valentem*, eumque ob adceptum sacerdotium ludos edidisse. Itaque illi programmati adiectum aliena manu, ut videtur, *P. Colonia*, quasi causam reddentis, cur ludi illi haberentur. Quod si ita est, consultissime Cornelius Tacitus,

VII.
Aliam cins-
dem rei docu-
menta, quae
Tacito con-
gruunt.

VI.
Quoniam tem-
pore Pompeii
Colonia eva-
scit.

Ex ea autem sic restituta, palam fit, tempus fuisse, cum re vera Pompeii Coloniae nomine gauderent; atque illud nempe, cum Holconii illi in vivis agerent; quorum unus *Coloniae Patronus* in adlato lapide salutatur. Enimvero id temporis cum primis Neronis annis coincidit. Documenta autem ex ipso Pompeiorum theatro nobis subpeditantur. Illud enim, ut abunde demonstrabimus *Parte II Cap. V*, primum Augusto imperante exstructum fuerat, opera praecipue, & sumtibus Lucretii Rufi, & anno ipsius Tribunitiae potestatis XXII dedicatum. Deinde vero sub Neroniani Imperii initia, h. e. ante Agrippinae caedem, instauratum, *Ad Papyr. Vol. Dissert.*

Q

citus,

citus cum illam Pompeianorum, & Nucernorum occidionem referret, ipso anno Chr. 59 peractam, utrosque adpellavit Colonos.

Atque hinc Holconius ille Rufus *Coloniae Patronus* salutatur, nec quidquam commune habet cum priscis Colonorum Patronis, sive Defensoribus, quos abolitos iam fuisse ratio suadet. Is enim, etsi domo Pompeiis foret, & plura ibidem munera exercuisset, Romae etiam domicilium habuisse dicendus est, quippe *Tribunus militum a Populo* (3) fuerat renunciatus. Notum est enim Municipibus aditum ad Romanos Magistratus non patuisse, nisi Romae sedem haberent; his vero & in Municipiis dignitates gerere non fuisse interdictum. Romae ergo cum degeret Holconius, Patronum Pompeianorum agebat, non secus ac Herculensium Balbus.

Exinde etiam palam fit, cuius generis Municipium olim fuerint Pompeii, nempe Fundanum, utpote cuius cives plenum civitatis ius haberent, & munera Romae capere possent; neque deterioris fuisse conditionis, cum *Coloniae* cognomentum adepti sunt. Etenim praeter Holconium Rufum, etiam A. Veium Tribunatum militum a Populo cepisse marmor docet:

A. VEIO. M. F. II VIR. I. D.

ITER. QVIN. TRIB.

MILIT. AB. POPVL. EX. D. D.

Norunt autem eruditi iam usque ab anno U. C. 393, ut docemur a Livio (4), coepisse Tribunos suffragiis populi creati, cum antea ab ipsis Consulibus fierent. Id autem moris, etsi aliquando variatum fuerit (5); tamen ad usque extrema tempora, etiam sub Imperatoribus viguisse Asconius testatur, qui de suo aevo in *Comment. ad Verrin.* ait: *Tribunorum militarium duo sunt genera. Primum eorum, qui Rufuli* (6) *dicuntur: hi in exercitu creati solent, Alii sunt Comitiiati, qui Romae comitiis designantur.* Sed id luculentius e lapidibus (7) innotescit, in quibus diserte mentio fiebat Tribunorum A. P. vel A. POP. vel A. POPULO, propterea quod honestiores ipsi,

(3) Alia item inscriptio in ipsis Theatri rudibus inventa eodem titulo Holconium decorat: M. HOLCONIO. RVFO. D. V. I. D.

III. OVINO
TRIB. MIL. A. POPULO. AVGVSTI.
SACERDOTI. EX. D. D.

(4) *Lib. VII.* Cum placuisset eo anno Tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea, sicut nunc, quos *Rufulos* vocant, Imperatores ipsi faciebant) secutum in sex locum Manilius tenuit.

(5) Idem Livius *lib. IX*: Duo imperia eo anno (U. C. 344) dari coepit per populum, utraque ad rem militarem pertinentia. Unum ut Tribuni seniores in quatuor legiones a Populo crearentur, quae antea, per quam paucis suffragio populi relictis lo-

quam *Rufuli* habebantur, ut monuit Lipsius *De Mil. Rom. lib. II Dial. 9*.

Idcirco & in Romanas leges Pompeianos iam olim iurasse nemo ambiget, cum & in Romanas tribus relatos fuisse, item ut Herculenses, marmora doceant:

T. TERENTIO. T. F. MEN

FELICI. MAIORI. AEDIL

HVIC. PVBLICE. LOCVS

DATVS. ET. HS. ∞ ∞

FABIA. PROBI. F. SABINA. VXOR

Quod autem ad eius urbis Magistratus attinet, Municipales omnes, vel Colonicos fuisse, aequae ac Herculanei, cum marmora relata testantur, tum innumera programmata, quae passim in dealbatis aedificiorum parietibus loligine, vel minio picta invenimus, in quibus *Duumviri, Quinquenales, & Aediles* exhibentur. Sed de hisce programmatis fusius est disserendum.

Et quidem duplicis generis videntur ea esse: alia quae publica Magistratum, praecipue Aedilium, auctoritate proponebantur; alia privatorum libitu.

Prioris generis sunt, quibus ludi vel gladiatorii, vel scenici, aliaque his similia ad dictam diem indicarentur. Huiusmodi autem plura habes *Tab. IX*, ubi *num. 1* exhibentur programmata, quae extra Portam urbis iam erutam ad introeuntium laevam proposita fuere, quorum characteres etsi partim deperditi, partim evanidi, tamen ex his, qui restant, qua de re agatur, satis ostendunt. Nonnisi enim *Gladiatorum paria, pugnas, venationes, & certi dies* adscripti comparent. Porro *num. 2* *Pugnam* in quatuor continuos dies, nempe *Quinto, Quarto, Tertio, & Pridie Kalendas Decembres* (8) fuisse decretam adicipis; itemque *Venationem*, etsi dies illi adscriptus interciderit. Sic *num. 4* habes N. POPIDI RVFI FAMILIA GLADIATORIA AD IV KALENDAS NOVEMBRES POMPEIS VENATIONE (sup. *exercebitur*) EX XII KAL. MAIAS MALA (9) ET VELA ERVNT, Deinde sub-

ditur *cis, Diestorum, & Consulatum fere fuerant beneficia.* Plura vide apud Lipsium loco supra citato.

(6) Festus in hac voce: *Rufuli* adpellabantur Tribuni militum a Consule facti, non a Populo: de eorum iure, quod *Rutilius Rufus* legem tulerat, *Rufuli*, ac *Rutuli* sunt appellati.

(7) Consule locupletissimum Caietani Maritimi opus Monum. de Fratelli Arvati in *Tab. XLI* pag. 343.

(8) Per plures dies continuos huiusmodi pugnas & venationes haberi solitas fuisse etiam a Tullio discimus *Fam. VII ep. 1*: reliquae sunt venationes hinc per dies quinque.

(9) Huiusmodi mala non alia procul dubio sunt, quam quae in Theatri fastigio insigebantur, & a quibus vela pendeabant.

VIII.
Qui novae
coloniae Pa-
tronus.

IX.
Municipium
Pompeiorum
Fundanum.

X.
Qui fuerint
Tribuni a po-
pulo.

XI.
Pompeiani
in tribus re-
latis.

XII.
Pompeiani
Magistratus
municipales.

XIII.
Programma-
ta Pompeia-
na duplicis
generis.

XIV.
Quaedam pu-
blica auctori-
tate propo-
sita.

ditur *O. Procurator*, h. e. nomen (puta *Onesimum*, *Octavium*) eius, qui Procurator erat Ludi Familiae Gladiatoriae. Demum boni ominis ergo adclamatur; FELICITAS. Sic denique num. 6 legis; VALENTIS FLAMINIS NERONIS AVGVSTI FILII PERPETVI D. LYCRETHI VALENTIS FILII V KAL. APRILES VENATIO ET VELA ERVNT, Deinde ad laevam,

ut modo diximus, aliena manu adpictum P. (h. e. *Pompeii*) Colonia, quali epocam huius venationis signare vellet, nempe cum Pompeii Coloniae cognomentum adepti sunt,

Eiusdem quoque generis esse videtur locationis programma, de quo superius *Cap. V §. XII* verba fecimus; & in quo tamen parumper immoremur, oportet.

XV.
Locationis
programma
describitur.

IN . PRAEDIS . IVLIAE . SP . F . FELICIS
LOCANTVR

sic BALNEVM . VENERIVM . ET . NONGENTVM . TABERNAE . PERGVLAE
CENACVLA . EX . IDIVS . AVG . PRIMIS . IN . IDVS . AVG . SEXTAS . ANNOS . CONTINVS . QVINQVE
S . Q . D . L . E . N . C .

Graphice descriptum habes *Tab. IV* prout in Regio Herculansenſi Museo adſervatur. Eſt autem bene magna parietis pars albario opere obducta, in qua praeter ea, quae ſupra adſcripſimus, nigris characteribus exarata, ſiglae aliae bene multae ſubduntur rubrica depictae, ſed aliena manu, ut ipſa elementorum forma, & verſuum diſpoſitio primo ſtatim obtutu demonſtrat; ita ut a ſuperiori programme alienum eſſe totum id, quod poſtea ſubditum ipſi fuit, conſtet. Et tamen Eruditorum unus & alter id non adtendit, ne Cl. Mazochius quidem, qui in *Tabul. Heracl. p. 309 n. 3*, ubi de *Albo* veterum eruditiffime diſſerit, hoc ipſum locationis programma in exemplum proferit, illudque alibi nigris, alibi rubris characteribus depictum narrat, quod falſum eſt. Hinc eruditus Winkelmannus in eodem errore verſatus, ſuperioresque ſiglas cum inferioribus male conſarcinans, ſic eas lepide interpretatus eſt (10): *Si Quis Dominam Loci Eius Non Cognoverit Adeat Lucium Svetium*. Quid autem de iis ſiglis, totaque programme ſententia opinari liceat, brevi dicam,

ſus, prout illa ferebant tempora, obrutum fuit; ſed exactiſſimam eius ichnographiam nobis ſervavit Caroli Weber diligentia, quam *sup. pag. 619* cum reliquis Pompeianis ſuo tempore habimus. Interea vel ex uno balnei indicio novimus, domum eam unum ex ipſis Iuliae urbanis praediis fuiſſe, cui fortaiſſe reliqua in ea vicinia adiacebant, quaeque ingentem illum tabernarum numerum continebant. Locus autem opportuniſſimus mercatoribus erat, utpote Sarno proximſ, cuius ope merces in mediterranea commercii gratia exportarentur. Illud tamen adhuc ignoramus, an intra pomerium id praedii foret. Quin imo oborta ſuſpicio eſt, extra Urbis moenia fuiſſe poſitum, atque ad Pagum Auguſtum Felicem pertinere, de quo bina litterata marmora loquuntur, quae infra ad *Cap. XII* adnotabimus. *Felices* enim Pagi agnomen, cum Iuliae *Felices* nomine conveniens non ſpernendum indicium praebet, inde poſitiſſimum ortum, quod ibidem *Felices* iſti poſſeſſores tot latifundia habuerint, quae ſola pagum non minimum efformare poſſent.

Sed ad ipſum programma adcedamus. Prima verba ſatis per ſe clara ſunt: altera in voce *Venerium* difficultatem praebent. Sed nullus dubito, quin *Venerium* idem ſit, ac Athenaei *lib. V cap. 10* *Ἀγορεύειν*, ut iam pridem vidit noſter Mazochius in *Tabul. Heracl. p. 445 n. 120*, h. e. triclinium eleganter ad Venereas voluptates inſtruſtum, ad quod procul dubio facellum illud cum obſceniffimo tripode pertinebat. *Venerium* igitur heic balnei epiteton non eſt, ſed locum indicat balneo adiunctum pro inquinatiſſimi eius temporis ratione, cum balneatores plerumque lenocinium faciebant; & proinde pluries in Romanis legibus balneatores cum lenonibus,

XVII.
Quid ſit *Venerium*.

XVI.
Quo loco inventum.

In anteaſſum tamen ſciendum eſt, hoc locationis programma fuiſſe inventum ab uſque anno 1759 in externo perampli aedificii pariete propoſitum, quod in extrema Urbe Orientem verſus exſtabat, parum ab Amphitheatro diſiunctum, qua ſcilicet parte Nuceriam Urbs ſpectabat, & Sarnus amnis praeterfluebat. In eo autem aedificio praeter conclavia multa, balneum, thermaſque fuiſſe exploratum eſt; ibidemque poſitum erat facellum illud, quod nunc integrum in Herculansenſi Museo translatum viſitur, in cuius medio tripus exſtabat tribus obſcenis ſatyris ſubſultum. Quibus omnibus cum cetera ſupelleſtili, ornamentifque ablatis, aedificium rur-

(10) Winkelman *Lettera al Conte Brilſi* 1764.

bus, & balneum cum ganeo copulantur. Substantive igitur *Venerium* heic fumen- dum est, ut sit conclave, vel cubiculum *Venerium*, itaque Lexicis adiungendum. Quod dubitare non finit, altera epigrapha isti respondens, quam modo explanabimus.

XVIII.
Quid taber-
nae, pergulae,
coenaculi.

Et nongentum tabernae pergula coenacu- la, h. e. tabernae cum suis pergulis, & coenaculis. Tabernae enim dici latine ea loca, ubi vel merces venderentur, vel artifices artem suam exercerent, ut libra- ria, argentaria, cauponia, vinaria, meri- toria cet. tam notum est, quam quod no- tissimum. Tabernis autem pergulas fuisse adiunctas, h. e. exporrecta e pariete pulpi- ta, ubi merces venales proponerent (11), & coenacula imposita, h. e. superiores con- tignationes, ubi mercatores, vel artifices cum familia degerent, non est ambigendum. Proprietas copulativa & non ante coenacu- la, sed ante nongentum tabernae posita fuit; quia videlicet tria locanda proscribebantur, Balneum, Venerium, & nongentum Ta- bernae una cum pergulis & coenaculis, quibus singulae tabernae fuerant instructae.

XIX.
An certa ubi-
que forent
locationum
tempora.

Sequitur: *Ex Idibus Aug. primis in Idus Aug. Sextas*. Duo, quae in hisce verbis observentur, digna sunt. Alterum scilicet, quo tempore mos fuerit urbana saltem praedia Pompeiis locari, nempe *Idibus Augusti*. Ut propterea facillime componi hinc possit quaestio illa inter Iu- ris Romani peritos agitata, an praeter Kalendas Iulias, etiam e Kalendis Mar- tiis locationum tempus apud veteres inci- peret. Hinc enim discimus, varias pro lo- corum varietate consuetudines fuisse. Ita- que dicendam, Romae solemne fuisse ex Kalendis Iuliis domos, fundosque locari solitos, ut plura Digestorum, Suetonii, & Martialis exempla docent, quae videlicet apud Heinecium, Reinesium, aliosque; ali- bi vero, praesertim cum de praediis ru- sticis ageretur, (ut Brissonius de *Form. lib. IV*) morem viguisse, ut e Kal. Martiis locarentur: quo sane spectat *l. 58 pr. ff. de Usufr.* Exponit enim ibi Ictus Scevola le- gis casum, uti sibi propositum fuerat, cui de iure responderet, nempe: *Defuncta fru- ctuaria mense Decembri, iam omnibus fru- ctibus mense Octobri per Colonos sublati, quaesitum est, utrum pensio heredi fructua- riae solvi deberet, quum fructuaria ante Kal. Martias, quibus pensio solvi deberet, decesserit*. Ita, si Pompeiis lis orta esset, dixisset utique: ante *Idus Augusti*. Al- terum porro est formula illa: *ex Idibus primis*, h. e. proxime advenientibus, qua

conciipi programmata solerent: quae sane respondet illi, quae in *leg. 9 ff. qui po- tiores in pign. hab: qui balneum ex Ka- lendis proximis conduxerat*: ubi intelligen- das esse *Kalendas Iulias*, idem legis con- textus declarat. Heic autem perspicuitatis gratia non tantum *ex Idibus primis in Idus sextas*, quod satis fuerat, sed ple- nius *ex Idibus Augusti primis in Idus Au- gusti sextas*. Nisi mavis dicere, idcirco mensis nomen adpositum fuisse, quia prae- ter morem alieno tempore ea locatio pera- genda proponebatur. Quod tamen vel sic sufficit, ut concludamus non ita certum huiusmodi tempus fuisse, ut aliquando im- mutari non quiverit.

Hanc autem locationem ex Idibus pri- mis, ad usque sextas in quinquennium esse, satis per se patebat, verum ad omnem ambiguitatem tollendam, subditum fuit: *annos continuos quinque*. Quod in exem- plum locationum privatarum in *lustrum*, seu in integrum *quinqueannium* stipulari so- litas adiungi potest iis omnibus, quae fu- se disputat Barnabas Brissonius *lib. IV. de Form. cap. 70*.

XX.
Locatio in
quinquen-
nium.

Sed haecenus non admodum impleta erat programmatis nostri sententia; id ve- ro, quod negotium facessit, sunt postre- mae illae siglae *S. Q. D. L. E. N. C.* In iis autem nonnisi formulam solemnem, usuque tritam contineri posse, quisque statim videt. Ecquis enim mente sanus aenigma proponeret in re, quam clarissi- mam esse oportet? Tales igitur illae siglae esse debuerunt, quae statim a viatoribus inspectae, suam sententiam aperirent. Id autem certius evadet, si consideres huius- modi programma Aedilitium fuisse, ut saga- cissimo Mazochio suboluit, qui *Aedilitium* illud vocat *l. c. p. 309 n. 3*, etsi, cur ita adpelleret, ostendere distulerit. Sed ratio procul dubio ea est, quod in programma- te de *Balnei*, & *Venerii* locatione sermo fiat. Quippe explorata res est, eorum lo- corum curam Aedilibus fuisse peculiariter demandatam, ut colligere licet ex Sue- tonio in *Tiber. c. 34*, ubi legimus: *dato Aedilibus negotio popinas ganeasque usque eo inhibendi, ut ne opera quidem pistoria proponi venalia sinerent*: & e Seneca *ep. 87*, ubi festivissime *balnea & popinas loca Aedilem metuentia* adpellat: *Invenies vo- luptatem circa balnea, & popinas, & lo- ca Aedilem metuentia*; nec non ex aliis, quos refert Lipsius de *Magistr. Vet. Pop. Rom. cap. XV*, & in *Comment. ad Tac. Ann. IV 83*. Nec porro tabernae vena- lium,

XXI.
Programma
illud aedili-
tium.

(11) Vide Mazochium in *Tabul. Hierac. l. c.*

lium, & promercalium ab Aedilitia iurisdictione, ut omnes norunt, eximebantur, quales fuisse nongentum illas locandas verosimillimum est. Et quidem in programme non a Iulia Felice locanda ea omnia proponebantur, sed in eius praediis illa esse sita notum fiebat; quippe locatio Aedilium nomine peragebatur.

XXII.
Siglae explicantur.

His igitur positis nonnisi Aedilitiam formulam in hisce siglis contineri ducimus, easque propterea sic interpretandas remur: **SI QVIS DOMI LENOCINIUM EXERCET NE CONDUCTO.** Quo interdicto Lenonibus, & Meretriculis vetitum erat, ne praeter *Venerium* aliqua ex illis tabernis ad ganeas parandas abuterentur, quas unice venalitiis, mercatoribusque addictas volebant. Neu dicas eas tabernas cum pergulis scortationibus minus idoneas fuisse. Novimus enim ex Plauto *Pseud.* I 2 28 in lenonum pergulis scortilla venalia fuisse proposita. Ad summam lenocinium facere tantummodo Balnei, & Venerii conductores (notum est enim ex Romanis legibus balneatores infamem eam artem exercuisse) sinebant Aediles, aliis in domibus, sive tabernis interdicebant. Adpellatione enim domus (ait Papinianus ff. in L. Iul. de Adulteri L. 8 c. 2) habitationem quoque significari palam est.

XXIII.
Paullo diversa explicatio.

Quod si quis interdictum illud de Lenocinio universos conductores, & in primis balneatores, qui nequitiae artifices erant, spectare putet, tum paullo aliter sic legat: **Si quis damnatum lenocinium exerceat ne conducto.** Et si enim lenones praeter infamiae notam, nulla alia tenebantur poena, cum eam artem profitebantur, & per quaestuarium mancipia exercebant; attamen liberis abuti, & puerorum stupra, vel matronarum adulteria conciliare severissime Lege Iulia de Adulteriis fixerat interdictum, interminata criminosis adulterorum poena. Sic L. 2 ff. in Leg. Iul. de Adulteri. §. 1 statuitur: **Qui domum suam, ut stuprum, adulteriumque cum aliena matre familias, vel cum masculo faceret, sciens praeberit . . . quasi adulter puniatur;** & L. 9 §. 2 eodem tit.: **Sed & si quis in agro, balneove stuprum praeberisset, comprehendi debet.** Ea igitur interdicto cautum fortasse fuit, ne mangones Venerii conductores satis se tutos ea Aedilitia venia putarent, & damnata huiusmodi flagitia, & in primis monstrosam Venerem in suis officinis pararent. Hanc alteram lectionem, explicationemque, si cui adrideat, non improbo; sed primam tunc, donec alia fortasse opportunior eruat. *Ad Papyr. Vol. Dissert.*

ditis succurrat. Atque de locationis programme satis.

Veniamus nunc ad alias eidem parieti adpictas epigraphas. Eae ad minus tres sunt diversa manu diversoque tempore impositae, ut ex varia characterum forma, colore, & inscriptorum nominibus patet. Atque eae nempe sunt, quae ad alterius generis programmata, privata scilicet auctoritate proposita, referri debent. Ut autem ipsarum sententia, & usus intelligatur, noverint lectores eiusdem exempli epigraphas passim in Pompeianis domorum parietibus iuxta tabernarum portas inveniri, in earumque initio constanter quarto casu adscriptum legi proprium viri alicuius nomen, qui plerumque *Aedilis*, aliquando *Ivir L. D.* vel *Quinquennalis* salutatur; postea subnecti in recto nomen aliud vel proprium, vel adpellativum; denique ferre semper claudi curtata voce *ROG.*, vel hisce siglis *O. V. F.* vel una, quae per compendium tria illa elementa simul refert, ut cernere est post vocem *PROBVM* in eadem tabula. Has ergo siglas facili negotio interpretandas reor: *Orat, Vt Faveat*, sicuti alia procul dubio explicanda est *Rogat*, ut aperte legitur *Tab. XIII n. 6*, vel *Rogat uti faveat*, sicut habes *Tab. X num. 2*. Itaque *num. 2* sententia erit: *A. Svetitum Verum Aedilem Metelli orant, ut faveat; num. 3: L. Ceium Secundum Aedilem orant, ut faveat, Pronius, & Canthus*.

XXIV.
Aliae epigraphae alterius generis.

Qua vero de causa id fieri soleret, facile est divinare. Nempe venditores, & artifices, ut novi Aedilis, in cuius iurisdictionem veniebant, vel aliorum Magistratum gratiam sibi demererentur, huiusmodi epigraphas proponebant, quae adclamationis simul, & commendationis vices gererent. Non alios autem plerumque esse, quam opifices, & tabernarios, qui eas proponerent, ipsae epigraphae dubitare non sinunt; praeter enim locum, ubi prostant, adpellativa opificum nomina id declarant. Sic legitur *Tab. XIII num. 6: PHOEBVS CVM EMPTORIBVS SVIS, Tab. VII n. 2: SALINIENSES, ibid. n. 3, 4: MVLIONES, Tab. X num. 2: FVRNACATOR.* Imo & Corpora, sive Collegia Magistratum opem hisce programmatis etiam implorabant, ut *Tab. VII n. 8: ISIACI VNIVERSI*, quod programma Isidis templo adpictum erat; & *Tab. X num. 1, & 2 VENERI*, h. e. *Venerii artifices*, de quibus paullo ante differuimus. Aliquando nomen eius, qui Magistratus favorem imploraret, reticetur, ut *Tab. VII num. 5, & 6, & Tab. XI, & XII*, quod intel-

XXV.
Cur eae proferantur.

intelligi daretur ex loco ipso, ubi posita erat epigraphe. Non alius enim esse poterat, quam opifex, vel venditor, ad cuius tabernam, vel domum adpingebatur.

XXVI.
Honoris tituli siglis con-
cepi.

Hinc Magistratum nomina honorificis onerabant epithetis. Sic Aulum Svetitium siglae V. A. S. P. P. D. R. P. salutant, h. e. *Virum Amplissimum Servatorem Populi Pompeiani Dignum Rei Publicae Probum*: sic Tab. XI: *Caïum Iulium Iuivum I. D. Polibium Dig. Rei Publ.*, quod manifesto indicat siglas illas D. R. P., quae pluries occurrunt, non aliud significare, quam *Dignum Rei Publicae*: sic eadem in Tabula vides: *Svetitium cum Epidio Iuivum I. D. O. V. F. DIG. SVNT*, h. e. *digni sunt*. Alibi legitur V. B. h. e. *Virum Bonum*, ut bis in eadem Tab. XI, & Tab. VII num. 6.

XXVII.
Adclamationes
ad adiectas.

His denique aliquando subnectebant adclamationem in laetitiae argumentum quicquid e sua arte petitam. Duas autem eiusmodi habes, alteram Tab. X num. 2, quae sic habet: A. VETTIVM FIRMVM AEDILEM ORAT VT FAVEAT DIGNVM REI PVBLICAE ORAT VT FAVEAT: haec utique repetitio exultationem satis indicat: deinde subnectitur: PILICREPI FACITE, h. e. qui pila haec luditis magno pilarum crepitu plaudite. Inscriptiones enim illae, quae ea tabula habentur externum balnei murum implebant, de quo modo sermonem fecimus. Hinc ibidem vides, quam epigraphen *Furnacator Secundo Aedili* posuit; & alteram, quam *Paquio Duumviro I. D. Venerii*. Etenim *Venerii*, ut supra docuimus, illi erant, qui *Venerio*, h. e. ganeo operam dabant, quod balneo adiunctum erat, non secus ac *Furnacator*, qui balnei fornacem succendebat, pro quo apud *Paul. Ictum Dig. 33 tit. 7 leg. 14* legitur *Fornacator*. Eodem etiam *Pilicrepi* pertinebant, ut bene vidit Lipsius in *Senecae Ep. 36*: *Pilicrepos vult intelligi eos, qui lusoria pila se exercebant in balneis, super tabulatis valde ex istu crepantibus*. Idque datur intelligere ex inscriptione apud *Gruter. pag. 637 n. 1*: VRSVS TOGATVS VITREA QVI PRIMVS PILA LVSI DECENTER CVM MEIS LVSORIBVS LAVDANTE POPV.

LO MAXIMIS CLAMORIBVS THERMIS TRAIANI THERMIS AGRIPPAE ET TITI MVLTVM ET NERONIS SITAMEN MIHI CREDITIS EGO SVM. OVANTES CONVENITE PILICREPI. Itaque falsi sunt, quotquot *Pilicrepos* esse duxerunt, qui pilos vellent, ut *Turnebus*, *Rhodiginus*, alique. Igitur *Pilicrepi facite* non aliud, puto, vult, quam pilas faciendo plausum edite; quo etiam sensu est illud: *Ovantes convenite Pilicrepi*. Alteram vero habes Tab. XIII num. 7: POSTVMIVM PROBVM AEDILEM POTHINVS ROGAT. Deinde: FER TVNNVM, h. e. THVNNVM; adspirationem enim *Pothino* *Cetario* excidisse non mirum. Et quidem non alia *Cetario* exultationis vox opportunior suppetebat, quam ut *Thunni*, h. e. maximi pisces in tanta laetitia sibi vendendi adferrentur.

Haece etiam programmatis similia erant, quae non privato quidem nomine, sed publico proponebantur, & quibus felicitas de republica benemeritis adprecabatur; etsi non publica auctoritate, sed privatorum arbitrio fortasse id fieret. Tale est illud Tab. XIII num. 3, de quo differuimus: POPIDIO RVFO INVICTO MVNIFICO III DEFENSORIBVS COLONORVM FELICITER. Eiusmodi etiam sunt, quae habes Tab. IX num. 3: DVOBVS FABIIS FELICITER, & num. 5: SATRIO. LVCRETIO. VALENTI. MVNIFICO. IV. SIBI. LIBERIS (12). FELLICITER. PRO. VALENTE. EX. ROG.

Postrema enim vox, quam interpretor *ex rogatu*, id, quod diximus, indicat, nempe propositam fuisse eam epigraphen in Valentis honorem ob eius munificentiam ex multorum rogatu; atque adeo contra ipsum Theatrum, ubi ludos ediderat (13), adpicta erat.

Ex haecenus autem dictis satis superque constare opinamur, Pompeios vetus Municipium fuisse cum pleno civitatis iure, non secus ac *Herculaneum*; eosdemque a Nerone, h. e. viginti circiter annos ante ultimum fatum, ius & cognomentum Coloniae fuisse adeptos: per quae tamen nulla *res moderata* facta est immutatio, sed tantummodo honoris adcessio.

XXVIII.
Fautae ad
proclamationes.

XXIX.
Conclusio.

CAP.

(12) H. e. quatuor eius liberis.

(13) Existat ea epigraphe illi parieti adpicta, qui posticam senae portam respicit. Alia vero (de qua paulo ante sermonem habuimus, signa-

ta Tab. IX num. 6), qua iussus *Lucretii Valentis* Indi indicantur, est contra posita ad eius portae laevam.

C A P. XI.

De ultimo Herculanei, Pompeiorum, Stabiarumque exitio: deque illius vastitatis phaenomenis.

I.
Quo anno
Tiberiana va-
stitas accide-
rit.

SEd iam ad ultimum harum urbium fa-
tum edifferendum adcedamus, in quo non
pauca scitu dignissima investigare nobis li-
cebit. Et primo quidem quo anno, qua
tempestate, quo die tantae urbes ex ho-
minum oculis disparuerint, inquiramus.
Sane, quod ad annum attinet, concors
est veterum testimonium tantam cladem
primo Titi imperantis anno consignantium.
Ita Xiphylinus ex Dione *lib. LX cap. 21*,
24: Eusebius in *Chronico*, Zonaras *ann.*
82, Nicephorus *Hist. Eccl. lib. II cap. 2*,
Eutropius *Rer. Rom. lib. IX*, & Orosius
lib. I cap. 6. Cum autem inter Chronolo-
gos conflet, Vespasianum Patrem VIII Kal.
Iun. anno U.C. 832 & vulgaris aerae 79
occubuisse, cui statim Titus suffectus fuit;
eundem annum tanto excidio infamem
fuisse indolemus, siquidem ipsum Regni
eius clementissimi initium funestavit.

II.
Quo anni
tempore, quo
die.

Quo autem anni tempore excidium illud
evenerit, ex Dionis epitome innotescit; ait
enim l.c. *κατ' αὐτὸ τὸ φθινόπωρον* h.e. *autumno*
iam ad exitum vergente, ut Leunclavius,
& Tillemontius animadverterunt, praecedente
Stephano; seu pressius *sub ipsum Autumni*
exitum; non vero *sub Autumni tempus*, ut
Blancus Xiphylini interpret reddidit. Is enim
fortasse, ut C. Plinio, apud quem *ep. 16*
lib. VI notari solet *IX Kal. Sept.*, concine-
ret, ita vertere maluit; sed in mendo Plinii
textum cubare, plurima ex effosis urbibus
arguunt indicia. Etenim inter alia tam re-
motae antiquitatis *καταστροφῆς*, quae in suo ga-
zophilacio Rex noster beatissimus servat,

non deest omnigena fructuum poenus, qui
igne licet exusti, nativam formam nitidif-
sime praeferunt. Hos inter fructus cerne-
re est castaneas, caricas, uvamque passam,
qui sane fructus in nostra Campania non
ante mensem Octobrem & colliguntur, &
exsiccantur: quod satis excludere valet in
Plinio lectionem *IX Kal. Sept.* Sed &
alia vulgaris lectio *Nov. Kal.* valde sus-
pecta est. Etenim cernere est etiam in Re-
gis thecis pinus, earumque nucleos, quae
non ante Novembris idus apud nos colli-
gi mos est, nec ex antecedenti anno nu-
clei in pinu inclusi, quin putrescant, ser-
vari commode queunt; praeterea dactylos,
qui non ante brumam ex Oriente huc ad-
veniunt. Quid vero, quod minime dubia
invenimus in excavationibus indicia, rige-
scente iam hyeme illarum urbium incolae
Vesuvii adgestionibus fuisse oppressos? Pom-
peiis enim pavementum musivi operis ta-
peto stratum fuisse deprehendimus, & in
domus cuiusdam atrio extincti ignis, quo
circumstantes calefieri oportuit, reliquias
agnovimus. Quibus sane argumentis per-
suasissimum nobis est, verissime a Dione
dictum *κατ' αὐτὸ φθινόπωρον*, stricteque inter-
petrandum, *sub ipsum autumni exitum*.
Hinc quando variae Plinii lectiones ama-
nuensium erratum manifesto in notis nu-
mericis arguunt, obvium nobis erit re-
singere *IX Kal. Decembris*. In nono enim
omnes fere lectiones conveniunt; siquidem
ex ipsa nota *IX*, vel *Non.* alii eruerunt
illud *Novembris*, & propterea verum mensis
nomen, quod post *Kal.* sequebatur, era-
serunt; alii vero de suo addiderunt il-
lud *Septemb.* ut mensis nomen, quod for-
tasse evanuerat, supplerent; alii denique
inepte nimis, sed religiosius illud *Non.*
Kal. retinuerunt (1). *Nonus igitur Kal.*
De-

(1) Ut pateat, quam variae sint hoc in
Codicum tum manuscriptorum, tum edito-
rum lectiones, libenter adscribam, quae eruditif-
simus diligentissimusque Auctor *Disquisitionum Pli-
nianarum lib. V p. 18*, adnotavit: „ Ex Codicum
„ inconstantia (quam primus omnium notavit
„ Catanaeus) diem Pliniani obitus referre non
„ posse indoluit Palermus, cum in uno *VIII. Kal.*
„ *Septemb.*, in altero *III. Non. Novemb.* obiisse
„ ipso referente scriptitetur. Duo Ambrosianae
„ Bibliothecae membranacea exemplaria, cum
„ hanc Plinii iunioris epistolam exhibeant, ine-
„ pte legunt *Nonum Kal.*, nec differt alter Bi-
„ bliothecae *Capitulensis* Mediolanensis, ubi *Non.*
„ *Kal.* quod pariter in editione epistolarum prin-
„ cipe anni 1471 inrepsit. In pluribus naturalis
„ historiae exemplaribus *VIII. Kal.* In Escoria-
„ lensi Plinii Caecilii codice *Nonas Kalendas*. In
„ aliis *VIII. Kal.* Adparet ex iis Aldino exem-
„ plari comparatis addendum *Septembris*: neque
„ unicus in iis omisus lectorem a vera descriptione
„ *IX Kal. Septemb.* debet avertere. Nescio igitur

„ cur Baptista Palmerius, & Alexander Benedi-
„ ctus exhibeant *Nov. Kal.* nulla mensis habita-
„ ratione, quod infelsum omnino. Joannes Ar-
„ duinus habet *I. Cal. Nov.*, alii *Kal.* seu *Cal.*
„ *Novemb.*, quos inter Aldi nomine usurpato
„ Andreas Asulanus pugnantia genero edens,
„ qui in Plinii Caecilii epistolis ubique vulga-
„ vit *Nov. Cal. Sept.* Asulano conveniunt Bru-
„ ciolus, Dalecampius, Recupitrus, Proustius
„ Gellii enarrator, Tillemontius, Sarnellus, Se-
„ thus Calvisius, Joh. Albertus Fabricius. Nea-
„ politana Plinii Caecilii Epistolarum editio ra-
„ to exemplo in idem collineat *Novembris Ka-*
„ *lendar.* Haec Cl. Auctor. E quibus vide
„ quam multi conveniant in *Nov. Kal.* vel *IX.*
„ *Kal.* suppresso mensis nomine, quam pauci vero
„ *Septemb.* exhibeant. Itaque vel legendum *Novem-*
„ *bris Kal.* quid enim facilius, quam pro *Nov.* in-
„ repperit *Non.* vel potius, si liberum est mensis no-
„ men adponere, hoc mihi erit *Decembris*, non
„ utique *Septembris*.

Decembris, cum autumnus iam inclinaret, exitialem harum Urbium fuisse verosimilimum adparet.

III.
Z quibus Hi-
storici po-
tenda.

Quanta autem ea clades fuerit, nosmet oculati testes ex earumdem effusionibus contemplamur. Iuvabit tamen & huc veterum loca adferre, ut mutuam ex nostris animadversionibus lucem adcipiant. Quam vellem ex Dionis adcuratissima historia, cuius magna ex parte iacturam fecimus, saltem frustum illud, quo Vesuvinae huius eruptionis descriptio continebatur, ad nos integrum pervenisset. Nam ex tantulo eius compendio, quod nobis Xiphylinus reliquit, potest intelligi primum, quam exacte Vesuvii, quae tum erat facies, ab eo descripta, deinde & inlata per eundem Campaniae perniciem, quanta subtilitate narrata ab auctore diligentissimo fuerit: quem quidem, utpote in vicino (2) commorantem loca adfecta lustrasse omnia, & in rem praesentem contemplatum necesse est. Nunc Xiphylini breviario, quando aliud non suppetit, contenti sumus oportet; praeterim cum adcuratissimas duas C. Plinii epistolas decimam sextam scilicet, & vicesimam lib. VI ad Cornelium Tacitum scriptas forte fortuna superstitibus habeamus, quibus & quae avunculo suo ad rei novitatem, & periculum cum classe Retinam adcurrenti acciderint, & quorum ipse Miseni relictus testis fuit, locupletissime narrat. Si enim cum hisce Plinianis epistolis Xiphylini narratio componatur, plenissimam memorandae illius cladis historiam habebimus, qua duce, omnia, quae in eruendis hisce urbibus phaenomena observare datum est, commode explicare poterimus.

IV.
Plutarchi
loculentissi-
mum testi-
monium.

Quid vero, quod non desunt alia auctorum testimonia, quae lucem nobis offundunt? quos inter eminentissimus Plutarchus, qui eius calamitatis meminit in lib. Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine, cuius pulcherrimum locum in antecessum recitare iuvat; paucis enim praecipuas illius eruptionis peractibus expedit. Itaque in eo Dialogo inducitur Zous vaticinationibus auctoritatem ex eo concilians, quod, quae recens ex Vesuvina sub Tito exardescens vastitas Campaniae acciderat, ea Sybillinis carminibus tanto ante fuerit praenuntiata, atque ait: *ταυτη τις τε προφητα, και νεκ παδη περι τε Κημν, και Δικηνου*

(2) Idem Dio in Severiana eiusdem montis eruptione: *Per eos dies resplenduit in monte Vesuvio ignis maximus, in eoque tanti magitus existerunt, ut Capuana usque exaudirentur: in qua equidem civitate, quatinus in Italia commoror, habitare soleo; nam eum potissimum locum mihi delegi.*

(3) Προφητα πηλη, vocantes clades vocat, quia,

χαλεπο ουχ ιμμετρον τεληαι και φθορην διε την Συβηλ-
λεινην ο χρονος ωπερ ορεϊλινω υποδιδασκει; εκρηξεν
πυρος ορειου, και ζεφεις θαλαττης, και πετραι, και
φλεγμενον οσο πνευματος καταρσιζε, και σφοδρε πυ-
ρην εμα τοτετων και ταλικητων, ως μηδ' εμερος επελ-
θετο πυρσους ειναι, και πτονην, οπε κατακνιτο, της
χωρης συνηχημενης. Haec vero, quae re-
cens (3) acciderunt circa Cumas, & Di-
cearchiam clades, nonne iam olim Sybilli-
nis decantata carminibus tempus velut ea
debens persolvit? eruptionem, inquam, mon-
tani ignis, ebullitiones marinas, saxa &
flagrantium massarum tamquam ingentis vi
spiritus eiectiones; ad haec tot, tantarum-
que urbium interitum, ut, qui ea loca in-
terdiu adeunt, ubinam conditae fuerint,
decernere nequeant: usque adeo regionis il-
lius confusa est facies (4). Quae Plutar-
chi verba Sybillini oraculi (quod utinam
integrum recitasset!) sententiam continen-
tia pro vera historia adcipere debemus,
tum quia procul dubio post rem gestam
carminibus per otium ab impostore aliquo
consignata fuerant, tum quia ab adeo e-
munctae naris Philosopho, cuius aetate
excidia illa evenerant, tamquam facta in-
dubia, & nulli non cognita adlegantur.

Habemus igitur tria potissima memoran-
dae illius vastitatis phaenomena simul &
causas, ignis scilicet eruptiones, maritimas
ebullitiones, & saxorum, pumicumque
(id enim indicare vox φλεγμενον mox ape-
riemus) eiectiones, a quibus tot, ac
tantae urbes perierunt. His autem prae-
libatis nunc Plinio, & Xiphylino duci-
bus ad nostras excavationes accedamus,
ut ex istorum narrationibus, quae depre-
hendere licuit, explicemus, & illis invi-
cem certior constet fides.

Principio igitur terrae motus eruptionis
illius quasi praenuncios, & comites fuisse
ambo narrant. Dion apud Xiphyl.: *ταυτοιι
εξαιτους τροφοι ευγενοντο, ως και το παιδιον εκινε
περ αναβρατταται, και τε εκκε καταβη, terrae
motus repente ita graves facti, ut omnis ea
planities fervore quodam succuteretur, &
summa quaeque subsultarent.* Cui respon-
det Plinius lib. VI ep. 20 §. 3: *praecefferat
per multos dies tremor terrae minus formi-
dolosus, quia Campaniae solitus: illa ve-
ro nocte (5) ita invaluit, ut non moveri
omnia, sed everti crederentur; & Ep. 16,
ait: crebris vastisque tremoribus, & quasi
emota*

V.
Tria illius
cladis phae-
nomena prae-
cipua.

VI.
Terraemotus
praenuncii.

si haec Plutarchus sub Traiano scripserit, vix
anni XX, vel XXX ab ea gesta effluxerunt. Sub
Tito enim tricesimum circiter annum ipse egisse
videtur.

(4) De eodem, vel de plane gemello oraculo
verba facit in lib. de sera Nominis vindicta pag. 548.

(5) Pridie iam occoeperat eruptio.

emota sedibus suis nunc huc, nunc illuc abire, aut referri videantur, eadem scilicet nocte, cum eius avunculus Miseno esset profectus; & infra sequenti mane multas formidines passos esse dicit: Nam vehicula, quae produci iusseramus, quamquam in planissimo campo, in contrarias partes agebantur, ac ne lapidibus quidem fulta in eodem vestigia quiescebant. Terrae motibus igitur iam pridem adeo adflictae fuerant miserae urbes cum tota vicinia, ut ipsis fere adsueverint; quare Campaniae solitos adpellat Plinius. Eoque respicit etiam Dion, cum ait: repente ita graves facti; antea enim, etsi non adeo graves, frequentes tamen fuerant.

VII.
Quando
terræ motus
coepit.

Occoepit autem terrae motibus Campaniā labefactari iam usque a decimo Neronis anno, h. e. sedecim ante annos, & menses IX, cuius rei meminit Seneca Natural. lib. VI: Pompeios celebrem Campaniae urbem desedisse terrae motu vexatis, quaecumque adiacebant, regionibus... audivimus. Nonis Februarii fuit terrae motus hic Regulo & Virginio Coss.... (6) & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam, quae relicta sunt. Hinc in erutis inscriptionibus invenimus Pompeiis Templum Isidis terrae motu conlapsum a Popidio fuisse restitutum, & Herculanensi Basilicam, Murum, Portas a Nonio Balbo P. S. facta (7), itemque templum Matris Deum terrae motu conlapsum a Vespasiano restitutum.

VIII.
Inventa a
nobis eorum
indicia.

Non igitur penitus desederant (8), ut Peregrinius, & post eum Reimarus putarunt; imo conlapsa aedificia partim aëritum incolae resituerant, partim adhuc resciebant, cum a Vesuvio oppressi fuerunt. Sic utraque in urbe theatra sub ascia esse deprehendimus. In Herculanensi enim cementorum vim, & marmorum fragmenta, & epigraphas in orchestram comportatas invenimus, & theatrum ipsum a sua primaeva forma descivisse cognovimus, ut infra part. II cap. 3 narrabimus. Pompeiis vero, etsi magnum theatrum, quod sub dio exstat, aliena manu iamdiu erutum, & marmoribus, signisque expoliatum invenerimus, in porticu tamen superiori lapides, cementa, tegulasque, imbricesque inlata, uti etiam in Ad Papyr. Vol. Dissert.

(6) Tacitus anno ante consignat sub Coss. P. Mario Celso, & L. Asinio Gallo Annal. XI §. 22: motu terrae celebre Campaniae oppidum Pompeii magna ex parte prorsit.

(7) Non alia sane de causa, quam quia terrae motibus conlapsa. Nonium enim adhuc in vivis fuisse, cum urbs sepulta fuit, arguimus ex inscriptione in theatro inventa.

(8) Pincianus in suis optimis libris confedisse

subdiali septo, quod post scenam est, tegulas adgestas cum romanis numeris carbone signatis, nec non marmoreae statuæ truncum reposita deprehendimus. In theatro autem tecto, quod ad laevam est, quodque intactum adhuc fuerat, magnam cementorum vim, & columnarum fragmina in locum unum prope scenam comportata adparuerunt, ut certo indicio fuerit, ea esse alicuius aedificii reliquias, quod iamdiu terrae motibus fuerat prostratum, quodque reparare iam iam moliebantur. Quae omnia procul dubio indignant, ruinas terrae motu partas, sed longe ante ultimum illarum urbium fatum. Observare tamen licuit alias aedes prostratas illarum concussionum vi, quae Vesuvii eruptionem vel statim praecesserunt, vel comitatae sunt. Rudera enim partim veteri urbis solo, partim ipsis pumicibus superiacent (9). Neque dicas adgestorum pumicum, vel cineris pondere pessum ivisse; siquidem, ut erant inclinato tectorum fornice aedes omnes coopertae, huiusmodi pumices residere in tectis non poterant, sed ponderosae grandinis modo in declive ferebantur. Id praeceteris arguisse licuit in Isidis templo. In eius enim postico scheletrum invenimus ad marmoream, quae inibi erat, mensam, cui erant imposita gallinae ossa, ovorum putamina, & lutea vasa, ut inde certum argumentum capias, hominem istum, fortasse templi Aeditum, inter edendum camerae ruina terrae motu conlapsae fuisse oppressum, antequam pumicum imbre urbs foret confecta. Nec enim censemus, eum hominem tam placide mensae adcubuisse, dum sua urbs illo grandine obrueretur, ut talia portenta negligeret. Non secus Herculanensi unam atque alteram domum solo prostratam invenimus, dum aliae circum rectae starent: quod apertissime indicat, non pumicosi illius torrentis, qui urbem totam obruit, impetu paucas illas sparsim fuisse pessumdatas, sed subterraneis concussionibus, aliter omnes aequae prostratae viserentur. Sed iam ex praeludio ad ipsam tragoediam adcedamus.

Sequitur Xiphylinus: καὶ ἀνέβησαν πύργοι καὶ λίθοι ἐπιπαρυμένους, ὥστε καὶ ἐς αὐτὴν τὴν ἀγορὴν ἐκείνην, καὶ οὐκ ἔτι.

S

IX.
Eruptionis
exordium.

reperit: quod praefereundum puto. Nam alterum illud desedisse notaret, id oppidum hiatu terrae penitus absorptum, quod falsum est; quia illi cladi superfuit, stetitque ad Titi tempora. At confedisse tantumdem est, ac concidisse.

(9) Certe Miseno teste Plinio ep. 20 illa nocte aedificia corruerant: iam quassatis circumiacentibus tectis, quamquam in aperto loco, angusto tamen, magnus & certus ruinae motus.

κεῖται, ὡς τε ποῦ πολὺ, καὶ κενὸς πῦλος: *exilire primum praegrandes lapides, ut in ipsos montis vertices redirent, deinde immensa copia ignis, fumique.* Habemus igitur praegrandes lapides, ipsos nempe disiecti montis parietes, qui interno impulsu in aëra subilire, sed suomet pondere in ipsos vertices redibant. Qua data porta statim ignis cum fumo prodire; quae est ipsa *ἐκρηγὶς ποῦρος ορεῶν, eruptio montani ignis* a Plutarcho commemorata, & a Martiali eruptioni coevo, qui satis adposite cecinit lib. I:

*Cuncta iacent flammis & trifsi merfa favilla;
& a Statio item Silv. III:*

*Non adeo Vesuvius apex, & flammea diri
Montis hycms trepidis exhaust civibus
urbes.*

X.
Quae materiae eructant.

Sed cuius naturae erat ignis ille? Falso quidem putarunt non pauci, eiusdem fere naturae fuisse, ac liquefcentes ignis torrentes, h. e. materiae plus minus vitrescentis, quos vulgo *lavas* adpellant nostrates, quique postea frigescenti in duos lapides molares concrefunt, uti Vesuvio sollemne est; nullum enim huiusmodi materiae vestigium in obrutis urbibus adparet. Audiamus igitur Plinium, qui rem acu tetigit. Narrat enim avunculum suum, etsi recto cursu Retinam properasset, appellere tamen cum triremibus non potuisse, quia iam navibus cinis inciderat, quo propius adcederet, calidior & densior; iam pumices etiam, nigrique & ambusti & fracti igne lapides: iam vadum subitum, ruinaeque montis litora obstantia. E quibus verbis manifesto eruimus igneum illum torrentem, a quo Herculaneum, & adiacens Retina periire, cinere & ignitis lapidibus constituisse, quorum leviores vento impulsu supervolarent, & navibus inciderent, maior vero pars spissitudine sua gravior, praecipue per declive voveretur ad mare usque; adeo ut vadum subitum (10) efformaret, & litora navibus obstant ob montis ruinam.

XI.
Nostrae in eam materiam observationes.

Quae quanta cum veritate Plinius dixerit, unicuique rerum naturalium amatori licet nunc deprehendere. Investiganti enim cuique patet, ingentem illam materiae vim, cui ad palmos fere LXXX subest Herculaneum, aliud non esse, quam terrae congeriem modo plus, modo minus tenuem, alicubi etiam arenosam, nigris, pellucidisque micis, quod *talcum* vocitant,

(10) Male quidem Tillemontius in *Titi Vita* art. 6. verba illa *vadum subitum* pro liquefcentis ignis torrente interpretatur; quare opportune Cl. Seraus in *Vesuvio. Hist.* pag. 48 sic scripsit: *Potius putaverim immenso cineris, arenae, lapidumque nimbo in eum locum incumbente maritimae orae fundum*

spissam: in ea autem intermixta invenies tum calcareorum, tum vulcanicorum lapidum schidia, in primis vero alborum pumicum vim figura ferme rotunda, vel certe angulis excisis. Quae tota materiae compages ita hodie ferruminata est, ut verum tophum imitetur satis durum, qui ferro incidi oporteat, praesertim qua parte plus lapillorum, sive pumicum copiam continet: contra vero, ubi nihil, vel fere nihil pumicum est, minime compactum deprehenditur. Huiusmodi autem materiae adgestio ad mare usque protenditur, ibique ad palmos LXII adfurgit, ut videre est in portu Granatelli: longe autem tum in mare procurrisse exploratum est: extenditur vero hinc inde ad millaria ferme octo, h. e. a villa, quam vocant *Torre dell' Annunciata*, ad usque Leucopetram, ubi Torellae Principis exstat domus (11). Neque dubitari potest, quin uno eodemque tempore tanta soli superficies fuerit contestata. Materies enim uniformis ubique est, & passim vetera aedificia eidem subposita inveniuntur; licet non ubique aequae alta sit, praesertim ad eius extremitates, quod magis nostram firmat opinionem. Eidem vero topho alia superiacet stratura palmorum fere trium terrae cuiusdam subtilis, & argillofae, de qua modo verba faciemus. Interim nemo inficias Plinio iverit, qui cinere, ambustis pumicibus, & fractis igne lapidibus subitum in mare vadum efformatum narrat; haec enim ipsa Herculaneum operuisse, & in mare procurrisse deprehendimus.

At eadem procul dubio materies e monte eructata ipse ignis erat, qui cum a Xiphylino, tum a Plutarcho commemoratur, & qui satis apte a Martiale dicta est *trifsis favilla*, qua urbes sunt submersae; illa enim non solum *calida*, ut Plinius in mare expertus est, sed omnino inflammata, & candens e monte effundebatur. Huius rei idoneum sane testem habemus ipsum Plinium, qui paullo infra narrans, quod insequenti nocte avunculus Stabii passus est, ait: *Interim e Vesuvio monte pluribus locis latissimae flammae, altaque incendia relucebant, quorum fulgor & claritas tenebris noctis excitabatur.* Quibus verbis, ut Philosophum decebat, non modo flammam & incendia e Vesuvio erupisse testatur, sed etiam causam adsignat, cur inter-

XII.
Ipsa materiae dicta est ignis.

oppletum adcessum quadriremi, stationemque opportunam negavisse.

(11) A Vesuvio ad litus Herculaneense sunt ferme millaria V; hinc huiusmodi materies textit minimum XX millaria quadrata.

interdium Plinio avunculo suo ad Retinam adcedenti ea flamma, quae Herculanum versus se effuderat, conspicua non fuerit: quia nempe nonnisi *tenebris noctis fulgor & claritas excitabatur*. Sed huius rei nos quoque testes sumus locupletissimi, qui Vesuvii ignes nonnisi noctu rubescere cernimus, interdum e fumi tantum vestigiis, quo ignitus torrens processerit, dignoscimus. Idemque experti fuimus in primis anno 1779 cum VI Idus Augusti Vesuvius noctu incredibili terrore universos Campaniae incolas perculit, flammam & incendia in miram altitudinem propellens, artificialis ignis instar; eiusque ignis materies aliud non esse deprehendimus, quam inflammatos candentesque lapides, & ambustos nigrosque pumices, qui in altum sublatis, nubisque instar vento rapti septentrionem versus sese effuderunt in Oclavianum agros, & in Apuliam usque deveniunt. Qua materies iterum insequentis die sese exoneravit; sed eam eruptionem vix aut ne vix quidem nostri homines in urbe Neapoli observarunt: non aliud enim, quam ingens fumi nubes tum nobis adparuit.

XIII.
Eius inflammacionis indicia.

Sed quando nec Plinium testem haberemus, nec longa nos experientia doctiores reddidisset, ipsamet effossionem Herculanensem inspectio satis nos de illius materiae inflammatione certos faceret. Inveniuntur enim passim in ea ligna exusta, & in verissimorum carbonum naturam commutata, eodemque modo combusta quotquot combustibilem habet naturam, cuius instar sunt Herculanenses Papiri (12). Metalla vero, & vitra minime quidem fusa Herculanensium invenimus, sed tantum Pompeiis, cum alicubi duro lapidi adhaerent: id quod argumento est, non eam caloris vim a cinere, & spongiosis pumicibus in aperto aëre decurrentibus servari potuisse, quae a lapidibus igne fuscis contineretur, ac servaretur. Satis igitur & ex veterum testimonio, & ex recentibus inspectionibus exploratum habemus, quo igne, quae materiae adgesta Herculanum pessum iverit: non quidem liquido ignis torrente, de quo aequalium nemo verba fecit (13), nec ullum invenimus vestigium, sed in-

flammato cinere, pumicibusque.

Vnum fortasse cognoscere quaerent naturalium rerum indagatores, quo nempe pacto tantum materiae in subpositam plagam inciderit, per aëra ne ventorum ope delatum, an per montis declive decurrens? Hoc alterum profecto adstruimus; id enim produnt lapilli, qui pene sphaerici in Herculanensi topho inveniuntur; nonnisi enim attritu, & rotatione irregularis pumicum istorum figura, qualis alibi passim cernitur, in sphaeroidicam mutari poterat, unde ipsius tophi coagmentatio. Norunt enim vel tyrones in physicis, huiusmodi lapillos angulosos in solidam massam coagmentari non posse, nisi attritu & anguli conterantur, & minoribus fragmentis interstitia oppleantur. Tum enim vero longo temporis tractu, aquis permeantibus, & ferri particulas, quibus ipsi pumices scatent, sensim dissolventibus (id quod luteus tophi color satis indicat), tota massa plus minus ferruminatur, & in tophum concrevit. Id autem liquido dignosci potest ex ipsismet pumicibus, quos in eodem tractu eo minus conglomeratos observabis, quo superius adscendes, & sub ipsum montem penitus dissolutos; non alia sane de causa, quam quia rotari, & frangi minus potuerunt. Sic etiam in toto illo tractu, qui a Pompeiis per Nuceriam, & Stabias ad usque contra positos Apenninos, quo grandinis instar lapilli ceciderunt, horum vim invenies nusquam coagmentatam, nisi ubi in praeceps devolvi, & atteri datum est (14).

XIV.
Quomodo ea fuerit explosa.

At quo pacto inquires huiusmodi farrago e monte explosa minime liquefcescens tanta celeritate, & tam longe per solum non admodum declive procurrare potuit? Id enim vero difficultatis caput videtur. Cave enim credas, quod aliquot sibi persuaserunt, huiusmodi materiem aquarum vi illuc devectam fuisse. Si enim aquis immixta defluxisset, nec eum caloris gradum servasset, quo ligna comburerentur, nec, quod caput est, omnia ex aequo obtexisset; sed ex liquidorum lege imtextisset; non secus ac evenisse didicimus anno 1631, cum valles omnes, & profunda quaeque vulcanicis eiectionis aquarum impe-

XV.
Nec aquis, nec vento fuit delata.

(12) Inventa sunt etiam alicubi liena vix aut ne vix quidem ustulata, sed quae aedium rudibus obruerentur.

(13) Etsi veteribus non essent ignoti liquefcentis ignis fontes ab Aetna eructati, quos idoneis verbis expresserunt tam Graeci, quam Latini, ut Strabo lib. VI, & Virg. Georg. IV: *Vidimus undantem rantis fornacibus Aetnam, Flammamque globos, liquefactaque volvere saxa*.

(14) Id observandum Stabiis, & proprie, qua

ad Puteanum Templum ascenditur, ubi in magno calcarei montis hiato tophum concretum Herculanensium similem vides; qui tophus nonnisi a superpositis pumicibus, qui aquarum impetu in praeceps delati, attritique fuerunt, coaruit. Contra vero post Pompeios Stabias versus cernere est lapillos Sarni aquis perpetuo humefcentes colorem quidem nativum in croceum, & subnigrum mutasse, sed adhuc dissolutos persistere.

impetu propulsis oppleta, & complanata fuerunt. Nec temere tibi persuadeas e summo crateris hiatu materiem sic in altum fuisse propulsam, ut nostris oculis anno 1779 conspeximus. Eo sane pacto ventorum vi delata, parabolam describens, grandinis instar, in subiectas terras, exhausta omni vi primitus impressa, suomet pondere recidisset, uti Pompeiis paullo post decedit; sed quin huic hypothese adquefacamus, obstant, quae observavimus. Nec ventus enim, qui tum spirabat meridionalis, ut ex secunda Plinii navigatione discimus, in Herculanee plagam lapillos detulisset, nec in tophum ipsi unquam coaluissent, ut modo diximus, sed omnino dissoluti, quales Pompeiis inveniuntur, mansissent.

XVI.
Quo pacto
infra descen-
derit.

Restat igitur, ut rem sic evenisse concipiamus. Principio cum interno impetu ingens materiae vis e montis imo in altum propelleretur, obstructo adhuc hiatu, superimposita humus obsistere: hinc telluris tremor, concussiones, boatus. Mox tamen cum maiore nisu sibi viam aperuisset, & obstantem materiem extulisset, illa ingenti, qua erat, mole nec in multam altitudinem levare, nec ventis se credere potuit, sed recidere statim in ipsam voraginem, & exeunti obsistere; adeo ut e duplici hac vi, altera scilicet sursum materiem propellente, altera deorsum ferente fieret, ut collisione ista materies obliquo motu eiacta, umbellae instar, expanderetur in montis girum, non secus ac aqua, cum e syphunculo exiliens in obicem incurrit. Verum cum in illo tantum montis latere, qua mare spectat, re vera expansa inveniatur, dicamus oportet, montis orificium vel non aequè complanatum ante eruptionem fuisse, & coni instar oblique truncati, meridiem versus inclinasse, vel potius hanc figuram primo impetu coepisse, cum disiecta orificii superficies fuit. Si enim ita concipias hiatum mare versus inclinatum, facili negotio adstrues, cur materiae inter se collidentis expansio tantummodo Herculanum versus perficeretur, & quo pacto omnia subposita ex aequo operiret.

XVII.
Disruptum
montis late-
ra.

Sed & alia procul dubio fuit via, qua *exusta viscera*, ut Marcellini verbis utar, mons *evomit* tam continenti impetu, ut ad inferam plagam brevissimo temporis spatio pervenerint; e disrupto scilicet eo ipso occidentali latere, quod fortasse debilius erat. Id solemne esse ignivomo huic monti, & maiores tradiderunt, & nos ipsi pluries testes fuimus, & ratio ipsa suadet; ita ut mirum fuerit, si in maxima omnium eruptione, cum incredibilem ma-

teriae vim congestam visceribus premeret, ex uno verticali meatu, & quidem obstructo, omnem eructasset, quin elastica conclusi ignis vi totus disiceretur.

Quid vero quod veteres coaevi id aperitissime testantur? Principio enim iam ante Titi tempora cavernosus meatus Vesuvium ad radices habuisse praeter summi crateris hiatum, discimus cum e Strabone, tum a Lucio Floro. Ille enim *lib. V pag. 247* cavernarum meminit: *Ουτωμος εκ δε της οψας τερριδος, και κοιλιας οπου συγγυδως πετριαι εκθιωνται κατη την χροον, ως αν εκβρομαται υπο πυρος: Vesuvius & adpectu cinereus est, & cavitates in fistularum morem ostendit, lapidibus colore fuliginosis, tamquam igne exefis.* Illae igitur fistulosae cavitates, per quas procul dubio olim eructaverat ignem, sic patebant adhuc, ut Geographus inde vulcanicae montis naturae indicium sumeret. Florus vero *lib. III Rer. Rom.* cavernas illas ad eius radices fuisse positas narrat, & in interna montis permeasse, ita ut Spartacus cum suis, *quum ibi obsiderentur a Clodio Glabro, per fauces cavi montis vitigineis delapsi vinculis ad imas eius radices, & exitu invio, nihil tale opinantis duceis subito impetu castra rapuerint.* Si igitur huiusmodi spiraculis patentibus iam antea mons praeditus erat, admodum verisimile est, in tanta inflammatione vel ex iisdem meatibus, vel ex novis rimis fatifcentem montem flammam eructasse.

XVIII.
Ante Ti-
tum rimae in
monte exila-
bant.

Et re quidem vera non ex uno vertice flammam illum evomuisse Plinius narrat, sed e pluribus locis, cum ait: *interim e monte Vesuvio pluribus locis latissimae flammae, atque incendia relucebant*; ita ut eius avunculus trepido Pompeiano in remedium formidinis dicitaret, *agrestium trepidatione igni relictas, desertasque terras ardere.* Observa autem verborum Plinii proprietatem: alias enim appellat *flammam latissimam*, quae scilicet e radicibus erumpentes in subiectum solum late procurrebant, alia vero dicit *alta incendia*, quae scilicet in sublime ex alto vertice sustollebantur. Nec aliud profecto innuerat in recitatis superius verbis, cum ait: *ruina montis litora obstetisse.* Non enim ruinam montem passum esse diceret, nisi fractus disiectusque in costis mox adparuisset. Sed quo in loco huiusmodi ruina fuerit, tene ex Silio Italico, qui quasi Plinii verba commentans cecinit *lib. 22:*

XIX.
Plinius, &
Silius aperte
testantur.

*Monstrantur Veseva iuga, atque in vertice summo
Depasti flammis scopuli, fractusque ruina
Mons circum . . .*

Vbi

Vbi non poterat sane adcuratius distinguere, quae sua aetate monstrabantur Vesuvinae cladis monumenta, hoc est summum verticem, unde emissi fuerant depasti flammis scopuli, & montem ipsum fractum ruina circum latera. Eodemque prorsus sensu cecinit Claudianus de raptu Proserp. lib. III: fractum iugi compage Vesuvum. Cum igitur crateris os satis angustum explodendae tantae materiae esset, cumque maxima etiam foret telluris quantitas, quae infra vel ex internis parietibus avulsa praecipitaret, vel in altum propulsa recideret, & exeuntem moraretur, necesse fuit, ut qua data porta, per disiecti lateris rimas, veluti per syphones oblique erumperet, & in subiectam oram panderetur. Quod inflammatae telluris pondus, cum in miseros uno impetu incumberet, montem in se ruere putabant; hinc montis ruinam Plinius, & Silius dixerunt, & aptius noster Statius fumantem ruinam Sylv. II, Carm. 6:

... si vel fumante ruina

Ructassent dices Vesuvina incendia Eocros.

Ad Papyr. Vol. Dissert.

(15) Valde me piget eruditissimum, atque in Physicis summum virum Franciscum Seraum huiusmodi Cassiodori verba pro liquido ignis torrente interpretatum fuisse, contra quam Tillemontius, Macrinus, alique, quos immerito castigat in Vesuv. Histor. cap. II; & quod peius, ipsam celeberrimam anni 1631 eruptionem eiusdem liquefactis naturae duxisse; cum exploratissimum sit, totam ex dissoluta arena & glarea, quam hodie adpellant terra di fuoco, constituisse eam massam, quam aquae infra deportarunt. Hinc cap. III sic scribit: plures vel errore, vel perverso loquendi usu non satis huius materiae indolem cognovisse videntur, cum alteri pulverem, alteri cinerem, alteri glarem adpellarent; ut de Cassiodoro, de Catana, de Borelio, aliisque dici potest. Sed istos perquam proprie loquutos fuisse, res ipsa docet; nec sane aliter fieri poterat, cum de re, quam non praetereuntes adspexere, sed quam sub oculis habebant, & mature considerabant, scriberent. Idque adeo verum est, ut hinc Catolus Rueus, quem Setaus iure reprehendit, male interpretatus sit Poetae verba liquefacta saxa, Georg. I. v. 412, ubi sic adnotat: saxa exesa, & igne comminuta, seu pumices arides, & spongiosos, vel cineres. Ex observatione enim eius, quod anno 1631 addiderat, falsam Rueus imberbat opinionem, unius naturae semper Vesuvinas eiectiones fuisse, atque adeo Aetnaeas. Usque enim homines secundum ea, quae oculis usurpant, alienas narrationes expendere solent. Hinc etiam Masculus Iesuita de incend. Ves. an. 1631 lib. 3 ostendere conatur, eam dissoluti cineris massam profluere per se potuisse sine aquarum impulsu, idque perversa interpretatione veterum, qui Aetnaeum ignem aquae instar profluere scripserunt, quare ait: Iam illud de fluxu flammarum (Aetnae) est diligentius advertendum; quippe nonnulli putant profluentem illum ignem, ac cinerem nuper e Vesuvii crateris profusum cursuque habere non potuisse sine aquis immixtis; cum contra quidam existit, qui adfuerunt incendio viri non vulgari doctrina, negent primo torrentem illum ignis cineris pro-

Quod vero cinis, & dissoluti pumices e Vesuvii latere explosi tantum spatium torrentis instar percurrere quiverint; audi, quae Cassiodorus Variar. lib. IV ep. 50 refert de alia eruptione, quae Theodorici aevo addidit, ubi Regis ipsius rescriptum recitat de tributorum remissione ad Campanos, in quo inter alia haec habet: Volat per mare magnum cinis decoctus, & terrens nubibus excitatis transmarinas quoque provincias pulvereis guttis complevit. Et quid Campania pati possit agnoscitur, quando malum eius in Orbis alia parte sentitur. Videas illic quosdam quasi fluvios ire pulveres, & arenam sterilem impetu fervente, velut liquida fluentia decurrere (15). Non sane ovum ovo similis, quam ista eruptio Titianae illi, de qua loquimur. Vides enim quo pacto eodem simul tempore cineris pars vento delata in longinquas usque oras perveniebat, dum maior pars tanto impetu per declive ferebatur, ut liquida imitaretur fluentia.

Et sane non alio pacto explicaveris incredibilem celeritatem, qua materies illa

XX.
Cassiodorus
similem eruptionem
describit.

XXI.
Eius celeritatis indicia.

T
mi-
vestrum aquis; licet negandum non sit, montem sub idem fere tempus aquarum, imo marinis fluctibus dedisse. Tanta est praeiudiciorum vis, adversus quam na doctissimi quidem viri satis tutari se queunt. Non erat igitur, cur tantopere miraretur idem Setaus de Thoma Cornelio Consentino, quod in suo de Sensibus Progymsmate (eius sunt verba ibidem) postquam de Aetna, deque insulis Vulcanis, ac de ignitis saxorum fluvii inde manantibus verba facisset, miranti similis Vesuvianam hanc ipsam indolem narrare suscepit, velut ab se primum cognitam atque adfertam. Ita enim inquit: „Quid quod“ ipse quoque Vesuvius eiusmodi materiam (quod a nemine ante nos fuerat animadvertum) semel ac iterum large copioseque eiecit? Quo haec contigerint aevi latet penitus in obscuris. „Uti enim superiorum aetatum homines nil tale unquam nec adceperunt ipsi, nec aliis tradiderunt; certe quidem quicunque memorabilis conflagrationis Vesuvianae anni 1631 commentaria reliquerunt, quae scilicet calamitas Cornelii memoriam multum praecollerat, (fortasse dicere voluit non multum: vix enim ante annos duos supra quinquaginta, antequam Cornelius ista scriberet, eodem teste, illa evenerat) si aperte de immensa quadam ignitae materiae colluvie meminissent. Immerito enim Cornelium minime spernendum Philosophum obiurgat, quasi quae paullo ante addiderant omnibus testatissima, ignorasset; cum contra ex illius verbis id inferre debuerat, minime illa aetate saxorum liquefactum torrentes profluxisse, adeoque recte loquentos fuisse, qui pulverem, cinerem, glaram decurrisse scripserunt. Namque adeo constans & vulgaris erat Cornelii aetate huiusmodi notitia, ut errandi ansam etiam doctioribus praebuerit, atque opinandi numquam e Vesuvio, in Aetnae morem, ignitos liquefactosque torrentes produsse, veterum loca in eam sententiam detorquendo; quare verissime ait: a nemine suae quidem aetatis, ante se fuisse animadvertisse certissima eius rei monumenta, lapideas scilicet molaris silicis per circospectam radicibus montis plantis continenter extantes.

minime liquefcens tantum spatium ad mare usque percurrebat. Siquidem Plinius avunculus vix circa horam diei septimam certior eruptionis factus fumi indicio fuit, & mox ante horam duodecimam (dies enim adhuc erat), cum Retinam adpropinquasset, vastitatem invenit. Conveniunt igitur belle omnia, & sua veteribus constat fides. Et quidem inspiciendo, nunc optime dignoscimus, quo impetu, quave celeritate pumicanus ille, cinereusque torrens proflueret. Aedificia enim diruere non valuit, utpote quae stantia fere omnia invenimus; sed signa, aliasque res magis mobiles suo ictu deiecit.

XXII.
Pumicum, &
cineris imber
ex Dion.

Inspecto hoc altero teterrimae tragodiae actu, ad tertium adcedamus, cum ingenti pumicum grandine, cinerisque imbre reliquum laetissimae orae vastatum fuit. Id Dion narrat his verbis; ταῦτα τε ἡμὲν ἐγγύστε, καὶ τὸ πρὸς ἀμύθητος ἐρωτᾷ, καὶ τὸ πρὸς γὰρ, τὸ τε θαλάσσιον, καὶ τὸ περὶ πᾶντα κατέβη . . . καὶ προσηύκετο καὶ πόλιν δύο ὅλης, τὴν τὴν Ἡρкулανέαν, καὶ τὴν Πομπηίαν . . . κατεχύετο. Interea dum haec fiebant, simul ineffabilis copia cineris sursum exsufflata est, quae terram, & mare, & aërem omnem occupavit . . . duasque integras urbes Herculanum, & Pompeios . . . obruit. Qua in narratione duo peccavit Dion, vel certe eius brevior Xiphylinus, primum quod unius cineris, pumicibus silentio praetermissis, meminere; quod non alia de causa factum remur, nisi quia post eruptionem in tota illa plaga nusquam pumices infra positi, sed superficies tota cinerea adparuit, ut modo enarrabimus; alterum quod Herculanum, & Pompeiorum excidium, uni eidemque causae adscribat; sed id fortasse brevitatis studio brevior. Laudandus contra, quod verbo ἐρωτᾷ, sive (ut alii legunt melius) ἀπορωτᾷ claram rei imaginem suppeditavit, cinerem in altum exsufflatum exhibens.

XXIII.
Ex Plutarcho.

Melius tamen, etsi brevius, pseudo-sybillinum oraculum, quod cum primo designasset ἐκρήγιστο πορὸς, h. e. effusiones ignis, post recenset πύρρον καὶ φλεγμονὴν ὑπὸ πτερυγίαις ἀνέωρετο, h. e. eiactationes sursum versus ope interni spiritus factas tum saxorum, tum materiei igne concoctae. Namque id valere vox φλεγμονή, qua doctissima post eventum Sibylla adposite usa est, eruditi non abnuent. φλεγμονή enim apud Graecos proprie est tumor cum inflammatione, ubi materies calore concoquitur, & deinde per suppurationem foras emittitur: ita in Cyrilli glossis explicatur suppuratio. Quae vox quam bene quadret Vesuvio suppurratas igne massas evomentem, nemo non vi-

det; igniti enim Vesuvii torrentes nihil magis, quam pus ex longo collectum referunt. Hac igitur una aptissima voce explicavit Sibylla non modo pumices, sed etiam cinerem, qui ipsius naturae erat, imo ipsissima minutiora pumicum fragmenta.

Hunc ipsum lapillorum imbrem respexit etiam Statius, cum dixit flammeam montis hyemem, Sylv. III, Carm. 5; & ab eo Flaccus Valerius lib. IV:

. . . tonuit cum sorte Vesevi

Italiae lethalis apex, vix dum ignea montem

Torsit hyems; iamque Eoas cinis induit urbes.

Et ἀπορωτᾷ idem Statius Sylv. V Carm. 3 montem ipsum in aëra sublatum in subiectas urbes decidisse cecinit:

Cum pater exemptum terris ad sidera montem

Sustulit, & late miseras deiecit in urbes.

Sed prae omnibus Plinius hanc alteram eruptionis partem graphice nimis describit. Subsequenti enim nocte, ut ipse narrat, cum eius avunculus Stabias esset, etsi latissimas Vesuvii flammās, altaque incendia conspexisset, securus tamen se quieti dedit, verissimoque somno quievit. Sed area, (subdit) ex qua diaeta adibatur, ita iam cinere, mixtisque pumicibus oppleta surrexerat, ut si longior in cubiculo mora esset, exitus negaretur. Excitatus procedit . . . in commune consultant . . . sub dio rursus, quamquam levium exesorumque pumicum casus metuebatur. Cervicalia capitibus imposita linteis constringunt: id munimentum adversus decidentia fuit. Tum dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior densiorque. Ecce tibi cineris, & pumicum imber, sed qui nonnisi subsequenti nocte post montis ruinam, qua Herculanum fuerat conspultum, decidit. Sed age inspiciamus loci faciem, & an Plinius vera narraverit, cognoscamus.

Huiusmodi pumicum vi constrictas invenimus non Pompeios modo, & Stabias, sed illinc quantum soli clauditur circumpositis Vesuvio montibus Apenninis orientem versus, imo montes ipsos ab eo, qui dicitur del Cardinale, usque ad Surrentum; hinc vero usque ad pagum Turris Annuntiatae. Eius straturae altitudo Pompeiis ad novem circiter pedes excrevit, Stabiis ad sex, & sic pro distantis decrescit. Praeterea cernere est, pumices hosce maiori mole ad Vesuvii radices esse, quam in remotioribus plagis, ut argumento nobis esse debeat, non alio, quam venti impetu in tam diffusa loca fuisse propulsa. Et quidem Eurys,

XXIV.
Ex Statio.

XXV.
Ex Plinio.

XXVI.
Quae pumicum imbris monumenta habemus.

vel Auster, qui *secundissimus* Plinio avunculo flaverat, & Stabias adpellere siverat, pumicum nebulam boream versus impellere debuit; sed sub noctem, cum Eurus eecidisset, & ex opposito Corus flare coepisset, pumices Stabias versus propulit. Hi autem pumices Pompeiis fere unciam cubam non excedunt, sed sunt etiam multo grandiores, & qui duos, ac tres palmos cubos adaequant, ut colligere liceat reliquos casu ipso fractos fuisse: quo pacto nosmet conspeximus evenisse an. 1779 in Oslaviani pago. Ut ut est, eorum casus nec aedificiis noxius, nec hominibus lethalis fuit; siquidem aedificia stantia ut plurimum inveniuntur, nisi quae terrae motibus deiecta fuere; & cadaverum sceletos non infra, sed supra pumicum solum Pompeiis positos deprehendimus. Licuit enim miseris incolis tegumentis alicuius ope, ut Stabias Plinius *cervicalibus capiti impositis*, ab eorum ictu se defendere. Id quod etiam certo indicio nobis est, illos etiam candentes e Vesuvii cratere prodierint, tamen pro eorum levitate cum diu in aëre pendula fuerint, frigidos, vel certe levi calore praeditos decidisse; secus exitiales hominibus fuissent, & ligna, aliasque incensibiles materias exarsissent, quod nusquam factum adparet; nisi cum illa adhaereant saxi aliquot densioribus, quae passim intermixta iacent. Tunc enim ligna in carbones redacta (16) inveniuntur; imo etiam vitrea vasa prope posita compressa, & difformata alicubi reperta sunt; quod nos docet, huiusmodi saxa tanto calore percita decidisse, ut non solum ligna incenderint, sed etiam vitra liquefecerint, & mollem in massam redegerint. Nec secus evenire poterat, quippe saxa illa magis compacta & ponderosa maiorem caloris vim concipere, & citius in terram deferri debuerunt. Iam vero haec omnia, ni fallor, magnam Plinio lucem offundunt, eiusque dictorum veritatem mirifice firmant. Vicissim vero ab eo discimus, horum pumicum pruina multa nocte occoepisse, & nonnisi mane facto cessasse, cum eam excepit longe sumestior cineris, & aquae imber.

XXVII. Et quidem cineream pluviam diserte commemorantem vidimus Xiphylum: nunc Plinium audiamus *Ep. XX Lib. eiusdem*. Cum enim in decimasexta narrasset, avunculum intercluso spiritu in Stabiano

litore periisse post pumicum casum, finem scribendi fecit; sed in hac altera edisserens, quae ipse Miseni relictus cum Matre passus esset, tristi huic historiae mirifice consuluit. Refert igitur, tota illa nocte, & primo mane terrae motibus urbem fuisse quassatam, tum demum se urbe egressum cum matre, mox sequitur: *Egressi tecta consistimus. Multa ibi miranda, multas formidines patimur. Nam vehicula, quae produci iusseramus, quamquam in planissimo campo in contrarias partes agebantur, ac ne lapidibus quidem sulta, in eodem vestigio quiescebant. Praeterea mare in se resorberi, & tremore terrae quasi repelli videbatur: certe processerat litus, multaque animalia maris in siccis arenis detinebat. Ab altero latere nubes atra & horrenda ignei spiritus, tortis vibratibus discursibus rupta, in longas flammarum figuras dehiscerebat: fulgoribus illae & similes, & maiores erant. . . nec multo post illa nubes descendere in terras, operire maria. Cinxerat Capreas, & absconderat: Miseni, quod procurrit, abstulerat. . . Iam cinis, adhuc tamen rarus: respicio; densa caligo terris imminerebat, quae nos torrentis modo infusa terrae sequebatur. . . vix confederamus, & nox non quasi illuniat aut nubila, sed qualis in locis clausis lumine extincto. . . paulum reluxit: quod non dies nobis, sed adventantis ignis indicium videbatur: & ignis quidem longius substitit, tenebrae rursus; cinis rursus multus & gravis: hunc identidem adsurgentes excoctiebamus; operiti alioqui, atque obsiti pondere essemus. Haec sane fidelissime, & accuratissime Plinius, testantibus excavationum monumentis. Principio enim nullum notabile temporis intervallum inter pumicum casum, & cineream pluviam intercessisse cognovimus certissimis indicis; nec enim alicubi submotos pumices invenimus, praesertim e domuum portis. Quin in cryptoporticu, quae est in domo pseudurbana, octodecim hominum sceleti reperti sunt, & duo puerorum, qui procul dubio illuc e pumicum grandine confugerant, quique profecto inde abcessissent, si ulla quies data fuisset. Vel igitur nullum temporis intervallum inter utramque pluviam intercessit, vel certe vehementioribus terrae concussionibus, quas Plinius commemorat, infestum fuit. Et quidem plures aedificiorum parietes supra pumices prostratos in-*

(16) Carbones, qui Pompeiis effodiuntur fragiles admodum & cinerei sunt, contra quam Herculanei. Ratio manifesta est, quippe Pompeiis pumicum massa nec ita calens decidit, nec

ita compacta mansit, ut aëri impermeabilis foret, quo veros carbones efficeret, sicuti Herculanei addidit.

venies, quorum casum non aliunde, quam e terraemotibus repetendum. Praeterea cum super pumicanum solum hominum cadavera passim iaceant, ut supra monuimus, prope ipsa lanternas alicubi invenimus: quod quidem non tantum indicat noctu fuisse deprehensos, sed potius densissima nube solis radios penitus fuisse interceptos, cum nonnisi mane facto ad eam altitudinem pumices increverint, ut narrat Plinius, cui concinit Xiphylinus *loc. cit.*: *πῦρ τοῦ πόλου καὶ ἀέρος πᾶσιτος, ὥς τε πύρρην μὲν τοῦ ἡέρος εὐφραίνεται, πῦρ δὲ τοῦ ἀέρος συγκαρπύσκει, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐκκλαιομένου. οὗ τὸ οὐδ' ἔστι ἡμέρας, καὶ τῶτος ἐκ τῶτος γέσσοι*: deinde magna copia ignis sumique, ita ut omnem aërem obscuraret, occultaretque solem non aliter, ac si defecisset. Igitur ex die nox, & tenebrae ex luce factae erant. En igitur cur lanternis muniti procedebant infelices illi.

XXVIII.
Quid homi-
nis exagium
vixit.

Sed quae eorum mortis causa, siquidem a pumicum casu illaesi abiverant? Inveniuntur sane cineris altitudine confecti, sed nemo sanus credet cineris, & aquae pruinae, quae quinos non excederet palmos, homines obruisse, vel praefocasse. Alia igitur eorum mortis causa, quam probe a veteribus discimus. Quare redeamus ad Plinii *ep. XVI*, ubi sui avunculi mor-

tem sic exsequitur: *Ibi (in maris litore) super abiectum linteum recubans, semel atque iterum frigidam poposcit, hausitque: deinde flammæ, flammaramque praenuntius odor sulfuris alios in fugam vertunt: excitant illum. Innixus servis duobus assurrexit, & statim concidit, ut ego coniecto, crassiore caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho.* Vicissim Xiphylinus cineri tribuit animalium, hominumque mortem, non quidem cinere oppressorum (inter animalia enim enumerat etiam aves, & pisces), sed pestilentius eius vi peremptorum; ait enim: καὶ κηρύττοισι, καὶ χυρῶσι, καὶ βοτάνησιν ἐλαφύντο, τὰς δὲ ὄχλους, τὰ τε ὄρεα πύρρην διέσθαι, καὶ πρὸς τὴν πόλιν δύο ὄρεα... κατεχρῆτο: & hominibus, & agris, & pecoribus exitium adtulit: pisces (17), & aves omnes peremit, & insuper duas integras urbes obruit; ubi obrutas urbes, non homines adverte. Et paullo infra etiam inde pestem Romae obortam dicit. Utcumque tamen sit, id utique verum erit, homines, inter quos Plinius, non cineris pondere obrutos, sed vel obstructo crassiore caligine spiritu, vel illo igne, qui fulminis instar per aëra debacchabatur, percussos (18), vel, quod fortasse verius, venefico halitu, sive mephitico enectos (19), qui

(17) Fortasse pisces in siccis positos putarunt cinere confectos, sed falso.

(18) Nostra quidem non interest edisserere, quomodo in huiusmodi eruptionibus, cum materia illa in aëra sublevetur, crebri ignes fulgurum instar coruscare videantur: sed res exploratissima est, totaque nostra civitas hoc phaenomeno exhorruit nocte illa anni 1779. Dum enim flammæ cum ingenti fumo mixtae in immensam altitudinem levarentur, tota montis superficies crebris ignibus sagittarum instar continenter coruscabat. Iterumque hoc teterrimo spectaculo per biduum fere anno 1794 cōlernati fuimus.

(19) De Mephitis eiusque effectibus consule Cl. Franciscum Seraum, qui pro sua in Physicis excellentia, hanc tractationem instituit *Cap. VI* elegantissimae, atque adcuratissimae *Historiae Vesuviani Incendii* anni 1737; ubi sic eam describit. Mephitis dicimus expirationem quandam, quae non calore, non frigore, nulla denique alia ratione, quae sub sensum, adpectumque cadunt, qualitate: sed in alia prorsus occulta, causaque obstructa illico animalibus innoxia, & flammæ noxia, atque exitialis existit. Docet praeterea pestilentes has exhalationes circa Vesuvium saepe compertas esse; quarum aliae perpetuas sunt, eundemque vel efficaciam gradum, vel finem modum servant; aliae per occasionem e terra erumpunt, & aliquanto post tempore evanescent. Huius alterius generis docet fuisse mephitis illam, quae post conflagrationem anni 1737 in agris circa Vesuvium se exseruit, eiusque effectus graphice describit. Denique sapientissime concludit: hoc genere, atque hac indole mephitis (ut ut scriptoribus nostris indistincta) non novae esse, neque peculiari incendio huius ac proprias, praeter rationem ipsam, qua, id ut credimus, adducimus, luculentissima etiam argumenta testantur tra-

ditionis, quae apud Vesuviani agri incolae vulgata est, & viget: aquas inter nonnulli bodieque sunt senes, quarum memoria semel atque iterum id ipsum, secundum magnas montis conflagrationes, usquevenisse animadvertimus est. Et re quidem vera etiam in subsequendis inflammationibus idem phaenomenon animadvertimus: praecipue vero in nuperrima anni 1794, cum dira mephitis virulentia animalibus aequae, ac plantis exitialis late per Vesuvium agrum debacchata est. Id autem, quod non mihi modo, sed & peritioribus Physicæ rei indagatoribus observare tum licuit, heic subnectere non piget. Principio huius mephitis effectus ipsissimos fuisse, ac illos, quos luculentissime Seraus descripsit, invenimus. Sed, si verum est, quod ipse *ibid. pag. 127* ait, nempe illam exhalasse in ea generatim regione, quae torrentium incendio anni 1631 reliquias non parvas bodieque servat, quibus verbis innuere videtur illas praecipue reliquias mephitico halitu infectas fuisse; nos certe contra animadvertimus illam glaream eo anno 1631 eructatam in novissimo de quo loquimur, incendio, omni luce mephitica stetit immunem. Vel igitur alio prorsus pacto res evenit, vel potius falsus est Vir magnus, cum putasset (ut supra notavimus) infamis antri illius eiectiones in lapideas massas concrevisse. Enimvero non alibi mephitica vis nuper se prodidit, quam ubi saxeus torrens esset substratus. Namque ex hisce torrentibus, non modo ubi vel in cryptas essent excavati, vel in puteos pertusi, ut idem Seraus animadvertit, sed per totam superficiem, & praecipue in extremis, quasi per totidem linguas huiusmodi viris erumpens serpsit. Et, quod magis animadvertens dignum videtur, non ex omnibus aequo faxeis torrentibus venefica vis illa erupit, sed ex antiquioribus tantummodo, immo & pro maiori

an-

qui facile pro vehemēti sulphuris odore ab inexpertis, & vulgaribus hominibus sumtus fuit. Novimus enim in magnis Vesuvianis eruptionibus huiusmodi spiritum non sine hominum, & animalium perniciē exferi. Et quidem Misēni nullum periisse legimus, etsi cinis *multus & gravis* ceciderit; quippe nec mephitis, nec nubes illa igne grāvida eodem adventavit.

XXIX.
Cinerem a-
qua mixtum
decidisse com-
pertum habemus.

Sed age ipsum cinereum solum, quale hodie exstat, consideremus. Eius altitudo Pompeiis quinque palmos non excedit, nec ultra Pompeiorum fines protenditur, Orientem versus sensim decrescens; ad Occidentem vero usque Herculanum procedit; at in longum a Vesuvii radicibus, ad usque oppositos Stabiarum, Surrentique montes comparat. Totum vero constat admodum subtili terra in argillae morem compacta, & conglomerata in parvos nucleos, sphaeræ instar, qui semiunciae diametrum ut plurimum non excedunt. Praeterea solum istud terrenum non modo pumicibus superstat, sed etiam in inferiora loca, quo pumicibus aditus non patuit, permeavit. Ligna vero in ea altitudine inventa nequaquam combusta adparent, sed in pulverem redacta, sui figuram in ipsa terra impressam reliquerunt. Adhaec in interiora domuum, ubi declivium foret, ea materies penetrasse cernitur. Id observatum est in cryptoportico, seu cella vinaria domus pseudurbanæ, quo parum admodum

Ad Papyr. Vol. Dissert.

antiquitate maior adparuit. Namque non modo in illo, qui se tum supra Octavae Turris pagum effudit, nulla mephitica lues animadversa est, sed & in aliis quampluribus, quorum effusionis recens erat memoria, uti in illo anni 1737. altero 1760, altero 1767, ubi nullum eius laeis vestigium comparuit; ita ut coniciendum sit, & alios, quorum aetatis memoria non exstat, non admodum antiquos esse, idcirco quia eiusmodi contagio minime percussos vidimus: qualis nempe est ille, qui dicitur *lava della scala*, de quo adstruximus cap. IV n. 11, non ante annum 1500 profluxisse. Contra vero in antiquissimis maxima fuit mephitis efficacia, uti in Pompeiano (de quo differimus cap. II §. III) qui urbi illi substratus est, & e cuius visceribus fere semper mephitis exhalat; mirum enim, quantum eius vis post recentem hanc vastitatem excrevit. Ita etiam vetustissimi quique, qui aliis superpositis subsunt, magnam mephitici spiritus copiam exhalarunt per puteorum meatus, & aquas acri sapore infecerunt. Cumque non modica se effuderit mephitis ex illo, qui dicitur *lava del Granatello*, hinc etiam argumentum minime spernendum de eius antiquitate coepimus, quam aliis ex indicis demonstravimus cap. IV §. XIV. Praeterea, quod mirabilius, alicubi dira mephitis arboribus exitialis exhalavit, ubi nullus lapideus torrens erat substratus, sed tantummodo grandia eorundem fragmenta, eodem anno 1631 cum reliqua materia aquarum vi comportata; adeo ut magnam aetatem illa fragmina ferre dicenda sint, cum eo contagio infecta fuisse viderimus. Quibus observatis con-

pumicei grandinis per balistaria intraverat, cinis contra ad altitudinem palmarum octo (23) permeavit, atque id impetu disiecta porta, quam interius dirutam invenimus; ibidemque octodecim hominum, & mulierum sceletos, & puerorum duos sic humi positos, ut manifesto appareret, eos liquidæ materiae inrumpentis impetu retro pulsos, supinos humi prolapsos fuisse. Quæ omnia satis superque indicant, cinerem illum aqua mixtum decidisse. Nec enim, nisi fluidum, in obstantem a latere portam vim suam exerere poterat. Sed & tanta fuerit oportet aquæ copia, quanta vix cinerem illum in mollem veluti massam redigere valeret. Quo factum est, ut & tenacitate sua ubique confederit, & agrum omnem æquaverit; secus si magna aquarum copia dilutus fuisset, ad ima tantum raptus confluxisset.

Atque hinc facile explicare dabitur, cur in globulos materia redacta fuerit. Si enim concipias ingentem hanc cineris, & vaporum nubem, uno eodemque momento explosam, & proprio motu percitam, aliquorsum directam, contrario ventorum impetu repulsam fuisse, consequens esse noveris, ut magna electrici spiritus agitatione & fulmina, non secus ac in æreis nubibus, accenderentur (quod evenisse testatur Plinius), & cineris farrago, quæ humorem inhiberat, vorticoso impetu rapta in globulos illos, non secus ac in grandinem

XXX.
Cur in globulos cinis redacta inveniatur.

V

gla-

cludi posse videtur, mephiticam huiusmodi adfectionem contrahere lapideas Vesuvii massas, cum magnam ferant antiquitatem, eaque perpetuo plus minus pollere (atque hæc sunt mephites illæ, constantes de quibus Leonardus de Capua, & idem Serranus loquuti sunt, & quas Thomas Cornelius, se in effusionibus in Neapolitano agro factis observasse testatus est): hæc vero mirifice adaugeri, atque propagari in magnis montis incendiis; uti nuper evenisse vidimus, cum & Pompeiis, & alibi mirifice adausta est mephitica exhalatio, & virulentia. Hæc obiter notasse satis sit. Quod autem nostra interest: verosimillimum sane est, huiusmodi mephitin in maxima omnium inflammatione minime defuisse. An Stabias usque, ubi Plinius humi sedebat, pestilentes halitus devenerint, certo affirmare non audent; sed quis in tanta naturæ varietate eius vim sic metiri queat, ut quousque propagari possit, definire ausit? Non leve quidem indicium est, Plinium humi stratum occubuisse, reliquos stantes incolumes fuisse; siquidem notum est huiusmodi veneficos halitus paullo supra terram adfurgere. At Pompeiis non aliam fuisse mortalitatis causam, quotquot in aperto occubuerant, penitus persuadeor. Illa enim luculenta materie impediti, cum facile inter fusiendum laberentur, humi cadentes, & mephitica atmosphaera inclusi statim exanimabantur.

(23) Ad eam altitudinem cinerem exsiccatum invenimus; sed procul dubio ad summam usque cameram tum increvisse lutulentam illam materiem opinamur.

glacies, conformaretur. Nulli igitur dubium, quin huiusmodi cinis adeo madefactus deciderit, ut statim in mollem tenacemque massam substratis lapillis infederit, omnia adaequans, in inferiora usque, & interna, quo lapilli permeare non poterant, pervadens.

XXXI.
Num e montis
aqua prodierit.

Unum modo esset inquirendum, num scilicet huiusmodi aqua ex ipso montis vertice eructata fuerit, an ventis comportatam, & iam in aëre pendulam explosis cinis invenerit. Id quidem nostra non interest, & in alienam messem falcem immittere non audemus. Ne tamen lectores penitus ieiunos destituamus, satis sit monere, veterem nostris hominibus opinionem sedisse, in magnis incendiis hunc montem aquas simul cum flammis evomere, quas scilicet aquas e proximo mari absorbuisset; quandoquidem saepe observatum est, mare recessisse, & pisces, navesque in sicco haesisse. Id coaevi omnes narrant de famoso incendio anni 1631 (24): id etiam narrat Plinius tunc temporis, de quo loquimur, addidisse his verbis: *mare in se resorberi, & tremore terrae quasi repelli videbatur: certe procefferat litus, multaque animalia maris in siccis arenis detinebat*. Xiphylinus etiam maris fremitum commemorat, *καὶ ἡ θαλάττη συνέρχεται*, & Sybilla apud Plutarchum *ῥοτοὶς θαλάττης*, *ebullitiones marinas* prodit. Quibus testimoniis res in dubium revocari nequit. Quapropter, nisi dicamus terrae motus vi mare re-

pulsus, commotumque fuisse, ut sapientissime Plinius coniectando adstruere videtur, aliqua montem inter, & subpositum mare communio admittenda foret. Novimus, ab accuratissimis rerum naturalium indagatoribus eam communicationem fuisse pernegatam, uti a nostro Cl. Francisco Serao, in *Historia Vesuviani incendii ann. 1737 cap. I*, ubi aquas non e voragine profundas, sed pluviales fuisse in incendio anni 1631 prolato documento probat; qui tamen, cur mare in magnis incendiis recedere soleat, explicare distulit. Nos autem ultro damus, in Titiana eruptione fieri non potuisse id, quod pernegat, ut scilicet magna illa aquarum colluvies, simul cum igne e montis faucibus, fluminis, vel syphonis instar, emitteretur, secus non etiam in montes trans mare positos eam cineris massam eodem modo compactam inveniremus. Sed considerandum Physicis relinquimus, an possibile sit, rem ita componere, ut scilicet in vapores aqua ista emissa fuerit, quae mox in aëre densata simul cum cinere in terras circa montem positas deciderit (25): qualem scilicet Plinius describit terram illam, quae sudo licet caelo, solem obscurabat: *Nec multo post illa nubes descendere in terras, operire maria: cinxerat Capreas, & absconderat; Miseni quod procurrit, abstulerat*. Dubitari enim non potest, quin aquarum receptacula in hoc monte sint, ut ipsemet auctor demonstrat *Cap. ult.* & fumum ipsum, quem usque emittit-

(24) Clarissimus illius aevi Physicus Thomas Cornelius Sententius testatissimum id phaenomenon habuit, quare sic de eodem fatur in *Progymnasmatum postumo de Sensibus*: *Constat olim ante annos duos supra quinquaginta Vesuvium ingentibus ferventium aquarum torrentibus exondasse. Vidgo crediderunt basnas ex adiacenti mari aquas, & ignis vi in altum proiectas ex montis faucibus erupisse, ea ducti coniectura, quod e proximo litore decessisse mare prospicerent. Sed docepti sunt non advertentes recessum maris contigisse ob litorum incrementa ex aggestu cinerum glebarumque, quas ex ipso monte ad mare nimis copiose defluerant. Ego sane facile adducor, ut credam, aquas illas, quas Vesuvii fauces eructare, non aliunde provenisse, quam ex ipsi gurgitibus, qui in anterioribus montis cavernis reconduntur, & omnibus fontibusque perennia aquarum apmina subministrant. Quibus in verbis id solum Philosopho non concedimus, quod maris recessum ex aggestu cinerum glebarumque repetat. Namque, si vera sunt, quae constantissime scriptores omnes illius aetatis narrant, alia profecto causa inquirenda est. Quippe uno ore tradiderunt, mare adeo decrevisse, ut in Neapolitano navali in sicco naves haeserint. Quomodo autem hoc phaenomenon ex aggestis in Herculaneis sinu elevationibus repetas? Cum potius ex litoris illius incremento, aquae in vicinis litoribus excrecere debuerint. Praeterea nescio, cur ipse Physicus neget, e proximo mari aquas absorberi potuisse, utpote qui montis*

meatus in mare paullo infra admittat. En eius verba pag. 41: *Comphores vidimus & in montis ingo, & in clivo patere fonticulos distillantes quandam naphthae speciem . . . Petrolaeon, vel Petroleum vulgo nuncupant, cuius insignis quandoque copia per occultos meatus ad proximum mare delabitur, undisque supernatans tetrum odorem longe lateque diffundit. Si enim ex eius sententia mons per occultos meatus mari communicat, quid mirum, si in maximis inflammationibus, rarefacto aëre in montis concavo, subpositae aquae veluti per syphonem adiurgant? Mare autem cum ipsomet monte communionem aliquam habere posse facile concedet, cui ea hypotesis proberetur, hunc scilicet ignivomum ex ipsomet mari olim adfurrexisse, totumque circumpositum telluris tractum, quo nunc a mari distat, ex ipsiusmet eructationibus ortum habuisse, quae identidem in mare delapsae eius spatia per vim coangustarunt. Sed satius est intacta haec Physicis relinquere.*

(25) Illud pro certo haberi potest, quod nosmet oculati testes in nuperrima anni 1794 eructatione conspeximus, aquam scilicet ei phaenomeno non defuisse. Nam & principio, cum ignis distracto monte erupit, simul cum arena, sive minutis scoriis aqua, rarae pluviae instar, decidit: tum vero insequentibus diebus cinis aliquando tam humidus depluit, ut in tenacem massam redigi posset: denique semel, atque iterum sudo caelo luteus rivus spumae instar e montis orificio se effudit, totumque conum conspurcavit.

mittit, sine humore creari posse, nemo sanus adstruet. Quid vero, si mari per subterraneos meatus communicet? Videant igitur physici, & rem adcuratius expendant.

XXXII.
Quid veteres tum opinati sint.

Illud unum, antequam manum de tabula, quod videre visi sumus, coronidis loco subiungendum remur: nempe eam opinionem ne veteribus quidem fuisse improbatam. Nisi enim vehementer fallimur, Sybillina illa verba apud Plutarchum *ῥησις θαλάσσης*, *ebullitiones marinas* id innuere videntur, huiusmodi scilicet marinae aquae ebullitiones in summo montis vertice adparuisse, aliter nec istas ebullitiones eo ordine commemorare debuerat, nec inter causas excidiorum recensere. Maris enim aestus nullum urbibus detrimentum adtulit, sed tantum piscibus, qui in sicco haeserunt. Cur igitur eo ordine illius vastitatis portenta enumerat: *στραῖς πυρός ὄρη, καὶ ῥησις θαλάσσης, καὶ πύριον καὶ θαλάσσιον ὄρο πύριον καὶ θαλάσσιον*, h. e. *ignis eruptiones, marinas ebullitiones, & saxorum pumicumque eiaculationes*? Profecto si istas ebullitiones in ipso mari factas dices, nullam certam rationem assignare poteris, cur a montis vertice ignem eructante statim ad mare enarrator descendat, ut eius fervorem (qui non adeo insolitum phaenomenon est, praesertim si nullo cum hominum, & terrarum detrimento fiat) narret, & deinde iterum ad montem adscendat, ut petras inde eiaculatas describat. Si vero eas *aquarum ebullitiones* inter ignis eruptionem, & saxorum, pumicumque igni exesorum positas, pro aquis ab isto monte eructatis adicipies, rem suo ordine narratam habebis. Aquam enim procul dubio in se plueret miseri illi, & in sua damna coniurasse senserunt. Quare nihil pronius fuit, quam suspicari, ex ipsa montis voragine eas emeruisse, ut reapse posteriores opinati sunt; cumque mare decrefcere inspexerint, ex ipso mari aquas absorptas dicere. Sic igitur a Pseudo-Sybilla doceberis istam aquae effusionem, quam Xiphylinus omisit, & Plinius reticuit, utpote cuius nec ipse, qui Miseni erat, nec avunculus morte sublatus, antequam aqua disfluere, testes fuerant; & habebis etiam, quo pacto

phaenomenon istud tunc temporis interpretatum fuerit: bene, necne Physici viderint.

C A P. XII.

De aliis eadem eruptione obrutis urbibus.

Cum ex Dionis testimonio duas tantum urbes Herculaneum, & Pompeios Vesuvii adgestionibus sepultas legimus, non aliorum adcipere debemus, quam si duas magni nominis, & speciosas populosasque urbes commemorare satis habuerit, neglectis aliis urbiculis, vel pagis minoris pretii. Et quidem ne suspicari quidem possumus in ampla illa, beataque camporum planitie circa Vesuvium villas, vicosque, & castella creberrima, & oppida quamplurima, invitante maxime regionis amoenitate, & opulentia, non passim exstitisse. Itaque sub iisdem eiectionis, quae late in subpositum campum, ut iam ostendimus, incubuere, oppida bene multa conspulta iacere procul dubio adferre possumus; quando vidimus etiam Stabias periisse, etsi satis distitas. Quid vero, quod Pseudo-Sybilla apud Plutarchum (cuius locum iam Cap. praec. recitavimus) haud paucas fuisse docet? cum ait *ὅτι τὰς πόλεις, καὶ τὰς ἀγορὰς, καὶ τὰς ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἐκκλησίας*, tot, & tantarum urbium everfiones. Cum enim dixit tot, non sane binas tantum ob oculos habuit. Videamus ergo, si quas ex oblivione eruere quoquo modo possumus.

I.
Praeter duas urbes alias tum perire.

I. Prima sese offert *Retina villa*, quae teste iunior Plinio lib. VI ep. 16. Vesuvio subiacebat; etsi eruditorum non pauci (1), praecipue exterorum, totam epistolae sententiam convellentes, illam Miseni locaverint. Sed audiamus Plinii verba: *Erat (avunculus) Miseni . . . hora fere septima, mater mea indicat ei adparere nubem inusitata & magnitudine, & specie . . . Magnum, propiusque noscendum, ut eruditissimo viro, visum. Iubet liburnicam aptari: mihi, si venire vellem, fecit copiam. Respondi, studere me malle: & forte ipse, quod scriberem, dederat. Egreditur domo, adcipit codicillos (2). Retinae*

II.
Retina, Vesuvio subiacens.

(1) Retinam Villam Miseni statuit Hermolaus Barbarus, cui fraudem fecit Aelius Neapolitanus, qui eius villae sub Miseni positae nomen adhuc superstes esse falso docuit: nisi potius dicens a Barbaro Aelium non bene fuisse intellectum, vel Misenum pro Vesuvio ei excidisse; quippe qui dicat tribus circiter passuum millibus a Calastro distare. Attamen fidentissime Barbarum sequuti sunt Catanaeus, Sacyus, Maffei, Belgadius, & in primis Cellarius, qui Retinam

scripsit fuisse proxime sub Miseni Vesuvium versus positam. Cluverius contra Retinam sub Miseni nullam agnoscit, de Retina autem sub Vesuvio meminit Ital. lib. IV cap. 2. Consistentem autem nobis habemus Cl. Hospitalium, Artanaeum, Munterum, Quintium, Cochium, Belicartum, aliosque, qui omnes *Disquisitionum Plinianarum* Auctorem minime fugerunt.

(2) Si ita interpungas, evanescet statim ea difficultas, quam videre sibi visus est Cl. Comes a Turre

tinæ (3) classarii imminenti periculo exterriti (nam villa ea subiacebat, nec ulla nisi navibus fuga), ut se tanto discrimini eriperet, orabant. Vertit ille consilium, & quod studioso animo inchoaverat, obit maximo. Deducit quadriremes, adscenditque non Retinæ modo, sed multis (erat enim frequens amoenitas orae) laturus auxilium: properat illuc, unde alii fugiunt, rectumque cursum, recta gubernacula in periculum tenet. E quibus verbis, etsi alii aliter vexatissimum illud comma legant, & interpungant, id manifesto eruitur: I. nubem illam, quae postea cognita est e Vesuvio oriri, nullum adhuc Misenatibus metum ingessisse, cum C. Plinius propius cognoscendi studio iussit liburnicam aptari. II. Eum, cum domo egrederetur, epistolium adcepisse (id enim valet vox codicillos (4)), quo classarii Retinæ orabant, ut se ipsos ab imminenti periculo eriperet, nam villa ea Monti eructanti subiacebat: III. epistola adcepta eum vertisse consilium, & pro liburnica quadriremes deduxisse, quibus auxilium ferret non

modo exterritis Retinæ classariis, sed multis; noverat enim eam oram pro sua amoenitate frequentem esse. Verum nescio, quomodo a cordatis viris ea verba sic distorta fuerint, ut sibi persuaserint Retinam villam ibidem, ubi C. Plinius erat, h. e. Miseni, stetisse, eique promontorio, unde nihil sane erat timendum, fuisse subpositam. Quare quidam interpretati sunt, classarios Miseni positos Ducem suum orasse, ut se ipsos tanto discrimini eriperet, quapropter is pro liburnica quadriremes deduxerit, multis auxilium laturus. Sed quaeso, quae illic erat timoris occasio? undenam effugium Misenates petebant? Sed fuerit: anne Miseni tam longe a Vesuvio positi nulla nisi navibus fuga? Sed sine, id quoque prae formidine, quae sensus obturbat, dixerint; quid vero dux, qui phaenomenon, ut propius consideraret, liburnicam solvebat? Non metum dispellit, non animos facit, sed, ex istorum sententia, quasi ipsemet periculum imminens suspicaretur, vertit consilium, deducit quadriremes, ut his per-

2 Turre Rezonicus in suis *Disquisitionibus Plinianis*, cum ait lib. IV pag. 115: Neque enim Villa Plinio codicillos mittere poterat, ut illam imminenti periculo subduceret. Patrius enim Retinæ casus non ad codicillos, sed ad classarios pertinet.

(*) Sic edidit Catanaeus; eaque hodie vulgaris est lectio. Mirum tamen, quantum veteres codices hoc in commate variant, ut iampridem Cortzius animadvertit in *Longolii editione Amstelodami* an. 1732. Alibi enim *Retinæ nasci*, alibi *Retinæ Tasci*, alibi *Retinæ itasci* imminenti periculo exterritis invenit: apud Gryphium *Retinæ amici imminenti periculo exterriti*: in editione veteri: *Retinæ Classarii imminenti periculo exterriti*. Ipse vero eo argumento potissimum motus, quod in mss. haberetur *exterritis*, & orabat, legere maluit: *Retinæ classis imminenti periculo exterrita* (nam villae ei subiacebat, nec ulla, nisi navibus fuga) ut se tanto periculo eriperet, orabat. Quae sane lectio nobis minime adversatur. Barbarus etiam adnotaverat: „sunt qui legant ita: adcepit codicillos Retinæ Caesii: ea imminenti periculo exterrita, nam villa eius subiacebat . . . ut Retinam intelligant uxorem Caesii Bassi”. Sed editio princeps anni 1471 eam habet lectionem: *Egrederetur domo, adcepit codicillos Retinæ Itacesiae imminenti periculo exterritae, nam villa eius subiacebat, nec ulla nisi navibus fuga, ut se tanto discrimine eriperet, orabat*. Quibus varietatibus permotus laudatus Auctor *Disquis. Plinian.* l. c. apud quem haec omnia fusius collecta habes, *Retinæ Itacesiae* lectionem esse reliquis anteferebam, utpote quae plurium codicum calculis probaretur, autumavit; nec enim e corruptis illis & nihili vocibus *Tasci*, *Nasci*, *Itasci* aliud, quam *Itacesiae* elici posse duxit: atque hinc *Retinam* esse arguit illius *Retinæ* matrem, quae Voconio utriusque Plinii amicissimo nupta litteratum monumentum a Viro promeruit, quod ipse e Grutero excerptum, referre non neglexit. Verum si isthaec lectio prae vulgata eruditius magis, probabitur, nobis certe nunquam eripiet, eam *Retinæ* villam sub Vesu-

vio secundum Herculaneum olim stetisse, hodiernumque *Retinæ* pagum non aliunde, quam ab illo *Retinæ* fundo suum duxisse nomen ad nostra usque tempora superstes. Maris enim verosimile est a *Retina* *Resina* effluxisse, quam a *Poetino*, scilicet Poeti villa, ut Auctor *Thecae Calamariae* hariolatus est pag. 568. Mihi tamen (ut, quae sentio, libere promam), cui admodum probabile sit, ex adlatis coniecturis, classarios in Herculanei portu stationem habuisse, retinendum duxerim *Retinæ* nomen, quod nulla prorsus mutatione *Resinae* respondet. & ex illis monstrosis vocibus *Nasci*, & *Tasci*, si non *classarii*, certe *classis* cum Cortzio erui posse duxerim. Non aliunde enim tot varietates ortum habuisse in iis vocibus puto, quam quia descriptors & pagum, qui vetustum *Retinæ* nomen adhuc retinet, ignoraverint, & quomodo *classis*, vel *classarii*, qui Miseni essent, a periculo imminenti eripi postulerent, non intellexerint. Hinc factum, ut quisque ad suum caput verba illa refingeret, quae sensu vacua putabat, & totam deinde periodi syntaxin recuderet.

(4) Palam exempla sunt apud lexicographos, e quibus colligitur, *codicillos* pro brevibus epistolis ex tempore scriptis apud Latinos optimae aetatis scriptores sumi, aliquando etiam pro veris epistolis calamo exaratis; ut ecce tibi Sulpicius in *IV Fam. ep. 12*: *Puer Acidini mihi obviavit cum codicillis*; & idem Plinius in *Paneg. §. 70*: *Volo ego, qui provinciam rexit, non tantum codicillos amicorum . . . sed decreta coloniarum, decreta civitatum adlegeret*. At verosimile admodum est, veros codicillos, h. e. pugillares stylo perscriptos prae festinatione a classariis exterritis Praefecto suo missos. Qui igitur heic *codicillos* pro pugillaribus in ephemeridum usum adciipiunt, omnia inaniter turbant, sententiam aberrant, & Plinium ineptum narratorem faciunt; quippe & tantillam rem, qualis erat pugillarum adceptio frustra narraisset, nec suo loco; etenim huiusmodi pugillares non domo egressus, sed antequam egrederetur adcipere debuerat.

territis, & aliis quamplurimis ibidem manentibus auxilium ferat. Optime quidem: sed quid denum? Ascendit solus, cursumque eo dirigit, ubi re vera metus, & periculum erat imminentissimum, h.e. ad Vesuvianam oram. Id vero est rem maximo animo obire: id vero est multis auxilium ferre. Nisi malint dicere, ad Retinam ipsam sub promontorio positam, unde alii ex ipsorum sententia fugam maturabant, properasse eo rectum cursum, & recta gubernacula dirigendo. At Dii vos donent tonfore disertissimi interpretes. Alii vero orasse aiunt Misenates classiarios, ut se ipse dux tanto discrimini, in quod se sponte conicere volebat, eriperet, nec eo contenderet, unde alii fugiebant: sed illum maximo animo consilium non vertisse (negationem enim de suo (5) addunt), quo multis in ea frequenti ora positis auxilium ferret. Id quidem minus absolum esset. Sed quid facient de illis verbis: *nam villa ea subiacebat, nec ulla nisi navibus fuga?* De qua villa loquitur? De Retina. Posita ergo ibi erat, quo sine discrimine venire non poterant; nam eructanti monti, non Misenati promontorio ipsa subiacebat. Secus si Retina Miseni esset posita, & ibidem periculum, quid Plinium iam solventem classiarii averterent? Valeant igitur cum lepidis istis interpretamentis, quotquot Retinam Miseni positam arguantur. Ea enim ibi fuit, ubi hodierna *Refina*; quare & Vesuvio subiacebat, & adeo imminenti discrimine laborabat, ut non multo post fuerit confecta.

III.
Classiarii Retinae stationem habebant.

Classiarios autem ea in ora stationem habuisse verisimillimum est. Siquidem Pompeiis illos etiam fuisse, certissima indicia docent. In cubiculis enim circa Porticum Pompeianam positis militum contubernium fuisse in dubium revocari nequit, cum ibidem clypeos, ocreas, loricas, galeas, gladios, imo & compedes, qui fontes continerent, invenerimus. Ea autem arma ad classiarios milites pertinuisse, argumento sunt anchorae, gubernacula, tridentes tum in armis ipsis insculpta, tum in porticus columnis graphio passim ab otiantibus delineata (quisque enim suae artis instrumens).
Ad Papyr. Vol. Dissert.

(5) Mss., editique fere omnes habent *vertit*; Catanaeus praefert *non vertit*: non alia utique de causa, quam quia suspicatus, Classiarios Retinae ibidem, ubi Praefectus aderat, fuisse, & eundem, ut se ipse tanto discrimine eriperet, exorasse: qua praconcepta opinione, Plinius profecto consilium non vertit, quippe recte Vesuvianam petiit regionem, periculumque obivit. Sed re vera consilium vertit, cum pro liburnica quadringenis deduxit non Retinae modo, sed multis la-

menta, quae saepe tractat, etiam ludendo cogitat), tum denique in pariete coloribus picta, e quibus quasi in fascem convolutis marina fuscina non abest. Sed praeter reliquis indiciis est quoddam armorum genus eruditis adhuc ignotum, quod parvae peltae speciem refert uno in latere arcuatae, in reliquis vero rectae, unius palmi Neapolitani mensuram vix excedentis; habetque inferius cavitatem, qua brachiis e cubito humerum tenus aptari commode queat: cuius schema depictum habes *Tab. XVII* marinis emblematis onustum, nempe cancro, delphino, tridente, clavo, & anchora (6). Huius autem armaturae genus cum terrestri militiae inopportunum sit, navali percommodum esse poterat; cum scilicet milites pluteo navis protecti bonam corporis partem, ea tantum armatura indigebant, quae humeros, & caput obduceret, interea dum iaculos & glandes in hostes immitterent. Scutulum enim illud sinistro inligatum humero, & ad caput usque adfurgens militem ab ictibus tutum faciebat, statim ac ipse laevum latus opponeret. Si igitur Pompeiis stationem classiarii Misenates habebant, quidni Herculanei? Et quidem honesta missio, seu diploma militis, qui in eadem classe sub Vespasiano stipendia consecerat, a nobis inventum est; sicuti aliud eiusdem exempli Herculanei a Claudio datum repertum est Stabiis illi prorsus simile, quod ibidem inventum refert Milantius de *Stabiis*, & Eminentissimo Portocarero dono datum (7). Quibus indiciis verisimile sit, in tota Crateris ora statarios e Misenati classe fuisse vel toto anno, cum pax esset, in stativis ad subita rerum procurfuros, vel certe hyberno tempore, cum mare clausum erat, ad hiemandum in hybernis, ubi & litus tutarentur, & custodiis, aliisque exercitationibus operam darent.

Retinam igitur sub Vesuvio secus mare fuisse, ibique classiarios, qui ab imminenti discrimine eripi cupiebant, fuisse tam verum est, quam quod verissimum. Quaeres nunc, ubinam potissimum ea villa steterit. Id si quaeris, dicam, ibidem prorsus, ubi hodierna *Refina*, fuisse; non quidem in eo tractu, ubi Herculaneum

IV.
Ubi Retina steterit.

X

sub-

tuus auxilium.

(6) Eadem marina emblemata cernere licet in uno scutulorum, quos in eadem tabula adpinximus. Eos autem simul cum parva ocrea ibidem adpicta non alii usui militibus inservisse putamus, quam ornamento; fortasse enim catenulis illis, quibus singuli instructi sunt, e balteo pendentes gestabant.

(7) De hisce diplomatibus, aliisque eiusdem exempli fusc disputatum in *Praef. Tom. I. de Bronzj.*

fubeſt, ſed in adiacenti ora, quae poſt Herculaneum ad uſque hodiernum Turris Graeci caſtellum protenditur, ut in tabula deſcripſimus. Quibus autem rationibus fre- tus id adſtruam, tene.

V.
Quae vete-
ris ſitus in-
ducia.

Principio *Reſinae* nomen quam minima unius elementi mutatione ei plagae ſuperſtes id exſerta voce teſtari videtur. Praeterea ex ipſius Plinii iunioris narratione facili negotio eruitur. Cum enim eius patruus & *Retinae* *Claffariis*, & multis in ea frequenti ora habentibus opem ferre decreviſſet, non alio utique, quam in Herculanei oram tetendit, ut abunde *Cap. XI* docuimus. Verum cum *ſubitum vadum, montisque ruina* eo adpellere prohibuiſſent, haefitavit aliquantiſper, deinde ut *Stabias* peteret gubernator, imperavit. *Retina* igitur nonniſi in continenti ea plaga, ubi Herculaneum, poſita erat. Denique cum Herculaneo plures portuoſos ſinus adiacuiſſe oſtenſum ſit, quos *Aliphan* vocat pro illorum temporum ratione *Dionyſius*, non aliam certe opportuniorem ſtationem *claffariis* adſignaveris, quam horum portuum alterutrum, & ex iis eum felices, qui vetuſtum nomen adhuc retinet.

VI.
Suburbana
erat villa.

Erat igitur ea villa in agro Herculanenſi, imo in ſuburbio, & proinde eius peculii, qualis erat pagus *Felix* in ſuburbano *Pompeiorum*, de quo mox. Proinde nihil mirum, ſi de ea villa altum apud veteres reliquos ſilentium. Unum enim idemque cum Herculaneo municipio haberi poterat, ſi pro illius navali ſumerent: villa autem, vel pagus erat, ſi eius incolae extra oppidi muros conſiderarent; ut de *Pyraeo*, aliisque portubus addidit, qui modo ut urbium partes, modo ut diverſa oppida habita ſunt. Cum enim Herculaneum ſatis anguſta urbs eſſet, nihil pronius fuit, quam ut piſcatores, remiges, & quicumque a mari victum quaerent, circa eum portum domos exſtruerent, unde pagus, ſive villa ſenſim ſine ſenſu adſurgeret (8).

VII.
Retinae ety-
mon.

Quaeres fortaſſe etiam, unde *Retinae* nomen, quodve etymon. Id enim vero non laboramus. Sed ſi facili coniecturae in huiusmodi rebus eſt aliquid indulgendum,

(8) *Villa* proprie fundi habitatio fuit, eaque duorum generum, tum *ruſtica*, tum etiam *urbana* in domini uſum. Heic autem *villa* idem, quod *vicus*. In Gloſis veteribus *villa* tantumdem, quod *vici*. Id inde factum, quod cum in villas praeter ſervos, etiam mercenariorum multitudo confluere, ibidem promeritalia exponi multa, nec artificum tabernae deſuiſſe neceſſe erat. Hinc villae paulatim in vicos coaleſcebant: ex quo poſtremo factum, ut *villa* ſynonymon *vici* evaſſet, uti apud Plinium uſurpatum vides. Necdum

duxerim *Retinae* nomen non aliunde arceſſendum, quam a *retibus*, quae ibidem in piſcoſo ſinu & panderentur, & conſicerentur. Quod ſi quis longius derivare malit, *res petivus* litus illud dictum fuiſſe, h. e. *reſinae*, admodum veriſimili coniectura adfirmare poterit. Etenim, ut notum eſt, in tota illa ora quoddam petrolei genus liquidae *reſinae* ſimile innatat, odoremque capiti ſuccurrentem fundit. Adeoque *Rhetinae* nomen Graecum, *Reſinae* Latinum erit.

Si vero quaeras, cur *Retina*, quantilla Herculanenſi adceſſio, ſuperſtes fuerit, cum ſtrens Municipium penitus interierit, veriſimillima in promptu eſt ratio. Obruta enim urbe, eiſque agro, quotquot Herculanenſes, qui vel civilibus muniis, vel urbanis poſſeſſionibus, vel agrorum reditu, vel denique artibus vivebant, ſuperſtites cladi fuere, alio divertere neceſſe habuerunt, itaque oppidum interiit contra vero *Retinates*, qui vix parvam caſam, & retia amiſerant, ſtatim ab exitio ad ſuos fundos, h. e. mare excolendum redierunt, eamque iterum villam *Vefuvini* adgeſſionibus, retento nomine, impoſuerunt. Eſi tractu temporis etiam veteri Herculaneo novum *Herculanum* impoſitum fuiſſe comperit habuerimus, ut infra diſſeremus.

VIII.
Cur ſuperſtes
cladi fue-
rit.

Unum modo reſtat expendendum, ecur, *Retina* in continenti poſita, *claffarii* non ſibi met fuga conſuluerunt, ſed *claffis* praefectum, ut ſe eriperet, exorant? vel cur Plinius ſcriptit, *nullam inde fuiſſe, niſi navibus fugam*? Hic autem nodus minime inextricabilis videri debet, ſi quis conſideret, non licuiſſe *claffariis* e ſtatione ſine praefecti venia diſcedere; quare eum, ut ſe tanto diſcrimini eriperet, exorabant: ſevera adeo erat tunc temporis Romanorum militum diſciplina. Id, quod tuto, ni fallor, ex altera *Pompeiana* ſtatione, de qua nuper, colligimus. In eo enim contubernio trigintaſeptem & amplius ſceletos hominum invenimus, tot nempe, quot vix in toto urbis reliquo, quod adhuc effoſſum eſt, deprehendi- mus; nullus igitur locum deferuit. Id quidem, inquires, veriſimile eſt, ſed quomodo

IX.
Cur inde
nulla erat ſu-
ga.

enim antiquius exemplum mihi occurrit: niſi forte illud Horatii huc referas, *l. ſerm. 5*:

*Proxima Campano ponti quae villula, teſtum
Praebuit, & parochi, quae debent, ſigna, ſalemque.*
Confer, quae *Mazochius* noſter de *Spuriano Vico* (qui ex villa *Spuriana* in vicum concreverat) habet in notatis ad *Averſanum marmor in Diſſert. de Carb. Neap. pag. 212*. Adde, quod *Rutilius* urbes maiores villas vocavit:

Nunc Villae ingentes oppida parva prius.

modo nulla nisi navibus fuga? Equidem si medicas textui manus liceret adhibere, quam medica emendatione pro nec ulla, restituerem nec tuta nisi navibus fuga; vel certe eodem sensu illud nec ulla accipiendum autumo. Nullum enim Latini dicunt, quidquid nullius momenti est, & ad propositum finem non conducit. Talis autem erat fuga, quam Retinates adripuissent Neapolim versus, vel Pompeios; circumeundo scilicet Vesuvii debacchantis radices, unde idem usque periculum plus minus immineret, vel fortasse etiam maius. Tunc enim temporis Retina a Vesuvii cratere magis, quam orae reliquum aberat. Et re quidem vera in praesenti discrimine nullum potuit amplius esse miseris incolis effugium, siquidem tantum telluris tractum, ut supra docuimus, una eiectione mons obruit. Sapienti igitur consilio orabant, ut naves mitteret, quibus unis sibi, rebusque suis in extremo discrimine consulerent.

X. Alia villa in Herculanensi agro ex Seneca, Fuerat & alia villa in Herculanensi agro, & quidem ad mare exposita, de qua Seneca meminit lib. III de Ira cap. 22, sed cave cum Retina confundas. Senecae verba sunt: Caius Caesar villam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit: fecitque eius per hoc notabilem fortunam, stantem enim praenavigabamus, nunc causa dirutae quaeritur. Non est dubium, quin haec olim villa in Herculanensi territorio fuerit; id enim ea loquendi ratio, in Herculanensi, sonat. Sed quam notatione haec villa capienda est? Illa ne, qua in Glossis Villa respondet voci Καμαρ, i. e. vicus, pagus? An potius est fundus

cum suo aedificio tam rustico in villici, & agricolationis usum, quam urbano in domini oblectamentum? Hoc potius altero significato heic villam adceperim, qui & magis obvius est, & huic loco convenientior; etsi raro villae sine adiuncto aliquo vico fuerint. Ceterum haec eadem villa inter principales, seu fiscales videtur fuisse numerata. Ea igitur a rerum potito Caio Caligula solo aequata fuit, quod aliquando Agrippina eius mater in eam detrusa fuisset, cum a Tiberio fraude Seiani relegata fuerat.

At enim Senecae narratio quo pacto cum Suetonio in Tiberio, & Tacito Ann. XIV conciliabitur? ex quibus ostenditur Caligulae matrem in insulam (9) Pandatariam fuisse relegatam, ibique inedia (10) voluntaria consumptam? Nec enim Senecam (cuius aetate adhuc villae rudera praeternavigantibus monstrabantur, & dirutae causa enarrabatur, nec Tacitum, atque Tranquillum, historicos tam ἐνταύτη, tantaque rerum notitia praeditos fas est falsi accusare. Profecto aliud nunc mihi non succurrit, nisi ut ducamus, Agrippinam principio, cum adhuc clementius cum ea agi visum fuisset, in villae Herculanensis recessum fuisse amandatam; at gliscente in dies magis magisque in eam odio Tiberii, postremo in Pandatariam insulam fuisse detrusam, quo postea & a Claudio Iulia, & a Nerone Octavia relegatae fuerunt. Haec de villa Herculanensis agri, quam quidem Caius Caligula solo aequavit, eo-que facto nobilitavit, dum causa dirutae quaereretur, ut scite Annaeus ait. De cuius situ si quaeras, haud dubium mihi videtur, quin ea ad mare fuerit posita, ita ut

XI. Seneca cum Suetonio, & Tacito conciliatur.

(9) Tacitus Ann. XIV 63: Nero... insula Pandataria Othaviam claudit. Non alia exsul visitationum oculis maiore misericordia affectis. Memineant adhuc quidam AGRIPPINAE a TIBERIO, recentius Iuliae memoria observabatur a Claudio pulchrae. Sed... (haec)... laeta aliqua viderant &c. Tranquillus Tiberio cap. 53 ultima Agrippinae fata ordine sic exponit: Nunc Agrippinam (Tiberius) post mortem mariti (Germanici) liberius quiddam quendam... nec ullo mox sermone dignatus est, quondam vero inter coenam porrecta a se potius gustare non ausam, etiam vocare desuit, simulans se veneni crimine arcessitum: cum praestitutum utrumque (a Seiano) consulto esset, ut & ipse tentandi gratia offerret, & illa quasi certissimum exitum caveret. Novissime... Pandatariam relegavit; convitiantque oculum per centurionem verberibus excussit. Rursus mori inedia destinanti, per vim ore diducto, infaciri cibum iussit. Sed & perseverantem, atque ita absinthiam criminosis infestantibus est.

(10) His, quae de exitu Agrippinae ex Suetonio proxime recitavimus, licebit, & haec ex Tacito Ann. VI 25 adicere: Nondum is dolor (de Drusi Germanici Agrippinae mariti caede)

exoleverat, cum de Agrippina auditum, quam interfecit Seiano spe sustentatam provixisse reor; & postquam nihil de saevitia remittebatur, voluntate extinctam: nisi si, negatis alimentis, adsimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus. Enim vero Tiberius foedissimis criminationibus exarsit, impudicitiam arguens... sed Agrippina nequi impatiens, dominandi avida, virilibus curis foeminarum vitia exuerat. Illud aequi impatiens, cum non concoqueret Acidalius, varie sollicitavit, regi, restituens, vel ingi impatiens. Nihil mutandum. Agrippinae ambitio (quam hoc ipso loco ei Tiberius, recitato graeco versiculo, exprobravit: Si non dominaris, inquit, filiola, iniuriam te accipere existimas) candide a Tacito agnoscitur, dum ait, Aequi (Gr. ἰσονόμος, h. e. aequo cum aliis iure vivendi) impatiens, dominandi avida. Sequitur: Eodem die desunctam (Agrippinam) quo biennio ante Seianus poenas lisset, memorique id prodendum, addidit Caesar: iactavitque (Suetonius, dum haec eadem narrat, pro iactavit, posuit imputavit: horum utrumque est beneficii loco adposuit), quod non laqueo strangulata, neque in geminas proiecta foret. Ceteris abstineo.

ut a praenavigantibus eius postea ruinae cerni potuerint, & excidii causa requirit. Hoc enim Seneca non obscure significat, dum ait excisione clariorem evasisse; *stantem enim praenavigabamus, nunc causa dirutae quaeritur*. Quae vere dici non poterant, si ita a mari reducta fuisset, ut illius cadaver oculos praeternavigantium effugeret. Ontivum ne, an occiduum Herculanee villae ea villa occupaverit, ne Sibylla quidem consulta ediderit. At cum pulcherrimam laudatus Seneca (qui unus notitiae villae eius auctor, & fundus est) dixerit, huius breviloquentia satis innuit, nihil ad illius elegantiam, & magnificentiam defuisse.

XII.
Pagus Felix
in Suburbio
Pompeiorum.

II. Eiusdem autem naturae, ac Retinae, fuit *Pagus Felix* in Pompeiorum suburbio, quem licet in veterum scriptis inauditum, nuper in excavandis Pompeiis deteximus. Etenim extra urbis portam, qua satis amplae villae pars pseudurbana detecta est, inscriptio parieti adfixa legitur:

M. ARRIVS. C. L. DIOMEDES
SIBI. SVIS. MEMORIAE
MAGISTER. PAG. AVG. FELICIS. VBVRB.

Et ne quid ambigas, in marmorea herma, cui caput aereum impositum est, & in Regio Museo adservatur:

C. NORBANI
SORICIS
SECVNDARVM (11)
MAG. PAGI
AVG. FELICIS
SVBVRBANI
EX. D. D
LOG. D

Ubi autem proprie conspiceretur is pagus, num extra occidentalem portam, quae eruta est, & ubi Arrii monumentum cum epigrapha visitur, an ad boream, an ad ortum manserit, explorare adhuc non licuit.

XIII.
Cur dictus
Augustus Felix.

Eccur vero eidem *Augusti Felicis* nomen haeserit, id iucundius foret divinare. Et quidem supra *Cap. X* coniecturam produximus, *Felicem* fortasse dictum a Sp. Felice, quem vidimus tam vasta latifundia possedisse, ut nongentum tabernas in suis praediis haberet; siquidem Iulia eius filia & haeres una proscriptione cum balneo, & venerio locandas edixerat. Tam magnus enim tabernarum numerus cum coenaculis, & pergulis, si in suburbio

fuit, pagum non infrequentem constituisse poterat, & a *Felice* domino nomen obtinere. Sed altera *Augusti* adpellatio aliorum nos ducit; quippe cum comperitum satis sit, *Felices Augustas* dictas colonias fuisse (ut *o* *novi* Mazochius in immortalis operis de *Camp. Amphith.* fusc docet), quae Sylla auctore deductae fuerant, & ab Octavio Augusto supplementum adceperant. Sic Capua *Iulia Felix Augusta* apud eundem Mazochium, sic *Col. Fel. Aug. Nola* apud Gruterum *p. 1083 n. 14* dictae inveniuntur, in quibus de huiusce nomenclationis ratione dubitare non licet. Itaque cum ostensum sit, pari fortuna Pompeianos agri parte multatos fuisse, eamque veteranis fuisse assignatam, quid pronius, quam suspicari pagum illum, qui ex hisce novis colonis constitit, *Felicis* agnomen sibi sumsisse? Quod si id verisimillimum adpareat, pari ratione concludes, & *Augusti* adpellationem inde derivandam, quod & ab Augusto supplementum eodem fuerit immisum. Si autem quaeras, cur non *Colonia*, sed simpliciter *Pagus* dictus fuerit, statim reponam: quia *Coloniae* cognomentum ante Neronem Pompeii numquam habuerunt; imo vero hinc validius argumentum adcedet iis, quae *Cap. VIII* protulimus. At inquires, non *Felix Aug.*, ut Capua, & Nola, sed *Aug. Felix*, inverso temporum ordine, dictus est Pagus. Id autem nullum negotium facessere debet; siquidem nihil facilius, quam ut adsentatione in Augustum vivum, eius agnomen demortui Syllae agnomini praeponerent. Quod si exemplum quaeris, en apud Peregrinum in *Camp. p. 743*: *COLONIA. IVLIA. CONCORDIA. AVG. FELIX. BENEVENTVM*. Interim dubitari nequit, quin sub continuo adgestionum tumultu Pagus ille iaceat, qui olim Pompeiorum accessio fuit.

III. In aevi Theodosiani tabula, quae sibi *Peutingerianae* nomen a suo possessore quaesivit, ad Vesuvii radices magnum depingitur aedificium, quod quidem ab Nola circiter quinque passuum millibus, novem a Nuceria removetur; ita ut ibi ferme fuisse videatur, ubi hodie vicus non ignobilis *Palma* dicitur. Adscriptum autem legitur *ad Teglum*. Procul dubio praepositio *ad* notat, ibi aliquando *Teglanum* oppidum constitisse. Sed pro *Teglanum* scribendum, five potius legendum fuisse *Tegianum* dubitari non sinit Neapolitanum elegans marmor apud Gruterum *pag. 484 num. 6*, & apud Engenium *pag. 55*

po.

(11) Qui scilicet secundas partes in scena ageret.

positum cuidam *A. Veratio A. F. Severiano Equiti Rom. Cur. Reip. Teganensium*. Et urbis quidem nomen Holstenius, media syl- laba eiecta, in *Teanenſium*, alii in aliud reſinxerunt. Sed fruſtra ſunt, cum mar- mor ipſum Neapoli in templo S. Ioannis Maioris exſtans de ſe ſic loquatur. Et ea igitur urbs eiectionis Veſuvii oppreſſa in perpetuum latuit.

XIV. *Oplontis* ubi ſteterit. IV. In eadem tabula inter Herculaneum, & Pompeios locus alius depingitur cum in- ſcripto nomine *Oplontis*, & nota VI, ita ut ſex vetera milliaria (IV ſcilicet noſtra- tia, & paſſus LXXX) ab Herculaneo di- ſtaret, & tria a Pompeiis: atque adeo ferme reſpondeat ei pago, qui hodie di- citur *Torre dell' Annunciata*, ubi Pompeios fuiſſe poſitos noſtrates Eruditi olim puta- runt, ut fuſe diſſeruiſimus *Cap. IV*. Hoc autem oppidulum tenuis fortunae, a reli- quis Geographis praetermiſſum, fortasſe poſt Titi tempora adſurrexit; ſed ſi antea exſtitit, & tabulae auctor ex veteribus deſcripſit, communi inundatione tum pe- riſſe adfirmabimus.

XV. *Cosa*, vel *Cora* ubi po- ſita. V. *Cosam* neſcio quam Herculaneo, & Pompeiis proximam fuiſſe oſtendit Velleius Paterculus *lib. II c. 2* de Minatio Magio atavo ſuo ſic loquens: *Tantam hoc bello (ſociali) Romanis fidem praeflavit, ut... Herculaneum... caperet, Pompeios cum E. Sulla oppugnaret, Cosamque occuparet.* At miſere de huius *Cosae* poſitu certant interpretes. Nos libenter Peregrinio ſub- ſcribimus (*Diſc. II*), qui unum idemque oppidum Velleii *Cosam* fuiſſe, ac *L. Flori (III 20) Coram*, ſive ut alii *Choram*, vel *Thoram*, quam a Spartaci ſatellitio pervaſtatam narrat. Vtraque proſecto, ut ex ipſorum verbis conſcitur, ad Veſuvii radices eſſe debuit, & ultra Pompeios. Magius enim, teſte Paterculo poſt oppu- gnatos Pompeios *Cosam* occupavit: Spar- tatus vero, auctore Plutarcho in *Vita Craſſi*, e Veſuvio dilapſus verſus Pom- peios exercitum duxit. Narrat enim parum abſuiſſe, quin Coſſinius Conſul Craſſi con- lega a P. Varino Spartaci ſatellite interfi- ceretur *λογικὸς παρὰ Σαλινὰς*, cum lavaretur ad Salinas; ubi autem haec Salinae ſtete- rint, ſcilicet ſub Pompeios, ſatis docuimus *Cap. V §. X*. Atqui, teſte Floro, Sparta- Ad Papyr. Vol. Diſſert.

(12) Livius *lib. VIII cap. 8*: *Pugnatum eſt haud procul radicibus Veſuvii montis, qua via ad Veſerim ſerebat.*

(13) An Veſeris idem, ac Sebethus fuerit, ut putat Peregrinius, definire non audemus; illud tamen ex Livii narratione palam eſt, eam pu- gnā poſt ſeptentrionale Veſuvii latus fuiſſe con-

cus e Veſuvio egreſſus, deinceps *Coram* venit, inde *Nolam*, atque *Nuceriam* po- pulatus eſt. Nulli igitur dubium, quin in orientali Veſuvii regione poſt Pompeios tum *Cora*, tum *Cosa* poſita fuerit; atque adeo pro una eademque habenda, quae tum temporis ſimul cum Pompeiis diſpa- ruerit. Quare idem Peregrinius ſuſpicaba- tur, ibi poſitam fuiſſe, ubi *Civita* dicitur; ſed illic Pompeios iacere, uti ipſemet ali- bi feliciter coniecit, iam deprehendimus. Nos vero *Cosam* potius, quam *Coram* adpel- landam eſſe ducimus ex iis, quae *Cap. VII n. 3* adſtruximus. Unum tamen eius exci- dio opponi poſſet, quod Anaſtaſius Biblio- thecarius in *Silveſtro* meminit neſcio cuius *Maſſae Stabitanæ in territorio Corano*. Sed ubi haec ſteterit, quis definiet?

VI. De *Taurania* nihil dicam, quippe quam proxime ante Titianam exardeſcentiam Pli- nius (*lib. III cap. 5*) interciſiſſe in eadem regione ſcripſerat. At quid ſuſpicari vetat, quam uti moribundam Plinius recenſuerat, a Sylla fortasſe, aequae ac Stabiae, de qui- bus ante loquutus erat, exciſam, eandem poſtea montis vomitionibus penitus fuiſ- ſe deletam? De ea vide Capacium, & ad- curatiſſimum Peregrinium, qui iure per- negat, quod Capacio placuerat, eam olim fuiſſe poſitam, ubi nunc *Civita* dicitur, & Pompeii eruuntur; quare verſum Nola- num agrum ablegat, quod libenter admit- timus. Namque hodie haud longo a Pal- ma intervallo ad Veſuvii radices locus eſt, vulgo dictus *Tauranum*, ubi veterem Tau- raniā olim fuiſſe perquam veriſimile fit.

VII. Fuit fortasſe & alia urbs ad Boreale montis latus, ſi credimus Cluverio, & Peregrinio, *Veſeris* nomine, & quidem non ignobilis, quando ad eam bello Latino P. Decius ſe pro exercitus ſalute devovit. Nota eſt devotionis eius ex Cicerone, Li- vio, Valerio Maximo hiſtoria, qui omnes ad *Veſerim*, vel apud *Veſerim* factam di- cunt (12). Lis tamen eſt inter eruditos, urbs ne Veſeris fuerit, ut Cluverius contendit, an fluvius, ut Aurelius Viſtor diſerte ſcri- pſit; an potius urbs ſimul, & amnis co- gnomines olim exſtiterint, quod viſum eſt noſtro Peregrinio, qui Viſtoris teſtimonio fractus de amne Veſeri dubitare non eſt auſus (13). Sed cum comperiſſet litteratum

Y lapi-

ſertam, h. e. in agro Nolano, vel in ea vicinia; ſiquidem Latinorum caſtra prope Capuam erant poſita, indeque viſti ſe Minturnas contulerunt. Atqui hodiernus Sebethus indidem e radicibus Veſuvii ſe prodit, influens in amplum illum cam- pum, qui dicitur *la Bolla*. Neque novum eſt, unum eundemque fluvium alio nomine in origi- ne,

XVI. *Taurania* ubi poſita.

XVII. *Veſeris* an urbs.

lapidem, quod Capuae prostat, *M. Vesperio Iucundiano* positum, gentem *Veseriam*, non quidem a flumine, sed ab oppido *Veseri* nomen traxisse sibi persuasit. Quod si ita se res habuit, & urbem *Veserim* eadem adgestionem testam subsedisse dices, ut nulla amplius eius memoria exstiterit.

VIII. Denique eadem eruptione pessum ivit oppidum *Stabiae*; sed de eo latius disseremus capite sequenti.

C A P. XIII.

De Stabiarum vicibus, varioque situ.

I.
Stabiae a Sylla deletae.

Stabiae, quo Senior Plinius ad amicum *Pomponianum*, debacchante *Vesuvio*, perrexerat, non amplius oppidum erat, ut antiquitus, satis celebre, sed iam pridem a *L. Sylla* deletum in plures vicos per *Stabianum* agrum sparsos aberat, ut idem Plinius *Natur. lib. III cap. 5* testatur: in *Campano* agro *Stabiae* oppidum fuisse usque ad *Pompeium*, & *L. Carbonem Coss. pridie Kal. Maias*: quo die *L. Sylla* legatus bello sociali id delevit, quod nunc in villas abiit. Villa enim heic tantundem valet, ac vicus, ut observavimus *Cap. XII*. Itaque deleta Oppido vicatim *Stabienſes* habitare coeperunt; ac proinde frustra quaeres, ubi *Stabiae* oppidum ante annos centum fere & quinquaginta constiterit: ad mare ne, an supra editos colles quis divinaverit? Id unum nobis exploratum est, veracissimum fuisse Plinium, cum in villas oppidum abiisse dixit. Etenim cum ibidem effodissemus, nonnisi sparsas per agrum domus partim rusticas, partim pseudurbanas invenimus, ut *Parte II Cap. IV* narrabimus.

II.
Sub Tito sepelitur.

Ejusmodi autem aedificia cum pumicibus obruta deprendissemus, qui *Pompeianis* omnino sunt similes, non alio tempore id evenisse patet, quam cum *Pompeiorum* urbs deleta fuit. Ipsa enim terrissima nocte, uti iunior Plinius *lib. VI ep. 16* testatur, *Stabii area*, ex qua diacta (ubi avunculus se receperat) adibat, ita iam cinere, mixtisque pumicibus oppleta surrexerat, ut si longior in cubiculo

mora esset, exitus negaretur. Et quidem postea ita adfurrexit, ut aedificia, saltem humiliora, semisepeliret. Inveniuntur enim hodie pumices, & cinis ad altitudinem ferme palmorum novem.

Ea porro rudera, quae *Regio* iussu effossa fuere, ibi iacent, ubi hodie adpellant *Varano*, haud longe ab hodierno *Castro ad mare*, & a mari abest vix unius milliaris spatio; ita ut ibidem ferme positam fuisse *Pomponiani* domum, quem Plinius ea nocte convenit, putem. Non longe enim a mari ipsa aberat, ut e iunioris Plinii narratione eruitur (1). Atque ibidem fortasse vetus oppidum steterat a *Sylla* excisum; sed id definire non audeo.

Ceterum eius ager hinc inde longe protendebatur. Etenim, teste eodem *Naturalium* Scriptore (2) in agro *Stabiano* tum *Petra Herculis* (h. e. scopulus ille, qui medio aevo dictus est *Insula Rubeliana*, & *Robilianum*, hodie *Revigliano*) tum etiam aqua, quae hodieque dicitur *Dimidia* (3) continebantur. Itaque cum eo tempore *Stabiae*, ut iunior Plinius ait, a *Vesuvina* plaga, h. e. a *Pompeiis* dirimerentur sinu medio; nam sensim circumactis curvatisque litoribus mare infundebatur; cumque, ut superius ostendimus *Cap. V*, totus ille sinus in duos minores subdivideretur, alterum nempe minorem, qui duobus punctis *Oplontide*, & *Bottaro* continebatur, & ad occidentum *Pompeiorum* latus permeabat, alterum vero maiorem, qui inter *Bottarum*, & *Stabias* clauderetur, & in imo recessu ad usque *Vallem* dirutam pertinebat; nullus dubito, quin, sicuti profundioris sinus illius dextera, sive meridionalis ora ad *Pompeianum* agrum pertineret, sic quae in imo esset, ad *Nucerinos*, quae vero ad laevam in satis recurvo litore, *Stabiani* agri limes foret.

Et quidem *Nucerinos* ad mare usque suum agrum protendisse, Plinius satis ostendit, cum *Lib. III cap. 4* ait: litore autem hoc *Neapolis Chalcidensium*... *Herculaneum*, *Pompeii*; haud procul, adspiciente monte *Vesuvio*, ager *Nucerinus* est, IX millibus passuum a mari ipsa *Nuceria*. Quibus in verbis apertissime vides agrum *Nu-*

III.
Ubi primus
tus confite-
runt.

IV.
Stabiani agri
extensio.

V.
Nucerinus
ager ad mare
excurbat.

ne, alio in decursu adpellari, vel diversos eiusdem rivulos varia nomenclatione distinguere. Fortasse igitur unus idemque fluvius origine fuerunt *Veseris*, & *Sebethus*: fortasse etiam, qui olim *Veseris* dictus, nunc *Sebethus* vulgo audit ab antiquo diversus, cui alias aquas, aliumque cursum subter *Neapolim* quidam eruditi assignant; numquam tamen binominem eundem fluvium dices, ut *Pe-regrinio* placuit.

(1) *Lib. VI ep. 16*: Placuit egredi in litus, & e proximo adspicere, nequid mare iam admitteret. Ergo non multum a mari *Pomponiani* domus distabat.

(2) *Lib. 32 cap. 2*: in *Stabiano Campaniae* ad *Herculis* Petram melamuri in mare panem obiectum rapiunt.

(3) *Lib. 31 cap. 2*: in agro *Stabiano* aqua, quae vocatur *Dimidia*, calculosis medetur.

Nucerinum ad litus usque procurrisse, etsi ipsa Nuceria, ut diligentissimus scriptor monet, a mari ix millibus passuum distaret.

VI. Marmor Nuceriae, & Stabiarum fines designans.
Sed aliud quoque eius rei monumentum prae manibus habemus, quod nempe ex effossionibus Stabianis prodiit. Illud autem est marmor, quod licet mutilum, veteres tamen Stabiani agri terminos eo in loco fuisse, ubi positum eruiamus, satis designat. Loquitur enim de duobus continuis aedificiis, quorum alterum ad Nucerinum, alterum ad Stabianos pertineret. Quod satis superque indicat in ipso agrorum consinium limite sic ambo posita fuisse, ut fere promiscua essent. Iam vero huiusmodi marmor, & amborum aedificiorum rudera paullo infra eum locum invenimus, ubi hodie exstat aedicula S. Mariae Gratiarum sub Laetario monte, (h.e. di Lettere). Arguimus igitur, & quae olim esset sinus illius profunditas (illinc enim, ut diximus, ad Vallem dirutam, hinc fere ad indicata aedificiorum rudera procurrebat) & quota pars Nucertino agro adcederet, hoc est, quantum a Valle diruta ad hunc usque locum protenderetur, & quota denique Stabiarum iuris esset.

VII. Supplet marmoris ratio.
Mutilum autem marmor cum nostro supplemento in Tab. XVIII habes, & eruti utriusque aedificii ichnographiam. Sed operae pretium est eius supplementi rationes in medium proferre, quo carius monumentum istud evadat. Quod autem ad primam lineam adinet te nihil moror. Facile enim mihi concedes, nomen AESIVS restituendum esse CAESIVS, quod passim occurrit. Praenomen vero, nisi adrideat M., reponere SP., vel aliud quodcumque, modo exilis admodum littera non sit, ne spatium redundet.

VIII. Bidental an idem, ac Puteal.
Sed altera linea plus negotii facessit. Principio enim residua syllaba TAL exserta voce restituendum esse BIDENTAL poscit; nec alia enim in Latinis lexicis vox cum huiusmodi desinentia occurreret. At novi, quid oppones. Bidental idem ferme est, ac Puteal, ara scilicet, quae locis de caelo tactis imponeretur, Tusca religione: quae ara, quia putei crepidinem referret, Puteal, quia vero ibidem bidentibus sacrificaretur, Bidental dicebatur, ut arguere licet a Flacco in fine Artis: utrum minxerit in patrios cineres, an triste Bidental Moverit incestus. Quomodo ergo, dices, bidental huiusmodi labantibus marmoribus vexari poterat, ut provide restitui indigeret? Atqui aliter se res habet. Aliud enim est Puteal, aliud Bidental;

etsi non negamus aliud pro alio ab Horatio, poetica licentia, positum; quippe ad unam eandemque religionem saepe pertinebant. Quidquid enim sit de huiusce vocis Bidental origine, quam Mazochius in Addit. ad Voss. a Chaldaico בִּירְתָּא biranta, palatium; derivat, illud pro certo haberi potest, quod idem eruditissimus Vir docet, Bidental fuisse quoddam templi genus, quod puteali circumponeretur. Festus enim apertissime id docuit, cum ait: Bidental dicebant quoddam templum, quod in eo bidentibus sacrificaretur; etsi frustra Scaliger (vir cetera doctissimus) tamquam spuria, & a mutilatore Paulo male textui adfuta, reiecerit verba quoddam templum. At Pausanias lib. V c. 14 genuinam Festi sententiam hisce verbis tuetur: τοῦ δὲ κατὰ βουτὸν Διὸς προβήλειαι μεν πανταχοῦθεν πρὸ τοῦ βοῦδος ὄρχηται, Iovis Catabatae ara septo undique sepimento ambitur. Quibus verbis duo Pausanias agnovit in ritu procurandi fulminis tum βοῦδος, aram, tum ὄρχηται septum circa aram. Sic etiam Pollux lib. IX, 41 ait τὰ ἐν βουτῇ h.e. fulgurita loca fuisse περιεχόμενα circumsepta. Inter Latinos vero idem erui potest ex Apuleio; nam quae in De Deo Socratis adpellat fulgurita Bidentalia, eadem non longe ab initio Floridorum dicit colliculos sepimine consecratos (fortasse enim colliculum h. e. humum adgestam loco putealis, qui parcere impensis vellent, ibidem imponebant, quam deinde macerie conspiebant); nec non e Sidonio carm. 9 ad Felicem Cos., qui rem clarius exponit:

Nec quae fulmine Tuscus expiato,
Septum numina quaerit ad Bidental.

Haec omnia iamdiu observaverat Mazochius, ut doceret Bidental a Puteali origine saltem diversum fuisse. His addam Vitruvium, qui lib. I, cap. 2 omnem, puto, dubitationem aufert, cum de aedificiis, quae sub divo constituebantur, verba facit: Iovi Fulguri, & Caelo, & Soli, & Lunae aedificia sub divo, hypethraque constituuntur. Si enim Iovi Fulguri h. e. κατὰ βουτὴν praeter aras, sive putealia, aedificia constituebantur sub divo, quae alia illa erant, nisi Bidentalia? Iure igitur Festus ait, quoddam templum, & quidem de illorum genere, quae minora templa dicebantur. Etenim, auctore eodem, Minora templa fiunt ab Auguribus, quum loca aliqua tabulis, aut linteis sepiuntur, ne uno amplius ostio pateant.

Id autem verissimum esse, monumentum nuperrime Pompeiis effossum abunde docet. Cum enim haec scripseramus, forte

IX. Vitruvii, & Festi auctoritas.

X. Puteal, & Bidental Pompeiis eruta.

fortuna Puteal, & Bidental ibidem prodierunt. In eo enim clivo, qui Porticibus Pompeianis imminet secus regiam viam, lapides aliquot adgesti erant, tellure cooperti, & in semicircularem sedilium formam dispositi, quos cum e terra eruisent operae, inventae sunt columellae topheae aliquot, earumque epistylia; ac praeterea putei os, h. e. cylinder lapideus pertusus, tornoque elaboratus; cumque deterfum fuerit solum illud, adparuerunt luculentissime totius aedificationis vestigia, adeo ut, nisi lapides aliquot deperiissent, facile fuerit denuo restituere. Itaque eius ichnographiam, & scenographiam dedimus *Tab. XIX, & XX*. Ibi

IVT · AM · DT · ZIBIITIN
A88NNNNN

Quae latinis elementis reddita sonat: NITREBES. TR. MED. TVH. AAMANAPPHE (5). Quam autem sententiam illa contineat, facili negotio adsequeris. NITREBIIS enim non aliud, quam proprium nomen exhibet, pari quidem desinentia, ac SLABIIS in mensa Herculanensi. Sigla illa TR prima fronte se prodit positam pro TER. Namque animadversum est ab accuratissimo Lanzio *Tom. I p. 118*, veteres populos saepe vocales reticuisse praefertim eas, quas syllaba nomine suo exprimit, ut loquitur Quintilianus *lib. I cap. 7*; quemadmodum post T reticebant E, quia ipso nomine sonaret TE. Voculam autem TER non est, cur Ofcis abiudicemus; praefertim cum in Tabulis Eugubinis occurrat *Tertie*, *tertium*, *tertium* pro tertium. Quod si malis legere heic quoque *tertium*, non abnuo; idem enim est, *ter Meddis Tuticus*, ac *tertium Meddis Tuticus*. Nemo autem, puto, dubitaverit, quin voces MED. TVH. significant *Meddis Tuticus*. Quid denique sibi volet vox AAMANAPPHE? Per me explica: *Septum posuit*. Etenim & verbum ipsa sententia postulat, & cadentia verbalis est, aequae ac in voce PRVPPHED abaci Herculanensis. Ipsam autem ab *am*, *circum* derivare pronum est. Sicuti enim ab *am* veteres Latini fecerunt *ambire*, & *amnis* (5), quia circumeat, ita *amanasser*

vides putei *στύτμιον*, non quidem hauriendae aquae adcommodatum; nec enim excavati putei vestigium ullum existat, & puteal ipsum non modo nullum funium attritum, ut in veris puteis, exhibet, sed etiam adeo rude & scabrum est post tot saecula, ut sacrum & intactum fuisse statim pateat. Habet praeterea exterius sepimentum in templi rotundi formam columnis Tuscanici ordinis ornatum, quibus tantummodo epistylum, sed nullus fornex esset impositus (4).

In ipso autem epistyllo legere est epigraphen ofcis characteribus nitidissime impositam:

XI.
Ofcis epigraphae interpretatur.

re pro *ambire*, *circumdare*, *septum ponere* dixerunt Ofci. Tota ergo sententia est; NITREBES TER MEDDIS TVTICVS SEPTO CONCLVSIT.

Cum igitur haec pro exploratis haberi queant, nullus dubito, quin Puteal a Bidentali diversum fuerit, atque Bidental templi genus circa puteal positum, quo profani ab eo arcerentur; etsi per synecdochen alterum pro altero aliquando sumeretur, uti apud Flaccum *l. c.*

Iam vero in Stabiano, unde erutum est, de quo loquimur, marmor, duorum aedificiorum rudera invenimus: alterum quidem parvi templi formam referens cum cella, sive sacrario, ut habes num. 1; alterum vero duplex est; continet enim duo septa, singula uno aditu patentia, in quorum medio singulae arae surgunt, ut num. 2, 3. Atqui arae solidae illae sunt e calce, & cementis fabrefactae, & quidem cubicae, non putealia, sive arae cylindricae pertusae. Praeterea bina illa septa sic gemella sunt, ut eodem tempore, eademque architectura formata esse adpareant, atque adeo arae illae sic posita sunt, ut prorsus parallelae sese respiciant. Ita ut monstruosissimum fuerit, & omnibus Tuscorum piaculis vix procurandum ostentum istud, ut duo fulmina sic parallela deciderent uno eodemque tempore. Fulgurita igitur loca illa fuisse non videntur.

XII.
Quae edificia cum Stabiano marmore eruta:

Ergo,

desinentia elementum A visitur, aequae ac in abaco Herculanensi. Dic nunc ambo elementa eundem sonum habuisse.

(5) Varro *lib. IV de L. L.*: *Amnis id flumen est, quod circum aliquid, nam ab ambitu amnis . . . itaque Tiberis amnis, quia ambit Martium campum, & urbem*. Et paullo ante: *Ambitur iter, quod circumveniendo teritur; nam ambitus circumus.*

(4) Huiusmodi aedes sacras, & Tuscanicae rationis fuisse, & monopteras adpellatas docet Vitruvius *lib. IV cap. 7*: *De Tuscanis rationibus aedificiorum sacrorum. Fiant aedes votivae, & quibus aliae monopterae sine cella columnatae constituantur.*

(5) Vide in brevissima epigrapha, quae vix quinque voculis constat, ambo elementa A & Q; & quod caput est, quam constans sit illa Ofcorum orthographia? In voce enim MED, & in verbi

XIII.
Septa Bidentalia adpellanda.

Ergo, inquires, ne Bidentalia quidem illa septa adpellabis? Quidni? Inveniant Eruditi vocem aliam in TAL desinentem, quae vacuum illud implere queat, & aedificiorum ichnographiae respondeat. Ego vero libenter concedam *fulgurita bidentalia* illa non fuisse; sed tamen Bidentalia contendo. Etenim non de nihilo est, quod Scriptores, cum de bidentali circa puteal posito verba facerent, constanter certis additis illud distinxerint; sic *triste* Horatius, *triste evitandumque* Persius Sat. II, & *fulguritorum bidentalia* Apuleius dixit. Sidonius vero, etsi tantummodo *septum bidental* scribat, tamen de quo *bidentali* loquatur, satis indicat, cum ait *fulmine Tuscus expiato*. Atqui, inquires, ubinam invenisti bidentalia, quae nec *tristia*, nec *fulgurita* essent? Posses quidem proferre Nuceria haec bidentalia, sed ne idem per idem probare videar, testem do locupletissimum Festum, qui l.c. sic definit: *Bidental dicebant quoddam templum, quod in eo bidentibus sacrificaretur*. Ergo per Festum Bidental cum Puteali nullam necessariam adfinitatem habebat. Omnia enim minora templa quibuscumque Diis sacra, in cuius medio ara extollebatur, ad bidentes sacrificandas, Bidentalia dicebantur: in quorum numero, cum esset templum illud, quod sepimenti loco circa puteal, sive aram fulguritam statuebatur, Bidental ite* adpellabant, & quidem ad aliorum discrimen, *triste*, & *evitandum*. Aliter diligentissimus Scriptor non satis habuisset dicere *quoddam templum*, sed utique addidisset, *quod in locis de caelo tactis aedificatur*, vel huiusmodi alia, quae rem propius definirent.

XIV.
Quinam forent Bidentales Sacerdotes.

Id autem manifestius eruitur e *Bidentatibus Sacerdotibus*, quorum mentio occurrit in duabus Inscriptionibus apud Gruter. pag. 96 n. 5: *SEMONI SANCO DEO FIDIO SACRVM SEX. POMPEIVS SP. P. COL. MVSSIANVS QVINQVENNIALIS DECVRIO BIDENTALIS DONVM DEDIT*, & num. 6: *SANCTO SANCO SEMONI DEO FIDIO SACRVM PECVNIA SACERDOTVM BIDENTALIVM RECIPERATIS VECTIGALIBVS*. Quis enim sibi persuadeat *Bidentales* dictos, qui *fulmina procurabant*, ut Cl. Forcellinius in suo locupletissimo lexico adnotat? An tot fulmina quotannis Romae decidere solebant, ut integrae Decuriae Sacerdotum ipsis procurandis forent necessarii, quibus pingue sacerdotium, assignatis vectigalibus, foret constitutum? Id quidem verisimile non sit. Sed quid

Ad Papyr. Vol. Dissert.

tricas necimus, si ex ipsis litteratis lapidibus manifestum sit, cui numini huiusmodi Sacerdotes essent sacri, *Sanco* scilicet *Semoni Deo Fidio*, qui utique non fulgur erat, sive *Iupiter fulgurator*, cui fulgurita consecrabantur, sed Hercules, quem teste Propertio lib. IV eleg. 9, quoniam manibus purgatum sanxerat orbem, Sic *Sanco cum Tatii composuere cures*. Bidentales igitur Herculi, & fortasse aliis *Semonibus*, h. e. Diis minorum gentium, erant sacri, quibus minora templa statuebantur. Hisce igitur argumentis permotus duo illa aedificia *bidentalia* adpellare non dubito; itaque in marmore DVO BIDENTAL. (curtata voce, ut in quinta linea MARMORIB.) restituendum duco.

Veniamus nunc ad quartam lineam, cuius gratia totam epigraphem illustrandam suscepimus, ubi de *Aede Genii Stabiarum* fit mentio. Mutilam primam vocem, quae procul dubio epitheton est ad *Aedem* pertinens, restitui VETVSTAM; namque & spatium complet, & rei convenire videtur. Etenim cum habeamus lapidem *Decurionum decreto* positum, rogo cuiates isti Decuriones erant? Nuceriae ne, an Stabiarum? Nucerinis utique putem. Non tantum quia Bidentalia Nuceriae Stabianae Aedi in marmore praeponuntur; sed potissimum quia non alia de causa iidem Decuriones duo diversae iurisdictionis loca procurare poterant, nisi alterutrum intercidisset. Iam vero a Syllae aetate Stabias deletas fuisse novimus, Nuceriam vero stetit, & Romanorum Coloniam evasisse. Igitur nullus dubito, quin de Decurionum Nucerinorum decreto marmor positum fuerit. Atque inde etiam arguo, deletis Stabiis, vel totum agrum, vel certe eius partem Nucerinis Colonis fuisse assignatam. Et quidem characterum forma, & praecipue adcentuum notae Tiberii aetatem, ut infra docebimus (6), praefertunt, cum scilicet Nuceria floreret, & Stabiae in villas abierant. *Vetustam* igitur aedem Genii Stabiarum una religionis gratia & servaverant Nucerini, & restituendam postea decreverunt.

Hinc porro exploratum est, eousque saltem litoralem Stabiani agri oram antiquitus pertinuisse, reliquum Nucerinorum fuisse ad usque Vallem dirutam, ubi Sarnus influebat; post excisas vero Stabias, deductamque Nucerias Coloniam veteris Stabiani agri partem Nucerino adcessisse: quod nostri penſi erat definire.

XV.
Cur Vetus sit dicta aedes Genii Stabiarum.

XVI.
Ibi igitur statuendi utriusque agri finis.

Z

Verum

(6) De hisce adcentuum notis vide, quae Parte III fuso tractabimus.

XVII.
Stabiae al-
terae in La-
tario monte.

Verum totus ille sinus, aequae ac Pompeianus alter, post Titianam eruptionem pumicano illo grandine obcaecatus disparuit, & eam fere formam sumsit, quae hodie comparet. Tum vero etiam Stabiae iterum surrexerunt, sed alio in loco. Totum id colligere licet ex Galeno, qui sexaginta & amplius annos post illam calamitatem floruit. Libro enim V *ἑραπυστικῆς* *μυθῶν* cap. 12 de Stabiarum oppido sic scribit: *ὅσος ἐστὶν αὐτοῦ κτὸ τῆς θαλάττης εἰς τρεῖς μῶντα σταδία, καὶ τὴν πλάτος οὐ πολλήν. τὸ δὲ χωρίον αὐτοῦ τὸ ἐπὶ τῇ θαλάττῃ καὶ Σταβίαι κατὰ τοῦ πύμνου τοῦ πολλοῦ, ὅς (7) μάλιστα ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Σουρρεν- τοῦ τε, καὶ Νεκπολῆος ἐν τῇ πλευρᾷ μεγάλῃ τῇ κατὰ Σουρρεντοῦ. κατὰ δὲ ἡ πλάτος πᾶσι λόφοις ἀμαγίδες, μακροὶ εἰς τὸ Τυρρηνὸν ἕκαστος πελάγος; via, quae ducit ad ipsum (locum nempe, quem describit aegris saluberrimum) a mari distat triginta stadiis, & amplius etiam, sed non multum: oppidulum autem supra mare positum Stabiae ad recessum illius sinus, qui potissimum est inter Surrentum, & Neapolim, sed magis in ea costa, quae est ad Surrentum: ipsa vero costa omnis mons est quam magnus, longitudine in Tyrrenum mare porrectus. Ex hac autem graphica descriptione discimus Galeni aetate *χωρίον*, oppidulum Stabiarum in montano loco, *ἐπὶ τῇ θαλάττῃ* supra mare fuisse, sed ab eo triginta & amplius stadiis distitum, & proprie supra fundum illius sinus, qui est inter Surrentum, & Neapolim. Iam vero maior illius sinus profunditas hodie est ad urbem *Castri ad mare*. Hinc autem si recta adscendas montem versus per stadia triginta & paullo plus, scilicet quatuor antiqua milliaria, ipsum *Laetarium* montem, seu hodiernam urbem *Lettere*, invenies, qui scilicet a lactis celebritate nomen sumsit. Atqui Galenus de lactis ipsius salubritate sermonem eo capite instituit (8), quare ad eum locum petendum,*

quotquot exulcerata aspera arteria laborarent, hortatur, ideoque tam exacte eum describit. Itaque in dubium revocari nequit, quin in *Laetario* monte Stabiae tum posita fuerint, & sinus, prout est hodie, repulso mari, vix sub *Castro ad mare* aliquantulum profundior fieret. Secus enim si ex antiqui sinus profunditate triginta stadia dimetiariis, te ducent ultra montes in planam regionem prope a Nuceria. Galeno concinit Symmachus, qui quarto labente saeculo scripsit *lib. IV ep. 18: Stabias ire desiderant, ut reliquias longae aegritudinis armentali lacte depellant*. Et sane sub idem tempus oppidum Episcopale evasit; namque anno 499. invenitur Ursus Episcopus Stabianus Romanae Synodo sub Symmacho Papa subscripsisse. Fortasse monumentorum inopia altiore sedis antiquitatem occulit.

En igitur altera Stabiarum positio in *Laetario* monte, quo Procopius *lib. IV de Bell. Goth.* narrat Gothos a Graecis fufos confugisse (9). Sed ex Procopii verbis id etiam coniici potest, iam sexto Ecclesiae saeculo, cum ipse scribebat, Stabias alio commigrasse. Si enim in *Laetario* monte oppidum Episcopale Stabiarum adhuc stetitset, non utique diligens Historicus dicere omisisset, Gothos in illud oppidum se recepisse.

Atqui in dubium vocari nequit, quin in subposito maris sinu portum, & suburbium commercii gratia constituerint Stabiani, quod suburbium e maris opportunitate paulatim crescens, iustam urbem postea constituit, quae in veteribus membranis dicitur *Castrum maris*, vel *Civitas Castri maris de Stabia*: quae appellatio satis innuit, eam urbem principis nihil aliud fuisse, quam *Castrum* principis urbis ad mare positum. Id autem Graeca epigraphe ibidem inventa, & a Capacio in *Appendice* sic relata docet:

XVIII.
An ibidem
constiterint
sexto saeculo.

XIX.
Nova urbs
Castri maris
de Stabia.

ΠΡΟΑΣΤΕΙΑ · ΑΙΜΙΝΤΕ · ΠΡΟΣ · ΠΟΛΙΤΗΘΝ · ΚΑΙ · ΝΑΥΤΙ
ΛΟΙΟΝ · ΕΠΙΤΗΔΕΙΟΤΗΝ · ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ · ΣΤΑΒΙΟΙ Σ · Σ
ΔΙΕΙΛΑΟΣ · ΚΑΙΤΟΙ · ΒΡΑΔΗΣ · ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝ · ΠΡΟΣ · ΠΡΟΣΤΑΓΜΑ
ΟΜΩΝ · ΤΑΥΤΣ · ΕΡΓΑ · ΟΛΙΜΠΙΑΔΙ · Α

Quam ipsemet Capacius vertit: *Suburbia, portumque ad civium, & nautarum commoditatem, Senatores Stabieneses construi*

curarunt. Diphilus, quamvis tardus Architectus, ad idem tamen celer, quinquennio absolvit (10). Cum enim ipsius orthographia,

(7) Relativum *ὅς* (quod e vulgatis excidit, sed syntaxis requirit) ad τὸν πύμνον refertur. Non enim totus sinus, sed eius pars recessior est ad Surrentinam costam. Male etiam in editis legitur *Ταβίαι*, pro *Σταβίαι*.

(8) *Lac.* Pervenit (aegrotus) ad Stabias, usque est lacte, quod & mirificam plane vim habet, nec sine causa praedicatur. . . . Igitur ad lac, quod

in Stabiis habetur, commendandum multa concurrunt, & locus ipse satis editus, & aer illi circumlatus, fuscus, & pascuum pecoribus salubre.

(9) *Laetarii* montis meminit etiam Cassiodorus.

(10) Inde tamen minime colliges, quod Capacio placuit, satis prope eum portum veteres Stabias fuisse.

graphia, & dictio ingenium quinti saeculi prodat, quo tempore ea loca Orientis imperio adcefferant; iam tum civitas *Castri maris*, seu novae *Stabiae* surgere coeperunt: in quam demum tum Optimates, tum Episcopus ipse Stabienſis montana perosi domicilia tranſtulerunt. Adeo ut anno 984, diviſo territorio Stabiano, duae Episcopales Cathedralae ibidem conſtitutae fuerint; altera nempe in veteri Laetarii montis oppido, quae dicta est *Litterenſis*; altera vero *Stabienſis* in nova *Castri maris* urbe, ubi iamdudum Stabienſes Episcopi ſedem fixerant. Itaque, etſi Stabienſes Episcopi antiquitate ſua Litterenſibus praecellerent, vetuſtior tamen Episcoporum ſedes fuit oppidum *Lettere*, quam *Caſtrum maris de Stabia*; quamobrem, putato, ne priſco honore illud orbaretur, proprium Episcopum habere contendit, atque obtinuit. Sed de Stabiis haecenus.

C A P. XIV.

An poſt cataſtrophem illam *Herculaneum*, & *Pompei* caput ruſus e ruinis emerſerint.

I.
Quid erudi-
ti aliquos
de obrutis ur-
bus opinati
ſunt.

Huiusmodi tractatio ſuperſua fortasſe videri poterit, poſteaquam ipſas urbes in tantam altitudinem deſoſſas noſtris oculis adſpeximus. Sed quoniam, pro vario hominum ingenio, nihil tam luculentum eſt, quod obſcure eloquentiae, & doctrinae abusu non queat; unus atque alter eruditorum fuit, qui vel in dubium revocavit (1), vel pervacaciter contendit (2) ruderata illa, immenſamque ſupelleſtilem, quae Caroli Auguſti Regis imperio primitus eſſoſſa fuerunt, nequaquam ad *Herculaneum* Titiana inflammatione obrutum pertinere, eo potiſſimum argumento, quod *Herculaneum*, & *Pompei* minime ex hominum oculis tum diſparuerint, ſed, licet adciſae, diu ſteterint ad uſque Theodorici tempora (3), atque adeo tum veterum testimoniis, tum ipſis *Herculaneſibus* monumentis in lucem eduſtis ſuam opinionem confirmare ſtuduerunt. Non abs re igitur erit, huiusmodi ſophiſmata heic omnino exuſſare; praefertim cum ea ab aliis levi, ut aiunt, brachio oppugnata fuerint: ne, ſi forte in eiufmodi ſcripta incidant lectores, de noſtra fide minus certi haereant, aſſen-

ſumque ſuum, donec iteratis ſtudiis reſliqueat, ſuſpendant. Principio igitur quid de ea re teſtatum reliquerint coaevi incendio ſcriptores, vel qui paullo poſt florere audiamus; poſtea vero teſtimonia, quibus illi abuſi ſunt, expendemus.

Primus prodeat Neapolitanus noſter Poeta P. Papinius Statius. Hic enim *Sylv. V Carm. 3.* montem ipſum, non paulum cineris, ut illi fabulati ſunt, ſed montem ipſum in miſeras urbes conruiſſe cecinit:

Cum Pater exemtum terris ad ſidera montem

Suſtulit, & late miſeras deiecit in urbes. Quare admirabundus *Sylv. IV Carm. 4* ita Marcellum adloquitur;

Mira fides! Credet ne virum ventura propago,

Cum ſegetes iterum, cum iam haec deſerta virebunt.

INFRA VRBES POPVLOSQVE PREMI? proavitaque toto

Rura abiſſe mari?

Sed obiciet fortasſe quis, Papinium ipſum alibi aliter ceciniffe, cum *Sylv. III Carm. 5* ait:

Non adeo Veſuvius apex, & flammea diri Montis hyems trepidis exhaustit civibus urbes:

Stant, populisque vigent.

At ibi Poeta non de urbibus ſtatim Veſuvio ſubiectis loquebatur; ſed, ut uxorem Claudiam ad repetendos patrios lares adhortaretur, non adeo ſaeviſſe Veſuvium reponebat, ut omnes Campaniae urbes in ſolitudinem redegerit, quemadmodum formidoloſa mulier putabat, vel fama exaggeraverat. Hinc *ſtare* & *vigere* veriſſime aiebat Campaniae urbes. Sed quas urbes? Num *Pompeios*, & *Herculaneum* commemorat, quod ad diſpellendum timorem omnem, & ad cladem extenuandam quam maxime valuiſſet? Minime gentium: ſed *Puteolos*, *Capuam*, & *Neapolim* ſuam commemorat; ulterius vero, ubi vaſtitas erat, non procedit: itaque ſequitur:

... Heic auſpice condita Phoebo

Teſta Dicarchei portus, & litora mundi Hoſpita; at heic magnae tractus imitantia Romae,

Quae Capys adveſtis implevit moenia Teveris:

Noſtra quoque haud propriis tenuis nec rara colonis Parthenope.

De-

(1) Vide Scioionis Maſſei epiſtolam in *Gorranis Symbolis Romanis* p. 27.

(2) Huiusmodi fuit Joannes Lamius *Ephemeridum Florentinarum* ſcriptor, quem vide, ſi

lubet, in volumine Joſephi M. Mecatti, cui titulus: *Racconto Storico Filoſofico del Veſuvio*, Napoli 1752.

(3) V. Mecatti *ibid.* pag. 279.

II.
Quid Statius
teſtatum
liquerit.

III.
An hic Poeta
sibi con-
ſiet.

Denique cum Neapolis laudes multis carminibus cecinisset, sic pergit:

Nec defunt variae circum oblectamina vitae,

quae dum exsequitur, Baias recenset, Puteolos, Capreas, Surrentum, & Aenariam, de tota autem orientali plaga amoenissima, quam *Veneris sedem* Martialis rite adpellat, ne mutit quidem. Cur ita? nisi quia vastam desolatamque Vesuvius fecerat?

IV.
Quid Martialis.

Prodeat alter coaevus Valerius Martialis, qui in pulcherrimo epigrammate *lib. I cuncta iacere flammis mersa* cecinit:

Hic est pampineis viridis modo Vesuvius umbris:

Presserat hic madidos nobilis uva lacus:

Haec iuga, quam Nisae colles plus Bacchus amavit:

Hoc nuper Satyri monte dedere choros:

Haec Veneris sedes, Lacademone gratior illi:

Hic locus Herculeo nomine clarus erat.

Cuncta iacent flammis, & tristi mersa favilla;

Nec Superi vellent hoc licuisse sibi.

V.
Quid Dionysii.

At isti, inquit, Poetae sunt, qui enthusiasmo perciti hyperbolis utuntur. Consulamus ergo historicos, & prorsae orationis scriptores. Audiamus Dionem Cassium gravissimum historicorum, quem quidem, utpote in vicino commorantem (4) loca adfecta lustrasse omnia, & in rem praesentem contemplatum necesse est. Is igitur in *Tito* post plurimas clades enumeratas, quas cinis Vesuvius intulit, ait: *καὶ πρὸς τὴν καὶ πόλιν δὲ τῆς Ὀλλας, τὸ τε Ἡρώδου, καὶ Πομπηίου κατέχοντες, ad haec duas urbes TOTAS, Herculaneum, atque Pompeios SEPELIVIT.* Atqui, inquit, ista non e Dionis manu prodire, sed ex eius breviatore Xyphilino. Ita. Sed cui bono Xyphilinus rem suo aevō notissimam exaggerasset? Potius crediderim Dionis verba emollitum ivisse, si ipse urbes illas non omnino sepultas compertum habuisset. Sed si alii testes coevi, minimeque suspecti concinant, nonne res erit exploratissima?

VI.
Quid Plutarchus.

Nonne Plutarchus, ut *Cap. XII* disseruimus, Sybillini oraculi de eo excidio canentis veritatem post rei eventum adstruit, & inter alia ex persona Zoi praedictas ait: *ἐφ' ὅσας πόλιν ἔμεινον οὗτοι, καὶ τὴν πόλιν, ἥτις μετὰ τὴν πόλιν ἐπὶ τῶν πύλων εἶναι καὶ κτερεῖν, ὅτι κατεφύγοντο, τὰς χύμας σπυγχαμένους, tot tantarumque urbium interitus, ut, qui ea loca interdiu adeunt, ubinam conditae fuerint, de-*

cernere nequeant: usque adeo illius regionis confusa est facies. Nonne ita factum oportuit, ut Zous narrabat, quo fidem Oraculis conciliaret?

Nonne ad eandem omnimodam locorum conversionem respexit Tacitus *Ann. IV, 57* cum de Tiberii villa Capreis posita scripsit: *prospectabat pulcherrimum sinum, antequam Vesuvius mons ardescens faciem loci verteret?* An modicus cinis pulcherrimum sinus prospectum ita inverterat, ut e Capreis diversa eius facies adpareret? Nonne id satis indicat, urbes in prospectu positas disparuisse?

VII.
Quid Tacitus.

Anne ab his abludit suppar Philosophus M. Aurelius Antoninus, qui *lib. IV c. 30* inter alia mundanae caducitatis exempla refert: *ποταὶ δὲ πόλεις Ὀλλαι, ἡ οὐτὴς εἴη, τὰδε καὶ τὰ ἐκεῖ; Ελικὴ, καὶ Πομπηίος, καὶ Ἡρώδου, καὶ ἄλλαι κτερεῖσθαι, quor urbes TOTAE, ut ita dicam, mortem obierunt? Elice, & Pompei, & Herculaneum? Ubi, ne cavilleris, cum Elice, quae a mari absorpta disparuit, nostras urbes componit.*

VIII.
Quid M. Aurelius Antoninus.

Adde his denique Christianum Philosophum Tertullianum, quum *lib. De Poenis cult.* Vesuvium ob oculos habens, qui sub Severo, h. e. ipso Scriptoris aevō, novae strages ediderat, ita loquitur: *Quid illum thesaurum ignis aeterni aestimamus, cum fumariola quaedam eius tales flammaram idus suscitent, ut proximae urbes aut iam NVLLAE EXSTENT, aut idem sibi de die sperent?* Inveniant, quaeso, Eruditi isti urbes Vesuvio proximiores, quae nulae exstarent flammaram impetu sublatas Tertulliani aevō, praeter nostras.

IX.
Quid Tertullianus.

Quaerent fortasse Geographorum calculum: ne is quidem desideratur. Percurrant Ptolemaeum, percurrant Antonini Itinerarium, altum invenient de Herculaneo, & Pompeiis apud veteres scriptores celebratissimis silentium, quas neque Strabo, neque Mela, neque Plinius omiserant.

X.
Quid Geographi.

Ohe, inquit, satis testium est pro illarum urbium interitu: audiamus potius, quos adversarii pro diuturniore existentia producant. Cient ergo primum L. Florum M. Aurelii Antonini coevum, qui *lib. I cap. 16* de causa, cur bellum cum Samnitibus Campaniae dominis incoeperint Romani, sic scribit: *Omnium non modo Italia, sed toto Orbe terrarum pulcherrima Campaniae plaga est. Nil mollius caelo; denique bis floribus vernat. Nihil uberius solo, ideo Liberi, Cererisque certamen dicitur. Nihil hospitalius mari.*

XI.
L. Flori testimonio male Adversarii abutuntur.

Haec

(4) Capuae enim saepe degebat, ut ipsemet testatur.

Heic illi nobiles portus Caieta, Misenus, & tepentes fontibus Baiæ, Lucrinus, & Avernus, quaedam maris otia. Heic omni vitibus montes, Gaurus, Phalerus, Maficus, & pulcherrimus omnium Vesuvius, Aetnei ignis imitator. Urbes ad mare Formiae, Cumae, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeii, & ipsa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas, Romanam, Chartaginemque numerata. Pro hac urbe, iis regionibus Pop. Rom. Samnitas invasit. En igitur, aiunt, Florus de ambabus urbibus, tamquam exstantibus suo aevo meminit. Cur ita? Quia praesenti verbo utitur. O inexpugnabile argumentum! Non negaverim quidem, Florum minus disertum, sapientemque scriptorem importune in Campaniae laudes excurrere voluisse, ac proinde omnia miscuisse; quare ipse merito a Perigrinio vapulavit, quod eo tempore, de quo loquitur, cum scilicet Campani se Romanis dederunt, Capuam caput urbium fecerit, quasi tum Herculaneum, & Pompeii in Campanorum ditione adhuc forent: merito, inquam, sed non quia id ignoraverit, potius quia tam male se expresserit. Eius enim mens fuit, ut Cap. VI §. XIV ostendimus, docere, quid potissimum Romanos ad capiendam in Samnites arma moverit, nempe Campania potiundi spes: id autem putavit luculentius se palam facturum, si universas Campaniae laudes simul adgereret. Adtendenda igitur unice est eius sermonis conclusio: Pro hac urbe, iis regionibus Pop. Rom. Samnitas invasit. Si enim singula expendas, Scriptoris levitatem illico agnoscas. In iis utique regionibus tum erant Herculaneum, & Pompeii de Samnitum ditione, & erat Capua, quae olim caput duodecim urbium fuerat: eae scilicet urbes, ut Florus autumat, cum reliqua Campania Romanorum salivam ciebant, quare occasionem movendi in Samnites, totius fere Campaniae dominos arma praestolabantur. Ipse vero descriptionem adornare voluit, in qua nova veteribus cumulavit. Herculaneum igitur, & Pompeii exstant, cum Capua Romanis dedita fuit, non vero, cum Florus scribebat, & Vesuvius Aetnei ignis imitator erat. Secus dicendum, suo adhuc aevo, post tantas clades Capuam caput urbium fuisse.

Quod si Flori testimonium ne hilum quidem suffragari adversariis valet, quid valebunt Servii verba, quae Cap. III recitavimus; Veniens autem Hercules de Hispania per Campaniam, in quadam Campaniae civitate pompam triumphi sui exhibuit, unde Pompeii dicuntur Civitas. Anne Pompeios illius Grammatici aevo incolumes stetitisse persuadebitur, reclamante tot productorum testimonio nube, idcirco quia ipse praesens tempus dicuntur pro dicta est posuit? Anne novum est praesens, quod historicum adpellant, pro praeterito usurpari? Cur non potius illius urbis interitum e Grammatici verbis eruamus? Ait enim in quadam Campaniae civitate: sed si ea Civitas stabat, & Pompeii adhuc dicebatur, scribere potius debuisset: in ea Campaniae civitate, quae Pompeii dicuntur.

Sed in eruditorum gratiam, nugatores enim istos non moror, parumper in haec doctissimi Grammatici verba commentari ne pigeat, & coniecturam fortasse minime poenitentiam proponere. Mirari quidem non desinebam eorum verborum improprietatem. Principio si Pompeii, ut vulgo ferebatur, ab Hercule fundati fuisse, & ab Hercule boum pompa nomen urbi factum est, quae inepta Servii prode-
¶ in quadam Campaniae civitate? nonne dicendum potius erat in quodam loco, vel agro? Praeterea, ut animadvertimus, quid sibi vult vaga illa loci designatio in quadam? Tertio cur civitatem improprie dixit, non urbem? Et si enim civitatis nomen metonymice pro urbe ponatur; tamen ignorare Grammaticus non poterat notissimum inter urbem, & civitatem discrimen; nam conventicula hominum, ait Tullius pro Sexto, civitates nominatae sunt, domicilia coniuncta urbes dicimus: quod utique discrimen ad tollendam ambiguitatem heic erat servandum. Ad haec si ea civitas a boum pompa Pompeiorum nomen obtinuit, cur non potius dixit, Pompeii dicitur illa civitas, quam Pompeii dicuntur civitas? Scio equidem, quod tyrones non ignorant, huiusmodi syntaxin Graecorum imitatione a Latinis usurpari, ut verbum inter duos rectos positum cum utrovis copularet, etsi ad alterutrum proprie pertineat; sed novi etiam sermonis perspicuitatem adprime servandam, quae in hisce Servii verbis sic interpretatis omnino deperit. Denique cur rursus inculcat Civitas? Nonne satis erat, unde Pompeii dicuntur? Adeone illo Civitatis nomine oblectabatur? Haec omnia igitur simul conlecta in eam suspensionem me adduxere, aliquam Servii verbis subesse sententiam, quae primo intuitu se non prodere. Itaque, ne te amplius morer, conieci, & mordicus teneo, non alia de causa eum dixisse in quadam Campaniae Civitate, nisi quia sua iam aetate, uti nunc,

XIII.
 Quae Servii
 verbis senten-
 tia subdit.

XII.
 Nec Servius
 ipsis favet.

A a Pom-

Pompeii vulgo dicebantur *Civitas*. Et sane cum locus, ubi Pompeii tumulantur, post hominum nostrorum memoriam semper in vulgus audierit latino nomine *Civitas*, licet subpositae urbis memoria oblitterata penitus esset; procul dubio ab usque eo tempore, cum homines recenti clade ibi urbem tumulatam esse noverant, nomen invalere debuit, quod posteris traditum, etsi nomenclationis vim ignorarent, retinere. Quod cum animadvertissem, Grammaticorum optimo succensere desii; imo gratias ei maximas habui, quod eam quoque memoriam nobis servaverit. Consultissime igitur ipse scripsit: in quadam Campaniae *CIVITATE* pompam triumphi sui exhibuit, unde Pompeii dicuntur *CIVITAS*. Hoc pacto si Servium explices, non est, quod in eo praeter breviloquentiam fugilles. Quomodocumque tamen eius verba adicias, numquam profecto Pompeios sua aetate incolumes stetisse concludes.

XIV.
Nec Marti-
nus Capella.

Cient etiam Martianum Capellam, ut de utriusque urbis exsistentia quarto saltem Chr. saeculo testetur. Ipse vero lib. VI c. 18 De conditoribus urbium sermonem instituens, inter cetera sic scribit, prout in editis habemus: Ab Hercule Herculaneum ad radicem Vesuvii, a quo haud procul Pompeios, cum boum pompam duceret Iberorum. Maestri tanto teste estote. Quid inde conficitur? Urbes illas Martiani aetate adhuc stetisse. O lepida capita! Sed si iam excidissent, quomodo aliter dicere oportebat? Addendum erat, quae amplius non exstant. Probe. Verum Lamius religioni duxit reticere, eum locum aliter a Salmasio emendari, ita ut Herculaneum inde abradendum duceret, tum quia mss. optima non habent, tum etiam quia Martianum e Solino, qui de Pompeiis tantum loquitur, profecisse patet. Itaque dat vietas Salmasio manus de Herculaneo; continuo tamen Solinum inter suos testes enumerat, quippe scripserat: quis ignorat conditos ab Hercule in Campania Pompeios? Papae. Ad summam igitur, cum lis de Herculaneo esset, praeter Florum, hosce testes pro unis Pompeiis produxit; quasi vero, dum Pompeii starent, Herculaneum obrui non potuerit.

XV.
Multo mi-
nus Dion.

At at Dionem ipsum Lamius producit, ut probet Titianam eruclationem talem tan-

(4) Huiusmodi rudera in aperto supra Titianam egestionem, & extra priscum oppidi ambitum posita sunt, adeo ut ad illud minime pertinuisse palam sit: nihilo tamen minus antiquae structurae certos characteres praefereunt. Idemcernere est in eo loco vulgo dictus *Sora* in altera

tamque non fuisse, ut integras urbes obrueret, quare praeteriens disertissima eius verba modo recitata, *δοὺ πόλεις ὅλας καταχρητ*, producit ea, quae de cinere Romam usque delato Historicus habet: *ἡ μὲν οὖν πόλις κατὰ οὐδὲν μακρὰ τότε κακῶς αὐτοῦσιρρυγματο ὅτιον γὰρ ποσσὶν εἶσι λοίμωδι δέσπονι ἐμβάλα*; verum cinis ipse nequaquam magnum malum tum ipsis adtulit; sed postea pestem eis diram creavit. Pompeii igitur, & Herculaneum cinerem facili negotio per Lamium excussere, quia ille magnum malum Romae non adtulit. Risum teneatis amici. Adeone Eruditi in contentionis aestu insaniant?

Sed amplius fortasse, quam par erat, hisce nugis recitandis lectores distinui. Veniamus ad illud unum, quod momenti aliquid habere videtur. Augustana Tabula, aiunt, inter reliqua oppida *Herclanum*, & *Pompeios* depingit, eorumque distantias signat. Nonne igitur Theodosii iunioris aeco, adhuc stabant? Ita quidem, nisi aliunde illorum excidium constaret. An uno teste ab illa aetate remotissimo tot coevos minime suspectos in re tam luculenta mendacii arguamus? Ampliandum potius, & res melius perpendenda. Et re quidem vera ille infelicitis aevi Geographus, qui pensi habuit eam tabulam adornare, cum hinc longe gentium degeret, satis fortasse duxit ex antiquioribus tabulis, vel itinerariis hasce regiones describere, parvi faciens, exstarent, nec ne ea loca, quae adpingeret: ob quam supinitatem ei quoque gratias habeamus, oportet.

Verum, quominus huic coniecturae omnino adquiescam, vox illa *Herclanum* intercedit. Cum enim ipsa barbariem, vel graecismum sequioris aevi redolet, non videtur ex optima aetatis tabulis profecta. Quare illud potius adstruerem, quarto labente saeculo non quidem Herculaneum stetisse, sed *Herclanum* illi fuisse impositum. Etenim neque ratio suadet pulcherrimam oram diu incolis desertam iacuisse, & rudera, quae ibidem super Titiana egestionem superstructa invenimus, satis docent, homines illius cladis oblitos, nec periculo deterritos, tractum illum, cui Herculaneum suberat, rursus incoluisse. Nec sane multo post id factum dixeris, si ea rudera invises, quae post *Incurabilium* valetudinarium sub dio adhuc exstant (4). Ea enim etiam

XVI.
An Peucin-
geriana tabu-
la Adversa-
rios tueatur.

XVII.
An Tabulas
Herclanum
idem sit, ac
vetus Herculaneum.

mappa designato, ab antiquo pago Sola, de quo mentionem fecimus Can. IV §. IX, ubi etiam veteris aedificationis vestigia Herculaneensi topographia passim visuntur. Adeo verum est, non diu a clade in vasta illa ora aedificia denuo adfurrexisse, quae postea item exciderunt.

et si super veteri tellure sint imposita, & a Titiani aevi elegantia dissent; tamen reticulatum opus, & tessellata pavimenta, & picti parietes supparem Tito aetatem praefecerunt.

XVIII. Et quidem si *Herculis Porticum*, de quo Petronius Arbiter *cap. 106* meminit (5), & quem in Neapolis vicinia fuisse non est ambigendum, pro ipso Herculeo adcipias, ut Burmannus ibidem coniecerat, & postea Martorellius in *Th. Calam.* & Cl. Ignarra in *Pal. Neap.* eruditissime confirmarunt; habebis certe, exeunte altero a Christo nato saeculo, h. e. centum & amplius annos post Titum (quae Petronii aetas fuit (6)) eo in loco, ubi vetus Herculeum iacebat, alterum oppidum surgere coepisse, quod *Herculis Porticum* vocitabant; atque ad illud ea rudera sepultae urbi denuo imposita pertinuisse facile concludes; unde hodiernum nomen *Portici* pago superfluo haeserit. Nam cur novus ille pagus *Porticus* nomine salutareretur, optime adstruit doctissimus Palaestrae Scriptor, h. e. ab *Herculis templo*, ac *porticu*, quam *Sacrorum Herculeorum causa* adcolae frequentaverint. Ex hac porro *Porticu* nomen pago *Portici dicto*, qui in ea vicinia succrevit, quaestum, puto, fuit. Unum tamen tanto Viro non concesserim, Herculeum illud templum cum aliquibus veteris Herculei reliquiis superfluo Titianae cladi fuisse. Ex iis enim, quae haecenus disputavimus, abunde liquet, nihil non obrutum in illo tractu fuisse: tam modica enim fuerat veteris soli inaequalitas, eaque eruptionis indoles, forma, atque altitudo, ut impossibile fuerit, quantumvis ingens aedificium caput emergere: itaque & templa, & theatrum ipsum in profundo posita invenimus. Quamobrem putaverim potius, post cladem illam *Herculis templum* illic denuo excitatum, ne cum *Herculeae urbe* *Herculis religio* periret, illudque amplis porticibus munitum, idcirco prorsus, quia in deserta ora positum, indigebat, quo se peregre advenientes Numinis cultores ab aëris inclementia tutarentur. Interim exstructo templo, quod adcolae religiosissime celebrarent, consequens fuit, ut illi in amoenissima ora pagus adgregaretur, qui *Herculis Porticus*, vel Graecanica forma *Herculeum*, utique a Graecis Neapolitanis (7), quorum in agro pagus

ille tum erat, compellaretur. Atque hoc nempe est illud *Peutingerianae tabulae Herculeum*, quod utique ab antiquioribus Geographis describi non potuisse patet. Neque oggeras, nos inconsulta huius tabulae auctoritate veteris Herculei situm, & distantias firmasse; siquidem illa de prorsus alio oppido loqueretur. Etenim & novum *Herculis templum* ibidem religionis gratia positum oportuit, ubi alterum obrutum fuerat, ipso Herois adventu sacrum; & rudera illa cum humanorum ossium cimiterio, certissimo villae indicio, de quo semel atque iterum meminimus, ibidem detecta fuere, h. e. sub Augustinianorum nemore; ita ut illis subposita esset pseudurbana domus, ubi papyracea volumina delitescerant.

Totam autem hanc nostram coniectationem mirifice confirmat Anonymus Ravennas, qui *lib. IV cap. 32* inter maritima loca non solum *Pompeios*, sed & *Merclanium* recenset; pro *Merclanio* enim, reponendum, ut in Augustana tabula, *Herculeum*, quis dubitet? Namque cum hic scriptor non ante saeculum VII floruerit, quippe qui S. Isidori Hispalensis meminit (ut critice observat *Franciscus Christ. de Sceyb* in *Tabula Peuting. cap. 2*), ante saeculo VII adhuc *Pompeios*, & *Herculeum* incolumes stetitisse concludent? Minime quidem; Theodorici enim aevi tumulatas fuisse ducunt. Igitur vel *Ravennatem* ex antiquioribus itinerariis sua somnolenter descripsisse, minime sollicitum, exstarent, nec ne ea loca, quae adnotabat, dicent; atque ego reponam: eccur non tantumdem Tabulae auctorem fecisse pernegabimus? vel nobiscum fateantur, illis urbibus olim sub Tito conscriptis alias cognomines postea fuisse impositas.

Hoc autem de *Herculeo* tantum intelligas velim ob ea, quae huc usque disserui, minime vero de *Pompeii*, ubi nulla recentiorum aedificiorum vestigia comparent; nisi forte in subposita illa planitie vicus aliquis adsurrexit, qui sibi *Pompeiorum* nomen ob vicinae obrutae urbis memoriam quaesivit. Sed potius crediderim urbem ipsam, licet desertam, vetus nomen & famam diu retinuisse, utpote quae non tam alte obruta, ut *Herculeum*, sed semisepulta & altiorum aedificiorum capita ostentaret, & fortasse paupere-

XIX.
Anonymus
Ravennas no-
stram senten-
tiam firmat.

XX.
Pompeii non
acque adsur-
reverunt.

(5) Petronii verba sunt: *Sed Lycas memor adhuc uxoris corruptae, contumeliosaque, quas in Herculis Porticu adceperat.*

(6) Consule Cl. Nicolaum Ignarra de *Pal.*

Neapol. pag. 204.

(7) Vide, quae de *Herculanensibus* Neapolim receptis *Cap. sequenti* disseremus.

perioribus domicilium aliquod praeberet; cumque in altitudine esset posita a transeuntibus monstraretur vel sub proprio *Pompeiorum* nomine, vel adpellativo *Civitatis*, quod ad nos usque pervenit; etſi opaco nemore totus ille collis postea fronderit.

XXI.
Leuta monu-
menta omnes
effugium Ad-
versarius ne-
gant.

Haec autem omnia idcirco fufe diffe-
ruimus, ut videant Lectores, in quanta
Scriptorum luce Philologi isti coecutierint,
& ut minime poenitendas coniecturas e
Servii verbis, & Peutingeriana tabula,
quæ abutuntur, proponeremus. Quid ve-
ro illis respondebimus, cum ex ipfis met
erutis monumentis suam opinionem firma-
re fatagunt? Ignoscamus oportet, propte-
rea quia tunc temporis scripserunt, cum
primitus Herculanæum effodi coepit, at-
que pauca vix monumenta in lucem ve-
nerant, de quibus fando tantum audie-
bant, utpote quæ caute custodirentur,
Nam nemo, putem, hodie in tanta mo-
numentorum copia publici iam iuris fa-
cta in dubium revocaret, Pompeios, &
Herculanæum sub Tito fuisse obrutas.
Ecquid enim ex ambabus urbibus eru-
tum est, quod non certos Titianæ æ-
tatis characteres præferat? Quid in æ-
dificiis sive privatis, sive publicis in-
ventum est, quod insequentium sæculor-
um barbariem redoleat? Nonne archi-
tectura, domorum forma, testoria, re-
ticulata opera, tessellata pavimenta felix
Titi sæculum sapiunt? Quid de pictis,
& sculptis monumentis dicam? Stipes sane
erit, qui non illorum ætatem primo in-
tuitu noverit. Ecquid in tot picturis, &
anaglyphis, quod vel christianissimum, vel
aliud tertii, & quarti sæculi monimen-
tum exhibeat? Ecquod nomen in tot la-
pidibus visitur, quod ad insequentam Tito
ætatem referri queat? Omnium Imperato-

rum ad Titum usque nomina insculpta
exstant, posteriorum nullus omnino
compareret, praeter Domitianum *Caesarem*, qui
eo titulo multis ante illud excidium an-
nis, ut notum est, fuerat decoratus (8).
Idem in nummorum serie observatur, quae
in ipso Domitiano *Caesare* conqueiscit. Sed
quid dico nomen? ecqua signa, ecquod
elementum insculptum cernitur, quod for-
ma sua insicetis temporibus tribui possit?
Stetit igitur *Herculaneum*, steterunt adhuc
Pompeii tria & amplius saecula, si hosce
Eruditos audies; sed ita steterunt immo-
biles, ut & nihil a primaeva elegantia
descicerent, & nullum amplius litteratum
monumentum ponerent, &, quod caput
est, nummos amplius praeter veteres illos
non tractarent. Id vero est portentorum
omnium portentosissimum. Sed in hujus-
modi nugis satis superque temporis trivi-
mus.

C A P. XV.

*Quodnam solatium Herculanensium, &
Pompeianorum superstitionibus Titus
Caesar adtulerit.*

Imperatorem Titum post illam Campaniae visitationem in rem praesentem venisse, ut omnia damna per se conlustraret, & deinde Duoviros consulares in eius subsidium misisse τῶν οἰκιστῶν nomine, & potestate auctor est Dion in *Tito*; ΤΙΤΟΣ ΤΟΙΣ ΜΕΝ ΚΑΡΝΑΤΟΙΣ ΔΥΟ ΑΝΔΡΑΣ ΕΚ ΤΩΝ ὑΠΕΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΟΙΚΙΣΤΑΣ ΣΤΕΦΕΣ, ΚΑΙ ΧΑΡΜΑΤΗ ΑΛΛΗ, ΚΑΙ ΤΗ ΤΩΝ ΑΝΩ ΚΛΗΡΟΚΟΜΩΝ ΤΙΣΤΕΥΟΜΕΝΩ ΕΔΩΚΕΝΤΟ, quae sic Reimar. pag. 1097 vertit: *Titus ad Campanos misit quos viros consulares, restituendae regioni, iisque praeter aliam pecuniam dedit eam potissimum, quam reliquissent ii, qui sine heredibus mortui essent* (1). At hac

I.
Cursantes
restituendas
Campaniae
a Tito missis.

fieri solitum erat, me, ut ait Tacitus *IV Hist.* c. 8, *ambitioni, aut inimicitii locus foret*; quod rem magni momenti supponit. Illud unum fortasse in hisce Suetonii verbis nostrae opinioni adversari videbitur, nempe caduca oppressorum bona *restitutioni adfectuorum civitatum* fuisse adtributa; quasi civitates pessumdatae paterna Tiri cura restituerit: atque id quidem sonare possent verba illa, nisi factò abunde constaret, numquam urbes illas, de quibus sermo est, caput erexisse, sed tantummodo vicos quosdam sero nimis eisdem fuisse impositos. Quapropter verbum illud *civitatum*, heic proprie stricteque sumendum putarem pro *civium corpore*, non pro *urbibus*, h. e. aedificiorum congerie, ut vel tyrones norunt. *Civitates* autem fortasse, non *cives* apposite dixit Historicus, quia plures *civitates* profugii illi constituebant, quibus restituendis nihil opportunius excogitari poterat, quam Colonorum more aliis civitatibus aggregare. Quod si id minus placeat, reponam, bona oppressorum *restitutioni adfectu*

(8) Inscriptio scilicet *Domitiae Cn. F. Domitiani Caesaris* transversum egerat Lamium; sed ipsemet postea errore confessus est, etsi sententiam non mutaverit. Ea de re sic Iacobus Belgradius *Epist. V ad Gorium in Symb. Rom. pag. 96*: *Verum existimo non ad Domitianum iam Imperatorem, sed ad eundem longe antea Caesarem, & Consulem monumenta huiusmodi referri oportere. Domitianus eodem anno, quo Herculianum excidit, septimum Consulatum obtinuit, Caesar longe antea dici coepit. Inscriptio recens inventa, ubi adversarii tot finctus, velut in scutulo, excitat, Domitianum Caesarem unice memorat.*

(1) Idem Titi facinus sic narrat Suetonius in eius *Vita* cap. VIII: *Cratores restituendae Campaniae et confusuram numero forte duxit. Bona oppressor in Velevo, quorum heredes non exabant, restitutioni assiduam civitatem attribuit. Quos ergo Dion vocat Graece ^{οικιστας}, Suetonius appellat *Cratores*. Ab eo autem, quod forte duxim narrat, evincitur muneris amplitudo; id enim*

versione non totam reddidit Vir doctus vim vocis *conditor*. Nam qui vel mediocriter graece norunt, probe tenent, ecquos *conditores* antiqui vocarint. Sane hoc vocabulum, quamvis vi sua meros *aedificatores* sonare videatur; tamen perpetuus usus obtinuit, ut tam Graecorum *conditores*, quam Latinorum *Conditor* non de meris parietum structoribus usurparetur, sed signaret eos, qui colonias deducerent, conderentque, idcirco *Conditores*, vel ut ait Suetonius, *Curatores* uno verbo latine adpellatos (2).

II.
Quodam
eorum offi-
cium.

Igitur hoc loco Conditores isti non tam ad centenorum aliquot huius, aut illius adhuc stantis oppidi civium, quorum aedes considerant, commodum praecipue referebantur (nam horum refarcire damna sine splendido *magistratu* Magistratu proclive fuerat); verum ad eas potissimum urbes pertinent, quas in totum obrutas confedis- se constabat; in quarum certe numero Herculaneum, & Pompeii primas ferebant. In earum igitur civium gratiam potissimum necesse fuit aut novas a fundamentis urbes exstruere, aut vicinas prolatis pomeriis amplificare, quo novae ad habitandum insulae novis colonis, uti quique ex viciniore deleta civitate deiectione fuerant, cederent. At novas tum quidem urbes, vel supra conspultas, vel in ea vicinia statuere nec expeditum erat, nec alicubi statim factum legimus; sed effossa monumenta id tantum ostendunt, tractu temporis in Herculaneis ora fieri coeptum, ut *praeced. Cap.* observavimus. Alterum igitur placuisse necesse est, nempe ut vicinarum spatia in palantium confugium laxarentur. Et in harum quidem duarum urbium maxime gratiam duoviros illos Conditores fuisse ab Imperatore delectos, etiam numerus

docere possit; nec enim a vero abhorret, eorum unum Pompeianis, alterum Herculaneis deducendis suam navasse operam. At nolo de his arguari, & lectorem per coniecturarum incerta delassare.

Verum quoniam Pompeiani deducti a suo Conditore fuerint, quis nobis alius, quam augur Apollo divinaverit? Potuere Aceris, potuere Nolae, vel Nuceriae in paratis sibi sedibus collocari; harum enim urbium ternio praeter vicinitatem commerciorum societate cum Pompeianis, Strabone teste, coaluerat. Nos quidem pro Nola stamus, eo uno argumento ducti, quod Pompeii in agro Nolano ad hunc usque diem exstant; ut coniiciendum sit, non nisi Pompeianis Nolae receptis, Nolano agro Pompeianum adcessisse, ut Neapolitano Herculaneis. Sed monumentis omnino destituti nihil certi adferere audeamus.

III.
Quo profu-
gi Pompeiani
deducti sint,
incertum.

At non idem de Herculaneis sermo. Eos enim in proximam urbem Neapolim tunc cum maxime florentissimam deductos fuisse non sola verisimilitudine, sed certo documento tenemus. Epigramma enim illud a Grutero relatum *pag. 439 num. 6*, quod ex Georgio Fabricio didicerat, in agro Neapolitano (3) in Villa Bernardi Martirani Petra-alba dicta olim stetit (unde in atrium templi D. Antonii Abbatis, ubi hodieque visitur, translatus fuit) L. Munatio Concessiano positum, sat lucis huic investigationi offundit; quippe cum illud, etsi veteri Herculaneo abiudicandum, ut iam *Cap. IX* adstruximus, tamen & ad Herculaneis, de quibus in eo fit mentio, pertinuisse ambigi non possit, & Neapoli stetit certissimum sit. Operae igitur pretium erit illud iterum producere, atque ad trutinam revocare.

IV.
Herculaneis
Neapolim
deductos in-
scriptio de-
cet.

Ad Papyr. Vol. Dissert.

B b

Prin.

nam civitatum, non vero penitus obrutarum fuisse adtributa. Novimus enim praeter urbes illas, quae omnino confederant, alias vicinas fuisse terrae motibus quassatas, nec sine multorum civium exitio. Et ne longe abeamus, Neapolim hanc postquam terrae motibus sic male habitam fuisse; ut multa aedificia conruerint, abunde testatur mutilum Graeco-Latinum marmor a Grutero relatum *pag. 173 n. 8*, in quo supplendo tum Mazochius, tum Martorellius, tum Ignarra insudarunt. In eo enim palam sit, Titum aedificia (quaecumque tandem ea fuerint) terrae motibus collapsa Neapoli restituisse, idque anno statim post Vesuvianam cladem; quippe signatum habet VIII eius Imperatoris consulatum. Praeterea in eo excidio plures Neapoli fuisse oppressos docet Papi- nius *Sylv. IV. cann. 8*, cum Patriae suae gratulatur ob Menecratis prolem, qua oborta Vesuvi damna reparari occosperint:

*Parthenope clavi genus ecce Menecratis auget
Tertia iam soboles: procerum tibi nobile vulgus
Crescit, & insani solatur damna Vesuvi.*

Numquid ita cecinisset, nisi magna mortalitas ex Vesuvii insania Neapoli fuisset? De huiusmodi igitur adfectis civitatibus restituendis loquitur, ni fallor, Historicus; non vero de conspultis, quae nullo pacto restitui poterant: sed tantummodo profugis civibus sine tecto & lare erat consulendum.

(2) Doctus Thabae Calamariae Auctor *lib. II cap. V p. 441* in interpretatione vocis *conditor* nobiscum fere sentit, vertit enim *Coloniarum dux*. Sed perverso nimis ratiocinio inde concludit, novos Colonos a Tito Herculaneum tunc immisos, quasi diruta & sepulta urbs, ut ipse fatetur, civium numero compleri posset.

(3) Petralba Villa sesquimilliaro a Neapoli distita est.

LMVNATIO CONCESSIA
 NOV. P. PATRONO COLO
 NIAE PROMERITISEIVS
 ERGACIVESMVNIFICA
 LARGITATEOLIMHONO
 REMDEVITVMPRAESTAN
 TISSIMOVIROPRAESENS
 TEMPVSEXEGITQVOETIAM
 MVNATICONCESSIANIFILII
 SVIDEMARCHIA CVMVLATPRE
 SVMPTVLIBERALITATISABVN
 DANTIAVNIVERSISEXIBVITCIVIBVS
 OBOVETESTIMONIAAMORISSINCERIS
 SIMI. REGPRIMARIA SPLENDIDISSI
 MAHERCVLANENSIVMPATRONOMIRA
 BILISTATVAMPONENDAMDECREVIT

V.
 Veteri Her-
 culaneo ea in-
 scriptio abig-
 dicanda.

Principio eius marmoris dictio, siglae, orthographia, & characterum forma ea est, ut exserta voce aetatem Tito longe sequiorem ostendet; itaque nec antiquius medio saeculo tertio, nec diu recentius aevo Constantiniano fuisse videtur. Praeterea, eum *Demarchia*, h. e. Graecanico Magistratu Munatium Filium functum exhibeat, ne-tiquam ad Herculanum nostrum pertinere potest, utpote quod Romanum Municipium ad ultima usque tempora omni Graecitate alienum fuisse satis superque ostendimus. Id etiam dicendum de appellatione *Coloniae*, quam minime Herculaneo convenire supra docuimus. Denique ipsa vox *Regio Herculanensium* ab Herculaneo illam epigraphen abiudicat. Nam si ad Herculanum Coloniam illa pertineret,

quid ineptius, quam unam eius Regionem *Herculanensium* dicere, & ipsum Regionis nomen reticere? Quod si reponas Regionem illam proprio nomine dictam fuisse *primariam*, tum illud *Herculanensium* superfluum erit (4). Etsi igitur Herculanenses proferat, illi profecto esse nequeunt, qui olim sepultam urbem inhabitaverant. De aliis ergo Herculanensibus, sive potius eorum nepotibus, qui post suae urbis fatum alio transmigraverant, lapidem loqui necesse est.

Contra vero Graeci Magistratus mentio, & singillatim *Demarchi* (5) Neapoli optime quadrat: ita etiam *Coloniae* adpellatio, qua per id temporis urbem nostram gavissam esse docti Viri (6) demonstrarunt. Denique *Regionis* (7) designatio Neapolim intento digito ostendit. Hanc enim urbem

VI.
 Neapoli ad-
 ferenda.

(4) *Primaria* autem dicta est illa Regio, non quia primas supra reliquas omnes regiones ferret, sed quia inter primarias ad secundariorum distinctionem censeretur; ea est enim eius vocabuli notio. Et quidem ea Regio, quae universam urbem Herculanensem veluti repraesentabat, conveniens fuit, ut primariis Neapolitanae urbis aequaretur.

(5) *Demarchum* principem fuisse Neapoli magistratum, testibus firmare non est opus. Satis sit meminisse, e Spartiano *Hist. Aug. p. 174* Hadrianum Neapoli fuisse salutatum *Demarchum*; per Latina op-

pida *Dictator*, & *Aedilis*, & *Dionysius* fuit; apud Neapolim *Demarchus*. Eodem honore apud Neapolitanos ornatum fuisse & Titum, acutissime coniectatur Cl. Nicolaus Ignarra in *Pal. Neap. Cap. V p. 108*.

(6) Vide Reinesium , Mazochium in *App. ad Cath. Distr. III*, & prae reliquis nostrum doctissimum Conlegam Nicolaum Ignarra in de *Pal. Neap. Part. II cap. V sect. 2* ubi hanc patriae antiquitatis partem in summam lucem revocavit.

(7) Consule Mazochium l. c. p. 241, ubi & de Diaconis *regionariis* etiam differit.

in *Regiones* fuisse distinctam haud secus ac Roma, aliunde constat. Alium enim eiusdem prorsus aevi Neapolitanum titulum apud Gruterum pag. 430. n. 6 habemus, quem REGIO THERMENSIVM *Alfio Licinio Patrono Coloniae* posuit (8). Ad haec Magnus Gregorius epistola ad Fortunatum Neapolitanum Episcopum, & Acta S. Agrippini Episcopi Neapolitani eiusdem *Herculanensium* regionis meminerunt; nisi quod ab utroque scriptore curtato nomine *Herculanensium* dicitur. Sed & ex iisdem S. Agrippini Actis novimus, ubi ea regio steterit, in ortivo scilicet nostrae urbis latere, eademque dictam etiam fuisse *Plateam Furcillensem*: quod nomen hodieque illi regioni superstes est, in qua S. Agrippini templum colitur (9).

VII.
Herculanen-
siam Neapo-
li receptio-
rum vestigia.

Quod si ita se res habet, unde quaeso Herculanenses isti in urbem Neapolim commigrarunt, & regioni nomen dederunt? Nemo fortasse non providet. Nimirum conscripto sub vulcanica strue Herculaneo, alter, ambove Duoviri a Tito deducendae profugorum coloniae missi, non alibi eos, quam in vicina Neapoli collocandos putarunt, rati eos ex vicino posse avita praedia curare sua: quae quoniam montis eiectionis obruta fuerant, visa sunt nova tunc assignatione more coloniarum opus habuisse. Prolato igitur urbis pomoerio eo in latere, quod obrutum Herculanensium respiceret, profugos ibidem veluti novos Colonos statuerunt. Hinc illa Regio *Herculanensis* dicta: hinc Herculis cultus, veluti patrii Divi, ibidem maxime viguit, ut ad fera usque tempora ibidem manserit locus dictus Sanctae Mariae ad *Herculem*, & compitum *Herculeum*, qua ad D. Augustini aedem itur (10), & extra Portam Nolanam aedicula dicta Sancti Salvatoris ad *viam Herculeam* (11). Ex huius igitur marmoris testimonio, & prisca urbis nostrae nomenclationibus fa-

tis, ni fallor, de Herculanensium Colonia Neapoli post illam cladem recepta constat.

Sed & ipsa colonia praesidium e Statii auctoritate adsciscit, & contra inde Poetae verbis lux offunditur. Papinius enim *Sylv.*

VIII.
Idem e Sta-
tio eructe li-
cet.

III carm. 3, ut animos uxori adderet Neapolim Vesuvii causa redire timenti, sic ait: *Non adeo Vesuvius apex, & flammea diri Montis hyems trepidis exhaust civibus urbes: Stant, populisque vigent. Heic auspice condita Phoebo*

Tecta Dicarchei portus, atque litora mundi Hospita: at heic magnae tractus imitantia Romae,

Quae Capys advectis implevit moenia Teucris; Nostra quoque haud (12) propriis tenuis, nec rara COLONIS

Parthenope.

Dictitabat ergo non adeo Vesuvium faevisse, ut omnes Campaniae urbes omnino exhauserit; stabant enim adhuc, atqueangebant Dicaearchia, Capua, atque Neapolis non tenuis propriis civibus, nec rara COLONIS. Quare praeter suos Cives, *Coloni* etiam Neapolim tum temporis celebrabant Statio auctore. Unde autem Colonos istos advectos dixeris, nisi ab obruta Herculaneo, postquam vidimus Herculanensium regionem inter primarias nostrae urbis diu stitisse? Novi equidem Colonos a Poetis aliquando pro incolis sumi; sed tamen de iis dicunt, qui lares suos alicubi fixerint. Nec enim nego Herculanenses istos *incolas* potius, quam stricte Colonos dici potuisse; siquidem nova prorsus Coloniae species erat illa, nec ab Urbe propagata, nec solitis de causis. Coloni vero idcirco dicti sunt recepti a Neapolitanis Herculanenses, quia & Duumvirum auctoritate deducti fuerunt, & in civitatis iura colonorum more admissi. Ceterum nescio, an Papinius Colonorum vocem alio, quam stricto sensu usurpet. Illud certum est, alibi ea fuisse usum, cum de Pu-

(8) Apud Hadr. Guilielmum olim stitisse dicitur; eiusmodi autem est:

LICINI
ALFIO . LICINIO
V. P. PATRONO CO
LONIAE . EX . COMI
TIBVS

REGIO.THERMENSIVM.VERE.PATRONO

(9) In Mazochiana Dissertatione de SS. Episcopis Neapolitanis in Appendice inter miracula S. Agrippini p. 340. n. 6. memoratur quaedam *Pessura* in civitate Neapolitana habitans REGIONE HERCVLENSE, quae sanata ab Agrippino fuit, Rursus pag. 342 (quo ex loco scriptio Petri subdiaconi auctoris X saeculi incipit) legitur: *Dum (S. Agrippinus) ad suos consanguineos visitandi gratia pergeret in regionem videlicet HERCVLENSEM PLATEAM FVRCILLENSEM, ex qua idem originem nativitatis sumserat.* Ergo ubi *Platea Furcillensis* nunc est, ibi & Regio Herculan-

sis (primitus *Herculanensium*) fuerat.

(10) Consule Jul. Caes. Capacium in sua *Historia Neapol.* cap. XIV.

(11) Vide eundem Capacium in libro, cui titulus *il Forastiero* pag. 84.

(12) In vulgatis habetur:

Nostra quoque & propriis tenuis, nec rara colonis. Sed nos Gaspari Barthio libentissime assentimur, qui pro & reponit *haud*, atque sic adnotat: *Miror neminem doctorem hominum vel indicasse tantam hanc baron verborum corruptionem. At plane evidentem contra mentem Poetae eruit; sententia enim eius est, nec propriis, nec advenis habitatoribus raram esse suam Neapolim: haec autem contrariis omnino tinnunt.* Nobis tamen vulgata lectio minime incommodat; vel sic enim nobis magis suffragatur. Quippe sensus alius esse non posset, quam ille: *Nostra Neapolis etsi propriis civibus terraemotu absumtis sit infrequens, colonis tamen aliunde advectis non est rara.*

Puteolanis, quos Colonorum iura, & cognomentum a Nerone adcepisse novimus, & de Neapolitanis loqueretur; h. e. Sylv.

II. *car. 2:*

*Inde Dicarcheis multum venerande Colonis,
Hinc adscite meis, pariter his largus, &
illis.*

Si igitur Puteolanos stricto sensu Colonos dicit, cur non eodem pacto Neapolitanos? qui, licet Coloniae iura non adhuc obtinuerant, Coloni tamen iam tum appellari ob Herculaneus deductionem gestiebant, quod denique cognomentum Imperatoris rescripto adepti sunt.

IX. Atque hinc datur intelligere, cur Neapolitani *Herculanum*, sive *Porticum Herculis*, quam supra ipsum obrutum Herculaneum stetit non futili coniectura ex Petronio arguimus *Cap. superiori*, celebrabant, & fortasse stata die sacra supplicatione adibant. Imo vero non ab aliis, quam ab ipsis Neapolitanis Herculaneis templum illud cum Porticu fuisse denuo excitatum pronum est suspicari; quippe cum ager Herculaneus Neapolitano ipso iure adcesserit.

X. Et quidem ex recepta hac Herculaneus factum fortasse arbitramur, ut olim Neapolis Coloniae cognomentum & iura petierit, atque obtinuerit; non

Hinc etiam Coloniae iura Neapolis postea impetravit.

tamen sub ipso Tito, neque sub Nerva (ut Mazochius in *Differat. de Cathedr.* coniecit), sed potius, ut luculentissime ostendit eruditissimus Ignarra in *De Pal. Neapol. Cap. V*, Antoninorum tempore. Cum enim communicata foret, celebri Antonini Imperatoris constitutione, toti Orbi Romano civitas, tum maxime vetera Municipia in ius Coloniarum mutari gestierunt, quippe Coloniarum ius, & appellatio melioris notae esse diu ante coeperat. Id vero ut Civitates ab Imperatoribus impetrarentur, nihil opportunius, quam praetendere, se olim colonos re vera recepisse. Hoc igitur praetextu cum Neapolitani iam primum Municipales (13) facti minime carerent, utpote qui sub Tito Herculaneus coloniam intra moenia recepissent sua, haud difficile ipsis fuit ad Coloniae dignitatem eo obtentu pervenire.

Quandoquidem igitur splendidissimum illud Municipium, veluti nobilis furculus, in nostram Neapolim insitum aliquando fuit; ad domestica decora hoc sane non ultimum adiecit. Itaque nobismet iure gratulamur, quod Herculaneus memorias exsequendo, patrias simul antiquitates illustrare, & maiorum nostrorum historiam e tenebris vindicare opportunissime datum fuerit.

XI.
Conclusio.

FINIS PARTIS PRIMAE.

IN-

(13) Temperare heic mihi non possum, quin Patriae antiquitati consulam, & ex Tullio locum proferam, quod adhuc nescio, quomodo eruditorum sollicitiam fugerit, quotquot pro Neapolitano Municipio adversus Martorellum digladiarunt. Pluribus enim in locis Tullius de Neapoli ad Municipii honorem evecta post civitatem Sociis, & Latinis datam meminit; sed eorum omnium auctoritatem declinare callidissime Martorellus fategit, & cum nihil ultra suppetere librariorum negligentiae, vel subleae fidei accusavit, quasi verba vel transposuerint, vel de suo infarciverint. At nihil clarius, nihil ineluctabilius, quam quod idem orator habet in *Orations pro Archia*, ubi ut probaret Archiam Civem Romanum iure factum, narrat *cap. 3* eum Tarentinos, & Rhodios, & Neapolitanos civitate donasse; mox vero cum docuisset ipsum Heracleae etiam fuisse idoneo tempore h. e. tum, cum lex ferebatur adscriptum, & domicilium in Italia habuisse, & intra sexaginta dies apud Praetorem fuisse professum, quare ex lege ei civitas deberetur, ut argumentum cumulet, sic *cap. 5* concludit: *Quae cum ita sint, quid est, quod de eius civitate dubitetis, praesertim cum aliis quoque civitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum medicis multis . . . gratuito civitatem in Graecia homines impertiebantur, Rhodios, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scilicet artificibus largiri solebant, id huic summa ingenii praedito gloria, noluisse. Quid? cum ceteri non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum MUNICIPIORUM tabulas inieperint: hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracleensem esse voluit, reuicetur? Tantundem e-*

nim per Tullium erat scriptum fuisse civem Neapolitanum, vel Rhodios, vel Tarentinum, quam Heracleensem, ut ad Romanam civitatem aditum quis iuridice haberet. Dicat nunc Martorellus confidentissime, oborta Neapoli contentione (ut Tullius idem *Corneliana cap. 8* narrat), aequae ut Heracleae, cum magna pars in iis civitatibus iuris sui libertatem civitati anteferebant, a Neapolitanis publice repudiatam fuisse civitatem, ab Heracleensibus non item. Verum & e Papinio Statio duo proferam loca eruditis nondum observata, quibus plane conficitur, Neapolim sua aetate Romanum Municipium fuisse, & quidem pleno iure. *Sylvanum* enim V, *car. 2*. quo Patri epicedion canit, ut eius generis nobilitatem extollat, inter alia eum infantem praetexta fuisse indutum, & aurea bulla insignitum, quod Romano more honestioribus pueris fuisse concessum, nemo ignorat:

. Etenim te devote ritu

Ponere purpureos infantia adiecit amictus,

Stirpis honore datus, & nobile peioris auron.

Sylvanum autem IV *car. 8*. Neapolitanis etiam in Romanum Senatum aditum patuisse, modo senatorius census, & nobilis stirps adesset, testatur; eam enim dignitatem Neapolitani Menecratidis filiis auguratur:

Quippe & opes, & origo sequunt, hac lampade prima

Patritias intrare fores, hoc pube sub ipsa

(Si modo prona bonis invicti Caesaris adest

Nomina) Romulei limen pulsare senatus.

Adeo verum est Neapolitanos, etsi Graecitatem in moribus retinere mordicus studuerint; Romanam tamen civitatem post legem Juliam fuisse adeptos, καὶ τὴν οὐρανὸν Παλαιάν, ut loquitur Strabo.

INDEX CAPITUM

PARTIS PRIMAE.

Praefatio. pag. 1.

§. I. Quid *Vesuvio* debeamus. II. *Herculanensis* Academiae institutum. III. Cur primi Academici de effossis urbibus non differuerint. IV. Quot fabulae de hisce effossionibus prodierint. V. In quod tempus eam tractationem disulerint. VI. *Mazochio* ea provincia demandata. VII. Restituta Academia Auctori obtigit. VIII. Summaria huius diatribes partitio.

CAPUT I.

Quid de antiquioribus *Tito Caesare Vesuvinis* incendiis scriptum, sive traditum olim fuerit. pag. 3.

§. I. De priscis *Vesuvii* eruptionibus Historici siluerunt. II. Non ita de *Aetnae* incendiis. III. Quid *Strabo* de *Vesuvio* tradiderit. IV. Quid *Vitruvius*. V. Quid *Diodorus Siculus*. VI. Quodnam *Diodorus* vocet *Cumanum* solum. VII. *Gigantomachia* pro *Vesuvinis* incendiis vulgo adcepta. VIII. Prima *Vesuvii* incendia ad mythicum tempus referenda.

CAPUT II.

Indubia vetustissimarum eruptionum monumenta, quae in Regiis effossionibus deprehendimus, unde remotissimam earum aetatem licet arguere. pag. 9.

§. I. Materies eruata veterrimas inflammationes indicat. II. Quomodo eruata dignoscatur ante *Herculaneum* conditum. III. Quomodo ante *Pompeios* conditos.

CAPUT III.

De priscis *Herculanei*, & *Pompeiorum* conditoribus cum ex historicorum fide, tum ex ipsius adpellationis indicio. pag. 10.

§. I. Quid de harum urbium fundatione veteres tradiderint. II. Quisnam *Hercules* earum urbium fundator. III. Quomodo *Strabo* eius aetatem designet. IV. Non *Graecus Hercules*, nec *Graeca* urbium nomina. V. Quod historiae praesidium ab illa *Herculis* fabula. VI. *Phoenicum* in hasce oras adventus. VII. Incerta *Vesuvii* orthographia remotam originem adstruit. VIII. *Orientalis Vesuvii* etymon. IX. Incerta *Herculanei* scriptura, eiusque etymon. X. *Pompeiorum* etymon. XI. *Strabonis* locus de *Pompeis* restituendus. XII. Quid *Πομπηιοι* *Athenis* fuerit.

CAPUT IV.

De *Herculanei* situ, & ambitu. pag. 17.

§. I. Quis nostrae investigationis scopus. II. Veterum de *Herculaneo* testimonia. III. An veterum descriptio detectae urbi quadret. IV. Quo pacto primaevi soli facies dignosci queat. V. Qua ope exploravimus. VI. Duplicis mappae adornatio. VII. Alterius mappae subsidium. VIII. Verissima Veterum descriptio e mappa adparet. IX. Constantis fluviorum memoria. X. Falsae de fluminibus opiniones. XI. Ortivi fluminis documentum. XII. Eius alveus inquiritur. XIII. Occidui fluminis vestigia. XIV. Quo tempore disperiit. XV. An *Herculanei* situs *Peutingeriae* tabulae respondeat. XVI. *Sexti lapidis* adhuc superstitis testimonium.

CAPUT V.

De *Pompeiorum* situ, & magnitudine. pag. 27.

§. I. Quid recentiores de *Pompeiorum* situ opinati sint. II. Veteres omnes maritimam urbem dixerunt. III. *Strabonis* de eius situ testimonium. IV. *Amnensem* etiam dixerunt.
Ad Papyr. Vol. Dissert. Cc

runt. V. Tentando verissimus eius situs deprehensus est. VI. Inspicientibus veteris situs vestigia comparent. VII. C. Plinii testimonio, quo usque mare procederet discimus. VIII. C. Plinii iunioris, & Senecae verba magnam nobis lucem offundunt. IX. Sarnus laevam urbis partem lambebat. X. Ubi steterit Pompeia Palus, & Herculis Salinae. XI. Qui fuerint Salinientes. XII. Quae Pompeiorum magnitudo.

CAPUT VI.

De Herculanei, & Pompeiorum aliis alio tempore incolis, dominisque, antequam ad Romanos devenirent. pag. 31.

§. I. Strabonis sententia de primis earum incolis. II. Osci primi incolae variis nominibus adpellati. III. Cumani a Strabone illinc merito exclusi. IV. Dionysius, & Conon Straboni concinunt. V. Tyrrheni & Pelasgi pro eodem populo a Strabone adcepti Osci successerunt. VI. Antiquissimus utriusque populi adventus, & dominatio. VII. Alii Scriptores facile cum Strabone, & Dionysio conciliantur. VIII. Capuae fundatio ab Etruscis nostram opinionem firmat. IX. Plinii, & Dionysii auctoritas Peregrinis non favet. X. Imo Dionysius aperte adversatur. XI. Nullus igitur Cumani locus. XII. Samnitibus deinde cesserunt. XIII. Quo id tempore evenit. XIV. Flori mens explicatur. XV. Samnitica monumenta in effossis urbibus inventa. XVI. Variae Herculaneensis epigraphes interpretationes. XVII. Nostra lectio, & interpretatio. XVIII. Pompeiana epigrapha legitur, & interpretatur. XIX. Alia Samnitica epigrapha nuperrima effossa.

CAPUT VII.

Quo tempore utraque urbs Romanis cesserit. pag. 41.

§. I. Quandonam Romani Pompeios occuparint. II. Quando Herculaneum. III. Utraque urbs iterum a Romanis devicta. IV. Omnium vicissitudinum epilogus.

CAPUT VIII.

De politico Herculanei, & Pompeiorum statu praesertim sub Romanis. pag. 43.

§. I. Quae politia sub Osci, Tyrrhenis, & Samnitibus. II. Sub Romanis primum Sociarum urbes. III. Deinde Municipia. IV. Tullius Municipiorum nomine designat. V. Marmora consentiunt. VI. Tacitus Pompeianos colonos dixit. VII. Quomodo Tacitus intelligi possit. VIII. Tullius difficultatem solvit. IX. Quenam Pompeiana Colonia ex Tullio. X. An militares Coloniae urbium conditionem immutarent. XI. Huiusmodi fuit Colonia Capuensis. XII. Militum Coloniae etiam ante Syllam statum urbium non immutabant. XIII. Livii testimonium. XIV. Quae de Puteolis narratur, nos confirmant. XV. Puteoli Municipium, sed non fundanum. XVI. Cur, & quando Colonia evaserint. XVII. Eiusmodi Coloniae quomodo adpellatae. XVIII. Municipiis aliquando iurisdictio extra murum adempta. XIX. Pompeiani adcepta Colonia Municipales manserunt. XX. Idem evincitur ex eius Coloniae Patronis. XXI. Cur Sylla Pompeianis insensus. XXII. Etiam civitatem, qua iam fruebantur, ademptam voluit. XXIII. Fortasse novos Colonos ab Augusto Pompeii adceperunt. XXIV. Sed non ante Neronem colonica iura adquisivere.

CAPUT IX.

Ex erutis Herculanei inscriptionibus politici eius regiminis forma luculentius adstruitur. pag. 53.

§. I. Inscriptiones Herculaneses duplicis generis. II. Lapis a Capacio male tributus Herculaneo. III. Cur Herculaneo abiudicandus. IV. Alia inscriptio a Capacio edita. V. Haec utique Herculanei Remmii posita fuit. VI. Ponderale Herculanei exstitisse novimus. VII. Herculaneses igitur Municipales. VIII. Id ipsum aliae inscriptiones testantur. IX. Magistratus item Municipales. X. Fundanum fuisse Municipium inscriptio docet. XI. Herculaneses Romanis tribus adlecti. XII. Munera Romae ceperunt Herculaneses. XIII. An Balbus fuerit Praetor. XIV. An Praetor. XV.

XV. *Balbus Patronus*. XVI. *Ergo Herculaneses pleno iure Municipes*. XVII. *Tituli in Imperatorum honorem*. XVIII. *Vespasianus de Herculaneo bene meritis*.

CAPUT X.

Pompeianae epigraphae ad declarandum politicum illius urbis statum quamplurimum valent. pag. 60.

- §. I. *Inscriptiones antiquitus erutae*. II. *Inscriptiones recenter inventae*. III. *Primae inscriptionis sententia*. IV. *Quid ex altera erui possit*. V. *Tertiae supplementum*. VI. *Quonam tempore Pompeii Colonia evaserint*. VII. *Alia eiusdem rei documenta, quae Tacito concinunt*. VIII. *Quis novae Coloniae Patronus*. IX. *Municipium Pompeiorum Fundanum*. X. *Qui fuerint Tribuni a populo*. XI. *Pompeiani in tribus relati*. XII. *Pompeiani Magistratus Municipales*. XIII. *Programmata Pompeiana duplicis generis*. XIV. *Quaedam publica auctoritate proposita*. XV. *Locationis programma describitur*. XVI. *Quo loco inventum*. XVII. *Quid sit Venerium*. XVIII. *Quid tabernae, pergulae, coenacula*. XIX. *An certa ubique forent locationum tempora*. XX. *Locatio in quinquennium*. XXI. *Programma illud aedilitium*. XXII. *Siglae explicantur*. XXIII. *Paullo diversa explicatio*. XXIV. *Aliae epigraphae alterius generis*. XXV. *Cur eae proponerentur*. XXVI. *Honoris tituli siglis concepti*. XXVII. *Adclamationes adiectae*. XXVIII. *Faustae adprecationes*. XXIX. *Conclusio*.

CAPUT XI.

De ultimo Herculanei, Pompeiorum, Stabiarumque exitio: deque illius vastitatis phaenomenis. pag. 67.

- §. I. *Quo anno Titiana vastitas adiderit*. II. *Quo anni tempore, quo die*. III. *E quibus Historicis petenda*. IV. *Plutarchi luculentissimum testimonium*. V. *Tria illius cladis phaenomena praecipua*. VI. *Terraemotus praenuncii*. VII. *Quando coeperint*. VIII. *Inventa a nobis eorum indicia*. IX. *Eruptionis exordium*. X. *Quae materies eructata*. XI. *Nostrae in eam materiem observationes*. XII. *Ipsa materia dicta ignis*. XIII. *Eius inflammationis indicia*. XIV. *Quomodo fuerit explosa*. XV. *Nec aquis, nec vento fuit delata*. XVI. *Quo pacto infra descenderit*. XVII. *Disrupta tum montis latera*. XVIII. *Ante Titum rimae in monte exstabant*. XIX. *Plinius, & Silius aperte testantur*. XX. *Castiodorus similem eruptionem describit*. XXI. *Eius celeritatis indicia*. XXII. *Pumicum, & cineris imber ex Dione*. XXIII. *Ex Plutarcho*. XXIV. *E Statio*. XXV. *Ex Plinio*. XXVI. *Quae pumicani imbris monumenta habeamus*. XXVII. *Cinis aquis mixtus statim post pumices decedit*. XXVIII. *Quid homines exanimaverit*. XXIX. *Cinerem aqua mixtum decidisse compertum habemus*. XXX. *Cur in globulos cinis redactus inveniatur*. XXXI. *Num e monte aqua prodierit*. XXXII. *Quid veteres tum opinati sint*.

CAPUT XII.

De aliis eadem eruptione obrutis urbibus. pag. 79.

- §. I. *Praeter duas urbes aliae tum periere*. II. *Retina Vesuvio subiacens*. III. *Classarii Retinae stationem habebant*. IV. *Ubi Retina steterit*. V. *Quae veteris situs indicia*. VI. *Suburbana erat villa*. VII. *Retinae etymon*. VIII. *Cur superstes cladi fuerit*. IX. *Cur inde nulla erat fuga*. X. *Alia villa in Herculansenf agro ex Seneca*. XI. *Seneca cum Suetonio, & Tacito conciliatur*. XII. *Pagus Felix in Suburbio Pompeiorum*. XIII. *Cur dictus Augustus Felix*. XIV. *Oplontis ubi steterit*. XV. *Cosa, vel Cora ubi posita*. XVI. *Ubi Taurania*. XVII. *Veseris an urbs*.

CAPUT XIII.

De Stabiarum vicibus, varioque situ. pag. 80.

- §. I. *Stabiae a Sylla deletae*. II. *Sub Tito sepultae*. III. *Ubi primitus constiterint*. IV. *Stabiani agri extensio*. V. *Nucerinus ager ad mare excurrerat*. VI. *Marmor Nuceriae, & Stabiarum fines designans*. VII. *Suppleti marmoris ratio*. VIII. *Bidentat*

tal an idem, ac Puteal. IX. Vitruvii, & Festi auctoritas. X. Puteal, & Bidental Pompeiis eruta. XI. Osca epigraphæ interpretatur. XII. Quæ aedificia cum Stabiano marmore eruta. XIII. Septa Bidentalia adpellanda. XIV. Quinam forent Bidentales Sacerdotes. XV. Cur vetusta dicta Aedes Genii Stabiarum. XVI. Ibi igitur statuendi utriusque agri fines. XVII. Stabiae alterae in Laetario monte. XVIII. An ibidem constiterint sexto saeculo. XIX. Nova urbs Castris maris de Stabia.

CAPUT XIV.

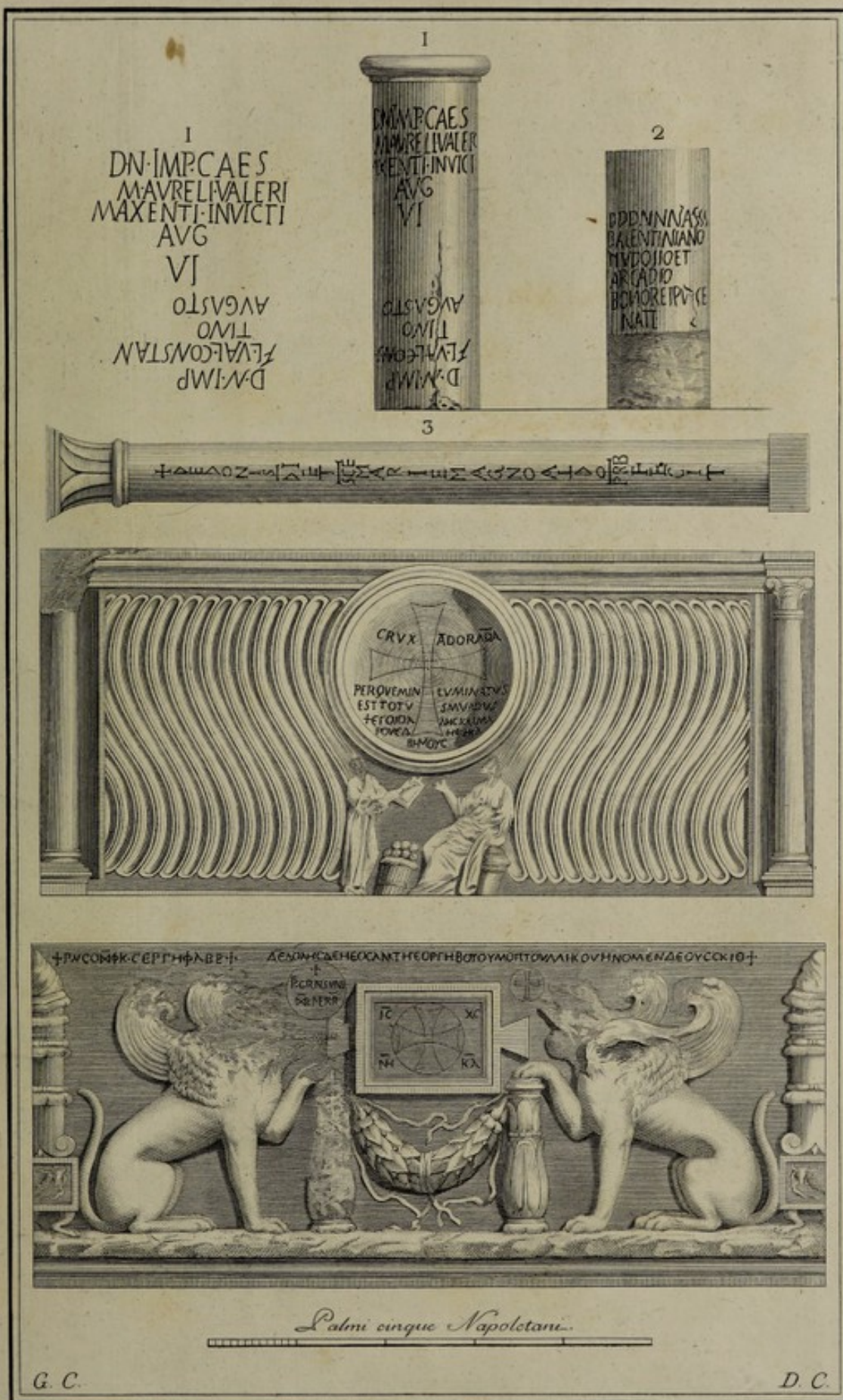
An post catastropham illam Herculaneum, & Pompeii caput rursus e ruinis emerferint. pag. 91.

§. I. Quid eruditi aliquot de obrutis urbibus opinati sint. II. Quid Statius testatum reliquerit. III. An hic Poeta sibi constet. IV. Quid Martialis. V. Quid Dion Cassius. VI. Quid Plutarchus. VII. Quid Tacitus. VIII. Quid M. Aurelius Antoninus. IX. Quid Tertullianus. X. Quid Geographi. XI. L. Flori testimonio male Adversarii abutuntur. XII. Nec Servius ipsis favet. XIII. Quæ Servii verbis sententia subfit. XIV. Nec Martianus Capella. XV. Multo minus Dion. XVI. An Peutingeriana tabula adversarios tueatur. XVII. An Tabulae Herculaneum idem sit, ac vetus Herculaneum. XVIII. Herculaneum, sive Herculis Porticus quando surrexerit. XIX. Anonymus Ravennas nostram sententiam firmat. XX. Pompeii non aequè adsurrexerunt. XXI. Eruta monumenta omne effugium Adversariis negant.

CAPUT XV.

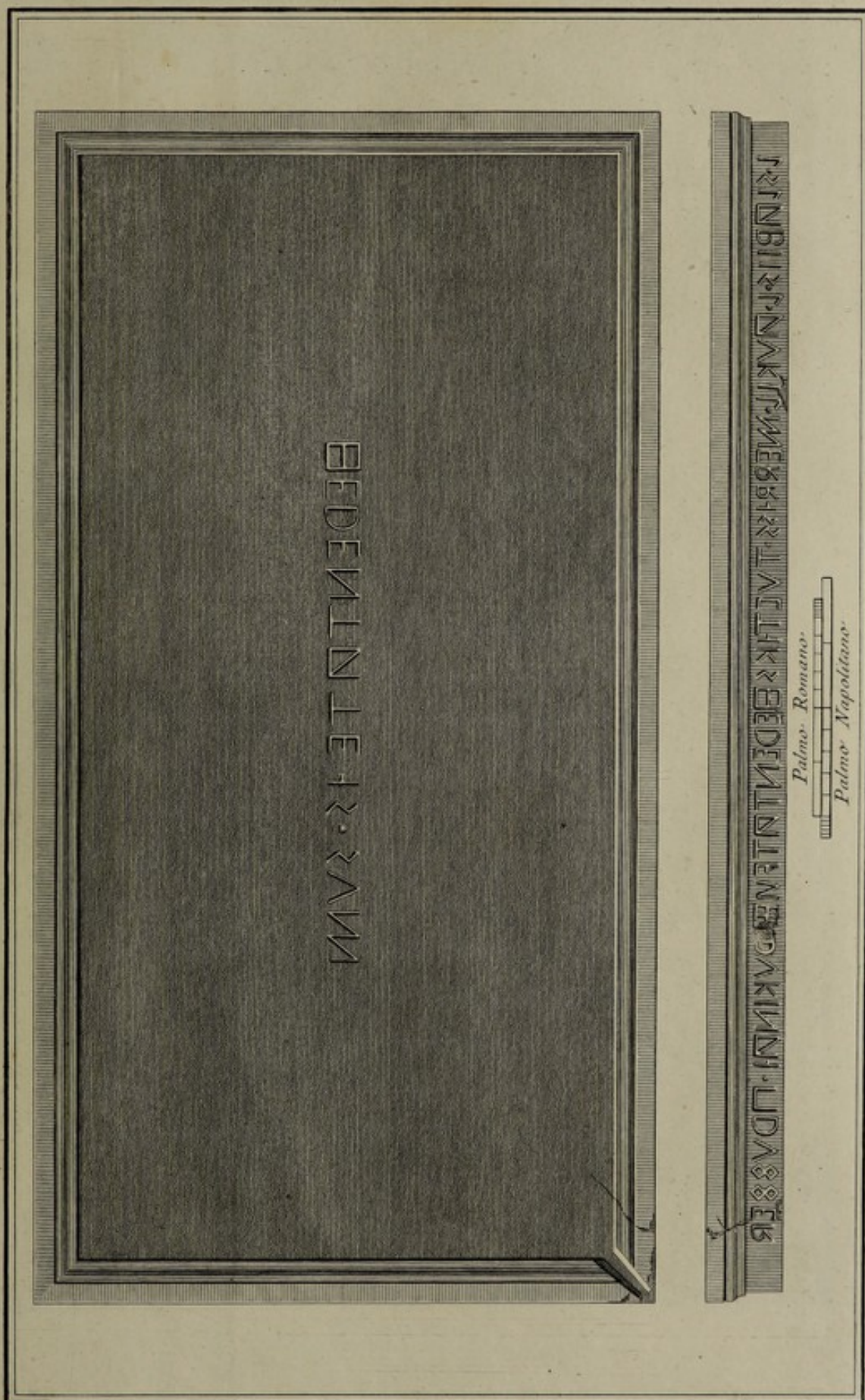
Quodnam solatium Herculaneum, & Pompeianorum superstitionibus Titus Caesar adtulerit. pag. 96.

§. I. Curatores restituendae Campaniae a Tito missi. II. Quodnam eorum officium. III. Quo extorres Pompeiani deducti sint, incertum. IV. Herculaneenses Neapolim deductos inscriptio docet. V. Veteri Herculaneo ea inscriptio abiudicanda. VI. Neapoli adferenda. VII. Herculaneum Neapoli receptorum vestigia. VIII. Idem e Statia erui licet. IX. Hinc Porticus Herculis Neapolitani peculii fuit. X. Hinc etiam Coloniae iura Neapolis postea impetravit. XI. Conclusio.

D. Casanova inc.

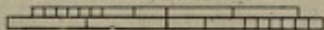

2ND-DNR 10112-C
 2ND INV-UV8-8DMMNT
 DNE P-TIV DD VIT-D JNE
 EK2VK-DNE DMMNT-ET VNS

ICC DV FIFX

Patroni due Romani

INPRAEDISIMIAESPEFFICIS

IOCANIVR

BAINVAH/ENRIVAMHONGENTVABIABERNAEPERGVAE
CENACVAPXIDIN/SAUGPRIMISINIDUS/NECERTASANNOSCONTINUOSQVINQVE

S.Q.D.FEN.C.

A-SVELIM-VERVA-AED- PRISCUM-AED
VA-S-P-P-DR-P-PRIBAM

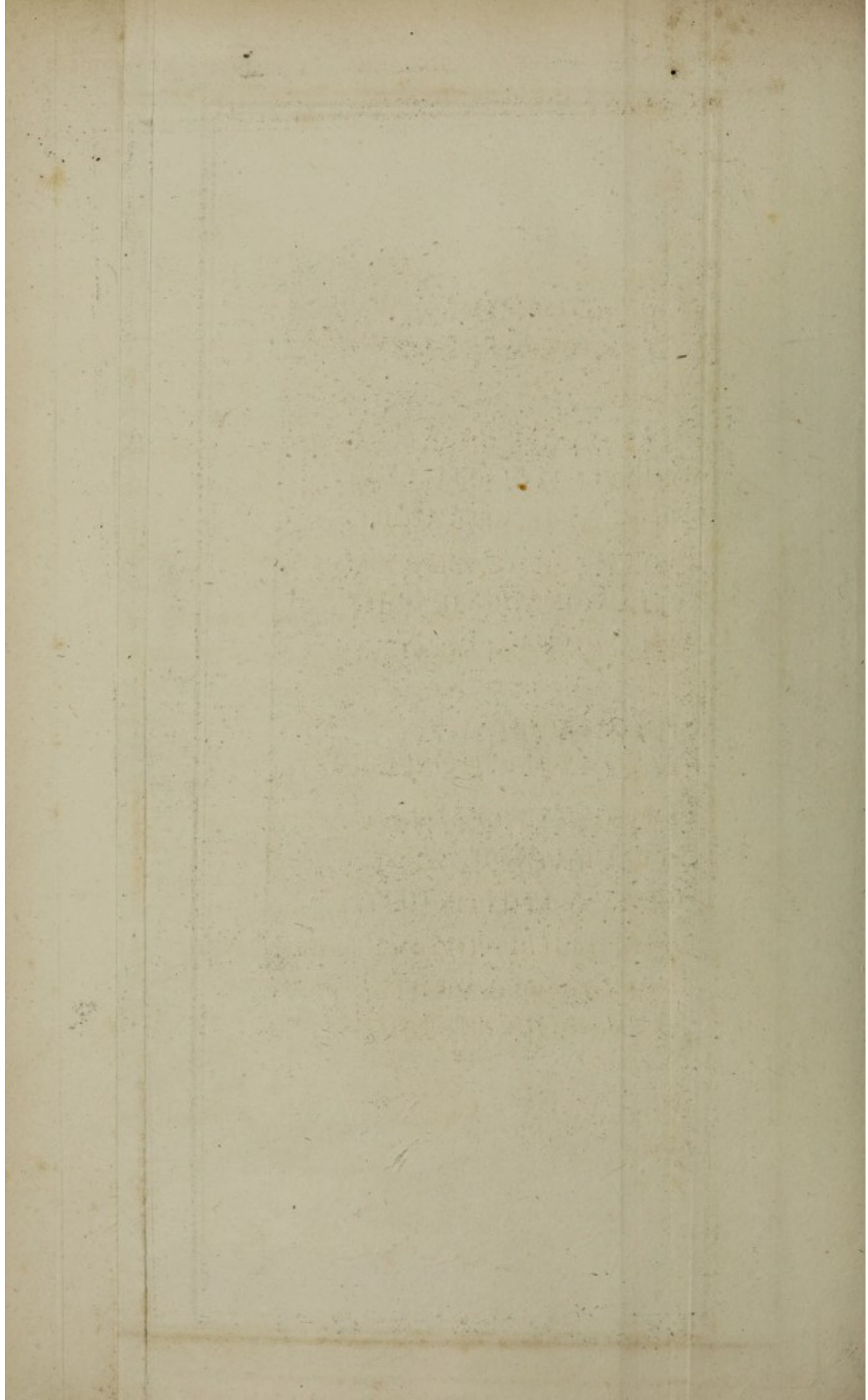
MEIIEIIEI

ICTUM-SECUNDUM AED-OVF
PRONVS-ETCANTHS ECCAPILLAN

DEIVAST. MAIMAS. CARNEIS. SENATEIS. TANGIT
AV. OS. II. CNIOCEG. 10. COMPARAS CVSTER. SVAE. PIS. PERTEMVST. P.
DEIVATVO. S. IPVS. COM. NEI. PERVM. DOLOM. MALLOM. SIOM. IOCCOMO
CAS. AMNVD. PANPIE. ISVMBRATEIS. AVTI. CADEIS. AMNVD. INIM. IDIC
TAKOINVD. MAIMAS. CARNEIS. PERTVMVM. PIEI. EX. COMONO. PER. TEME. M
COMONONI. HIPID. PIS. POCAPI. T. POST. POST. EXAC. COMONO. HAFIEA. T. MEDDIS.
NEITVAS. FACTVD. POVS. TOVTO. DEIVATVNS. TANGINOM. DEICANS. STOM. DAT. EI
DEICVM. POD. VALAEMOM. TOVTICOM. TADAIT. EZVMNEI. FEPACID. POD. PIS. DAT
DEIVAD. DOCVD. MALVD. SVAE. PIS. CONTRVD. EXELQ. PE. FACVST. AVTI. COMONO. HI
TO. ESTVD. N. O. IN. SVAE. PIS. IONC. FORTIS. MEDDIS. MOLTAVM. HEREST. AMPERT. MIS
EITVAS. MOLTAS. MOLTAVM. LICITVD. SVAE. PIS. PRV. MED. IX. V. DALTREICASTRO. CHEITVAS
ZICOLM. DICVST. IZICCOMONONI. HIPIDNEI. DONOPTOVTAD. PETIRV. PERTVRVSTSI. PVS. PERVM. DOLOM
MALLOM. INTRVTVM. ZICO. TOVTO. PEREMVST. PETIRO. PERTNEIP. MAIS. POMTIS. COM. PREIVATVD. ACTVD
PRVTER. PAM. MED. ICATINOM. DIDI. ST. IN. PONDOS. MOXX. CONPREIVATVD. VRVST. EIS. V. CEN. ZICVLVD
ZICOLM. XXX. NESIAVM. COM. NOM. NH. HIPID. SVAE. PIS. CONTRVD. EXEIC. FE. FACVST. IONC. SVAE. PIS
HEREST. MEDDIS. MOLTAVM. LICITVD. AMPERT. MISIK. FIS. AET. PIS. EITVAS. LICITVD. PON. CENSTVR
SANS. AETAVTAM. CENS. AZE. T. PIS. CEVS. BANTINS. FVST. CENS. AMVRES. V. INEITVAM. POIZ. AD. LICV
A. SC. CENSTVR. CENS. AVMANGET. VZ. ET. AVT. SVAE. PIS. CENS. TOMEN. NEI. CBNVS. T. DOLVD. MALLV
INEITZEIC. VINCTER. ES. V. FOMEN. EI. LAM. ATIR. PE. MED. DIX. VD. TO. IAD. PRAES. ENTID. PERVM. DOLOM
MALLOM. IN. AMIRICATVD. ALLO. FAMELO. IN. EI. SIVOM. PA. FIEIZ. EIS. EVST. PA. ENCENSTO. VST
TOVICO. ESTVD. PR. SVAE. PRAE. FVCVS. POD. POST. EXAC. BANS. AE. FVST. SVAE. PIS. OPEIZOIS. COM
ATRVD. I. IC. VD. ACVM. HEREST. AVTI. PRV. MEDICATVD. MANIMASE. PVM. EI. ZAZV. NCEGM. AZVM
PAS. EX. AIS. CENLIGIS. SCRIFTAS. SET. NE. PHIM. PRV. HIPID. MAIS. ZICOLDIS. X. NESIMOIS. SVAE. PIS. CONTRVD
EXDIC. PRV. HIPVST. MOLTO. ET. ANIO. ESTVD. N. O. IN. SVAE. PIS. IONC. MEDDIS. MOLTAVM. HEREST. LICITVD
AA. IN. TPEIS. AET. IS. EI. IVAS. MOLTAS. MOLTAVM. LICITVD. PR. CENSTVR. BAN. SAE
ID. NI. I. SVAE. FVST. NEI. CENSTVR. FVST. NEI. SVAE. PR. FVST. IN. SVAE. PIS. PR. IN. SVAE
I. ELQ. D. IM. NERVUM. FVST. IZIC. POST. FIZ. VC. TR. PL. NI. FVID. SVAE. PIS.
ST. IZIC. AMPRV. FID. FACVS. ESTVD. IDIC. MEDICAM. EI. ZV
ANT. HIC. IM. IN. IM. VI. NESIM. V. M
V. M. POD
NE. DICENS

VVR
VVDAM
VTCU

IN SEN
NAM DEICIP
REM

E IN POPULO IOVDICIO NE SEI
Q NEVE QVIS MAG TESTVMONIVM POPLICE EID
DATO NEVE IS IN POPLICO LVVCI PRAETEXTAM NEI
QVOMQVE COMITIA CONCILIVMVE HABEBIT EVM SVFRAGIVM FERRE NEI SINITO
E PLEBEIVE SCITO FACTV SERIE SENATORVE FECERIT CESSERITVE QVO EX HACE LEGE
ERIT OPORTEBITVE NON FECERIT SCIENS D M SEINE ADVORSVS HANCE LEGEM FECERIT
VEI VOLET MAGISTRATVS EXSIGITO SEI POSTVLABIT QVEI PETEF PR RECUPERATORE
QVE EVM SEHTA PARIAT CONDVNARI POPVL FACITO QVE IOVDICETVR SEI CONDEMNATVS
AD Q VRB
AVEBONA E IN POPLICE POSSIDEANTVR FACITO SEI QVIS MAG MVLTAM INROGARE VOLET
PARIS FAMILIAS TAX SAT LICETO EIO OMNIVM RERVMSIREMPLEXS ESTO QVA SEI SEI IS HA ACELEGE
E IN VNC ESTIS IN DIEBVS V PROXVMEIS QVIBVS QVEI QVE FORVM SCIET H L POPOLVM PLEBE MVE
COS PR MAG EQ CENS AID TR PLQ III VIR CAP III VIR ADA IOVDIX EX H L PLEBIVESCITO
OSTHAC FACTVS ERITEIS IN DIEBVS V PROXVMEIS QVIBVS QVISQVE FORVM MAG IN PERIVMVE INIERIT IOVRANTO
DE CASTORVS PALAM LVCI IN FORVM VORSVS ETEIDEM IN DIEBVS V APVD Q IOVRANTO PER IOVEM DEOSQVE
ERIT FACTVRVM NEQVE SE SE ADVORSVM H L FACTVRVM SCIENTEM D M NEQVE SE SE FACTVRVM NEQVE INTERCESVRVM
EI Q H L NON IOVRAVERIT IS MAGISTRATVM IN PERIVMVE NEI PETITO NEVE GERITO NEVE HABETO NEVE IN SENATV
V QVIS SINITO NEVE EVM CENSOR IN SENATVM LEGITO QVEI EX H L IOVDICAVERIT IS FACITO APVD Q VRB
CIPINM SIEF QVA ESTOR QVE EANO MINA ACCIPITO ETEOS QVEI EX H L APVD SED IOVRARINIFACITO IN TABOLEIS
AM DEIXERIT POST HANCE LEGEM ROGATAMEIS IN DIEBVS X PROXVMEIS QVIBVS QVISQVE
IOVRANTO APVD QVA ESTOREM ADAERARIVM PALAM LVCI PER IOVEM DE
SE ADVORSVM HANCE LEGEM FACTVRVA ESSENT QVE SE SE
SE NOICE LEGEL

¹
C V S P I U M · P A N S A M
A E D · D · R · P · C A M P A N U S R O G

²
M · C E R R I N I U M
A E D · S A L I N I E N S E S
R O G ·

³
C I V I U M · P O L I B I U M
I I V I R · M V L I O N E S R O G ·

⁴
C · C V S P I U M · P A N S A M
A E D · M V L I O N E S · V N I V E R S I
A G A T I I O · V A I O

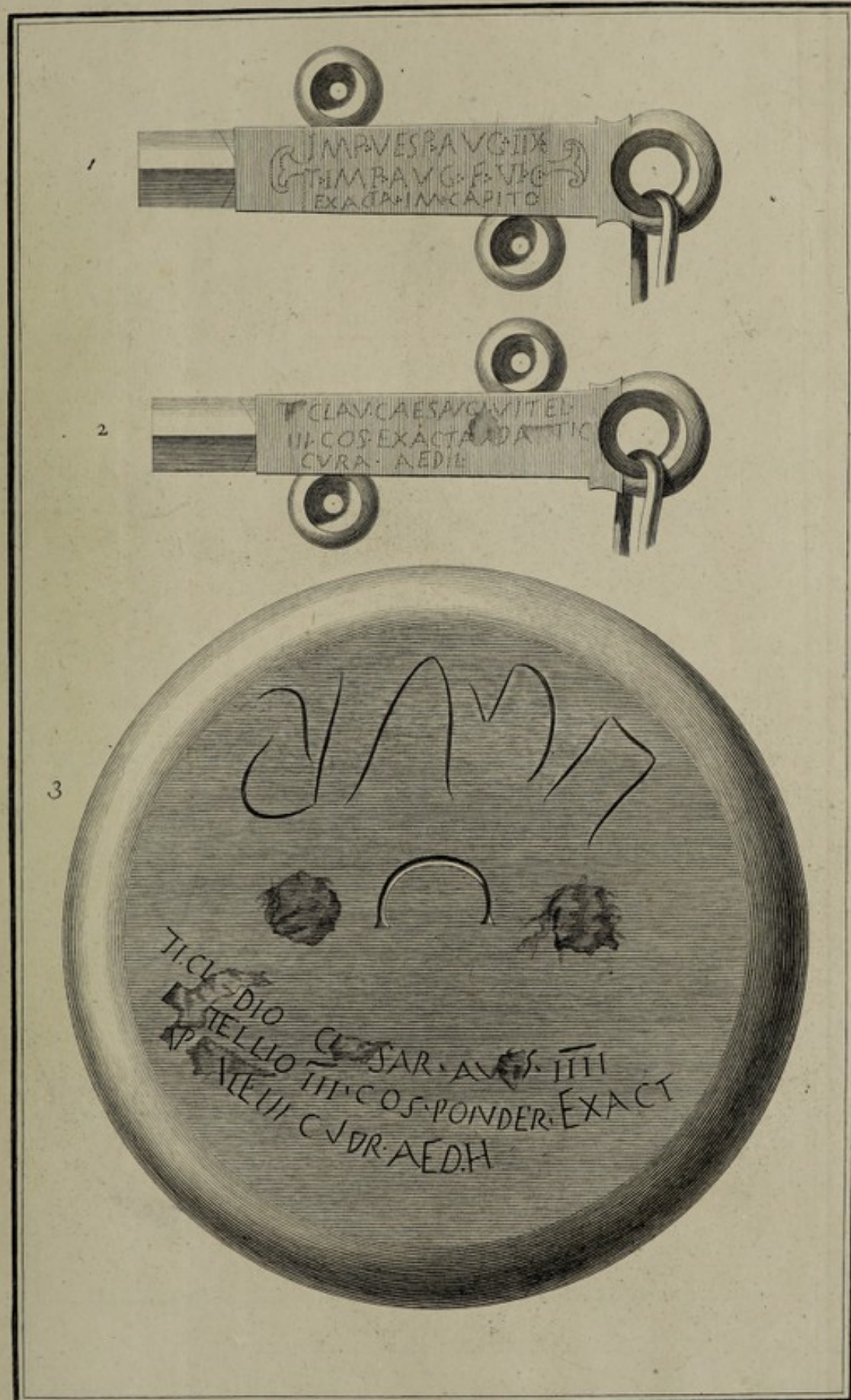
⁵
M · H O I C O N I U M
P R I S C U M · I I V I R · I D · O

⁶
M · S A M E L I U M
M O D E S T I U M A E D
V · B · O V F

⁷
C N · H E L V I U M
S A B I N U M · A · I S I A C I
V N I V E R S I · R O G

Palmi cinque Napoletani

1 LAD · RR · X
RVFI · PVC · MOLA ·
II · NONA · A
ET VENATIO

GLAD
PARXXQP
PVC · NONA

LSA

GLAD
VELA
XIIIR

2

PVC · N · V · IIII · III · PR · K · DEC · VENAT

3

DVOBUS · ENB · IIS · FELI

4

N · POPIDI

PVFI · EM · GLAD · IV · K · N · POMPEIS · VENATIONE
EX · XII · K · MAI · MA · A · ET · VELA · ERUNT
O · PROCV · RATOR
FELICITAS

5

S · ATRIO · L · VCRE · TIO · VALENTI · M · NIFICO
IV · SIBI · LIBERIS · FELICITER · PRO · VALENTE · EX · R · G

6

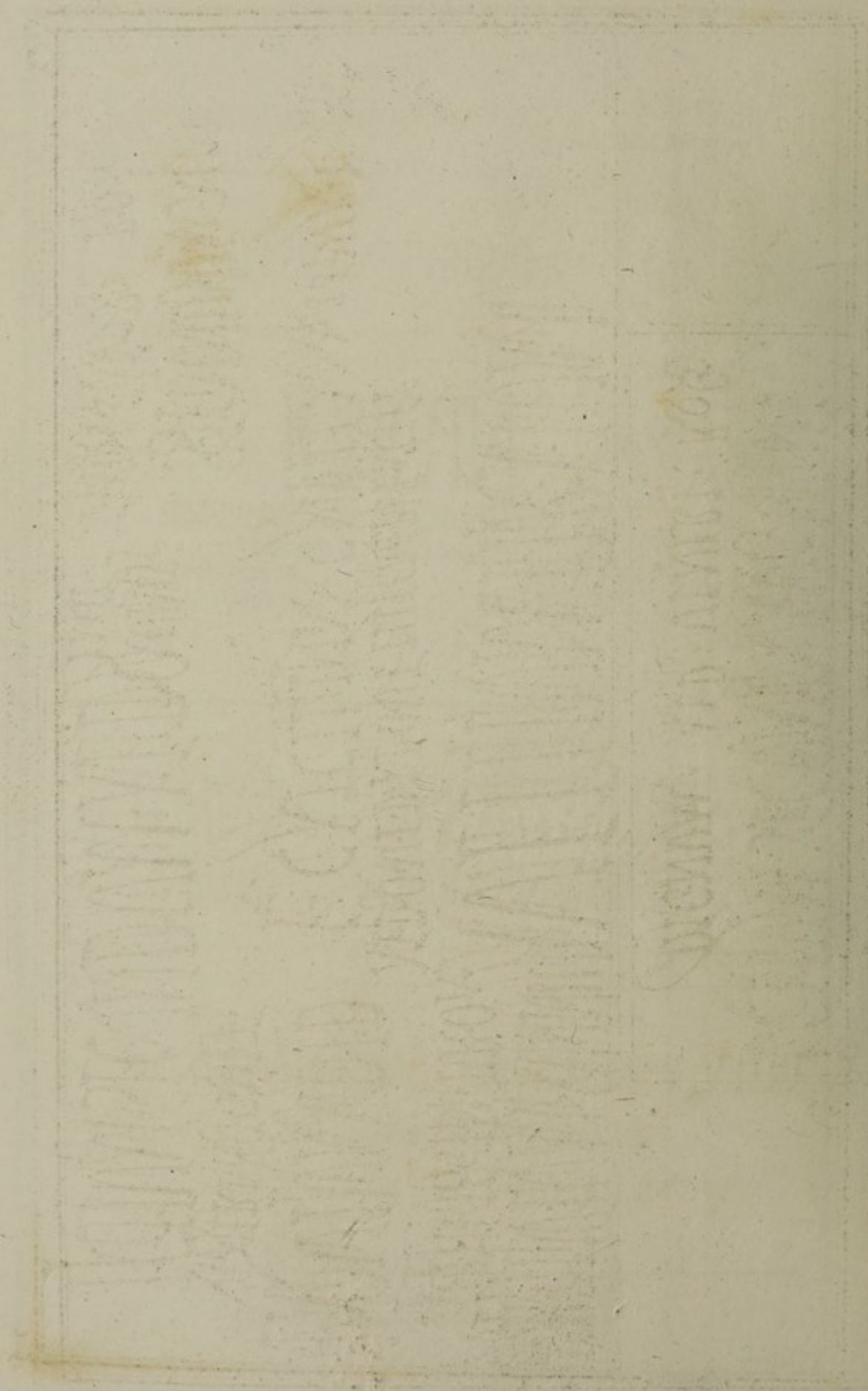
VALENTIS · FLAMINIS · NERONIS · AVG · F · PERPETVI

DI · VCRE · TIO · VALENTIS · FELI

V · APRIL · VENATIO · ET · VELA · ERUNT

P · COLONIA

Palms Cinqve Napoletani

ICELUM·SECUNDUM·GAVIUM

DIGNUM·AED·VENERI·ROG·

ICELUM·SECUNDUM·GAVIUM

AED·VENERI·PROX

PAQUUM·DID

VENERI·ROGUE

ICELUM·SECUNDUM·AED·GAVIUM

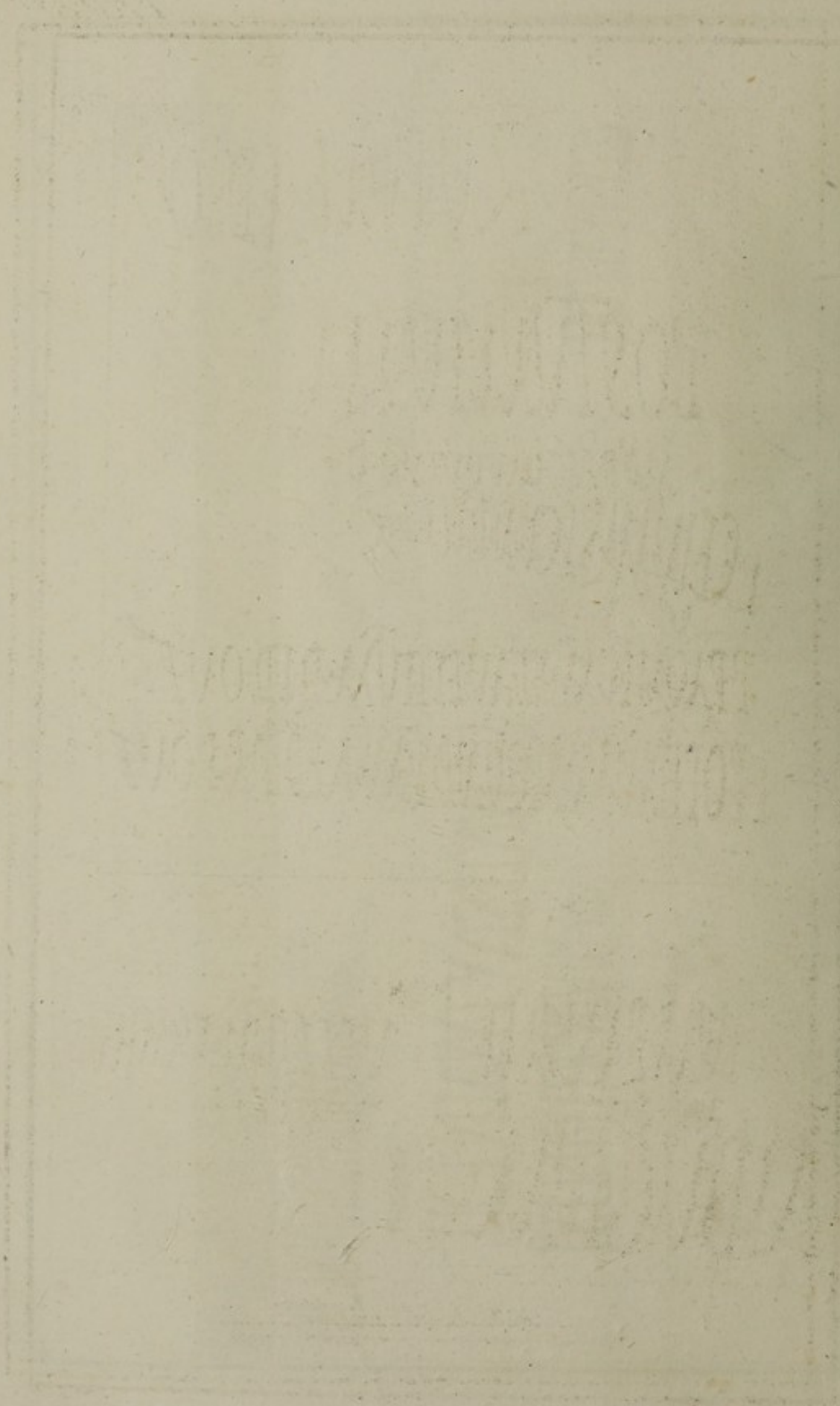
AED·O·V·E·D·R·O·V·E·P·H·I·C·R·P·I·F·A·C·I·T·F

I·C·A·C·I·L·I·V·M·C·A·P·I·L·L·A·M·I·I·V·R·I·R

SECUNDUM·AED

FURNACAR ROG

RUFUM AD. O

POSTUMUM

MODESTUM QVING. O

L. CEIVM SECVM. IL. VI. R
V. TAEIVS

PTAQUIVM ET AVETIVM. D. I. D. O. V. F

L. POPIDIUM SECUNDUM. AED. D. R. P. O. V. F

2

3

IVM. PANSAM

AED. O. V. F

LIBVCIUM

4

VITIVM. FIRMUM

D. O. V. F. D. R. P

Palini Quattro Napoletani

<p>1741</p>	<p>1742</p>	<p>1743</p>	<p>1744</p>	<p>1745</p>
<p>1746</p>	<p>1747</p>	<p>1748</p>	<p>1749</p>	<p>1750</p>
<p>1751</p>	<p>1752</p>	<p>1753</p>	<p>1754</p>	<p>1755</p>
<p>1756</p>	<p>1757</p>	<p>1758</p>	<p>1759</p>	<p>1760</p>
<p>1761</p>	<p>1762</p>	<p>1763</p>	<p>1764</p>	<p>1765</p>
<p>1766</p>	<p>1767</p>	<p>1768</p>	<p>1769</p>	<p>1770</p>

1
ALBUCIUM DOMINO
ST. RUOTUS. ROG.

2
CUSTIUM. PAUSAM
AED. SABINUS. VT. PRINCEPS. LIBERTINORUM

3
POPIDIO. RUFO. INVICTO. MUNI. RIII
DE. MEMORIBUS. COLO. RM. FELICITER

4
CN. HELVIUM
SABINUM. AED. O.
IVNI. ROG.

5
PERENNIVS
OCELLAE. NIMPHEROIS
IK. ARO. UNICO. SAL.

6
M. HOLCONIVM. PRISCUM
C. GAVIVM. RVFVM. II. VIR
PHOEBVS. CVM. EMP. TORIBVS
SVIS. ROGAT

7
POSTUMIVM. PROBVM
AED. POTHINVS. ROG
PER. TUNNVM

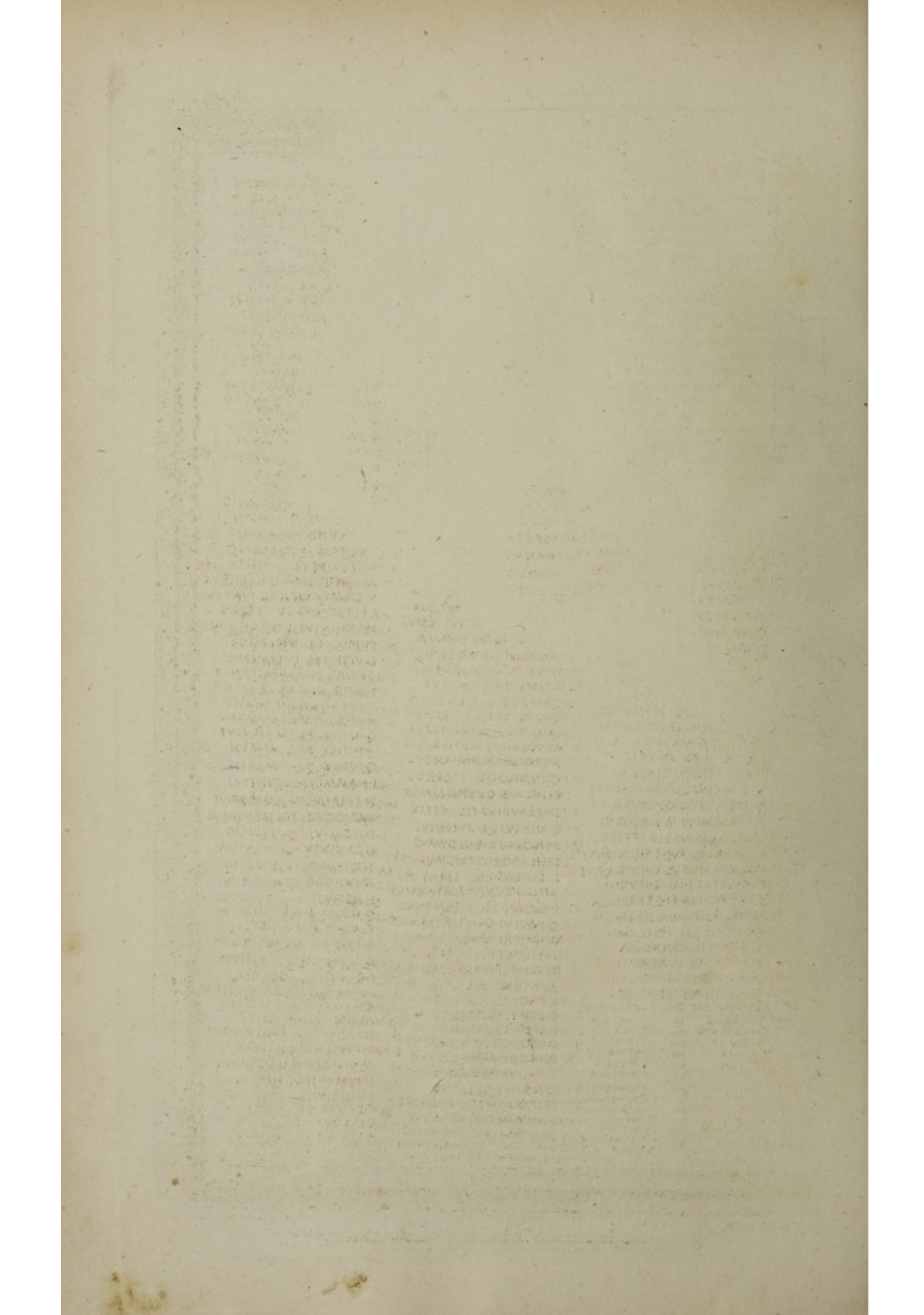
Palmi Quattro Napoletani

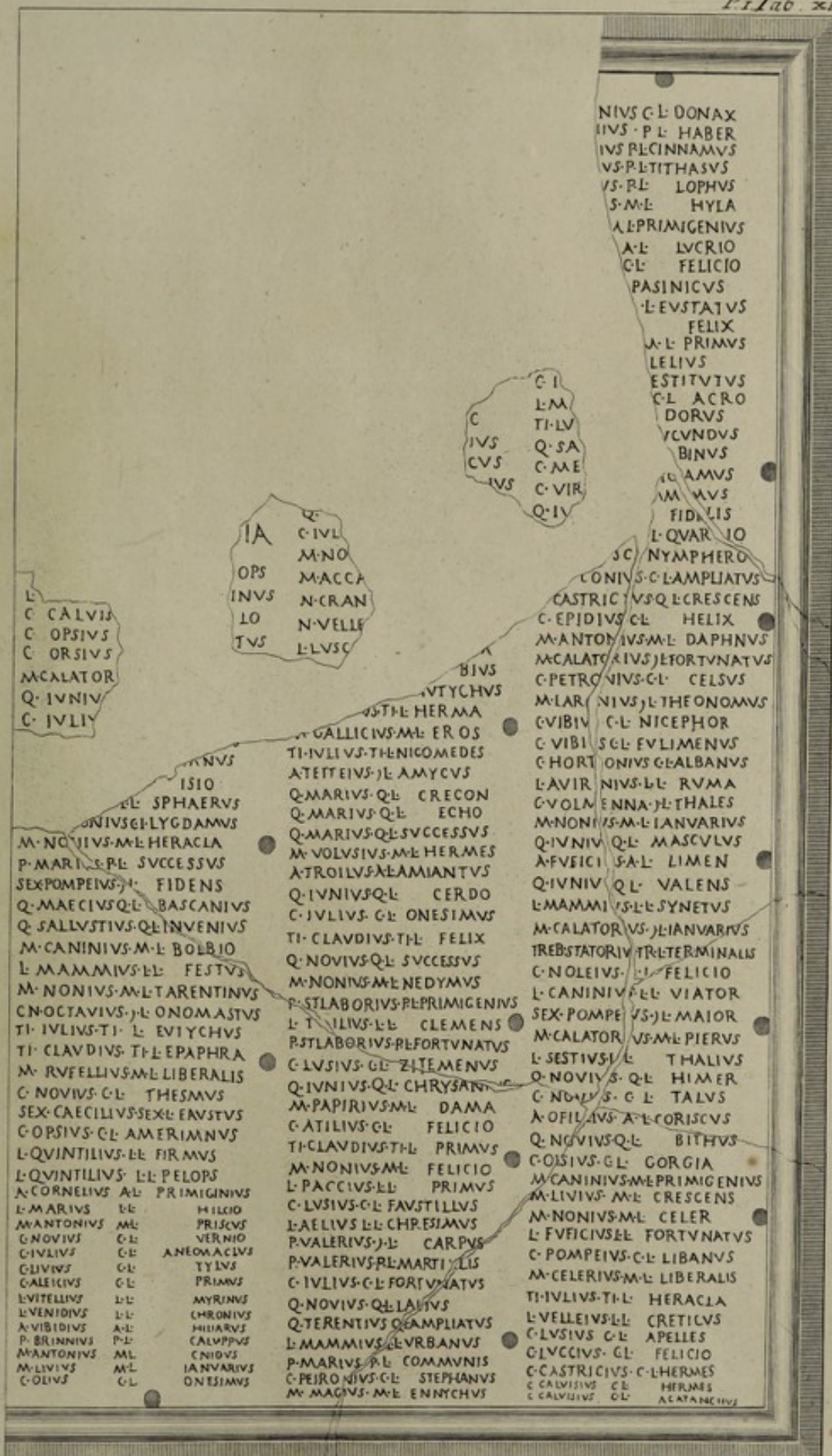
ADLEGERVIV

M. CLODIUS M. F. MEN. PROCIVS	A. T.
CIVILIUS C. F. MEN. ALEXANDER	A. L.
L. BENNIUS L. F. TRO. MARITIMVS	A. L.
CN. LAELIUS CN. F. MAE. PROBATUS	M.
L. ACUTIUS T. F. SPENDON	M.
CALFICIUS C. F. MAE. HIRANVS	M.
CN. LUSIENVS CN. F. MEN. IVSTVS	I.
CN. LUSIENVS CN. F. MEN. PROBUS	
MEDIUS Q. F. MEN. MODESTVS	
A. CAECILIUS SEX. F. MAE. PROCIVS	
A. CAECILIUS SEX. F. MAE. ASTVS	
<hr/>	
A. CLODIUS SEX. F. MAXIMVS	
NEIVRIUS C. F. MAE. PRISCVS	
QVINCIUS C. F. MEN. FLORVS	
ARIONVS C. F. VOL. L. SIO	
AURELIUS M. F. MAE. PRISCVS	
C. POSTVAINVS C. F. AL. DIANVS	
C. NOVIVS C. F. FAE	

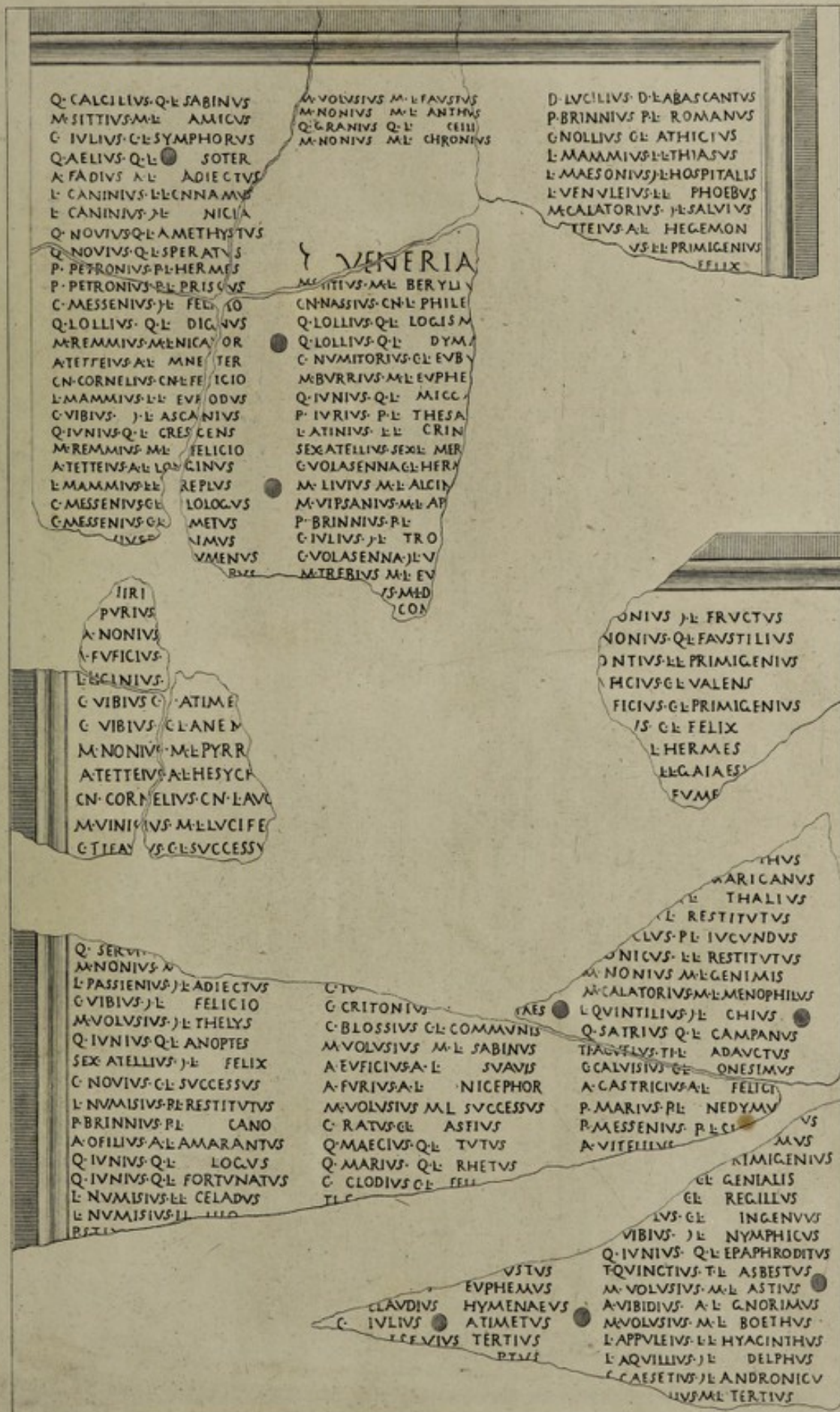
M. NONIVS			
M. NONIVS			
M. CAECILIUS			
Q. CAECILIUS	VESTIVS		
TIACVLIVS	BARBVLVS		
C. IVLIVS	FAVSTVS		
N. CELERIUS	RUFVS		
C. ATILLIVS	PRISCVS		
M. POPIDIUS	TERTIVS		
C. PETRONIVS	COMINIANNVS		
M. ANDIVS	SATVRNINVS		
M. LARONIVS	SATVRSTIVS		
M. NONIVS	EPICRASTVS		
M. REMMIUS	SUCCESSVS		
Q. IOPHVS	RUFVS		
M. NONIVS	STEPHANVS		
N. VELLIVS	IUSIVS		
N. BLASIVS	VENVTVS		
L. MARCIUS	SEVERVS		
AGAVIVS	DOXIVS		
M. TVLLIVS	ASTVS		
M. TVLLIVS	IUSIVS		
C. CLODIUS	CELER		
L. SEXTIVS	QUIETVS		
NGAVIVS	QUIETVS		
L. ANNIUS	PHILETVS		
M. NONIVS	TROPHIVS		
P. OCTAVIVS	IUSTVS		
		P. S.	
		SEX. POMPEIVS	
		SEX. POMPEIVS	
		Q. MAECIVS ANTHVS	
		M. CLODIUS CAMBRIANVS	
		M. CLODIUS AMPLIATVS	
		L. COMINVS HYACINTHV	
		M. SITTIVS PROCIVS	
		M. SITTIVS IUSTVS	
		M. CALATORIVS CRESCENS	
		P. MAXIMVS PRIMIGENIVS	
		C. VIBIVS EPITREPON	
		M. NONIVS SEVERVS	
		TIACVTIVS PATERCVS	
		Q. MAECIVS RUFVS	
		N. BLAESIVS ORIENS	
		M. NONIVS CARVS	
		A. MINIVS IANVARIVS	
		M. VINVLIVS PROCIVS	
		C. ATILLIVS COSTANS	
		CLICINIUS VITALIO	
			C. PROCULETUS
			C. TURIVS
			C. CLODIUS
			SEX. ATILLIVS
			IALIVS
			C. NOVIVS
			EQVINTILIVS
			ALIVVS SP. F.
			MAECIVS
			M. NONIVS
			M. MINIVS
			T. MINIVS
			M. ATILLIVS
			M. OTILLIVS
			L. MAXIMVS
			M. CALATORIVS
			M. MINIVS
			L. ALFICIUS
			L. PUFICIUS
			C. NUMITORIVS
			M. FUFICIUS
			C. ARRIUS

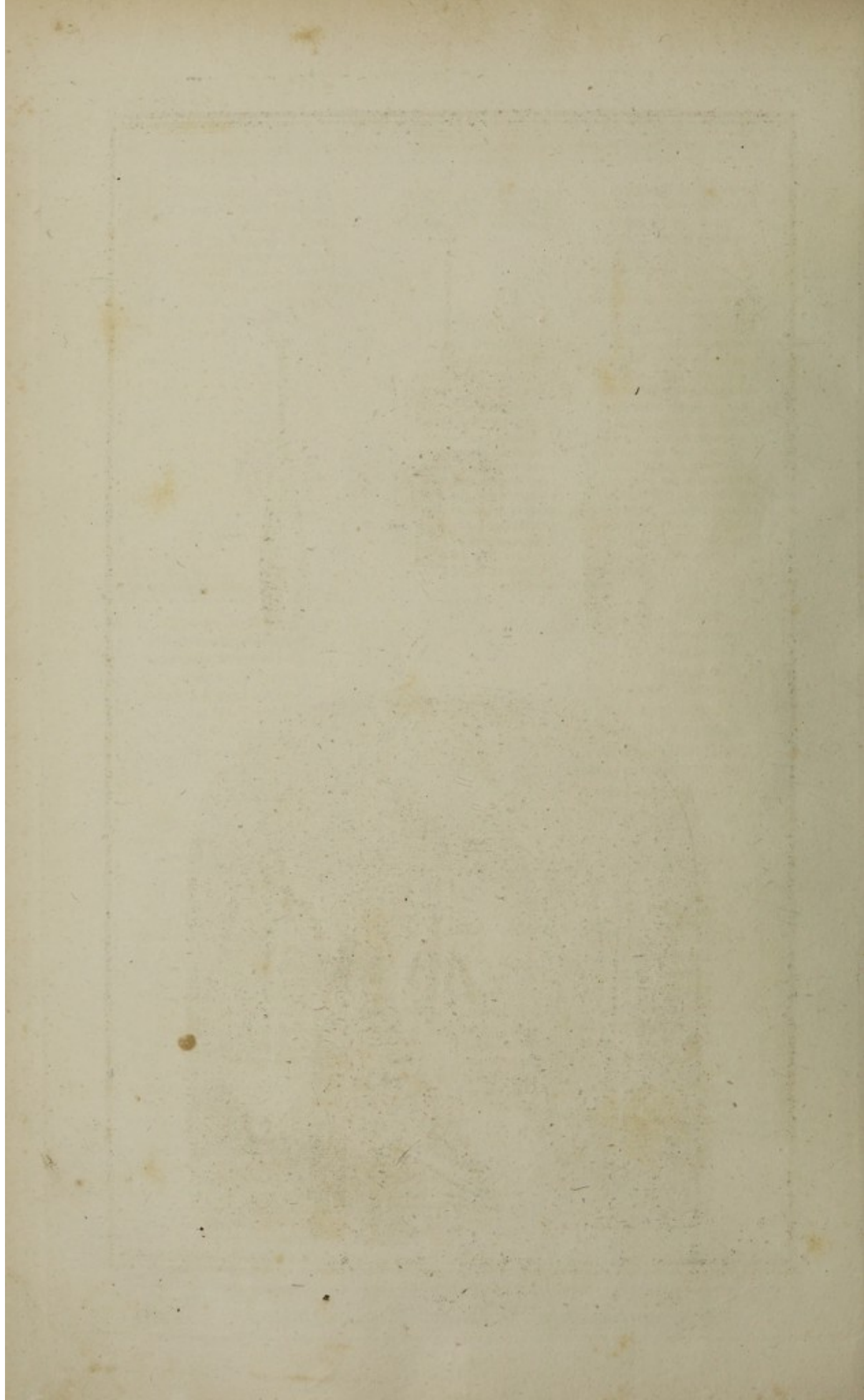
IASO
SABINVS
SUCCESSVS
CELER
ALBANVS
DILIGENS
SUCCESSVS
COMICVS
VERECUNDVS
PRIMVS
TITIVS
SABINVS
RUFVS
PETIVS
CELER
EVARIIVS
CELER
LUTIVS
CELIUS
DIDORVS
SATVRNINVS
FORTVNATVS
PRILEVS
PRIMIGENIVS
SIFRATV
MAXIMVS

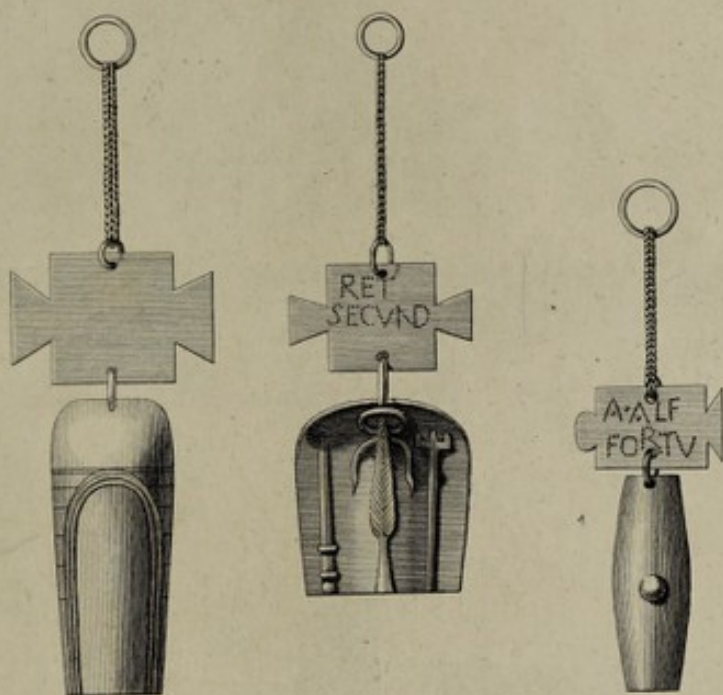

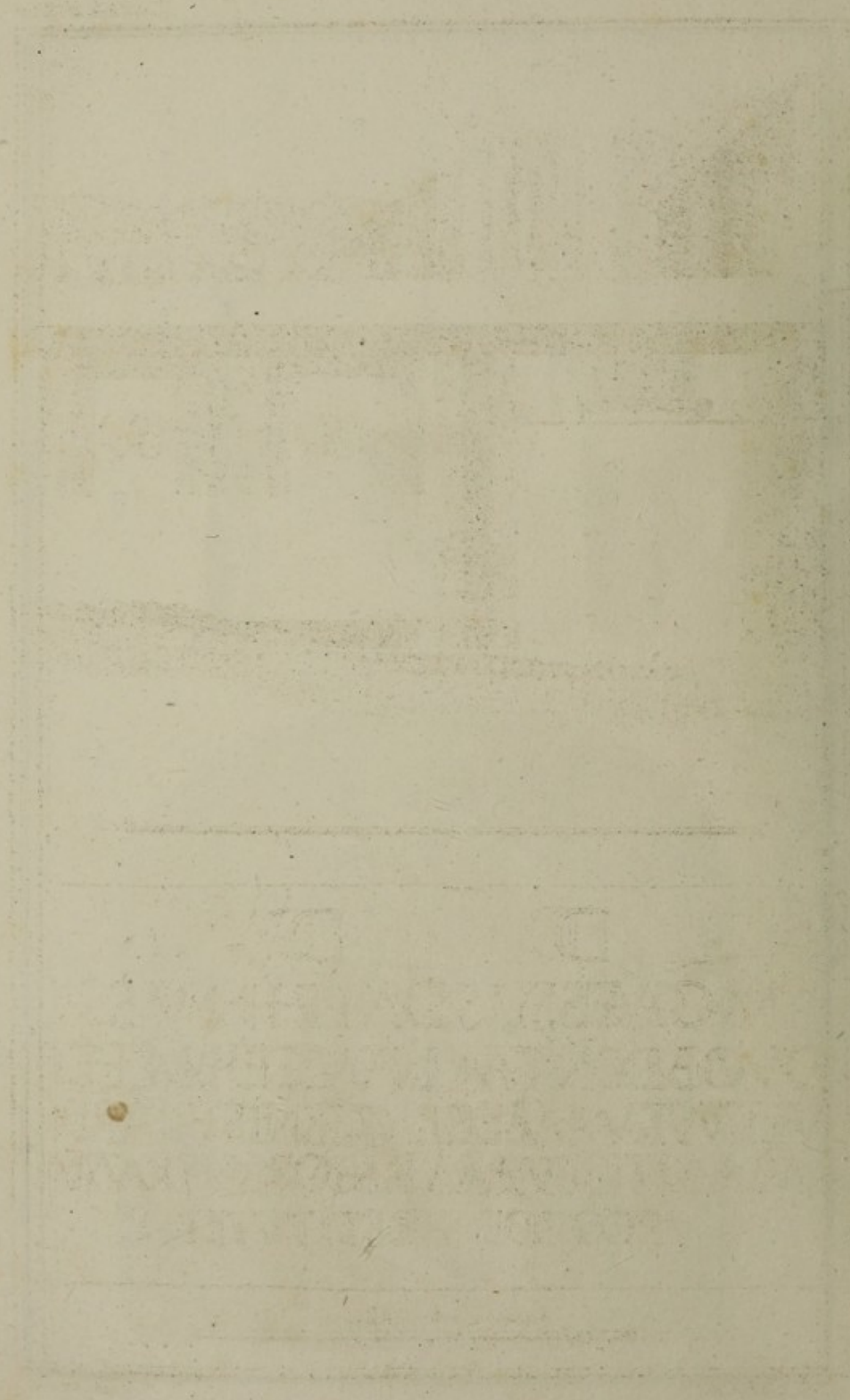

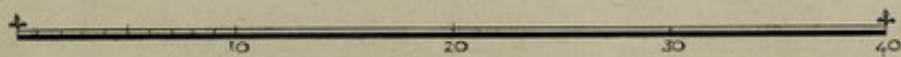
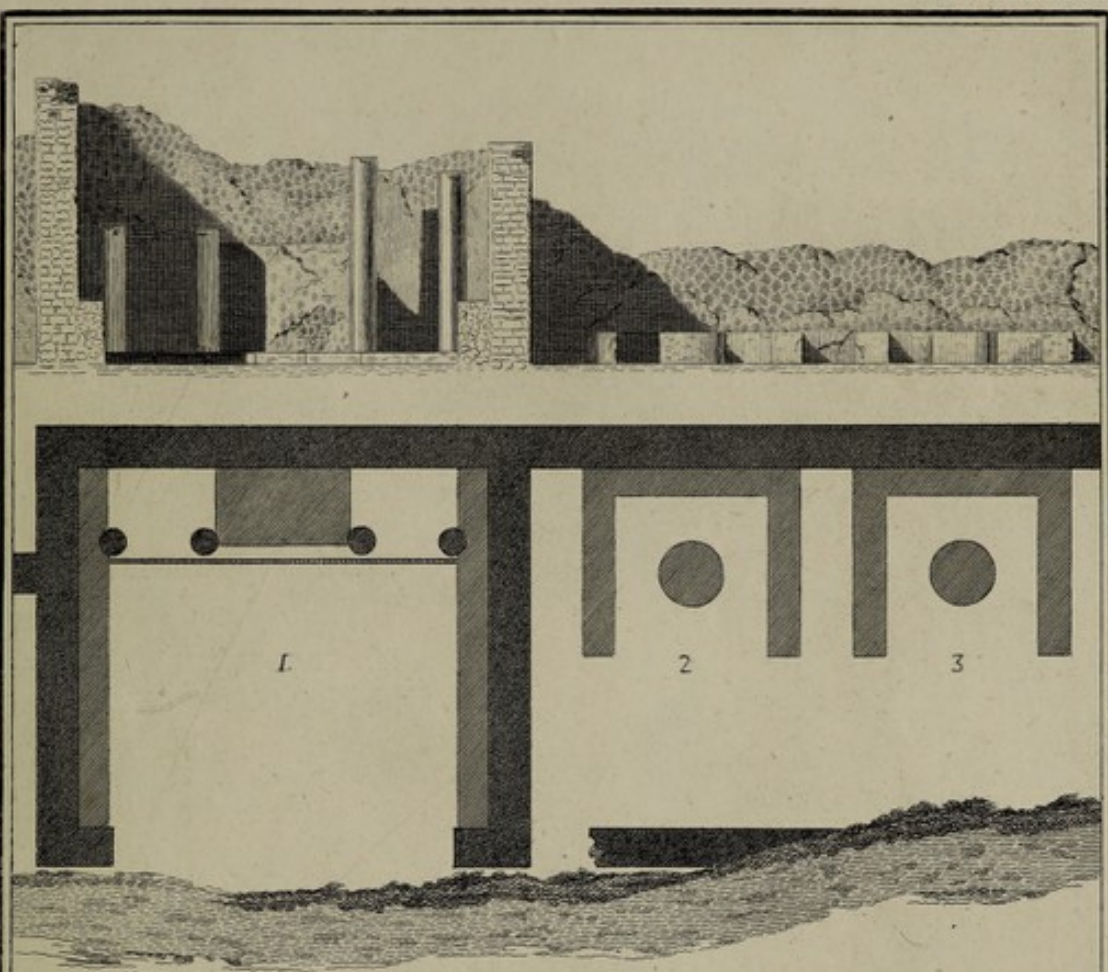
11

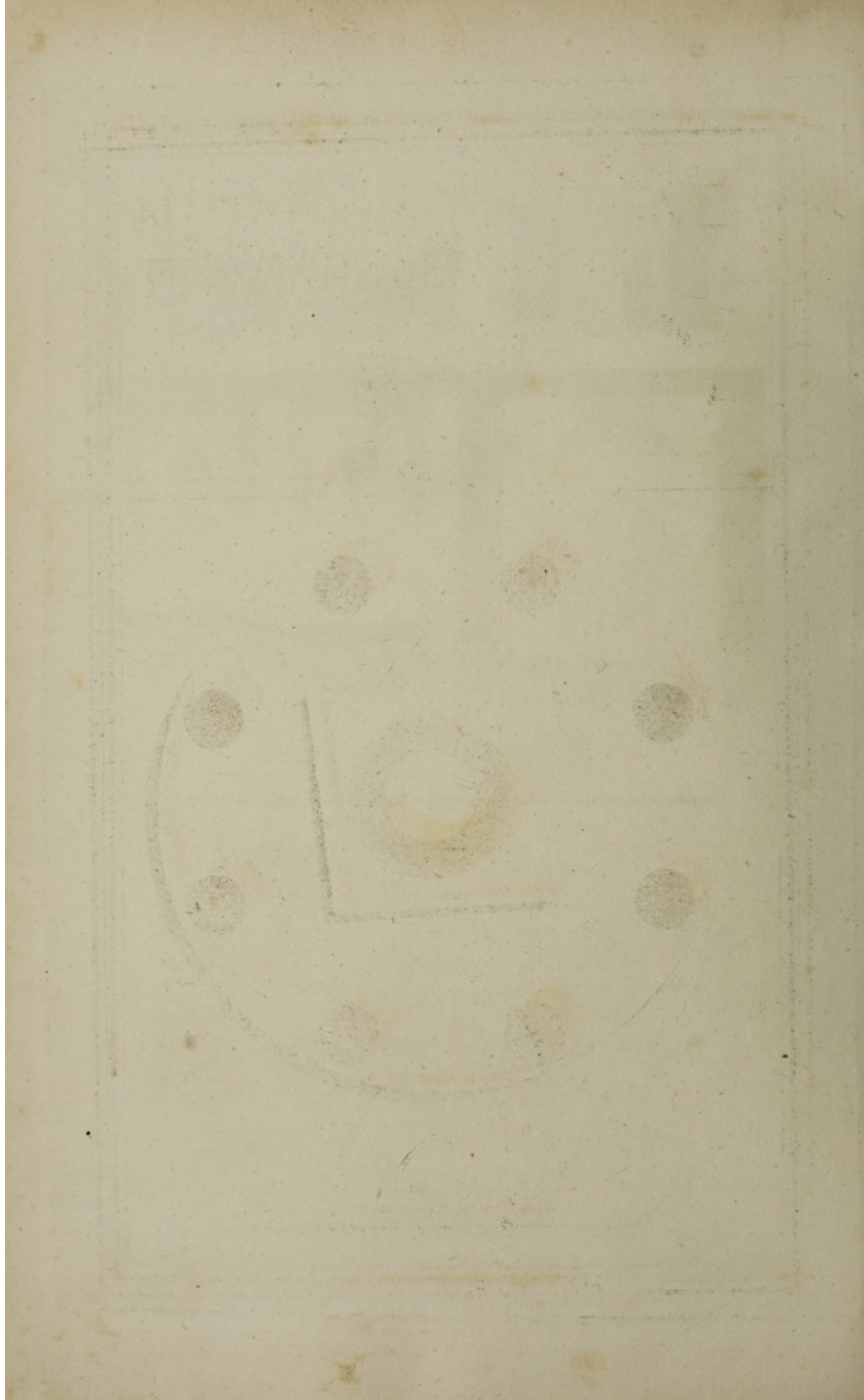

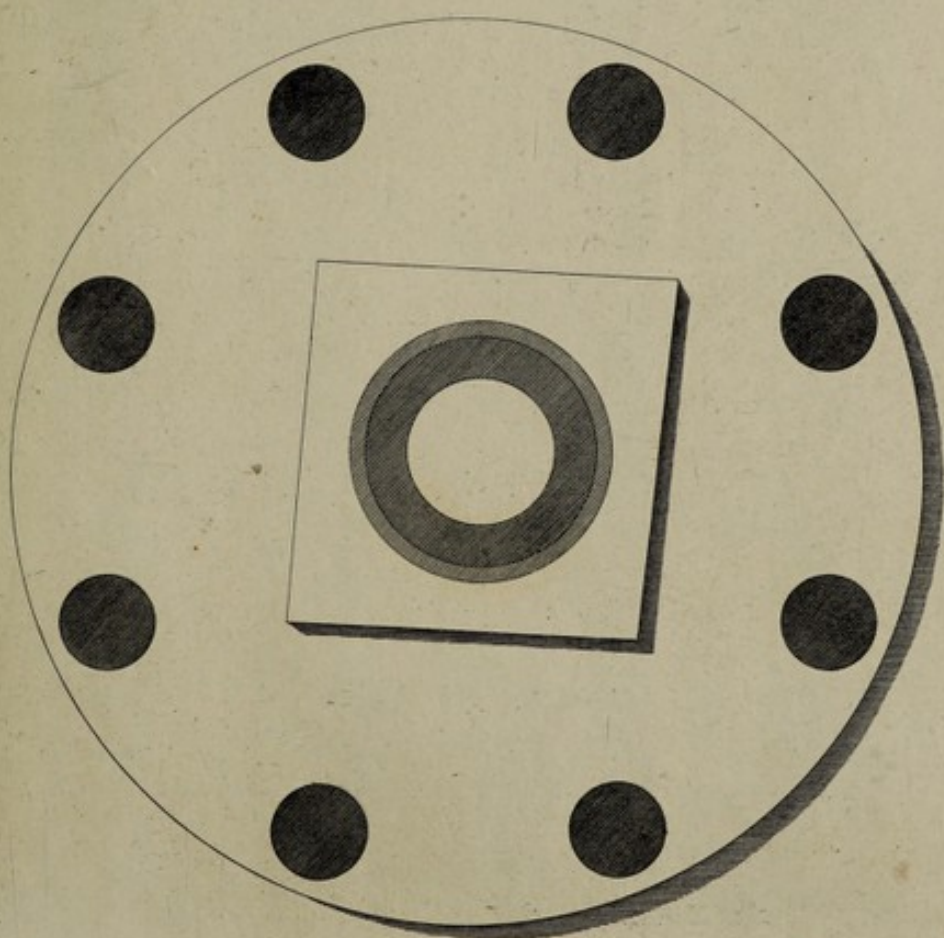
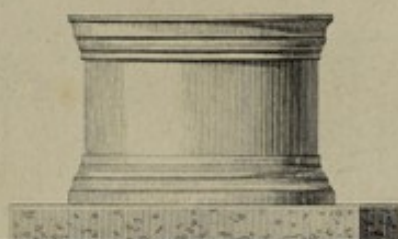

D D
M·CAESIVS·DAPHNVS
DVO·BIDENTAL·NV·CERIA·E·ET
VETVSTAM·A·E·DEM·GENI·STABIAR
LABANTIBVS·M·ARMORIB·VEXATA
PROVIDE · RESTITVIT

Palms due Napolitani

IN THERIAE THERIAE
DMMNNNOER

Palmi Napolitani.

